

संग्रह-१०

बुद्धकालीन विमानकथा

आचार्य
भिक्षु अमृतानन्द

Dhamma.Digital

भारु. ६/-

नेरु. १२/-

प्रकाशकः

“आनन्दकुटी विहारगुठी”

(सं. द. नं. १/०३१ प्र. जि. अ. का. का.)

आनन्दकुटी, स्वयम्भू,

काठमाडौं, नेपाल ।

फो. नं. १४४२०

(सर्वाधिकार सुरक्षित) .

बुद्धाब्दः २५२०

प्रथमावृत्ति १,०००

मुद्रकः

नेपाल प्रेस

काठमाडौं, नेपाल ।

जुन आचार्यको छत्रछायाँमा बसी
पालि साहित्यको ज्ञान हासिल
गर्न सकेँ उनै मेरा परमपूज्य
आचार्य सिरि वजिरञ्जण
महानायक महास्थविरकै
स्मृतिमा ।

यसमा—

PREFACE

मन्तव्य

प्रकाशकीय

भूमिका

प्राक्कथन

मूल-ग्रन्थ

सहायक ग्रन्थहरू

संकेत शब्दको अर्थ

त्रिपिटक-सूची

विषय-सूची

“बुद्धकालीन विमानकथा”

नामावली

शब्दावली

गाथा-सूची

Collection No. 10

Buddhakalina Vimanakatha

Bhikshu Amritananda

Published by
ANANDA KUTI VIHARA TRUST
Ananda Kuti, Kathmandu
N E P A L.
1976

Namo Tassa Bhagavato Arahato Sammasambuddhassa

P R E F A C E

With a view to making the Pali Tipitaka literature, or the Buddhist Canon, available in the Nepali language, the first of the series, under the title **Buddhakalina** (during the Buddha's time) **Brahman** volume one, based on the classified study of various characters of the Buddha's time, was published on 25th Chaitra, 2028 B. S. (1972).

I am glad it has been possible for me to present today to the Nepali readers the tenth volume of the series, **Buddhakalina Vimanakatha**. The ten volumes so far published are entitled as: **Buddhakalina Brahmana**, **Laity**, **Royal personages**, **Women**, **Parivrajaka**, **Sravaka**, **Sravika**, **Brahmadideva**, **Pretakatha** and **Vimanakatha**.

It can be said with confidence that a careful reader of these volumes will be able to have a fair knowledge of the teachings of the Buddha contained in the Tipitaka, the Buddhist Canon.

Rebirth or life after death is one of the principal teachings of the Buddha, and the accounts of beings born in good states of existence as well as evil states of

[b]

existence, according to their actions (Karma), could be found in the three volumes: Buddhakalina Brahmadi-deva, Preatakatha and Vimanakatha. However, the remaining seven volumes discuss at length, things pertaining to the present life.

Anyone interested in the lives of monks and nuns of the Buddha's time should read Buddhakalina Sravaka and Sravika respectively, and much information about the household life of the people who lived during the Buddha's time could be gathered from the remaining volumes.

The volume on Buddhakalina Mahila, as the title indicates, deals with the life of women in the Buddha's time. While the volume on Buddhakalina Rajaparivara gives a graphic account of the princes and principalities, the volume on Parivrajakas deals with the lives of ascetics, especially the wandering ascetics of the Buddha's time.

It may interest the reader to know that these ten volumes contain not less than five hundred and eighteen sutras or discourses of the Buddhist canon in the Nepali language.

The Pali Tipitaka, the Buddhist Canon, consists of thousands of discourses. It is no easy task to render into Nepali language the entire canon, it may take

several decades. And to present to the reader the contents of the canon, in the way I do, in these volumes, takes time, it may take more than a decade as this is a single-handed enterprise. Life is uncertain, and health permitting, one hopes to undertake the difficult task of compiling the second volume of each of the ten books so far published.

What follows is a list of discourses gathered from the Pali literature for the ten volumes published.

1. From Dighanikaya of Suttapitaka	18
2. From Majjhimanikaya of Suttapitaka	33
3. From Sanyuttanikaya of Suttapitaka	161
4. From Anguttaranikaya of Suttapitaka	120
5. From Udanapali, Khuddakanikaya, of Sutta-P	11
6. From Suttanipatapali, do do	6
7. From Vimanavatthupali, do do	33
8. From Petavatthupali, do do	25
9. From Theragathapali do do	2
10. From Therigathapali do do	11
11. From Apadanapali do do	14
12. From Parajikapali of Vinayapitaka:	7
13. From Pacittiyapali of Vinayapitaka:	20
14. From Mahavaggapali of Vinayapitaka.	39
15. From Culavaggapali of Vinayapitaka:	18

Total 518

[d]

For the convenience of scholars I hope to prepare a catalogue containing the classified list of discourses, an index to references, and main subjects of all the ten volumes.

The 32 stories in the *Buddhaklinna Vimanakatha* are taken from *Vlmanvatthupali* of the *Khuddakanikaya* of the *Sutta Pitaka*. It consists of seven chapters and 82 stories ¹ They are as follows:

	Page: ²	Page: ³
1. Vv. 111:	Ambavīmanavatthu	R 71
2. " 63:	Alomavimanavatthu	R. 39
3. " 26:	Acamadayikavimanavatthu	R. 17
4. " 106:	Payasivimanavatthu ⁴	R. 67
5. " 35:	Ularavimanavatthu	R. 24
6. " 63:	Kanjikadayikavimanavatthu	R. 39
7. " 114:	Kanthakavimanavatthu	R. 73

-
1. Translated by Mr. Krishna Bahadur Manandhar.
 2. References given here are to the pages of Pali Text, Nagari Editions of Nalanda, India.
 3. R. refers to the pages of the Pali Text Society, Roman Editions, London.
 4. Commentary of *Vimanavatthu* writes it as 'Uttara-vimana'.

8.	Vv.	7:	Kunjaravimanavatthu	R.	4
9.	"	41:	Guttilavimanavatthu	R.	28
10.	"	112:	Gopalakavimanavatthu	R.	72
11.	"	27:	Candalivimanavatthu	R.	18
12.	"	91:	Cularathavimanavatthu	R.	57
13.	"	80:	Chattamanavakavimanavatthu	R.	51
14.	"	13:	Tiladakkhinavimanavatthu	R.	8
15.	"	52:	Daddallavimanavatthu	R.	31
16.	"	85:	Dvarapalavimanavatthu	R.	54
17.	"	12:	Dipavimanavatthu	R.	7
18.	"	61:	Nagavimanavatthu	R.	38
19.	"	11:	Tatiya Navavimanavatthu	R.	6
20.	"	3:	Pathama Pithavimanavatthu	R.	1
21.	"	101:	Phaladayakavimanavatthu	R.	64
22.	"	33:	Pathama Bhikkhadayikavimana- vatthu	R.	22
23.	"	118:	Mattakundalivimanavatthu	R.	75
24.	"	77:	Mandukadevaputta- vimanavatthu	R.	49
25.	"	56:	Mallikavimanavatthu	R.	34
26.	"	104:	Yavapalakavimanavatthu	R.	65
27.	"	74:	Rajjumalavimanavatthu	R.	46
28.	"	39:	Latavimanavatthu	R.	27
29.	"	64:	Viharavimanavatthu	R.	40
30.	"	20:	Sirimavimanavatthu	R.	12

[f]

31. " 110: Suvannavimanavatthu R. 70
32. " 87: Pathama Sucivimanavatthu R. 55

Bhikshu Amritananda

Ananda Kuti,
Kathmandu, Nepal.
10th, December, 1976

Dhamma.Digital

Vv. = Vimanavatthupali

मन्तव्य

बौद्ध साहित्यलाई पाली ग्रन्थहरूबाट नेपालीमा अनुवाद एवं सम्पादन गरी पुस्तकको रूपमा छपाएर नेपाली भाषा भाषीलाई बौद्ध साहित्य प्रति बढी जानकारी गराउने श्री भिक्षु अमृतानन्दजीको प्रयास सराहनीय छ । भिक्षुजीले बौद्ध कालीन धेरै ग्रन्थहरू नेपालीमा रूपान्तर गरी नेपालीहरूकोलागि जुन सेवा पुऱ्याई आउनु भएको छ त्यो निश्चय नै उल्लेखनीय छ । बौद्ध र साहित्य प्रति चाख राख्ने जिज्ञामुलाई यी ग्रन्थहरू निकै उपयोगी सिद्ध हुने छन् भन्ने म आशा गर्दछु ।

काठमाडौं

मार्ग ८, २०३३

डा० तुलसी गिरी

प्रधानमन्त्री

प्रकाशकीय

पूज्य अमृतानन्द स्थास्थविरज्यूले ५ वर्ष अघिदेखि गर्दै आउनु भएको अर्धशतक अनुकूल कतिपय विधिसित नभई दिनरात बरी पर्न आएको सबै कष्ट सहि एकाग्र भई अथक प्रयास गर्दै आउनु भएको जिलशिलासमा प्रारम्भभएको यो “बुद्धकालीन विमानकथा” संग्रह-१० पनि यस आमन्दकुटी विहारगुठीद्वारा प्रकासन गर्न पाएकोमा अस्पन्त कृतज्ञ एवं आभार व्यक्त गर्दछौं। नेपाल-बुद्धको जन्मभूमि-मा फेरि बुद्ध-शासन (धर्म) प्रति जेजति वहाँले गर्नुभयो त्यसको अलावा यस बुद्धकालीन ग्रन्थहरूको संकलन गरिदिनुभएकोमा वहाँप्रति जति कृतज्ञता ज्ञापन गरे पनि थोरै नै हुनेछ। यो दशवटा अमूल्य संग्रहहरूबाट अब बुद्ध-धर्ममा जिज्ञासा राख्ने र भविष्यका सन्ततिहरूलाई धेरथोर अवश्य पनि लाभदायक नै सिद्ध हुनेछ भन्ने ठानेकाछौं। विशेष मूल्याङ्कन पाठकवर्गहरूबाट हुने नै छ।

यस्तो गहन ग्रन्थहरूको प्रकाशनको महान कार्यमा सघाउ पुऱ्याउन स्वेच्छाले—श्री कर्कटमान तुलाधर, असन किसिढोकाबाट वहाँकी स्वर्गीय माता हेरामायाको पुण्यस्मृतिमा कागज १ रोमको लामि रु. १३०१—, श्रीमती चम्पादेवी बनिया, इटुंबहालबाट रु. ३००१—,

अनागारिका संघमिताबाट वहाँकी स्वर्गीय माता जोगमाया बज्राचार्यको नाउँबाट रु. १००१- , श्रीमती विमला बज्राचार्यबाट वहाँको स्वर्गीय बाजे हेरामान बज्राचार्यको नाउँबाट रु. १००१- प्रदान गर्नुभएकोमा यस गुठीको तरफबाट वहाँहरू सबैलाई हार्दिक धन्यवाद चढाउँछु ।

यस्तै गरी यी सबै ग्रन्थहरूको प्रकाशन कार्यमा मेहनतकासाथ एकछिन अलछ्छी नमानी भाषासम्बन्धी लेखाइमा टेवा दिनुको साथ प्रूफ समेत हेरिदिनु भएकोमा विशेष गरी श्री प्राध्यापक वटुकृष्ण 'भूषण' तथा अरू सहयोग गर्ने भिक्षु अश्वघोष र भिक्षु कुमार काश्यपज्यूहरू र प्रूफ प्रेसबाट ल्याइदिने पुरुषहरू लगायत प्रेसका कर्मचारीहरू तथा सम्बन्धित सबैलाई धन्यवाद दिन आफ्नो कर्तव्य ठान्दछौं ।

आनन्दकुटी, स्वयम्भू

काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं. १४४२०

२०३३ मार्ग १२ शनिबार

तीर्थनारायण मानन्धर

सदस्य-सचिव

आनन्दकुटी विहारगुठी

भूमिका—

पालि त्रिपिटकमध्ये सुत्तपिटकको खुट्कनिकाय अन्तरगतको विमानवत्थुबाट अङ्कुरित भई बुद्धकालीन विमानकथा रूपी फूलदानमा सजिएका बत्तीस (३२) कथा भित्रका विभिन्न पात्रहरूको प्रतिष्ठापनले सुभूषित “बुद्धकालीन विमानकथा” संग्रह दश (१०) हो। यसभन्दा अधिका ‘बुद्धकालीन ब्राह्मण’ (सर्वप्रथम प्रकाशित) देखि लिएर लगातार प्रकाशित हुँदै आएका प्रेतकथा संग्रहसम्मका अत्यन्त उपयोगी नौ ओटा संग्रहहरूले—सामाजिक, धार्मिक, राजनैतिक, आर्थिक, शैक्षिक, मनो-वैज्ञानिक, सत्यता, अहिंसा, परोपकारिता तथा इहलोक र परलोकको सम्बन्ध आदि अगण्य विषयहरूसँग सम्बन्धित विषयहरूले कर्तव्याकर्तव्यको सूक्ष्मातिसूक्ष्म विश्लेषणरूपी उदघानको ढाँकी जसरी देखाएका छन्— त्यसरी नै यसले केवल स्वर्गपुग्ने (देवलोक) विभिन्न दान-फलका मार्ग-हरूको मात्र अवलोकन गराएको छैन बरु त्यहाँ पुगेर गरेका विभिन्न सुखानुभूति प्रकाशपुञ्ज लिएर अज्ञानताको अन्धकारमा छाम् छाम् र छुम् छुम् गरिरहेका मानिसहरूलाई प्रकारान्तरले मुक्ति (निर्वाण) को बाटो समेत देखाइदिन बनाएका निरन्तर-प्रयासका खुड्किलाहरू यहाँ देखिएका छन्। यतिमात्र होइन यस संग्रहले यस जीवनदेखि लिएर देवजीवनसम्म आइपने अनेकौं समस्याहरूको समाधान गर्ने विस्तृत

योजनाको समीक्षालय नै तयार पारिदिएको छ र मानिसहरूको भित्री आँखा खोल्ने संकल्प गरेको छ । जसलाई 'त्रिरत्न' रूपी आँखाले हेर्नुपर्दछ । अनिमात्र प्रत्यक्ष हुन्छ । अन्यथा असम्भवप्राय छ भने पनि हुन्छ ।

त्यसैले यहाँ धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष यी चारैतत्वलाई सामाजिक परिवेशनमा बसेर हेरिएको छ र उक्त तत्व प्राप्तिको लागि समाज र वातावरण अनुकूल योजना बनाइएको कुरो प्रसंगले देखाएको छ साथै यो पनि देखाइदिएको छ कि वातावरण अनुकूलको समाज वा समाज अनुकूलको वातावरण सौर्जना गर्न नसकेसम्म कुनै पनि सिद्धान्तले कोराकल्पनाको रूप बाहेक अरु केही देखाउन सक्तैन । त्यसैले यहाँ आफूलाई अजरामर ठानी समाजभित्र बसेर अन्यायको बाह्रमासे खेल्ने महत्वाकांक्षीहरूलाई सर्वप्रथम न्यायमार्गमा ल्याउने सतत प्रयाश गरेको छ भने कुरालाई तत्कालीन चरित्राकाशतिर हेर्दा देह्नपाइन्छ । अन्यथा—

न विज्जति सो पदेसो, कम्मं विज्जा च पोरिसं ।

यत्थ गन्त्वा भवे मच्चो, राजपुत्ताजरामरो ॥—

अर्थात् हे राजापुत्र ! त्यस्तो कुनै प्रदेश छैन, त्यस्तो कुनै विदघा पनि छैन, त्यस्तो कुनै पुरुषार्थी पनि छैन—जो जहाँ गएर अजरामर हुन सकोस् भनेर—कैकेयीको षड्यन्त्रले गर्दा अयोध्याका राजा दशरथले जेठो छोरो रामलाई वनवास पठाए ऊँ अश्वक देशका अश्वक राजाकी कान्छी स्वास्नीले पनि षड्यन्त्रगरी वनवास पठाएको अश्वक राजाको जेठो छोरो सुजातलाई—महाकात्यायन स्थविरले उक्त गाथाको संस्मरण

गराउन पर्ने नै थिएन । यसैले यसबाट के परिलक्षित हुन्छ भने बकुल्ला भक्त जस्तै बनेर समाजरूपी स्त्रच्छ तलाउलाई हुडेल्ले प्रयास गर्ने धनाढ्य, शोषक र अन्यायी आदिको जमात नै सर्वेसर्वा भई निजी स्वार्थकोनिमित्त भेदनीतिको प्रवल प्रवाहको भूमरीमा पारी सत्यताको अनुगमन गर्ने समाजलाई अशान्ति तथा हाहाकार मच्चाउनेहरू उपर आँखा तर्दै त्यस्ता मनोवृत्ति भएकाहरूलाई सन्मार्गमा ल्याउन विभिन्न उपायहरूको प्रयोग-शाला स्थापना भएको प्रस्तुत संग्रहरूपी अध्ययनशालामा अध्ययनगर्दा पाएका विभिन्न अविस्मरणीय तथा रोचक उपायहरू सिकाउने उपदेशहरूको साम्राज्य यहाँ खडा भएको छ र अन्धकाररूपी अज्ञानताको पोखरीभित्र खलबलाई मनोमालिन्यका बडागुरु भएर बसेका जन्तु जस्ता मानिसहरूलाई ज्ञानदीपको प्रकाशपारी त्यस्ताको उद्धार समेत गर्ने प्रयास यहाँ संगालिएको छ । तेस्तै योजनाबद्धरूपले निर्दयीबाट सुहृदयी, अन्यायीबाट न्यायी, स्वार्थीबाट निस्वार्थी, अपकारीबाट उपकारी, शोषकबाट दानी, हिंसकबाट अहिंसक, अशान्तिप्रियबाट शान्तिप्रिय आदि गुणहरूमा मन परिवर्तन गरी चरित्रवान् बनाउन समय अनुसार यसले विशेषत दान-कार्यलाई प्रधानतादिनुभन्दा उत्तम उपाय अर्को नदेखेको अनुभव हुन्छ । न कि भिक्षुहरूले पेट भर्ने उपायको जाल । अन्यथा दानकार्यको नाउँमा यावत्जीवनसँग सम्बन्धित अनगिन्ति विषयहरू समावेश गर्नुपर्ने आवश्यकता थिएन भन्ने कुरा प्रस्तुत संग्रहलाई पृष्ठभूमि बनाएर हेर्दा छर्लङ्ग हुन्छ ।

अनि यसै क्रममा मागधि (पालि) वाङ्मय वा अन्य भाषाका सम्पूर्ण वाङ्मयहरूलाई माध्यम बनाएर हेर्दा - धर्म, दर्शन, साहित्य र

कला यस्ता शिल्प वा तत्वहुन् जसले प्रत्येक समाजलाई इतिहास साक्षी-
राखी निरन्तर सामयिक मार्ग प्रदर्शन गर्ने मात्र होइनन् वाह्य आचार र
आन्तरिक सदाचार (चित्तशुद्धि) कोनिमित्त पनि अहोरात्र पाठ
पढाइरहेका छन् भन्ने कुरालाई आजका विभिन्न मत-मतान्तरमा
लुछाचुँडी गरिरहेका मानिसहरूलाई औल्याएर मात्र होइन जसलाई
हिजो आजको चस्माले हेर्दा असभ्यताको पराकाष्ठामा पुगेको अनुमान
गरिन्छ त्यसवेलादेखिको समाजलाई समेत उक्त तत्वहरूले सन्मार्गतिर
औल्याउने सिमानाको निर्देशन दिँदै आएका छन् भन्ने कुरालाई पौराणिक
अथवा आधुनिक जुनसुकै वाङ्मयका इतिहासरूपी दुर्वान लगाएर हेरे
पनि देख्नसकिन्छ ।

यसैले धर्म र दर्शन, साहित्य र कलालाई अविच्छिन्न विचार-
धारारूपी अनुभवको सुनिर्मित शृंखला हो भनेर जसरी भन्न सकिन्छ
त्यसरी नै यिनीहरूको आदि र अन्त्यको साँच्चिकै लेखाजोखा गर्न खोज्ने
हो भने सायद यौटै जीवन पर्याप्त हुन सक्ने भन्ने अनुमान एकतर्फी
विचारले गर्न सकिन्छ भने अर्को तरफबाट हेर्दा उक्त तत्वले नै मानिसको
मूल्याङ्कन गर्न सक्षम भएको कुरालाई विभिन्न वाङ्मयहरूले नै संगालेका
छन् । यसैले मुक्तकण्ठले भन्न सकिन्छ कि — यसरी मूल्याङ्कन गरेर
सन्मार्गको प्रभातीय वातावरण सीर्जना गर्न सक्षम भएको व्यक्तिलाई नै
भगवान् वा महापुरुषको रूपमा पूजिएको कुरालाई आजको इतिहासले
पनि सकाउँ आएको मात्र होइन त्यस्ता महान् व्यक्तिप्रति नतमस्तक पनि
बनाइदिएको छ । जसलाई संस्कारको संज्ञा पनि दिन सकिन्छ ।

त्यसैले उक्त तीन तत्वहरूमाथि सिंहावलोकगर्दा साहित्य र कला

चिन्तनीय वा मननीय छन् भने धर्म र दर्शनलाई अझ त्यसभन्दा पनि माथिल्लो स्तरमा राख्नसकिन्छ जसबाट साहित्य र कला विशिष्टरूपले परिमार्जित भएका छन् । हुनपनि धर्म र दर्शनले आफूभित्र ब्रह्माण्डलाई नै एक परमाणुको रूपमा हेरेकाछन् भन्न पनि त्यति अण्डेरो मात्र पढेन जति हामी हिच्किचाइरहेकाछौं । किन कि यो यतिव्यापक छ जसको सिमाना नै निर्धारण गर्न मुश्किल पर्दछ । त्यसबेलामात्र सरल हुनेछ जसबेला यसैभित्ररहेका चराचर-जीव-जगत्को पूर्वापर सम्बन्धी प्रत्येक विषयलाई छुट्याउन सकिन्छ, अनिमात्र 'धर्म' शब्दको विश्लेषण गर्न सकिन्छ अन्यथा सम्भव मात्र सकिन्न भन्ने कुरालाई जसरी आधुनिक विज्ञानले एलेक्ट्रोन्, न्युट्रोन् र प्रोटोन्को आधारमा अणुलाई विभाजित गर्न समर्थ भएको छ त्यसरी नै 'धर्म' शब्दलाई छुट्याउन ज्ञान-विज्ञानको आवश्यकता पर्दछ । किनभने 'धर्म' शब्दको अर्थ केवल पूजा आजामा मात्र सिमित छैन । न त 'धारणाद्वर्ममित्याहु' मात्रले पनि उपर्युक्त अर्थ प्रदान गर्न सक्तछ । यो त केवल एक काम चलाउ समष्टिगत आधार मात्र हो । किनकि विश्वमा जति धर्म पाइन्छन् ती सबैको सायद यौटं लक्ष भएपनि सम्बन्धित मार्गमा धेरै भिन्नता छ र त्यो छुट्याउने काम पनि त्यत्तिकै जटिल छ जति प्रस्तुत संग्रहले देखाएका बाटाहरूको अनुगमन गर्नमा ।

यसैले प्रस्तुत संग्रहलाई केवल तत्कालीन (इ. पू. छैटौं शताब्दी) धार्मिक कथाहरूको संग्रहमात्र नमानि गम्भीरभन्दा पनि गम्भीर विषय-रूपी दृश्यहरूलाई सरस तथा सरल रूपमादेखाउन बत्तीस (३२) पात्रहरू आ-आपनै पनमा जुमुराएर उठेका छन् । यी यस्ता प्रकृतिका

पात्रछन् जसले इहलोकको लिला समाप्त गरी परलोकमा (देवलोकमा) आनन्दभन्दा पनि आनन्दको महासागरमा पौडिरहेका भूतपूर्व मानिस तथा हालका देवताहरू वर्णनातीत विमानहरूद्वारा पुनः मर्त्यलोकमा आएर मानिसहरूसँग कुरागरेको देखिन्छ भने अर्कोतिर बुद्धोपदेशकालागि हत्तरपत्त आएर नतमस्तक भई उपदेश श्रवणगरेको पनि देखिन्छ जसबाट छत्तमाणवक आदिहरू लोतापत्ति फलमा प्रतिष्ठित भएका पढन पाइन्छ भने कतै महामौद्गल्यायनद्वारा फलमा प्रतिष्ठित गराएको देखिएका छन् र ती देवता बनिस्केकाहरूसँग पनि कतै कतै साधारण मानिसहरूले पनि कुरागरेको सुन्न र देख्न पाइन्छ । साथै तिनीहरूले बताएको स्वर्गपुग्ने उपायको बाटो पनि देख्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई प्रस्तुत संग्रहले सँगलेको छ ।

अहं यसभन्दा बढी अनैतिकताको बाटोमा भौँतारिई आफूलाई सर्वेसर्वा ठान्ने संस्कारमा दिक्षित हुँदै गएको समाजलाई दानप्रणालीद्वारा नैतिकताको मूल बाटोमा ल्याई इहलोक र परलोकको सम्बन्ध तथा यस लोकमा गरेको धर्मको फल परलोकमा कसरी पाइन्छ भन्ने कुराको प्रत्यक्ष प्रमाणदिने तरखरमा मात्र नलागी त्यसको साक्षात्कार समेत गराई अज्ञानरूपी अन्धकारबाट ज्ञानरूपी आलोक प्रसार गराइदिने प्रयास पनि गरेको छ । यसकोनिमित्त प्रमूख साधनहरूमध्येको पनि प्रमूख साधन नैतिक बललाई नै मानेको छ । जसमा सत्य, अहिंसा, अस्तेय आदि नै प्रमूख स्तम्भका रूपमा रहेका छन् । यीनै परिधिको उदधानमा प्रस्तुत संग्रहरूपी वृक्ष हराभरा भएको मात्र होइन फुलेको पनि छ र सागरबाट जति पानी फिँके पनि नसिद्धिने जस्तै पालि

वाङ्मयरूपी सागरबाट संकलन भएका यहाँका कथाहरूको सार खोज्दै जाँदा आत्मा केवल एक प्रवाह जस्तो मात्र हो जहाँ प्रत्येकक्षण ज्ञान, इच्छा र अनुभूतिको प्रवाह बगिरहेको हुन्छ । अर्थात् संसारिक परिस्थितिको जालमा जेलिएका मानिसहरूका लक्षहरू कुनै बेला राम्रा हुन्छन् भने कुनैबेला नराम्रा पनि हुनसक्छन् अथवा राम्रँ राम्रा र नराम्रँ नराम्रा पनि । किनकि विभिन्न वासनामय प्राणीको चित्तलाई सहिबाटो देखाइदिने काम एकातिर प्रस्तुत संग्रहका कथाहरूले देखाइदिएका छन् भने अर्कातिर राग, द्वेष, सुख, दुःख आदि विकारमय भावनाहरूको उद्गमस्थानहरूको पनि टिपोटगरेका छन् । जसले गर्दा मानिस कुनैबेला सात्त्विक बन्दछ भने कुनैबेला तामासिक बन्न पनि सक्छ भने कुराको विश्लेषण गरेर देखाएको छ । जब मानिस तमोगुणी बन्दछ त्यतिले र न त उसको नैतिक बल नै रहन्छ न त शुद्ध विचार नै ।

अनि हिजोआज मानिने पराकाष्ठामा पुगेको भौतिकवादी बनी जब दुःख, राग, द्वेष तथा स्वार्थ आदिरूपी धापमा भासिन्छ तबमात्र अज्ञानताको मस्त निद्राबाट व्युत्कन्ध र त्यसबाट पारलाग्ने अन्य उपायहरू खोज्ने प्रवृत्ति उसमा पैदाहुन्छ अनि क्रमशः उसलाई सात्त्विक भावनाहरूले घर्घर्च्याउँन थाल्दछन् । यसै अवस्थामा मात्र दया, प्रेम, परोपकार, उदारता आदि जस्ता सहजज्ञानहरूले अँगाल्न थाल्दछन् र यस्तै ज्ञानासन्न व्यक्तिहरू मात्र देवलोक पुग्नसक्ने कुराको आदधोपान्त वर्णन यस संग्रहका विभिन्न पात्रहरूले देखाएका छन् । यसको सबै श्रेय बुद्धधर्मले नै पाएको छ । जसको विस्तृत अध्ययनले केवल स्वर्ग र नरक, धर्मात्मा र पापी, दुःख र सुख, लोभ र दान, ठूलो र सानो, धनी र

गरीब, राजा र प्रजा, गुरु र चेला, देवता र मानिस, पशु र अन्यप्राणी, नैतिकता र अनैतिकता, उदारभावना र अनुदारभावना, कञ्जूस र महादानी सम्बन्धी विषयहरूको मात्र अवबोध गराएको छैन । यसभन्दा पनि बढी भित्रिएर गूढार्थतिर ध्यानदिदा तमोगुणीको त कुरै भएन सत्वगुणीलाई समेत त्यति महत्त्व नदिई मोक्षमार्गतिर सानगरिएको छ र जीवनको समाप्तिलाई नै 'निर्वाण' शब्दले सुभूषित गराइएको छ । अर्थात् प्रस्तुत संग्रहको चरम बिन्दु नै निर्वाणको बाटोतिर लैजानुहो । यसैले यहाँ जे जति पढिन्छ ती सबैको प्रमुख लक्ष नै निर्वाणको मार्ग तयार पार्नु हुन आएको छ । न कि स्वर्ग गएर ठूलाठूला विमान प्राप्त गर्नु मात्र हो कुरालाई त केवल निर्वाण प्राप्तिको लागि गरिएको अभियानको पहिलो चरणको अभियान मात्र माने हुन्छ भन्ने कुरालाई देवलोकमा पुगेर आनन्दको सागरमा पौडिरहेकाहरूलाई पनि स्वयं बुद्ध वा महामौद्गल्यायनले स्रोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित गराएका कुरा पुष्करसातीको शिष्य छत्तमाणवक, बत्तीदान गर्ने एक उपासिका आदि जस्ता पात्रहरूद्वारा प्रत्यक्ष हुन्छ । साथै कर्मवाद र जन्मान्तरवादको वरिष्ठ प्रमाणहरू पनि अभिलेखको रूपमा यहाँ देखिएका छन् ।

यसैको क्रममा 'निर्वाण' शब्दको छोटो र सरल उपमा प्रस्तुत गर्दा अप्रासंगिक देखिंदैन । जस्तै आत्मा भन्ने तत्त्व नै बत्तीको प्रकाश जस्तै हो र त्यो बलेको बत्तीमा प्रत्येकक्षण विदुष्यत्केन्द्रबाट धारा प्रवाहरूपमा नयाँ विदुष्यतीय कणहरू एकपछि अर्को आइरहने हुनाले साधारण आँखाले हेर्दा यौटै प्रकाश जस्तो देखिएता पनि वास्तवमा यौटै होइन तिनीहरू भिन्नाभिन्न विदुष्यतीकणहरू हुन् । जब ती विदुष्यतीकणहरूको

आवागमनको मार्ग बन्दहुन्छ तब बत्तीको प्रकाशको अस्तित्व पनि स्वतः समाप्त भएपछि बत्तीको जुन प्रकाश थियो त्यो कहाँ गयो भन्ने प्रश्न नै उठ्दैन, त्यसै अवस्थालाई 'निर्वाण' भनिएको हो । अथवा एउटै वाक्यभित्रबाट 'निर्वाण' शब्दको अर्थ खोज्ने हो भने — 'जन्मान्तरको अन्तिम अवस्था हो' भन्नसकिन्छ । यसै विषयलाई दार्शनिक भाषामा खोतापत्तिफलमा प्रतिष्ठित भएका छत्तमाणवक देवपुत्रले बुद्धसहित अन्य विशाल जनसमूहको अगाडि प्रकटगरेको गाथाद्वारा पनि बुझ्न सकिन्छ ।

ये चिध पजहन्ति कामरागं,
भवरागानुसयञ्च पहाय मोहं ।
न च ते पुनमेन्ति गम्भसेय्यं,
परिनिब्बानगता हि सीतिभूता'ति ॥

अर्थात्—जसको कामराग-संयोजन हट्छ उसको भवराग-संयोजन पनि हट्छ र मोह-संयोजन पनि उच्छिन्न हुन्छ । अनि सो पुरुष पुनः गर्भवासमा आउँदैन र परिनिर्वाणपछि शीतलता प्राप्तगर्छ अर्थात् कुनै प्रकारका डाह र जलनहरू उसमा रहँदैनन् ।

यसै प्रसंगमा जन्मान्तरवादतिर अवलोकन गर्दा प्रस्तुत संग्रह सहायकको रूपमा देखिएको कुरा स्वयं बुद्धले 'महाकरुणासमापत्ति ध्यान-बाट उठी आज कसको उद्धार गरू भनी हेर्दा' देख्नु भएको भ्यागुतो, तील दानदिने स्त्री, चाण्डालनी बुढी, आयुक्षीण भएकी स्त्री, मट्टकुण्डली, छत्तमाणवक, रज्जुमाला दाशी आदिको कुराबाट परिपुष्टि हुन्छ अथवा घोडा र भ्यागुतो देवता हुनुबाट ।

यस संग्रहमा बुद्ध बाहेक इहलोक र परलोकको प्रमुख ज्ञाताहरू-मध्ये बुद्धका दाहिने हात जस्तै भएर बसेका महामौद्गल्यायनको धेरै सक्रियता देखिन्छ र देवचारिका गरी प्रत्येकजसो देवताहरूलाई भेटी उनीहरूले देवत्व सम्पत्ति प्राप्त गर्नको कारण पत्तालगाने काम धेरैजसो महामौद्गल्यायनबाट भएको छ । सोहि कुराको वर्णन बुद्धसमक्ष गरिएको छ र बुद्धद्वारा जनसमक्ष ल्याइएको मात्र होइन त्यसद्वारा समाजलाई ज्ञानको स्रोत पनि देखाइएको छ । साथै दान प्रणालीलाई पनि बुझाइ-दिएको छ र पवित्र हृदय लिएर त्रिशरणमा प्रतिष्ठित भई दान गरेमा दान अनुसारको फल प्राप्त हुन्छ भन्ने कुराको संस्मरण गराउने सन्दर्भमा यहाँ वर्णानुक्रमले ३२ पात्रहरू आ-अपनो कर्मफलको कुरा बताउन लामलागेर बसेका छन् र फलप्राप्तिको संकेत यसरी गर्दछन् । जस्तै—

सारिपुत्रलाई छायाँ र पानी प्रदानगरेकोमा आँपको बगैँचाको पालेले 'अम्बविमान', बुद्धलाई एउटी स्त्रीले अलिनो कुल्माष दानदिएकोमा 'अलोमाविमान', श्रद्धापूर्वक दानदिने पायासी राजाका उत्तर भन्ने एक कर्मचारीले 'उत्तरविमान', सासूको अनुमतिविना महामौद्गल्यायनलाई रोटी दान गर्ने एउटी कुमारीले 'उलारविमान', बुद्धकोनिमित्त आनन्द मार्फत औषधी प्रदान गर्ने वैदचकी स्त्रीले 'कञ्जिकादायिका-विमान', सिद्धार्थ बोधिसत्व घरबाट निस्कँदा चढेर गएको कन्थक नामक घोडाले 'कन्थकविमान', राजगृहकी एउटी केटीले सारिपुत्रलाई पीरा आदि दानदिएकोमा 'कुञ्जरविमान', छत्तीसवटी केटीहरूले दिएको दानको प्रभावले 'गुत्तिलविमान', महामौद्गल्यायनलाई कुल्माष दानदिने एउटा गोठालोले 'गोपालकविमान', एउटी चाण्डालीले श्रद्धापूर्वक बुद्धप्रति

नतमस्तकता देखाएको कारणमा 'चण्डालीविमान', सौतेनी आमाको षड्यन्त्रमा परेको मुजातले महाकात्यायन स्थविरलाई दानदिएको कारणले 'चूलरथविमान', पुष्करसातीको शिष्यलाई बुद्धले त्रिशरणमा प्रतिष्ठित गराइदिएको कारण र गुरुपूजक भएकोले 'छत्तमाणवकविमान', राजगृह-वासी एउटी स्त्रीले बुद्धलाई एक अञ्जुली तील दानदिएको प्रभावले 'तिलदक्खिणाविमान', आफूमाथि सौता हाल्न लगाउने बहिनीलाई पनि दानगर्न लगाउनाको कारणले 'दह्ल्लविमान', ढोकेवृत्तिद्वारा जीविका गर्नेले अतिथीहरूलाई भक्तिपूर्वक स्वागत गरेकोले 'द्वारपालविमान', घर्मोपदेश गर्दागर्दै साँझ पर्दा बत्ती प्रदान गर्ने एउटी स्त्रीले 'दीपविमान', बुद्धलाई असल एकजोर वस्त्र दानदिनाको कारणले एउटी स्त्रीले 'नागविमान', थूणगाउँमा बुद्ध आउन लागेको थाहापाई रोक्ने प्रयास र पानी समेत खान नदिने षड्यन्त्र गर्नेकी एउटी नोकर्नीले बुद्धलाई पानी प्रदान गरेकीले 'नावाविमान', भिक्षुलाई पीरा दान गर्ने एउटी केटीले 'पोठविमान', असमयमै आँपखाने इच्छागरी आँपफलाउन लगाउने बिम्बिसार राजाको बगंचेले फलाएका आँप बिम्बिसार राजालाई नदिई सीधै महाभौद्गल्यायनलाई प्रदान गर्नाको कारणले 'फलदायकविमान', एउटी आयुक्षीण भएकी स्त्रीले बुद्धलाई आपनोनिमित्त पकाइराखेको खाना दानदिएको कारणले 'भिक्षादायिकाविमान', कञ्जूसको छोरले असक्त अवस्थामा पनि बुद्धलाई नमस्कार गरेको कारणले 'मट्टकुण्डली-विमान', बुद्धोपदेश सुनेको प्रभावद्वारा भ्यागुतोले 'मण्डूकविमान', मल्लिकाले अपना अमूल्य गहनाहरू दानदिएको कारणले 'मल्लिका-विमान', जौको खेती कुनै यौटो ठिठोले एक वृद्ध स्थविरलाई कुल्माष

दानगरेको कारणले 'यवपालकविमान', ङुण्डिएर मर्नलागेकी यौटी नोकर्नाले बुद्धको उपदेशप्रति श्रद्धाराखेको कारणले 'रञ्जुमालविमान', वैश्रवण राजाकी छोरी लताले लोग्ने तथा घरका अरू परिवारहरूलाई खुशी पार्नाको कारणले 'लताविमान', विशाखा उपासिकाले महालता-पसाधन नामक गहना विहार बनाउनकोनिमित्त दानगर्दा एउटी सहायिकाले अनुमोदन गर्नाको कारणले 'विहारविमान', गणिका भएर पनि सिरिमाले अष्टक भोजन दान गर्नाको कारणले 'सिरिमाविमान', बुद्धलाई कुटी बनाइ दानदिनाको कारणद्वारा एक उपासकले 'सुवर्ण-विमान', तथा सारिपुत्र स्थविरको चीवर सिजनकोनिमित्त बुद्धांटा सियो प्रदान गर्ने नकर्माले 'सूचिबिमान' प्राप्त गरेका कुराको साथै धर्म अनुसार चूलरथ, तिलदक्खिणा, द्वारपाल, नावाविमान, नागविमान आदि प्राप्त गर्ने धेरैजसो विमान सहित त्र्यंस्त्रश भवनमा र दहृत्त्वविमान र आचामदायिकाविमान प्राप्तगर्नेहरू धेरै पुण्य गर्नाको कारणले निर्माणरति देवलोकमा पुगेका छन् । त्यस्तै छत्तमाणवक र दीपविमान प्राप्तगर्नेहरू जस्मा स्रोतापत्तिफलमा प्रतिष्ठित भएका कुराहरूको संस्मरण पनि यहाँ गराइएको छ ।

उक्त दानफल प्राप्तगर्नेहरूको सम्बन्धमा विचारगर्दा जतिमुकं महादान गरे पनि यदि देखावटीरूपमा वा अरू कुनै कारणले गरिएको छ भने त्यसको फल महान् हुन सक्ने र श्रद्धासम्पन्न भई क्षमता अनुसार जतिमुकं सानोभन्दा सानो दान गरे पनि त्यसको फल महान् हुन्छ भन्ने कुरालाई प्रस्तुत कथाहरूले बाहिरी रूपमा समर्थन गरेका छन् भने आन्तरिकरूपमा हेर्दा भने चतुरार्यसत्य, निर्वाण र निर्वाणगामिनी उपदेश-

रूपी पृष्ठभूमिमा उर्वरित भएका छन् । यसैले दानफलको महत्त्वतिर ध्यानाकर्षण गर्दा 'आचामदायिकाविमान' कथाको प्रसंगमा शक्रदेवेन्द्रले दानफलको महत्त्व दर्शाउँदै भनेका पाँच गाथाहरूमध्ये अन्तिम गाथारूपी वर्णन हेर्दा यथार्थ हुन्छ । जस्तै—

चतुन्नं पि दीपानं, इस्सरं योध कारये ।

एतस्साचामदानस्स, कलं नाग्घति सोलसिंति ॥

अर्थात् यो डढेको भात-दानको फलको अगाडि स्याना स्याना बुद्धहजार द्वीपहरू भएको जम्बुद्वीप जस्ता द्वीपहरू चार द्वीपहरूको मालिक भए पनि त्यो सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैन ।

यस कथन अनुसार यहाँ समावेश भएका ३२ पात्रहरूले गरेका दानफलको प्राप्तसंकेत पहिले नै दिइसकिएको छ । हुनत दानफलको महत्त्वको मूल श्रोतरूपी प्रवाह यसभन्दा पनि हजारौं वर्ष अघिदेखि नै आर्यभूमिमा बगिरहेको छ र यसको सभ्यता नै दान, धर्म, दया आदिमै आएर अडिएको छ । तथापि प्रस्तुत संग्रहले नयाँ परिपाटीको नवजागरणको सिर्जना भने अवश्य गरेको छ ।

यतिमात्र होइन यस कथा संग्रहभित्र रुमल्लिदा देखापर्ने विभिन्न उपदेशहरूमध्ये श्रद्धा, त्याग, श्रुति र प्रज्ञारूपी आलोकले बुद्ध धर्मका अज्ञाताहरूको हृदयरूपी अन्धकारलाई निर्मूल पार्ने प्रयासको साथै श्रद्धालुहरूलाई बौद्धधर्ममा दिक्षित बनाउने अभियानको परम्परा खडा भएको छ र निर्दयी, कञ्जूस, दानचित्त नभएका र चरित्रहीन भएर पनि

विनाकारण आफूलाई ठूलोठान्ने भावनामा फुलेकाहरूलाई पापको प्राय-
श्चित नगरेसम्म मानिस निर्दोषी हुन सक्तैन र त्यस्ताले नत यो लोकमा
सुख पाउँछ, नत परलोकमा नै भन्ने कुरालाई यसले प्रतिबिम्बित गरेको
छ । यस्तो भावनाबाट हटाउन मनोवैज्ञानिक तरिकाले “म तिम्नै हुँ र
तिमी मेरा हूँ” भन्ने भावनाको संकेत धेरैजसो कथाले दिएका छन् ।
साथै बुद्धका उपदेशहरूलाई पूर्णरूपले पालन गर्ने व्यक्तिले जस्तोसुकै
अपराध गरे पनि क्षमा पाउन सक्तछ भन्ने कुराको अभिव्यक्ति भएको
पनि पाइन्छ । त्यसैले भनिएको हो—‘तथागत लोकमा उत्पन्न भएको
नै धेरैको हित र सुखको लागि हो ।”

यस्तै पवित्र हृदयले गरेको कामको फल महान् हुन्छ भन्ने कुराको
मूलश्रोत भएको यस कथारूपी बत्तीस (३२) धाराहरूमध्ये माथि उल्लेख
भएका विभिन्न दान र दानफल बाहेक इहलोक तथा परलोक सम्बन्धी
ज्ञान, श्रद्धाबलद्वारा प्राप्त यश, मनस्तत्ववेत्ता, सत्य प्रति अनुराग,
असत्यताको द्रोह, घमण्डको फल र नम्रताको तुलना, जन्यान्तरवादको
सूचना, मालिक र नोकरको स्वभाव, सौन्दर्य प्रति अनुराग, स्वार्थ-
परायणता, सौतासौतीको षड्यन्त्र, कञ्जुस्याइँको पराकाष्ठा, उदारता,
आर्थिक अवस्थाको समता र विषमता, सामाजिक जीवनको संकेत, धर्म
प्रति आस्था र शीलवान् व्यक्तिकोनिमित्त मर्त्यलोक र देवलोक बराबर
छ भन्ने कुराको साथै शीलवान् व्यक्तिसँग देवता पनि ङुक्नुपर्दछ भन्ने
कुराले अभिसिञ्चित धर्मक्षेत्र यहाँ तयार पारेको छ ।

यसरी हेर्दै जाँदा प्रस्तुत संग्रहरूपी ज्ञानरासीबाट प्रायः नपाइने
कुनै कुरा छैन भने पनि हुन्छ । उदाहरणको रूपमा हेर्ने हो भने सानो

अवधिको परिवर्तन ऋतु परिवर्तन हो र ठूलो अवधिको परिवर्तनलाई युग परिवर्तन भने जस्तै ठूलो वा चाँडो सदगुणतिर विचार परिवर्तन गर्नसक्ने मानिसले सुख र सन्तोष प्राप्त गर्न सक्छ भन्ने कुरातिर पनि संकेत गर्दै, काम अनुसारको काम भने कै कर्म अनुसारको फल यसै जीवनदेखि लिएर परजन्म वा जन्मजन्मान्तरसम्म पनि भोग्नु पर्दछ भन्ने कुराको पिष्टपेषण मात्र गरेर प्रस्तुत कथाले चक्कर मारेको छैन यस सम्बन्धी विषयमा विभिन्न प्रकारले विश्लेषण समेत गरेर एकातिर देखाइदिएको छ भने अर्कोतिर अज्ञानीहरूलाई ज्ञान प्रदानगरी मुक्तिको बाटो देखाउनकोनिमित्त स्वयं ज्ञानवान् कर्ता नै अप्रसर भइविनु पर्छ । अन्यथा अज्ञानताको कारणद्वारा भएको तिरस्कार, षड्यन्त्र, मूढेवल आदि जस्ता अवाञ्छनीय कुराहरूमा लागेर त्यसै आँखा चिम्लिदिने हो भने त अज्ञानीहरू कहिल्यै पनि सुगतिमा पुग्न सक्दैनन् भन्ने कुरा थूण गाउँमा बुद्ध जाँदा बुद्धप्रति गरिएको अभद्र व्यवहारमा स्वयं बुद्धले गरेर देखाएको व्यवहारले पनि परिपुष्टि गर्नुको साथै “शठे शाठंघ समाचरेत्” भन्ने सिद्धान्तको उपहास गर्दै त्यसको बदला “कठोर प्रति नम्रता” देखाउनु पर्दछ भनेर नयाँ सिद्धान्त स्थापना गरी यस्तो प्रयोगशालामा पुग्ने उपाय बताइदिएको छ जहाँ पुग्दा व्यक्तिगत स्वार्थलाई निर्मूलपारी परहितकोनिमित्त जीवन अर्पण गर्न सकिन्छ । यतिमात्र होइन यसै जन्ममा इहलोक र परलोकको सफर तथा अन्तरधामी बन्नसक्ने योग्यताको परिचय पनि गराएको छ । जसको ज्वलन्त प्रमाण खोज्दा यसै कथाभित्रका प्रत्येकजसो कथाको प्रत्यक्षवर्णन मात्र होइन प्रत्येक देवपात्रहरूलाई कतै मर्त्यलोकमै बोलाएर, कतै आफैँ देवलोक पुगेर, कतै ऋद्धिवलद्वारा उचित स्थानमा बोलाएर

सम्बन्धित पात्रहरूको उनीहरूद्वारा नै उनीहरूले पाएका कर्मफल अनुसारको प्राप्त सुविधाको वर्णन गर्न लगाउने बुद्धबाहेक अर्का शील-संयमी महामौद्गल्यायनको कार्यतान्छ्ल्यताद्वारा प्रष्ट हुन्छ ।

साधारणरूपले हेर्दा एक बुद्ध पात्र बाहेक सबै पात्रहरू कर्मफल अनुसार देवलोक पुगेका मात्र होइनन् कुबेरको पुष्पकविमान र इन्द्रको वैजयन्त रथभन्दा पनि सर्वसम्पन्न विमान^१को साथै सुन्दरीहरूमध्ये उत्तम सुन्दरी मानिएका परिचारिकाहरूको रूपमा वा मनोरञ्जको लागि अप्सराहरू पनि पाएका छन् र आत्मीय सुखको चरम सिमानाको सन्सारमा सैर गरिरहेको कुरोलाई सिनेमाको रूपमा हेर्न पाइन्छ । यसबाट भएको अनुभवले परलोकमा छँदा धर्मकोनिमित्त नै जीवन अर्पण गर्न पर्ने अत्यावश्यकता देखिन्छ । तर यसरी एकोहोरिएर हेरेको खण्डमा “सन्तोषं परं सुखम्” भन्ने सिद्धान्त केवल कोराकल्पना मात्र हुन आउँछ र आमोद, प्रमोद र भोगविलास नै सुखको पराकाष्ठा हो भन्ने भौतिक-वादीहरूको गोरेटोतिर फर्कन पर्ने हुन्छ । तर यसको आशय यो होइन यो त केवल नकारात्मक दृष्टिमात्र हो ।

प्रस्तुत संग्रहको आशयहरूमध्येको मुख्यआशय हो—दुःखीलाई सुखदिलाउनु, अन्य जन्ममा नरकपर्नेलाई नरक जानबाट बचाई देवलोक (स्वर्ग) पुऱ्याइदिनु, छूट बोल्नेलाई साँचो बोल्न सिकाउनु, हिंसकलाई अहिंसक बनाउनु, स्वार्थीलाई निस्वार्थी बनाउनु, अवगुणीलाई गुणी

१. ककसले ककस्तो विमान र कति कति अप्सराहरू परिचारिकाको रूपमा पाएका छन् भन्ने कुरा मूल कथाबाटै अवगत हुनेछ ।

बनाउनु, कञ्जूसलाई दानवान् बनाउनु, रिसाहालाई नम्रताको पाठ पढाउनु, सत्यताको लागि जीवन समर्पण गर्न सिकाउनु, अन्यायीलाई न्यायको पाठ पढाउनु, मूर्खलाई सज्जन बनाउने चेष्टागर्नु, ठूलो र सानोमा समान दृष्टिले हेर्नु, अनुचित ठाउँमा कठोर बचन प्रयोग नगर्नु, सामाजिक फाइदाको कुरा सबैलाई सुनाउनु, अहोरात्र उपकारकै लागि तल्लीन हुनु हो भने भित्री अर्को यौटं उद्देश्य त्यो हो जन्ममरणबाट मुक्त गराउनु । हुनपनि हो, यदि यसो नभए यस धर्मका अनुयायीहरूले राता-रात-प्रत्यक्षफल प्राप्त गर्नसक्ने क्षमता प्राप्त गर्नसक्ने थिएनन् । त्यसैले समष्टिरूपमा यहाँ सार निकाल्दा श्रद्धा नै फलप्राप्तिको प्रत्यक्ष चिन्ह हुन आउँछ ।

यसैगरी सामाजिक दृष्टिकोणले प्रस्तुत संग्रहलाई हेर्दा पनि त्यति नै महत्वपूर्ण विषयहरू बटुल्न सकिन्छ जति धार्मिक विषयका सम्बन्धमा । एकातिर त्रास, भय, चोरी, अन्याय, षड्यन्त्र, चाकडी मनोमानी जस्ता कुराहरू हिजोआजकै जस्तै गरी हाम्रा अगाडि ठडिन्छन् भने अर्कातिर मनोरञ्जन, विभिन्न उत्सव, परोपकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक व्यवस्था तथा संस्कृतिको रक्षा आदिको व्यवस्था भएको पनि टड्कारै देखिन्छ । जसरी सामाजिक रीतिरिवाजको छाप प्रस्तुत संग्रहले लगाएको छ त्यसरी नै एकातिर स्वस्थ राज्यको वातावरण सीर्जना गर्ने कोशलराजा, पायासीराजा छन् भने अर्कातिर षड्यन्त्रको परम्परा बसाल्ने राजकुलको कुरा चूलरथविमानबाट देखिन्छ । त्यस्तै कतै आर्थिक विकाशको संकेत मिल्दछ भने कतै थिचोमिचोको प्रभाव पनि कम थिएन र मानिसले मानिसलाई कुटेर मार्दा पनि न्यायको पत्तो थिएन भन्ने

कुराले पनि कम रोमाञ्चित गराउँदैन । जेहोस् आजकै अवस्थासंग त्यसवेलाको अवस्थालाई दाँज्दा पनि कतै कतै यसप्रकारको परम्परागत श्रृंखला नचुडिएको कुराले त्यसप्रकारका मनोवृत्तिले अँगालेकाहरूलाई हौसला दिएको छ भने सहि कुरामा चाहे राजा चाहे प्रजा जो होस् आफ्नो अवस्थानुसारको कर्तव्यपथबाट विचलित नभई राजाकोनिमित्त कति परिश्रम गरी असमयमै आँप फलाउनसक्ने एक बोटानिष्ट (बगैँचे) र मालिकको आज्ञा विरुद्ध बुद्धलाई पनि पियाउने एक नोकर्नी केटीको उदाहरण पर्याप्त छ ।

यसैले सारांशमा भन्नसकिन्छ कि जसको भित्री-हृदय स्वच्छ छ, जो सत्यताको आधारमा अडेको छ त्यस्ता प्रति जस्तोमुकै मानिस भएपनि उसले नतमस्तक हुनैपर्छ र त्यस्ता मानिसहरू मात्र लाछी हुन्छन् जसमा अज्ञानता बाहेक अरु केही पाइँदैन । त्यसैले यस कथा सूत्रले प्रकट गरेको प्रमुख आशयहरूमध्येको आशयलाई यसरी व्यक्त गर्न सकिन्छ—

“अज्ञानता नै मानिसको भीषण शत्रु हो”

अन्त्यमा—

मागधि (पालि) वाङ्मयको त्रिपिटकरूपी तीन गण्डकोबाट निस्केका बुद्धकालीन ब्राह्मण, गृहस्थी, राजपरिवार आदि हुँदै दशौं संग्रहको रूपमा प्रकाशित भएको यो 'बुद्धकालीन विमानकथा' रूपी ढरनाले नेपाली साहित्य भूमिलाई उर्वरा बनाएको छ र यसको सम्पूर्ण श्रेय शीलसंयमी आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरज्यूलाई नै छ । जसले ५ वर्ष अघिदेखि अविच्छिन्न रूपमा मागधि (पालि) वाङ्मयबाट नेपाली वाङ्मयमा रूपान्तरित गर्दै आउनु भएको मात्र होइन प्रत्येक

नेपालीलाई बुद्धदर्शन र साहित्यको आवद्योपान्त ज्ञान गराउने प्रण पनि गर्नुभएको छ भन्ने कुरालाई अहिलेसम्म प्रकाशित बुद्धकालीन विभिन्न विषयका विभिन्न संग्रहहरूले बताएकै छन् । अज साँच्चै भन्ने हो भने नेपालीमा रूपान्तरित भएका विभिन्न संग्रह ग्रन्थहरूमध्ये शायद यसैलाई पहिलो स्थानमा राख्नसकिन्छ । वहाँको अथक परिश्रमद्वारा नेपालीहरूले यसरी बुद्ध-ज्ञानामृत भण्डार प्राप्त गर्न पाएकोमा वहाँप्रति कृतज्ञतापूर्वक नतमस्तक हुनु बाहेक प्रशंसा गर्ने अर्को शब्द मसँग छैन ।

Dhamma.Digital - वटुकृष्ण "भूषण"

विजयेश्वरी,

स्वयम्भू, काठमाडौं

२०/८/२०३३

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

प्राक्कथन

“पालि त्रिपिटक साहित्यका कुराहरू नेपालीमा पनि उपलब्ध हुनसकुन्” भन्ने एकमात्र अभिप्रायले प्रेरितभई मूलपालिबाट मात्रै बुद्धकालीन विभिन्न पात्रहरूको खोजीगरी त्यसको वर्गीकरण गरे अनुसार विक्रम सम्बत् २०२८ चैत्र २५ गते सर्वप्रथम “बुद्धकालीन ब्राह्मण” नामक पहिलो पुस्तकको पहिलो भाग नेपालीमा प्रकाशित भएको थियो । यसै क्रमको शिलशिलामा अहिले यो “बुद्धकालीन विमानकथा” नामक दशौं पुस्तक नेपालीहरूको सामुन्ने प्रस्तुत गरेको छु ।

अहिलेसम्म प्रकाशित भएका बुद्धकालीन ब्राह्मण, गृहस्थी, राजपरिवार, महिला, परिव्राजक, श्रावक, श्राविका, ब्रह्माविदेव, प्रेतकथा र विमानकथा आदि दश ग्रन्थहरूद्वारा त्रिपिटक पालि धर्मसाहित्यको आंशिकरूपमा भए पनि केही ‘रूप-रेखा’ नेपालीहरूकोनिमित्त नेपालीमा प्रस्तुत गरेको छु भन्दा कुनै अतिशयोक्ति होला जस्तो लाग्दैन ।

साधारणतया यी दश ग्रन्थहरूमध्ये “बुद्धकालीन ब्रह्माविदेव, प्रेतकथा तथा विमानकथा” द्वारा अन्धत्रलोक सम्बन्धीका कुराहरू र बाँकी “बुद्धकालीन ब्राह्मण” आदि सात ग्रन्थहरूद्वारा यसैलोक सम्बन्धीका कुराहरू प्रस्तुत भएका छन् भनी भन्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी “बुद्धकालीन

श्रावक र बुद्धकालीन श्राविका” मा भिक्षु-भिक्षुणी जीवन सम्बन्धी कुराहरू र बाँकी आठ ग्रन्थहरूमा गृहस्थी जीवन सम्बन्धी कुराहरूको साथै “बुद्धकालीन महिला र श्राविका” बाट स्त्री जीवन सम्बन्धी कुराहरू देख्न पाइन्छ भने बाँकी अरू आठ ग्रन्थहरूबाट पुरुष जीवन सम्बन्धी कुराहरू देख्न पाइएको छ । “बुद्धकालीन राजपरिवार” बाट त्यसताकाका राजारजौटाहरूको परिचय पाइन्छ भने “बुद्धकालीन परिव्राजक” बाट त्यसताकाका साधुसन्तहरूको परिचय पाउन सकिन्छ ।

हजारौं सूत्रहरूद्वारा प्रतिमण्डित त्रिपिटक पालिसाहित्यको जम्मै रूपान्तर नेपालीमा उपलब्ध गराउनकोलागि त एक दशक त के अर्कै दुइ तीन दशकको परिश्रमविना सम्भव हुने छ भनी भन्नसकिन्न । जुन माध्यमद्वारा मैले त्रिपिटक पालि साहित्यको रूप-रेखा प्रस्तुत गर्न खोजेको छु—त्यो काम जम्मै पूरा गर्नकोनिमित्त पनि अर्कै एक दशक मात्रले पर्याप्त होला जस्तो लाग्दैन । जीवन रहिरहेमा अहिलेसम्म प्रकाशित भइसकेका प्रत्येक पहिलो भाग-ग्रन्थहरूका दोश्रो भागको संकलन गर्दै जान्ने आशा राखेको छु । जुन मेरो दोश्रो चरणको लक्ष बनेको छ ।

अहिलेसम्म उपरोक्त दश ग्रन्थहरूमा जति पनि मूल सूत्रहरू अनुदित भइसकेका छन् ती जम्मै—‘बुद्धकालीन राजपरिवार’ को प्राक्कथनमा उल्लेख गरे अनुसार—२७।५।२०२८ सालमा तयार पारेका ३,००० पृष्ठभन्दा बढी टिपोटहरू (Notes) मध्येकै हुन् । त्यसमध्ये अहिलेसम्म जम्मा ६०६ पृष्ठका टिपोटहरूको काम सम्पन्न भएको छ । यो दश ग्रन्थहरूमा जम्मा कति मूल सूत्रहरूका कुराहरू अनुदित भइसकेका रहेछन् भनी पुनरावलोकन गरेर हेर्दा जम्मा ५११ वटा मूल

सूत्रका कुराहरू अनुदित भएका देखिन्छन् । तर सूत्र-सूचीको हिसाबले चाहि ५१८ सूत्रहरू देखिन आएका छन् । यसो हुनाको कारण उही सूत्र भिन्नभिन्न ग्रन्थहरूमा समावेश हुन आएकोले हो ।

(१) सुत्तपिटक, (२) विनयपिटक तथा (३) अभिधम्मपिटक भन्ने तीन पिटकहरूमध्ये कुन कुन पिटकबाट के कति सूत्रहरू लिइएका रहेछन् भन्ने कुरा निम्नतालिकाबाट प्रष्ट हुनेछ ।

(१)	सूत्रपिटकको दीघनिकायबाट:	१८
(२)	सूत्रपिटककं मज्झिमनिकायबाट:	३३
(३)	सूत्रपिटककं संयुत्तनिकायबाट:	१६१
(४)	ऐ अङ्गुत्तरनिकायबाट:	१२०
(५)	ऐ खुद्दकनिकायको उबानपालिबाट:	११
(६)	ऐ खुद्दकनिकायको सुत्तनिपातपालिबाट:	६
(७)	ऐ ऐ विमानवत्थुपालिबाट:	३३
(८)	ऐ ऐ पेतवत्थुपालिबाट:	२५
(९)	ऐ ऐ धेरगाथापालिबाट:	२
(१०)	ऐ ऐ धेरीगाथापालिबाट:	११
(११)	ऐ ऐ अपवानपालिबाट:	१४
(१२)	विनयपिटकको पाराजिकापालिबाट:	७
(१३)	विनयपिटककं पाचित्तियपालिबाट:	२०
(१४)	ऐ महावग्गपालिबाट:	३९
(१५)	ऐ चुलवग्गपालिबाट:	१८

विद्वत्वर्गहरूको सुविधाकोनिमित्त यी सबै सूत्रहरूका क्रमसूची तथा “बुद्धकालीन ब्राह्मण” आदि दशैँ ग्रन्थहरूमा उल्लिखित कुराहरूको अर्थात् शीर्षकहरूको विषय-सूची समेत समावेश गरी छुट्टै एक विषय-सूची-पुस्तिका (Catalogue) तयारपार्ने विचार गरेको छु ।

प्रस्तुत “बुद्धकालीन विमानकथा” संग्रह-१० मा चाहिँ जम्मा ३२ कथाहरू संग्रहित भएका छन् । यी ३२ कथाहरू सूत्रपिटकको खुद्दकनिकायको विमानवत्थुपालिको ७ वर्ग का ८४ कथाहरूमध्येबाट छानेर लिएको हुँ । जुन यसप्रकार छन्—

	पृष्ठः ^१	पृष्ठः ^२
१. विमा. व. पा.	१११: अम्बविमानवत्थुः	३
२. ऐ ऐ	६३: अलोमविमानवत्थुः	८
३. ऐ ऐ	२६: आचामदायिकाविमानवत्थुः	१४
४. ऐ ऐ	१०६: पायासिविमानवत्थुः ^३	२०
५. ऐ ऐ	३५: उलारविमानवत्थु	२८
६. ऐ ऐ	६३: कञ्जिकदायिकाविमानवत्थुः	३४
७. ऐ ऐ	११४: कन्थकविमानवत्थुः	३९
८. ऐ ऐ	७: कुञ्जरविमानवत्थुः	५३
९. ऐ ऐ	४१: गुत्तिलविमानवत्थुः	६५

१. नालन्दापालिको पृष्ठ ।

२. यसै पुस्तकको पृष्ठ ।

३. विमानवत्थु अट्ठकथाले चाहिँ ‘उत्तरविमान’ भनी उल्लेख गरेकोछ ।

१०.	ऐ	ऐ	११२:	गोपालकविमानवत्थुः	८१
११.	ऐ	ऐ	२७:	चण्डालिविमानवत्थुः	८९
१२.	ऐ	ऐ	९१:	चूलरथविमानवत्थुः	९९
१३.	ऐ	ऐ	८०:	छत्तमाणवकविमानवत्थुः	११८
१४.	ऐ	ऐ	१३:	तिलदक्खिणाविमानवत्थुः	१३८
१५.	ऐ	ऐ	५२:	ददृल्लविमानवत्थुः	१४२
१६.	ऐ	ऐ	८५:	द्वारपालविमानवत्थुः	१५५
१७.	ऐ	ऐ	१२:	दीपविमानवत्थुः	१६०
१८.	ऐ	ऐ	६१:	नागविमानवत्थुः	१६०
१९.	ऐ	ऐ	११:	ततिय नावाविमानवत्थुः	१७४
२०.	ऐ	ऐ	३:	पठम पीठविमानवत्थुः	१८१
२१.	ऐ	ऐ	१०१:	फलदायकविमानवत्थुः	१९०
२२.	ऐ	ऐ	३३:	पठम भिक्खादायिकाविमानवत्थुः	१९७
२३.	ऐ	ऐ	११८:	मट्टकुण्डलीविमानवत्थुः	२०५
२४.	ऐ	ऐ	७७:	मण्डूकदेवपुत्रविमानवत्थुः	२२१
२५.	ऐ	ऐ	५६:	मल्लिकाविमानवत्थुः	२२४
२६.	ऐ	ऐ	१०४:	यवपालकविमानवत्थुः	२३०
२७.	ऐ	ऐ	७४:	रज्जुमालाविमानवत्थुः	२३४
२८.	ऐ	ऐ	३९:	लताविमानवत्थुः	२४९
२९.	ऐ	ऐ	६४:	विहारविमानवत्थुः	२५७
३०.	ऐ	ऐ	२०:	सिरिभाविमानवत्थुः	२७३
३१.	ऐ	ऐ	११०:	सुवण्णविमानवत्थुः	२८९

३२. ऐ ऐ ८७: पठम सूचिविमानवत्थुः २९४

X X X

शुरुवेखि नै अहिलेसम्म श्री वटुकुण्ण 'भूषण' ज्यूले बुद्धकालीन ग्रन्थहरूको भाषा संशोधन गर्नुका साथै प्रूफ हेर्नेकाम समेत गरिदिनु भएकोमा वहाँप्रति म ज्यादै ऋणी रहेको छु र भविष्यमा पनि वहाँबाट यस्तैगरी सहयोग पाउनेछु भन्ने विश्वास लिएको छु । ग्रन्थ तयार पार्ने काममा वहाँबाट पाइएको सहयोग मेरोनिमित्त अत्यन्त महत्त्वपूर्ण कारण बनेकोछ । यदि वहाँबाट निरन्तर सहयोग नपाएको भए कदाचित्त मैले बुद्धकालीन यी दश ग्रन्थहरू पाठकवृन्दहरूको सामुन्ने प्रस्तुत गर्न सक्ने थिइन होला । अतः वहाँबाट सौहार्दपूर्ण निरन्तर पाएको सहयोग मेरोनिमित्त चिरस्मरणीय रहन गएको छ भनी कृतज्ञतापूर्वक यहाँ उल्लेख गर्न चाहन्छु । अनि यस पुस्तकको लागि पनि विद्वतापूर्वक भूमिका लेखिदिनु भएकोमा वहाँप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गरेको छु । अंग्रेजीमा प्रिफेस् अनुवाद गरिदिनु भएकोमा श्री कुण्णबहादुर मानन्धरज्यू प्रति पनि हार्दिक धन्यवाद नदिई रहन सकिन । त्यस्तै गरी आयुष्मान् कुमार काश्यपलाई पनि धन्यवाद दिएको छु जसले सधैं ऊँ यस पुस्तकको शब्दावलीको प्रारम्भिक लेखाइको काम पनि गरेका छन् । दिनहुँ ऊँ प्रेसबाट प्रूफ ल्याउने र लैजाने काम गरी सहयोग दिएकोमा श्री खड्ग-बहादुर उपासकलाई र यो पुस्तक पनि प्रकाशित गरी नेपाली साहित्यको महान् सेवा गरेकोमा आनन्दकुटी विहार गुठीका सदस्य-सचिव श्री तीर्थनारायण मानन्धर लगायत गुठीका सबै सदस्यहरूलाई पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गरेको छु ।

[२६]

प्राक्कथन

पाठकहरूको सुविधाको लागि विषयहरूलाई अकारादि क्रममा राख्नाको साथै पुस्तकको अन्तमा नामावली, शब्दावली तथा गाथा-सूची पनि राखिदिएको छु । अस्तु ।

Dhamma.Digital

—भिक्षु अमृतानन्द

आनन्दकुटी,

काठमाडौं, नेपाल ।

२०३३ मार्ग २५ गते शुक्रबार

फोन : ९४४२०

मूल ग्रन्थ—

विमानवत्थुपालि

सहायक ग्रन्थहरू—

अङ्गुत्तरनिकाय ।

अभिधानप्पदीपिका ।

अमरकोष ।

उदानपालि ।

उदानअट्टकथा ।

जातकट्टकथा ।

दीघनिकाय ।

धम्मपदट्टकथा ।

पपञ्चसूदनी ।

बुद्धकालीन महिलाहरू ।

बुद्धकालीन भारतीय भूगोल—भरततिह उवाचयाय ।

बुद्धकालीन ब्राह्मण ।

बुद्धकालीन राजपरिवार ।

बुद्धकालीन श्रावकचरित्त ।

[२८]

बुद्धकालीन गृहस्थीहरू ।

विमानवत्थुअट्टकथा ।

सुत्तनिपातअट्टकथा ।

सुमङ्गलविलासिनी ।

Dictionary of Pali-Proper Names—Dr. Malala Sekera.

(1937)

Pali-English Dictionary—T. W. Rhys Davids and

William Stede. (1959)

संकेत-शब्दको अर्थ—

अभि. धा. प. = अभिधानपदीपिका ।

अं. नि. अ. क. = अङ्गुत्तरनिकायट्टकथा ।

अ. क. = अट्टकथा ।

उदा. पा. = उदानपालि ।

उदा. अ. क. = उदानअट्टकथा ।

जा. अ. क. = जातकट्टकथा ।

दी. नि. अ. क. = दीघनिकायट्टकथा ।

धम्म. प. अ. क. = धम्मपवट्टकथा ।

पपं. सू. = पपञ्चसूवनी ।

बु. ब्र. = बुद्धकालीन ब्रह्मादिवेव ।

बु. भा. भू. = बुद्धकालीन भारतीय भूगोल (भरतसिंह उपाध्याय) ।

बु. रा. = बुद्धकालीन राजपरिवार ।

बु. गृ. = बुद्धकालीन गृहस्थीहरू ।

बु. म. = बुद्धकालीन महिलाहरू ।

बु. श्रा. च. = बुद्धकालीन श्रावक चरित ।

बु. श्रावि. च. = बुद्धकालीन श्राविका चरित ।

विमा. व. अ. क. = विमानवत्यु अट्टकथा ।

सुत्त. नि. अ. क. = सुत्तनिपातअट्टकथा ।

D. P. P. = Dictionary of Pali-Proper Names—

Dr. Malala Sekare

त्रि-पिटक-सूची

सुत्तपिटक :	विनयपिटक :	अभिधम्मपिटक :
१-दीघनिकाय	१-पाराजिकपालि	१-धम्मसङ्गणि
२-मज्झिमनिकाय	२-पाचित्तियपालि	२-विमङ्ग
३-संयुत्तनिकाय	३-महावग्गपालि	३-घातुकथा
४-अङ्गुत्तरनिकाय	४-चुल्लवग्गपालि	४-पुरगलपञ्चसत्ति
५-खुट्ठकनिकाय	५-परिवारपालि	५-कथावत्थु
		६-यमक
		७-पट्टान

(१) खुट्ठकपाठ	
(२) धम्मपद	
(३) उदान	
(४) इतिवृत्तक	
(५) सुत्तनिपात	
(६) विमानवःशु	
(७) पेतवत्थु	
(८) धेरगाथा	
(९) धेरीगाथा	
(१०) जातक	
(११) निद्देस	{ १-महानिद्देस { २-चुल्लनिद्देस
(१२) पटिसम्भवावग्ग	
(१३) अपदान	
(१४) बुद्धवंस	
(१५) चरियापिटक	

विषय - सूची

क्रमसंख्याः	विषयः	पृष्ठः
१.	अम्बविमानकथा	१
२.	अलोमाविमानकथा	८
३.	आचामदायिकाविमानकथा	१२
४.	उत्तरविमानकथा	२०
५.	उलारविमानकथा	२६
६.	कञ्जिकदायिकाविमानकथा	३३
७.	कन्थकविमानकथा	३९
८.	कुञ्जरविमानकथा	४९
९.	गुत्तिलविमानकथा	५८
१०.	गोपालकविमानकथा	८०
११.	चण्डालीविमानकथा	८८
१२.	चूलरथविमानकथा	९५
१३.	छत्तसाणवकविमानकथा	११६
१४.	तिलहक्खिणाविमानकथा	१३७
१५.	दहल्लविमानकथा	१४१

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

१. अम्बविमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहको वेणुवनमा बसिरहनुभएको थियो । त्यस समय राजगृहको एक गरीब पुरुष भात-वेतन खाई अर्काको आँपको बगंचामा पहरा बस्दथ्यो । एकदिन उसले आयुष्मान् सारिपुत्रलाई गृष्मऋतुको आँखा तिर्मीन्याउने घामको साथै खुट्टा पोल्ने तातो बालुवामाथिबाट सो आँपको बगंचा नगिचको बाटोबाट शरीरबाट पसिना बघाउँदै हिंडिरहेको देखेर उसको मनमा महत् श्रद्धाउठी ठूलो सम्मानका साथ वहाँकहाँ गई—“भन्ते ! यस टण्टलापुर घाममा तपाइ सारं थाक्नु भएको जस्तो देखिनुहुन्छ । भन्ते ! अनुकम्पा राखी यस आँपको बगंचाभित्र पस्नुभई केहीछिन विश्रामलिई हिडाइको थकावट मिटाई त्यसपछि जानुहोस्” भनी विन्तिगन्थो ।

विशेषगरी उसको मनको प्रसन्नतालाई बढाइदिनकोनिमित्त महास्थविर पनि सो आँपको बगंचाभित्र जानुभई यौटा आँपको रुखमनि बस्नुभयो ।

अनि त्यो पुरुषले फेरि यस्तो विन्तिगन्थो—

“भन्ते ! यदि तपाइ नुहाउन चाहनुहुन्छ भने यो कुवाबाट पानी ल्याई तपाइलाई म नुहाइदिनेछु । तपाइलाई पिउने पानी पनि चढाउने छु ।”

महास्थविरले तूष्णीभावद्वारा स्वीकार गर्नुभयो ।

त्यसपछि उसले कुवाबाट पानी ल्याई छानी महास्थविरलाई नुहाइदियो । नुहाइदिइसकेपछि हात खुट्टा धोई बस्नुभएको महास्थविरलाई उसले पिउनकोनिमित्त पानी पनि चढायो । पानी पिई शारीरिक थकावट मिटाइसकेपछि त्यो पुरुषले पानी-दान दिएको र नुहाइदिएको सम्बन्धमा अनुमोदना धर्मोपदेश गर्नुभई महास्थविर आफ्नो बाटो लागेर जानुभयो ।

अनि त्यो पुरुषको मनमा—“अहा ! मैले टण्टलापुर घामले थकित हुनुभएको महास्थविरको थकावटलाई दूर गराइदिन सकें, मैले धेरै पुण्य कमाएँ !” भन्ने लागेपछि उसले खूब ठूलो प्रीति तथा सीमनस्य अनुभव गर्‍यो । अनि केही समय पछि मृत्युभई उ त्रयस्त्रिंश देवलोकमा उत्पन्न भयो ।

एकदिन आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै त्रयस्त्रिंश देवलोकमा पुग्दा सो देवपुत्रलाई देखी उसले अघि गरेको पुण्यकर्मको बारेमा कुरा सोध्नु हुँदै निम्न गाथाहरू भन्नुभयो^१—

१. “उच्चमिदं मणिथूणं विमानं,
समन्ततो द्वादस योजनानि ।
कूटागारा सत्तसता उलारा,
बेलुरियथम्भा रुचकत्थता सुभा ॥
२. “तत्थच्छसि पिवसि खादसि च,
दिब्बा च वीणा पवदन्ति वग्गुं ।
दिब्बा रसा कामगुणेत्थ पञ्च,
नारियो च नच्चन्ति सुवण्णछन्ना ॥
३. “केन ते तादिसो वण्णो, केन ते इध मिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च ते भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
४. “पुच्छामि तं देव महानुभावो,
मनुस्सभूता किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानु भावो,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती'ति' ॥”

अर्थ—

१—“मणीका थामहरू भएको यो विमान (=घर) अग्लो छ,

चारंतिरबाट बाह्र बाह्र योजन छ, सातशय ठूला ठूला कूटागार^१हरू (गजुर जस्तो चुस्स परेका छाना भएका घरहरू) पनि छन् जसमा वैदूर्यका लट्टाहरू र सुनका फलेकहरू छापिएका कोठाहरू पनि छन् ।

२—“त्यसमा तिमी बस्दछौ, त्यहाँ तिमी खानपान गर्दछौ, मधुरस्वरले वीणाहरूको आवाजहरू पनि सुनिन्छ र जहाँ दिव्यपञ्चकाम-गुणहरू पनि छन् । अनि त्यहाँ सुवर्णका वस्त्रहरू लगाएका नारीहरू पनि नाचिरहेका छन् ।

३—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिम्रिले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

४—“हे महानुभाव सम्पन्न देव ! म सोध्दछु कि—मनुष्य छँदा तिम्रिले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिम्री यस्ता तेजिलो भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबै दिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

१. ‘कूटागार’ भनेको घर हो । ‘कूट’ भनेको चुस्स परेको, गजुर जस्तो भएको तथा ‘तला’ लाई पनि भनिन्छ । अतः ‘कूटागार’ भन्नाले यात गजुर भएको घर यात तला भएको घर सम्झनु पर्दछ । करालो परेको छाना भएको घरलाई पनि कूटागार भन्न सकिन्छ । चुच्चोलाई वा टुप्पोलाई पनि ‘कूट’ भनिने भएको हुनाले गजुर भएको भन्ने आभाष पनि पाइन्छ ।

“सो देवपुत्तो अत्तमनो, मोग्गल्लानेन पुच्छितो ।
पक्कं पुट्ठो वियाकासि, यस्स कम्मस्सिदं फलं^१ ॥”

अर्थ -

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवपुत्र
खुशी भई - जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएको हो सो कुरा
बताउंदै उसले यस्तो भन्यो ।”

१. “गिम्हानं पच्छिमे मासे, पतपन्ते^१ दिवङ्करे ।
परेसं भतको पोसो, अम्बारामं असिञ्चहं^२ ॥
२. “अथ तेनागमा भिक्खु, सारिपुत्तो ति विस्सुतो ।
किलन्तरूपो कायेन, अकिलन्तो व^३ चेतसा ॥
३. ‘तं च दिस्वान आयन्तं, अवोचं^४ अम्बसिञ्चको ।
साधु तं भन्ते न्हापेय्यं, यं ममस्स सुखावहं ॥

१. विमा. व. पा. पृ. १११: अम्बविमानवत्थु ।

२. स्याममा: ‘पतापन्ते’ ।

३. बर्मीमा: ‘अम्बाराममसिञ्चति’ ।

४. स्याममा: ‘पि’ ।

५. स्याममा: ‘अवोच’ ।

४. “तस्स मे अनुकम्पाय, निक्खिपि पत्तचीवरं ।
निसीदि रुक्खमूलस्मि, छायाय एकचीवरो ॥
५. “तं च अच्छेन वारिना, पसन्नमानसो^१ नरो^२ ।
न्हापयी^३ रुक्खमूलस्मि, छायाय एकचीवरं ॥
६. “अम्बो च सित्तो, समणो च^४ न्हापितो^५ ।
मया च पुञ्जं, पसुतं अनप्पकं ।
इति सो पीतिया कायं, सब्बं फरति अत्तनो ॥
७. “तदेव एत्तकं कम्मं, अकासिं ताय जातिया ।
पहाय मानुसं देहं, उपपन्नोम्हि नन्दनं ॥
८. “नन्दने च वने रम्मे, नानादिजगणायुते ।
रमामि नच्चगीतेहि, अच्छराहि पुरक्खतो^६ति^७ ॥”

अर्थ—

१—“गृष्मको अन्तिम महीनामा^६ टण्डलापुर घाम लागिरहेको
बेलामा—म अर्काको नोकरी गरी आँपको रुखमा पानीदिने काम गर्दथे ।

-
१. रोमनमा ‘पसन्नमानसो’ ।
२. स्याममा: ‘थेर’ ।
३. स्याममा: ‘न्हापयि’ ।
४-५. स्याम, रोमनमा: ‘न्हापितो’ ।
५. विमा. व. पा. पृ. १११-१२: अम्बविमानवत्थु ।
६. आषाढ महीनामा ।

२—“अनि त्यसवखत—शरीरले थाकेका तर चित्तले नथाकेका सारिपुत्र नामले प्रसिद्ध भएका एक भिक्षु त्यहाँ आए ।

३—“उनलाई आइरहेको देखेर आफ्का रुखहरूमा पानीदिने मैले यस्तो भनँ—‘भन्ते ! म तपाइलाई नुहाइदिनेछु—जो मेरोनिमित्त सुखावह हुनेछ’ ।

४—“भनि ममाथि अनुकम्पा गरीपात्र-चीवर एक ठाउँमा राखी, एक चीवर मात्र लगाई सो भिक्षु एक आफ्को रुखको छायाँमा बसे ।

५—“भनि रुखको छायाँमा नुहाउनकोनिमित्त एक चीवर लगाई बसेका, प्रसन्नमुद्रा भएका सो भिक्षुलाई मैले निर्मल पानीले नुहाइदिएँ ।

६—“‘आफ्का रुखहरूमा पानीदिने काम पनि भयो, श्रमणलाई पनि नुहाइयो तथा आफूले पनि धेरै पुण्य पाएँ’ भनी विचार गर्दा मेरो शरीर भर प्रीति फँलिएको थियो ।

७—“त्यस जन्ममा मैले यति नै पुण्यकर्म गरेको थिएँ; अनि मनुष्यदेह छाडी सँधेँ आनन्दहुने यस ठाउँमा म उत्पन्न भएँ ।

८—“त्यसैले म नानाप्रकारका चराचुरिङ्गीहरूद्वारा युक्त भएको यस आनन्ददायी पवनमा आनन्द लिइरहेको छु र नाच-गान तथा देवअप्सराहरूद्वारा पनि परिवृत्त भएको छु ।”

२. अलोमाविमानकथा

एक समय वाराणशीको ऋषिपतन मृगदायमा बसिरहनु भएको भगवान् बुद्ध पूर्वाह्न समयमा चीवर पहिरी, पात्र-चीवर ग्रहणगरी वाराणशीमा भिक्षाटनकोनिमित्त जानुभयो ।

त्यसवेला अलोमा भन्ने एक गरीब स्त्रीले भगवान्लाई देखी चित्तप्रसन्न पादै आफूमा अरू कुनै दानदिने पदार्थ नभएको हुँदा— “यस्तो वस्तु दानदिन पाए पनि मेरोनिमित्त महत्फल हुने छ” भन्ने विचारगरी दुर्वर्ण (दुसी परेको) भइसकेको तथा नून नभएको कुल्माष-खाना भगवान्लाई चढाई । भगवान्ले स्वीकार गर्नुभयो । त्यो दानको कारणद्वारा उसको मनमा ठूलो सौमनस्य अनुभव भयो । अनि केही समय पछि उसको मृत्युभयो र त्रयस्त्रिंश देवलोकमा उत्पन्न भई ।

एकदिन महामौद्गल्यायन स्थविरले देवचारिका गर्दा उसलाई त्रयस्त्रिंश भवनमा देखेर उसँग सोध्नुभयो! —

१. “अभिवक्न्तेन वण्णेन, या त्वं तिट्ठसि देवते ।

ओभासेन्ती दिसा सब्बा, ओसधी विय तारका ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. १४७—४८: अलोमाविमान वण्णना ।

२. “केन ते तादिसो वण्णो, केन ते इध मिञ्छति ।
उप्पज्जन्ति च ते भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “पुच्छामि तं देवि महानुभावे,
मनुस्सभ्रता किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानु भावा,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती’ति^१ ॥”

अर्थ—

१—‘हे देवते ! सुन्दर रूप धारणगरी सबे दिशातिर तेज फेलाउंदे शुक्रतारा केँ तिमि बसीरहेकी छथौ ।

२—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिमिलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिमिले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

३—“हे महानुभाव सम्पन्ना देवी ! म सोध्दछु कि — मनुष्यछँदा तिमिले के पुण्यकर्म गर्नुथौ ? कसरी तिमि यस्ती तेजिली भयौ ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबे दिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन् --

“सा देवता अत्तमना, मोग्गल्लानेन पुच्छिता ।

पञ्हे पुट्टा वियाकासि, यस्स कम्मस्सिदं फलं^२ ॥”

१. विमा. व. पा. पृ. ६३: अलोमविमानवत्थु ।
२. विमा. व. पा. पृ. ६३: अलोमविमानवत्थु ।

अर्थ—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै यस्तो भनी ।”

१. “अहं च बाराणसियं, बुद्धस्सादिच्चबन्धुनो ।
अदासि सुक्ककुम्मासं, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥
२. “सुक्खाय अलोणिकाय च, पस्स फलं कुम्मासपिण्डया ।
अलोमं सुखितं दिस्वा, को पुञ्जं न करिस्सति ॥
३. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
४. “अक्खामि^१ ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूता यमकासि पुञ्जं^१ ।
तेनमिह एवं जलितानु भावा,
वण्णो च मे सब्बदिसा पभासती^२ति^३ ॥”

१-१. यति पदहरू सिंहल पुस्तकमा छैनन् ।

२. विमा. व. पा. पृ. ६३ अलोमविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“वाराणशीमा आदित्यबन्धु हुनुभएका बुद्धलाई प्रसन्नचित्त राखी मैले आफनै हातले सुकेको कुल्माष-पिण्ड प्रदानगरेकी थिएँ ।

२—“हेर्नुहोस् ! यो सुकेको तथा नून नभएको कुल्माष-पिण्ड दानको फल ! सुखी भएकी म अलोमालाई देखेर कसले पुण्यकर्म नगर्ला ?

३—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

४—“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सर्वविशातिर प्रकाश भएको हो ।”

३. आचामदायिकाविमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहस्थित वेणुवनको कलन्दकनि-
वापमा बसिरहुनु भएको थियो । त्यसवखत राजगृहको एक कुलगृहमा
अहिवातकरोग^१ लागेको थियो र त्यस घरमा एक स्त्री बाहेक अरु
सबै मरेर गए । उ घर र घरमा भएका सबै धनसम्पत्तिहरू छाडी
मरण-भयले डराई भित्ता फोरेर त्यसबाट निस्की भागेर गई अनाथिनी
भई अर्काको घर पछाडितिर बस्न थाली । अनि त्यस घरका मानिसहरूले
करुणा राखी भाँडामा बचेको यागु तथा डढेको भात उसलाई दिनथाले ।
उ त्यसैबाट जसो-तसोगरी ब्रलजफत जीविका चलाउँदथी ।

त्यस समय आयुष्मान् महाकाश्यप एक सातासम्म निरोध-
समापत्ति ध्यानमा बसेर उठ्नु भएको थियो । अनि वहाँले “आज मैले
कसको खाना ग्रहण गरूँ ? आज मैले कसलाई बुर्गतीबाट मुक्त गरूँ”
भन्ने चिन्तन गर्नुहुँदा वहाँले—सो स्त्रीलाई देख्नुभयो र सो स्त्री निकट

१. ‘अहिवातकरोग’ भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा लेखकको बु. म. पृ.
२२२ मा उल्लेख भएको छ ।

समयमै मर्ने कुरा तथा मरेर नरकमा उत्पन्न हुनसक्ने कुरा पनि ध्यान-
दृष्टिबाट देख्नुभयो । त्यसपछि वहाँले यस्तो सोच्नुभयो—

“यदि म त्यस स्त्रीकहाँ गएको खण्डमा उसले मलाई आफूले
पाएको डढेको भात दिनेछे र सोही कर्मद्वारा उ निर्माणरती देवलोकमा
उत्पन्न हुनेछे ।”

यति सोच्नु भई—‘यसरी उसलाई नरकबाट बचाई स्वर्गसम्पत्ति
सिद्ध गरिदिनेछु’ भनी पूर्वाह्न समयमा चीवर पहिरी, पात्र-चीवर
ग्रहणगरी आयुष्मान् महाकाश्यप उ भएको ठाउँमा जानुभयो ।

सो स्त्री भएको ठाउँमा गइरहुनु भएको बेलामा शक्र देवेन्द्रले
अज्ञात भेष धारणगरी अनेक रसयुक्त, अनेक सूप र व्यञ्जनहरू सहित
दिव्यआहार स्थविरको भिक्षा-पात्रमा राख्नलाग्दा स्थविरले—“कोसिय !
तिमी पुण्यघान्छौ, किन तिम्रो यत्नो गछौ ? बुर्गत गरीबको सम्पत्ति
लुटेर नलेऊ” भनी उनको भिक्षालाई प्रतिक्षेप गरी स्थविर सोही स्त्रीकै
अगाडि पुग्न जानु भई उसको अगाडि उभिएर बस्नुभयो । अनि स्थविर-
लाई देखेर—“वहाँ महानुभाव सम्पन्न स्थविर हुनुहुन्छ । वहाँलाई दिन
योग्य खादध-भोज्य पदार्थहरू मसँग छैन । भाँडामा बचेको यो फोहर
खाना—जसमा घाँसका टुक्राहरू तथा धूलो लागेकोछ र त्यस फोहर
खानामा नून पनि छैन र त्यो पनि चीसो भइसकेको अस्वादिलो डढेको
भात र यागु अलिकता मात्र छ । यस्तो खाना त दानदिन लायक छैन”
भन्ने सोची सो स्त्रीले स्थविरलाई “जानुहोस्” भनी भनी । स्थविर एक

पाइलाजति अगाडि सरी उही उभिइरहनु भयो । घरका मानिसहरूले देखेर स्थविरलाई भिक्षा ल्याइदिए । तर स्थविरले स्वीकार गर्नु भएन । त्यसपछि सो स्त्रीको मनमा “शायद मलाई नै संग्रह गर्नकोनिमित्त स्थविर यहाँ आउनु भएको होला; मेरै तरफबाट केही लिन चाहनुहुन्छ जस्तो लाग्छ” भन्ने लागेपछि चित्त प्रसन्नगरी मनमा आदरभाव उत्पन्नगरी त्यो डढेको भात र धूलो लागेको यागु स्थविरको पात्रमा महत् श्रद्धाले राखिदिई । उसको प्रसन्नतालाई बढाइदिनकोनिमित्त स्थविरले सो खानाखाने भाव देखाउनु भएपछि मानिसहरूले एक आसन वछ्याइदिए । त्यसमा बसी त्यो खानाखाई, यागु पनि पिई अनुमोदनगरी “यो भन्दा तीन जन्म अघि तिम्री मेरो आमा भएकी थियौ” भनी भन्नुभई स्थविर फर्केर जानुभयो । स्थविरद्वारा यसरी श्रद्धा तथा प्रसन्नता उत्पन्न गराइएको सो स्त्रीको सोही दिनकै प्रथमयाममा मृत्युभयो र निर्माणरती देवहरूकहाँ उत्पन्न भई । अनि शाक्र देवेन्द्रले उसको मृत्युभएको कुरा थाहापाएपछि “उ कहाँ उत्पन्न भइछे ?” भनी विचारगर्दा त्रयस्त्रिंशत् लोकमा उ उत्पन्न भएको नदेखी मध्यरातको समयमा आयुष्मान् महाकाश्यपकहाँ गई “त्यो स्त्री मृत्युभएर कहाँ उत्पन्न भई ? तपाइलाई थाहाछ के ?” भन्ने कुरा सोध्दै निम्न गाथाहरू भने^१—

१. “पिण्डाय ते चरन्तस्स, तुण्हीभूतस्स तिट्ठतो ।
दलिद्दा कपणा नारी, परागारं अवस्सिता^२ ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. ८०: आचामदायिकाविमान वण्णना ।
२. नालन्दा पालिमा: ‘अपस्सिता’ ।

२. “या ते अदासि आचामं, पसन्ना सेहि पाणिभि ।
सा हित्वा मानुसं देहं, कं नु सा दिसतं गता'ति^१ ॥”

अर्थ—

१—“तूष्णीभावद्वारा तपाइ भिक्षाटन् जानु भएको बेलामा अर्काको घरमा बसिरहेकी बरिद्री तथा कोही नभएकी (कपणा) नारीलाई तपाइले देख्नु भएको थियो ।

२—“जसले तपाइमाथि महत् प्रसन्न भई उठेको भात (=आचामं) आफ्नै हातले तपाइलाई दिई—अहिले उसको मृत्यु भइसक्यो—अब उ कुन दिशातिर गई भन्ने कुरा के तपाइलाई थाहाछ ?”

अनि उ जन्मेको ठाउँ बताउँदै महाकाश्यप स्थविरले यसो भन्नुभयो—

१. “पिण्डाय मे चरन्तस्स, तुण्हीभूतस्स तिट्ठतो ।
दलिद्दा कपणा नारी, परागारं अपस्सिता ॥
२. “या मे अदासि आचामं, पसन्ना सेहि पाणिभि ।
सा हित्वा मानुसं देहं, विप्पमुत्ता इतो चुता ॥
३. “निम्मानरतिनो नाम, सन्ति देवा महिद्धिका ।
तत्थ सा सुखिता नारी, मोदताचामदायिका^२ति^३ ॥”

१. विमा. व. पा. पृ. २६: आचामदायिका विमानवत्थु ।

२. स्याम र रोमनमा: 'मोदिता चामदायिका' ।

३. विमा. व. पा. पृ. २६: आचामदायिका विमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“तूष्णीभावद्वारा म भिक्षाटन् जाँदा अर्काको घरमा बसिरहेकी दरिद्री तथा कोहीनहुने (= कपणा) नारीलाई मैले देखेको थिएँ ।

२—“जसले महत् प्रसन्नचित्तद्वारा उढेको भात (= आचामं) आफ्नै हातले मलाई दिएको थिई—अब उ मनुष्यदेह छाडी यहाँबाट मुक्त भइसकी ।

३—“निर्माणरती भन्ने महद्भिक्षसम्पन्न देवनिकाय छ; उढेको भातको दानको प्रभावद्वारा अब उ कामावचर देवलोकको पाँचौँ भूमि? —निर्माणरती भन्ने देवलोकमा सुखिनी भई मुदिता भई बसिरहेकी छे ।”

यो सुनेर दानको महत्फलको बारेमा पुनः प्रशंसा गर्दै शक्र देवेन्द्रले यसो भने—

१. “अहो दानं वराकिया^१, कस्सपे सुप्पतिट्ठितं ।

पराभत्तेन दानेन, इज्झित्थ वत दक्खिणा ॥

१. कामावचर ६ देवलोकहरूमध्ये पाँचौँ देवलोक ‘निर्माणरति’ देवलोक हो । कामावचर ६ देवलोकहरू हुन्— (१) चातुर्महाराजिक, (२) त्रयस्त्रिंश, (३) यामा, (४) तुषित, (५) निर्माणरति तथा (६) परनिर्मितवशवती । हेर लेखकको बु. म. पृ. १७०, १७६, १७७.

२. स्याममा: ‘वराकिरा’ ।

२. “या महेसितं कारेय्य, चक्कवत्तिस्स राजिनो ।
नारी सब्बङ्गकल्याणी, भत्तु चानोमदस्सिका ।
एतस्साचामदानस्स, कलं नाग्घति^१ सोलसि ॥
३. “सतं निक्खा सतं अस्सा, सतं अस्सतरीरथा ।
सतं कञ्जासहस्सानि, आमुत्तमणिकुण्डला ।
एतस्साचामदानस्स, कलं नाग्घति सोलसि ॥
४. “सतं हेमवता नागा, ईसादन्ता उरूल्हवा ।
सुवण्णकच्छा मातङ्गा, हेमकप्पनवाससा^२ ।
एतस्सचामदानस्स, कलं नाग्घति सोलसि ॥
५. “चतुन्नं^३ पि दीपानं^३, इस्सरं योध कारये ।
एतस्साचामदानस्स, कलं नाग्घति सोलसि^३ति^३ ॥”

अर्थ—

१—“अहो यो विचरीको दान ! उत्तम पुण्यक्षेत्र हुनुभएका महाकाश्यपलाई अर्काको घरबाट पाएको डढेको भात, दिएको दानको फल कति महान छ हेर !

१. स्याम र रोमनमा: ‘नाग्घन्ति’ ।
२. स्याम र रोमनमा: ‘हेमकप्पनिवाससा’ ।
- ३-३. सिंहलमा: ‘चतुन्नंपि च दीपानं’; स्याम र रोमनमा: ‘चतुन्नं महादीपानं’ ।
४. विमा. व. पा. पृ. २६-२७: आचामदायिकाविमामवत्थु ।

२—“यो डढेको भात (आचाम) —दानको फलको अगाडि चक्रवर्ती राजाको महिषित्व र अतिदर्शनीय सर्वाङ्ग कल्याणी नारीत्व त सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैनन् ।

३—“यो डढेको भात-दानको फलको अगाडि शयनिक्ख^१हरू, शय घोडाहरू, शय घोडीका रथहरू तथा मुक्तामणी लगाएका शयहजार कन्याहरू त सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैनन् ।

४—“यो डढेका भात-दानको फलको अगाडि तीखा दाह्लाहरू भएका, सुवर्णको पेटो बाँधिएका सुवर्णका आसनहरू भएका तथा हेमवत जातिका शय ठूला ठूला हात्तीहरू त सोह्र भागको एक भाग पनि छैनन् ।

५—“यो डढेको भात-दानको फलको अगाडि स्याना स्याना दुइहजार द्वीपहरू भएको जम्बुद्वीप जस्ता द्वीपहरू चार द्वीपहरूको मालिक भए पनि त्यो सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैन ।”

१. ‘निक्ख’ भनेको एक तौलको नाम हो ।

४ वटा धानको १ गुञ्जा, २ गुञ्जाको १ मासा,

५ मासाको २ अक्ख, ८ अक्खको १ धरण,

५ धरणको १ सुवर्ण, ५ सुवर्णको १ निक्ख । अभि. धा. प. गा.

नं. ४७९-८० यहाँ चाहिँ शय ‘निक्ख’ भएको एक आभरण भनिएको हो ।

अमरकोषले चाहिँ—

५ गुञ्जाको १ मासा, १६ मासाको १ कर्ष,

४ कर्षको १ पल । कर्ष प्रमाण सुनलाई ‘सुवर्ण’ भन्दछन् भनी उल्लेख गरेको छ । (पृ. २१२, श्लोक नं. ५८)

अनि शक्र देवेन्द्रले भनेका कुराहरू र आफूले भनेका कुराहरू जम्मे आयुष्मान् महाकाश्यपले भगवान्लाई सुनाउनु भयो । अनि भगवान्ले यसै सन्दर्भमा उपस्थित परिषद्लाई विस्तारपूर्वक धर्मोपदेश गर्नुभयो । उपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो ।

४. उत्तरविमानकथा^१

भगवान् बुद्धको परिनिर्वाण भइसकेपछि धातु-संविभाजन पनि गरिसकेपछि, त्यस त्यस ठाउँका स्तूपहरूमा धातुको स्थापना पनि गरिसकेपछि, धर्म सङ्गायना गर्नकोनिमित्त मङ्गाकाश्यप प्रमुख महाथेरहरूको पनि छनोट भइसकेपछि, वर्षावास गर्ने समय नआउञ्जेलसम्म स्थविरहरू आ-आफना जमातहरू लिई त्यस त्यस ठाउँमा गई बसिरहेका बेलामा आयुष्मान् कुमार काश्यप पनि पाँचशय भिक्षुहरू लिई सेतव्य^२

Dhamma.Digital

१. विमा. व. पा. (नालन्दा) ले 'पायासि विमानवत्थु' भनी उल्लेख गरेको छ (पृ. १०६); विमा. व. अ. क. पृ. २३९ ले भने 'उत्तरविमान' भनी उल्लेख गरेको छ ।

२. 'सेतव्य' भन्ने नगर कोशल राज्य अन्तर्गत पर्छ । बुद्धको पालामा रहेका ६ नगरहरूमध्येको एक नगर हो भन्ने कुरा दी. नि. II.

पृ. ११३: महापरिनिब्बानमुत्तमा उल्लेख भएबाट थाहाहुन्छ । हेर लेखकको बु. रा. पृ. १५० को पादटिप्पणीमा ।

नगरमा पुगी सिंसपावन^१ (= शिशौको जङ्गल) मा बसिरहनु भएको थियो^२ ।

अनि कुमार काश्यप स्थविर त्यहाँ बस्नुभएको छ भन्ने खबर सुनी—महाजनहरूले परिवृत्त भई वहाँकहाँ गई कुशलवार्ता गरी बसेका पायासिराजञ्ज^३ (राजा) ले आफ्नो दृष्टिको कुरा स्थविरलाई सुनाए । त्यसपछि स्थविरले चन्द्रसूर्यहरूको उदाहरण सहित परलोक छ भन्ने कुरा दर्शाई अनेकप्रकारका हेतुहरूको उपमाहरूद्वारा राजालाई सम्यक् दृष्टिमा प्रतिष्ठित गराउनु भयो^४ । अनि विशुद्ध दृष्टि भएपछि

१. 'सिंसपावन' भनेको शीशौको जङ्गल हो । यो जङ्गल सेतव्य नगरको उत्तरतिर थियो भन्ने कुरा दी. नि. II. पृ. २३६: पायासिराजञ्जसुत्तंबाट प्रष्ट बुकिन्छ । आलवी नगरमा पनि 'सिंसपावन' भन्ने जङ्गल थियो भन्ने कुरा अं. नि.—३. पृ. १२६: हृत्थकसुत्तमा उल्लेख भएको पाइन्छ । हेर लेखकको बु. गृ. पृ. १९३.
२. विमा. व. अ. क. पृ. २३९: उत्तरविमान वण्णना ।
३. 'पायासिराजञ्ज' शब्दको अर्थ उल्लेख गर्दै सुमं. वि. II. पृ. ५८५: पायासिराजञ्जसुत्तवण्णनाले 'अनभिसित्तकराजा' अर्थात् अभिषिक्त नभएका राजा हुन् भनी उल्लेख गरेको छ ।
४. पायासिराजालाई दिएका उपदेशका कुराहरू सबै दी. नि. II. पृ. २३६: पायासिराजञ्जसुत्तमा उल्लेख भएका छन्; अ. क. II. पृ. ५८४.

पायासि राजाले भ्रमण ब्राह्मण-गरीब तथा बटुवाहरूलाई दानदिन थाले । दानदिए तापनि महत् श्रद्धा र सत्कारपूर्वक विना दिइएको दान भएको हुनाले महत्फलदायी थिएन । केही अमीलो तिनका साथ खोले तथा कनिकाको भात दिइन्थ्यो त्यो पनि थोरै मात्रामा । यसरी सत्कार तथा गौरव रहित तरिकाले दान दिएको हुँदा मृत्युपछि पायासिराजा हीन देवलोकमा अर्थात् चातुर्महाराजिक देवहरूको ठाउँमा उत्पन्न भए^१ ।

राजाको उत्तर भन्ने एक माणवक थिए । जो त्यस दानकार्यमा व्यस्त थिए । उनले सत्कारपूर्वक दानदिन्थे । अनि मृत्युपछि उनी प्रयस्त्रिंश देवलोकमा उत्पन्न भए । उनको बाह्र योजन भएको विमान थियो । कृतज्ञता ज्ञापन गर्नकोनिमित्त उनी विमान सहित कुमार काश्यप स्थविरकहाँ आई दुइहात जोरी एक छेउमा उभिइरहे । उनलाई देखेर स्थविरले निम्नप्रकार प्रश्न सोध्नुभयो^२ ।

१. “या देवराजस्स सभा सुधम्मा,
यत्थच्छति^३ देवसङ्घो समागमो ।
तथूपमं तुय्हमिदं विमानं,
ओभासयं तिट्ठति अन्तलिक्खे ॥

-
१. चातुर्महाराजिक लोकमा ‘सेरिस्सक’ भन्ने एक शून्य विमान थियो । राजा उसै शून्यविमानमा उत्पन्न भएका थिए भनी सेरिस्सक विमान वण्णनाले उल्लेख गरेको छ । विमा. व. अ. क. पृ. २६६: सेरिस्सक विमानवण्णना ।
२. विमा. व. अ. क. पृ. २३९: उत्तरविमानवण्णना ।
३. स्याममा: ‘यत्थच्छसि’ ।

२. “देविद्धिपत्तोसि महानुभावो,
मनुस्सभूतो किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानुभावो,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती’ति’ ॥”

अर्थ—

१—“जस्तै देवराजा शक्रको सुधर्मा भन्ने सभामा देवसङ्घ मिलेर बस्छन् त्यस्तैगरी यो तिच्छो विमान छ जो आकाशमा प्रकाश फैलाई रहेको छ ।

२—“महान् देवऋद्धि भएका तिमिले मनुष्यछँदा के पुण्यकर्म गन्यौ ? कसरी यस्ता तेजिला भयौ ? तिच्छो शरीरको तेज पनि सबै-दिशातिर फैलिइरहेछ ।”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“कुमार काश्यपद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवपुत्र खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएका हुन् सो कुरा बताउँदै उनले यस्तो भने^२ ।”

१. विमा. व. पा. पृ. १०६-०७: पायासिविमानवत्थु ।

२. यसको गाथा माथि पृ. ५ मा उल्लेख भएबमोजिम हो । विमा. व. पा. पृ. १०७: पायासिविमानवत्थु ।

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूतो,
 रञ्जो पायासिस्स अहोसि^१ माणवो ।
 लद्धा धनं संविभागं अकासि,
 पिया च मे सीलवन्तो अहेसुं ।
 अन्नं च पानं च पसन्नचित्तो,
 सक्कच्च दानं विपुलं अदासि ॥
२. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिञ्ज्फति ।
 उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “अक्खामि^२ ते भिक्खु महानुभाव,
 मनुस्सभूता यमकासि पुञ्जं^३ ।
 तेनम्हि एवं जलितानु भावा,
 वण्णो च मे सब्बदिसा पभासती^४ति ॥”

अर्थ —

१—“मनुष्यलोकमा मनुष्य भइरहेको बेलामा म पायासि
 राजाको उत्तर भन्ने एक माणव भएको थिए । प्राप्त गरेको धन

१. स्याममा: 'अहोसि' ।

२-२. यति पदहरू सिंहल पुस्तकमा छैनन् ।

३. विमा. व. पा. पृ. १०७: पायासिविमानवत्थु ।

संविभाजन गरी दानदिने कार्य गर्थे । मेरोनिमित्त शीलवान्हरू प्यारा थिए—त्यसैले मैले प्रसन्नचित्त राखी विशाल अन्नपानहरू सत्कारपूर्वक दानदिएँ ।

२—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीरवर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

३—“हे महानुभाव सम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यछँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

Dhamma.Digital

५. उलारविमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहस्थित वेणुवनको कलन्दक-निवापमा बसिरहनुभएको थियो । त्यस समय राजगृहमा आयुष्मान् महामौद्गल्यायनको उपस्थाक कुलमा दानदिन इच्छागर्ने, दानदिने कार्यमा तत्पर रहने तथा दानदिने कार्यमा खुशी रहने एक कुमारी थिई । त्यस घरमा जुन खादच-भोज्य पदार्थहरू उसले दिवाभोजन गर्नुभन्दा अगाडि पाउँदथी त्यसमध्ये आधाभाग दानदिन्थी र आधाभाग आफूले खान्थी । नदिइकन उ खान्थी । दाक्षिण्य नपाउँदा दानदिने भाग राखिराख्थी र पछि दाक्षिण्य पाएपछि दानदिन्थी । याचकहरूलाई पनि उ दानदिने नै गर्थी । यो देखेर उसकी आमाले “भेरी छोरीले दानदिन्छे, दानदिनमा खुशीमान्छे तथा दानदिनमा मन लगाउँदछे” भनी उसलाई दुइभाग खादच-भोज्य दिनथाली । त्यसरी दिँदा उसले त्यस-मध्येबाट पनि एकभाग मात्र आफूले राखी अरू जम्मै दान नै दिन्थी । फेरि दिँदा फेरि पनि उ त्यस्तै गर्दथी । यस्तै गरी समय वित्दैगयो र बंश पुगेपछि उसका आमाबाबुहरूले उसलाई नगरको एक कुलको कुमारकसँग विवाह गरिदिए । त्यो कुल भने मिथ्यादृष्टिक, अश्रद्धालु तथा अप्रसन्न हुने खालको थियो ।

एकदिन आयुष्मान् महामौद्गल्यायन राजगृहमा घरघर-
पिच्छे भिक्षाटन् जानुभएको बेलामा सो कुमारीको ससुराको घरको
देलोमा पुगनुभयो । अनि यो देखेर सो कुमारीले प्रसन्नचित्तगरी “भन्ते !
भित्र पाल्नुहोस्” भनी भित्र बोलाई वन्दनागरी—त्यसबखत सासू
नभएकीले ‘पछि सासूलाई निवेदनगरी अनुमोदन गराउनेछु’ भन्ने
विश्वास लिई सासूले राखिराखेको रोटी लिई स्थविरलाई दानबिई ।
स्थविरले अनुमोदनगरी जानुभयो । त्यसपछि सासूलाई देखेर—“तपाइले
राखिराख्नु भएको रोटी लिएर मैले महामौद्गल्यायन स्थविरलाई
दानदिँँ अनुमोदन गर्नुहोस्” भनी निवेदन गरी । यो सुनेर सासूले
उसलाई “कस्ती साहसिनी रहीछे यो ! मैले राखिराखेको रोटी मसँग
नसोधिकनै धमणलाई दिन्छे !!” भनी रोसले भुट्भुटिई, युक्ति अयुक्ति-
लाई विचार नगरी अगाडितिर रहेको मुसललिई उसको काँधमा कुटी ।
सो कुमारीको शरीर कोमल भएकोले तथा उसको आयु पनि क्षीण
भएकोले उ बेसकरी दुगाहा भई केहीदिन पछि नै सोही कुटाइको
कारणद्वारा मृत्युभई त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भई । यद्यपि उसले
अरू पनि कुशलकर्महरू गरेकी थिई तैपनि मरणको अवस्थामा
महामौद्गल्यायन स्थविरलाई दिएको दान नै अधिक प्रष्टरूपले उसको
सामुन्ने देखापरेको थियो ।

एकदिन आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै
त्रयस्त्रिंशमा पुग्दा हजारौं अप्सराहरूले परिवृत्तभई महान देवलीलाले
बसिरहेको सो देवपुत्रीलाई देखी उसकहाँ गई उसले गरेका मुचरित्रका
कुराहरू सोध्नुहुँदै वहाँले उसँग यस्तो भन्नुभयो’ —

१. “उलारो ते यसो वण्णो, सब्बा ओभासते दिसा ।
नारियो नच्चन्ति गायन्ति, देवपुत्ता अलङ्कता ॥
२. “मोदेन्ति‡ परिवारेन्ति, तव पूजाय देवते ।
सोवण्णाग्नि विमानानि, तविमानि सुदस्सने ॥
३. “तुवंसि^३ इस्सरा तेसं, सब्बकामसमिद्धिनी^३ ।
अभिजाता महन्तासि, देवकाये पमोदसि ।
देवते पुच्छिताच्चिक्ख, किस्स^४ कम्मस्सिदं फलंति^५ ॥”

अर्थ—

१—“तिम्नो रूपवर्णं र परिवार महान छ, सबै दिशामा तिम्नो ज्योति फैलिएको छ अनि अलंकृत भएका देवपुत्रीहरू नाचि पनि रहेका छन् गाई पनि रहेका छन् ।

२—“हे देवते ! तिम्नो मानसत्कारकोनिमित्त उनीहरू नाच्छन् पनि गाउँछन् पनि, तिम्नो यो सुवर्ण विमान दर्शनीय छ ।

-
१. स्याम र रोमनमा: ‘मोदन्ति’ ।
 २. स्याम र रोमनमा: ‘तुवं पि’ ।
 ३. स्याम र रोमनमा: ‘सब्बकामसमिद्धिनं’ ।
 ४. स्याम र रोमनमा: ‘यस्स’ ।
 ५. विमा. व. पा. पृ. ३५: उलारविमानवत्थ ।

३-“तिमी उनीहरूको ईश्वरी ह्वौ, तिम्रा सबै इच्छाहरू सिद्ध भएका छन्, तिम्रो जन्म राम्रो छ, तिमी यस देवविमानमा प्रमुद्विता छ्यौ; हे देवते ! यो के कर्मको फल हो भनी म सोध्छु—जवाफ देऊ ।”

अनि सो देवपुत्री भन्दछे—

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
पुरिमाय^१ जातिया मनुस्सलोके^१ ।
दुस्सीलके^२ सुणिसा अहोसि,
अस्सद्धेसु कदरियेसु अहं ॥
२. “सद्धा सीलेन सम्पन्ना, संविभागरता^३ सदा^३ ।
पिण्डाय चरमानस्स, अपूवं ते अदासहं ॥
३. “तदाहं^४ सस्सुयाचिक्खं, समणो आगतो इध^४ ।
तस्स अदासहं पूवं, पसन्ना सेहि^५ पाणिभि^५ ॥

१-१. स्याम र रोमनमा छैन ।

२. स्याम र रोमनमा: ‘दुस्सीले कुले’ ।

३-३. स्याम र रोमनमा छैन ।

४-४. स्याममा छैन ।

५-५. स्याम र रोमनमा: ‘सकेहि पाणिहि’ । विमा. व. पा. पृ. ३४:
उलारविमानवत्थु ।

४. “इतिस्सा सस्सु परिभासि, अविनीतासि^१ त्वं वधु^१ ।
न मं सम्पुच्छित्तुं इच्छि, समणस्स ददामहं ॥
५. “ततो मे सस्सु कुपिता, पहासि मुसलेन मं ।
कूटङ्गच्छि^२ अवधि मं, नासक्खि जीवितुं चिरं ॥
६. “सा अहं कायस्स भेदा^३, विप्पमुत्ता ततो चुता ।
देवानं तावत्तिसानं, उपपन्ना सहव्यतं ॥
७. “तेन मेतादिसो वण्णो, ...^४
८. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव, ...^५”

अर्थ—

१—“अघिल्लो जन्ममा म मनुष्यलोकमा मनुष्य भएको वेलामा एक दुःशील, अश्रद्धालु तथा कञ्जूसी घरकी बुहारी भएकी थिएँ ।

- १-१. सिंहलमा: ‘अविनीता तुवं वधु’; स्याममा: ‘अविनीता तुवं वधू’ ।
२. स्याम र रोमनमा: ‘कूटङ्गच्छि’ ।
३. स्याम र रोमनमा: ‘भेदा च’ ।
४. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. २४ को गा. नं. २ मा उल्लेख भए जस्तै दोहऱ्याई पढ्नु ।
५. पृ. २४ को गा. नं. ३ मा जस्तै पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. ३५-३६: उलारविमानवत्थु ।

२—“संधै श्रद्धा र शीलसम्पन्ना भएकी दानदिने कार्यमा रत हुने मैले—भिक्षाटन् आउनु भएका तपाइलाई रोटी चढाएँ ।

३—“अनि सासूलाई—मैले आफ्नै हातले रोटी चढाएको कुरा सुनाएँ ।

४—“यो सुनेर सासूले—श्रमणलाई दानदिन्छु भनी मैले उनीसँग सोधिन भनी उनले मलाई ‘अविनीता’ भनी गाली गरिन् ।

५—“त्यसपछि मलाई निन्दागर्दै सासूले मुसलले कुटिन्; यो प्रहारद्वारा मेरो काँध भाँचिएको हुनाले म धेरैदिन बाँच्न सकिन ।

६—“अनि म मनुष्य शरीरबाट मुक्तभई त्यहाँबाट च्युतभई त्रयस्त्रिंशद्देवताहरूकहाँ उत्पन्न भएँ ।

७—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

८—“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सर्व दिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

यसरी सो देवपुत्रीले आफूले संचय गरेको सुचरित्रको कुरा बताइसकेपछि आयुष्मान् महाभौद्गल्यायनले सो देवपुत्री सहित

[३२]

बुद्धकालीन विमानकथा

सकल परिवारहरूलाई धर्मोपदेश गर्नुभई त्यहाँबाट फर्केर गई भगवान्-
लाई त्यो प्रवृत्ति सुनाउनुभयो । अनि भगवान्ले यसै कुरालाई लिएर
उपस्थित परिषद्लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो र देवसहित मनुष्यहरूकोनिमित्त
त्यो उपदेश सार्थक भएको थियो' ।

६. कञ्जिकदायिकाविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध अन्धकविन्दमा बसिरहनु भएको थियो । त्यसवखत भगवान्को पेटमा वायुरोग उत्पन्न भएको थियो । अनि भगवान्ले आनन्दलाई आमन्त्रण गर्नुभई यसो भन्नुभयो—

“आनन्द ! तिम्रो भिक्षागएर मेरोनिमित्त औषधीको लागि कञ्जिकं (= यागु अथवा खोले) ल्याऊ ।”

“हवस् भन्ते !” भनी भगवान्लाई प्रत्युत्तर विई आयुष्मान् आनन्द—महाराजाहरूले दिएको भगवान्को पात्र^१ लिई—आफ्नो उपस्थाक वैद्यको घरको ढैलोमा उभिनु भयो ।

यो देखेर वैद्यकी भार्या अगाडि गई स्थविरलाई वन्दना गरी स्थविरको हातबाट पात्र मागी लिई स्थविरसँग उसले सोधी—

“भन्ते ! कस्तो औषधी चाहनुहुन्छ ?”

-
१. भगवान्ले बुद्धत्व प्राप्तगरी सात सप्ताहपछि तपुस्सभल्लिकहरूले दिएको मधुपिण्ड थापेर लिनको लागि चातुर्महाराजाहरूले वहाँलाई दिएको शैलमय पात्र थियो । सोही पात्रलाई यहाँ ‘महाराजाहरूले दिएको भगवान्को पात्र’ भनी भनिएको हो । हेर लेखकको बु. श्वा. च-१ पृ. १३३ मा ।

उ बुद्धिमानी थिई ! औषधीको आवश्यक पर्दा मात्र स्थविर यहाँ आउनु हुनुहुन्छ भन्ने कुरा उसलाई थाहा थियो । त्यसैले उसले वहाँसँग “कस्तो औषधी चाहनुहुन्छ ?” भनी सोधेकी हो ।

स्थविरले “कञ्जिक” भनी भन्नुभएपछि उसले यस्तो सोची—

“अवश्य पनि यो औषधी मेरा आर्यकोलागि होओइन होला । किनभने यो पात्र त वहाँको होइन । यो त बुद्धको पात्र हो । अवश्य पनि लोकनाथकोनिमित्त हुनुपर्छ । अतः मैले वहाँकोनिमित्त सुयोग्य कञ्जिक बनाउने छु ।”

यति विचार गर्दागर्दै उसको मनमा अति प्रसन्नता उत्पन्न भयो र उसलाई अपार आनन्दको अनुभव भयो । अनि बयरको रसमा यागु (= कञ्जिक) पकाई र त्यसको परिकारकोनिमित्त अरू पनि खादघ-भोज्यहरू तयार पारी पात्रभरी हाली विहारमा पठाइदिई । त्यो खाने बित्तिकै भगवान्को रोग शान्त भएर गयो ।

अनि केहीदिन पछि त्यो स्त्री मृत्युभई त्रयस्त्रिंशत्तमा उत्पन्नभई महान दिव्यसम्पत्ति अनुभवगरी मुदितभई बसी । अनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै जाँदा एकहजार अप्सराहरूसँग बासरहेकी सो देवपुत्रीलाई देखेर उसले गरेका कर्मसम्बन्धी कुराहरू सोध्नुहुँदै स्थविरले यसो भन्नुभयो!—

१. “अभिककन्तेन वण्णेन, या त्वं तिट्ठसि देवते ।

ओभासेन्ती दिसा सब्बा, ओसधी विय तारका ॥

२. “केन तेतादिसो वण्णो, ... १”

३. “पुच्छामि तं देवि महानुभावे, ... २”

अर्थ—

१-“हे देवते ! सुन्दर रूप धारणगरी सब दिशातिर तेज फैलाउंदें शुक्लारा ॐ तिमो बसीरहेकी छयो ।

२-“कसरी तिन्नो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिमोलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिमोले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

३-“हे महानुभावसम्पन्ना देवी ! म सोछ्दछु कि—मनुष्यछंदा तिमोले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिमो यस्ती तेजिली भयो ? कसरी तिन्नो शरीरको तेज सब दिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यस सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“सा देवता अत्तमना, ... ३”

१. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. ३ मा लेखिएबमोजि दोहन्थाई पढ्नु ।

२. ” ” पृ. ३ ” ”

३. यसका बाँकी पदहरू माथि पृ. ९ मा लेखेबमोजि दोहन्थाई पढ्नु ।

अर्थ—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै यस्तो भनी ।”

१. “अहं अन्धकविन्दमिह^१, बुद्धस्सादिच्चबन्धुनो ।
अदासि कोलसम्पाकं, कञ्जिकं तेलधूपितं ॥
२. “पिप्फला लसुणेन च, मिस्सं लामञ्जकेन^२ च ।
अदासि उजभूर्तास्मि, विप्पसन्नेन चेतसा ॥
३. “या महेसित्तं^३ कारेय्य, चक्कवत्तिस्स राजिनो ।
नारी सब्बङ्ग कल्याणी, भत्तु चानोमदस्सिका ।
एतस्स^४ कञ्जिकदानस्स, कलं नाग्घति सोलसि ॥
४. “सतं निक्खा सतं अस्सा, सतं अस्सतरीरथा ।
सतं कञ्जासहस्सानि, आमुत्तमणिकुण्डला ।
एतस्स कञ्जिकदानस्स, कलं नाग्घति सोलसि ॥

-
१. सिंहल र स्याममा: ‘अन्धकविन्दस्मि’ ।
 २. स्याम र रोमनमा: ‘लामञ्जकेन’ ।
 ३. स्याममा: ‘महेसित्तं’ ।
 ४. नालन्दा पालिमा: ‘एकस्स’ ।

५. “सतं हेमवता नागा, ईसादन्ता उरूल्हवा ।
सुवण्णकच्छा मातङ्गा, हेमकप्पनवाससा ।
एतस्स कञ्जिकदानस्स, कलं नाग्घति सोलसिं ॥
६. “चतुन्नं^१ पि दीपानं^२, इस्सरं योध कारये ।
एतस्स कञ्जिकदानस्स, कलं नाग्घति सोलसिं^३ति^४ ॥”

अर्थ—

१—“बयरको रसमा पकाइएको तेल छानेको यागु (= कञ्जिकं) अन्धकविन्दमा बस्नुभएको आदित्यबन्धु हुनुभएका बुद्धलाई मैले दानदिएँ ।

२—‘ऋजु हुनु भएका सम्बुद्धलाई प्रसन्न चित्तराखी मैले पिप्ला, लसुन, हिग् तथा जीरा आदि सहित लामञ्जक (= लामज्जक = बीरनमूल) को जराहरू मिलाई दान दिएँ ।

३—‘यो यागु-दानको फलको अगाडि चक्रवर्ती राजाको महिषित्व र अति दर्शनीय सर्वाङ्ग कल्याणी नारीत्व त सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैन ।

४—‘यो यागु-दानको फलको अगाडि शय निक्खहरू, शय घोडाहरू, शय घोडीका रथहरू तथा मुक्तामणी लगाएका शयहजार कन्याहरू त सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैनन् ।

१-१. स्याममा: ‘चतुन्नम्पि पदीपानं’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ६४: कञ्जिकदायिकाविमानवत्थु ।

५—“यो यागु-दानको फलको अगाडि तीखा दाह्राहरू भएका सुवर्णको पेटि बाँधिएका तथा सुवर्णका आसनहरू भएका हेमवत जातिका शय ठूला ठूला हात्तीहरू त सोह्र भागको एक भाग पनि छैनन् ।

६—“यो यागु-दान फलको अगाडि स्याना स्याना दुइ हजार द्वीपहरू भएको जम्बुद्वीप जस्ता द्वीपहरू चार द्वीपहरूको मालिक भएपनि त्यो सोह्र भागको एक भाग पनि हुँदैन ।”

यसरी ती देवपुत्रीले आफूले संचय गरेका कुशलकर्मका कुराहरू बताएपछि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले परिवार सहित उसलाई धर्मोपदेश गर्नुभई मनुष्यलोकमा आई यो प्रवृत्ति जन्मै भगवान्लाई सुनाउनुभयो । भगवान्ले यसै कुरालाई लिएर चार परिषद्को बीचमा धर्मोपदेश गर्नुभयो । त्यो धर्मोपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो ।

Dhamma.Digital

७. कन्थकविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीमा बस्दे हुनुहुन्थ्यो । त्यसवखत आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै त्रयस्त्रिंश भवनमा पुग्नुभएको थियो । त्यसवखत कन्थक देवपुत्र आफ्नो भवनबाट निस्की, विव्य-यानमा बसी महत् परिवारका साथ महत् देवऋद्धि प्रदर्शन गर्दै उदघानमा गइरहेका थिए । अनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनलाई देखेर सो देवपुत्रको मनमा महान गौरव तथा सम्मान उत्पन्न भई हत्तपत्त यानबाट ओल्होँ स्थविरको छेउमा गई पञ्चाङ्ग वन्दनागरी, बुइहात शीरमा राखी विन्ति गर्दै उभिइरहे । अनि स्थविरले उसलाई यस्तो भन्नुभयो^१—

१-२—“जस्तै पूर्णिमाको रातमा नक्षत्र परिवारको साथ खरायो चिनो भएको ताराहरूको अधिपति चन्द्रमा आकाशमाथि विचरण गर्छन्

१. विमा. व. अ. क. पृ. २१५: कन्थकविमानवण्णना ।

—त्यस्तं यो तिम्रो विमान देवपुरभन्दा पनि तेजिलो छ र रश्मी पनि फालिइरहेछ^१ ।

३-४—“यो तिम्रो विमान वैदूर्य तथा मणीमाणिक्यहरूले बनाइएको छ, बडो मनोहर छ, विचित्र छ, भुइमा वैदूर्यमणी तथा चाँदीका फलेकहरू वल्ल्याइ राखेकाछन्, कूटागार प्रासाद पनि अति शोभायमान छ^२ ।

५-७—“सुवर्णमय वालुवा छरिएको नीर्मल स्वच्छ पानी भएको यो पुष्करिणी पनि रमाइलो छ । त्यसमा नाना पद्मका रंगीचंगी फूलहरू

१. “पुण्णमासे यथा चन्दो, नक्खत्तपरिवारितो ।
समन्ता अनुपरियाति, तारकाधीपती ससीं ॥

Dhamma.Digital

“तथूपमं इदं ब्यम्हं, दिब्बं देवपुरम्हि च ।
अतिरोचति वण्णेन, उदयन्तो व रंसिमा ॥”

विमा. व. पा. पृ. ११४: कन्थकविमानवत्थु ।

२. “वेलुरियसुवण्णस्स, फलिका रूपियस्स च ।
मसारगल्लमुत्ताहि, लोहितङ्ग मणीहि च ॥

“चित्रा मनोरमा भूमि, वेलुरियस्स सन्थता ।
कूटागरा सुभा रम्मा, पासादो ते सुमापितो ॥”

विमा. व. पा. पृ. ११४: कन्थकविमानवत्थु ।

फुलिरहेका छन्, सुगन्ध पनि फैलिइरहेको छ, अत्यन्त मनोरम छ ।
त्यसका दुबैतिर फूलका र फलका रूखहरू भएका बगैँचा बनाइएको छ ।

८-“सुवर्ण पादुका भएको र नरम कपडाहरू वस्त्रधाइ राखेको
आसनमा तिम्रो बसीरहेछौं तथा अप्सराहरूले पनि उपस्थान गरि-
रहेछन् ।

९-“सबै अलङ्कारहरूले अलङ्कृत भएका स्त्रीहरूका साथ वशवर्ती
देवराजा जस्तै तिम्रो महर्द्धिक भई रमाइरहेछौं ।

१. “रम्मा च ते पोक्खरणी, पुथुलोमनिसेविता ।
अच्छोदका विप्पसन्ना, सोवण्णवालुकसन्थता ॥
“नानापदुमसञ्छन्ना, पुण्डरीकसमोतता ।
सुराभि सम्पवायन्ति, मनुञ्जा मालुतेरिता ॥
“तस्सा ते उभतो पस्से, वनगुम्बा सुमापिता ।
उपेता पुप्फरुक्खेहि, फलरुक्खेहि चूभयं ॥
विमा. व. पा. पृ. ११४: कन्थकविमानवत्थु ।
२. “सुवण्णपादे पल्लङ्के, मुदुके गोगकत्थते ।
निसिन्नं देवराजं व, उपतिट्ठन्ति अच्छरा ॥
३. “सब्बाभरणसञ्छन्ना, नानामाला विभूसिता ।
रमेन्ति तं महिद्धिकं, वसवत्तीव मोदसि ॥
विमा. व. पा. पृ. १४४: कन्थकविमानवत्थु ।

१०—“भेरी, शंख, मृदङ्ग तथा वीणादि बाजाहरू बजाई नृत्य-
गीतद्वारा तिम्री रमाइरहेछौ ? ।

११—“तिम्ना विविध दिव्य-रूपहरू, विविध दिव्य-शब्दहरू,
विविध रसहरू, विविध गन्धहरू तथा विविध स्पर्शहरू पनि मनोरम्य
छन्^२ ।

१२—“हे देवपुत्र ! त्यस्तो श्रेष्ठ विमानमा महाप्रभावशाली
रूपवर्णले तेजिलो भई तिम्री सूर्य उदय जस्तै प्रकाश भएकाछौ^३ ।

१३—“म सोध्दछु कि—यिनीहरू जन्मै दानका फल हुन् कि
शीलका फल हुन् कि अथवा नमस्कारको फल हो ? केको फल हो^४ ?”

१. “भेरिसङ्घमुदिङ्गाहि, वीणाहि पणवेहि च ।

रमसि रतिसम्पन्नो, नच्चगीते सुवादिते ॥

विमा. व. पा. पृ. ११५: कन्थकविमानवत्थु ।

२. “दिब्बा ते विविधा रूपा, दिब्बा सदा अथो रसा ।

गन्धा च ते अधिप्पेता, फोटुब्बा च मनोरमा ॥

३. ‘तस्मिं विमाने पवरे, देवपुत्त महप्पभो ।

अतिरोचसि वण्णेन, उदयन्तो व भाणुमा ॥

४. “दानस्स ते इदं फलं, अथो सीलस्स वा पन ।

अथो अञ्जलिकम्मस्स, तं मे अक्खाहि पुच्छितो ॥”

विमा. व. पा. पृ. ११५: कन्थकविमानवत्थु ।

अनि यसं सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“महामौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवपुत्र खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा उनले त्यो सम्पत्ति पाएका हुन् त्यो कुरा बताउँदै यस्तो भने ।”

१. “अहं कपिलवत्थुस्मि, साकियानं पुरुत्तमे ।
मुद्धोदनस्स पुत्तस्स, कन्थको सहजो अहं ॥
२. “यदा सो अड्ढरत्तायं, बोधायं मभिनिक्खमिं ।
सो मं मुद्धहि पाणीहि, जालितम्बनखेहि च ॥
३. “सत्थि आकोटयित्वान, वह सम्मा ति चन्नविं ।
अहं लोकं तारयिस्सं, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ॥

-
१. “सो देवपुत्तो अत्तमनो, मोग्गल्लानेन पुच्छितो ।
पञ्चं पुट्ठो वियाकासि, यस्स कम्मस्सिदं फलं ॥”
बिमा. व. पा. पृ. ११५: कन्थकविमानवत्थु ।
 २. बर्मीमा: ‘कण्डको’; स्याममा: ‘कण्ठको’ ।
 ३. स्याममा: ‘अहुं’ ।
 - ४-४. स्याममा: ‘सम्बोधाय अभिनिक्खमिं’ ।
 ५. सिंहलमा: ‘जालतम्बनखेहि’ ।
 ६. स्याममा: ‘मन्नवि’ ।

४. “तं मे गिरं सुणन्तस्स, हासो मे विपुलो अहु ।
उदग्गचित्तो सुमनो, अभिसीसिं^१ तदा अहं ॥
५. “अभिरूहं च मं जत्वा, सक्यपुत्तं^२ महायसं ।
उदग्गचित्तो मुदितो, वहिस्सं^३ पुरिसुत्तमं ॥
६. “परेसं विजितं गन्त्वा, उग्गतस्मि दिवाकरे^४ ।
ममं छन्नं च ओहाय, अनपेक्खो^५ सो^५ अपक्कमि ॥
७. “तस्स तम्बनखे पादे, जिह्वाय परिलेहिसं ।
गच्छन्तं च महावीरं, रुदमानो उदक्खिस्सं^६ ॥
८. “अदस्सनेनहं तस्स, सक्यपुत्तस्स^७ सिरीमतो ।
अलत्थं गरुकाबाधं, खिप्पं मे मरणं अहु^८ ॥

-
१. स्याम र सिंहलमाः ‘अभिसिसिं’; रोमनमाः ‘अभिसीसि’ ।
२. स्याममाः ‘साक्यपुत्त’ ।
३. स्याममाः ‘वाहिस्सं’ ।
४. स्याममाः ‘दिवंकरे’ ।
५-५. स्याममाः ‘अनापेक्खो’ ।
६. स्याममाः ‘उदक्खिस्सं’ ।
७. रोमनमाः ‘सक्यपुत्त’; स्याममाः ‘साक्यपुत्तस्स’ ।
८. विमा. व. पा. पृ. ११५: कन्थकविमानवत्थु ।

९. “तस्सेव आनुभावेन, विमानं आवसामिदं ।
सब्बकामगुणोपेतं^१, दिब्बं देवपुरमिह च ॥
१०. “यं च मे अहु वा हासो, सद्ं सुत्वान बोधिया ।
तेनेव कुसलमूलेन, फुसिस्सं आसवक्खयं ॥
११. “सचे हि भन्ते गच्छेय्यासि, सत्थु बुद्धस्स सन्तिके ।
ममा पि नं^२ वचनेन, सिरसा वज्जासि वन्दनं ॥
१२. “अहं पि दट्ठुं गच्छिस्सं, जिनं अप्पटिपुग्गलं ।
दुल्लभं दस्सनं होति, लोकनाथान तादिनं^३ ति ॥”

अर्थ—

१—“शाक्यहरूको उत्तम नगर कपिलबस्तुमा शुद्धोदन राजाका पुत्र (सिद्धार्थ) सँग सँग जन्मेको म कन्थक अश्वहूँ ।

२-३—“जब वहाँ बोधिज्ञान प्राप्तिकोनिमित्त आधारातको समयमा घरबाट निस्कनुभयो तब वहाँले मलाई ताम्रवर्णी नङ तथा म्यालका ढण्डीहरू केँ लामा लामा औंलाहरू भएका मृदु हात र तिघ्राले ज्यापी कुकुच्चाले ठोकेर “हे सौम्य ! मलाई लँजाऊ, उत्तम सम्बोधि प्राप्तगरी मैले लोकवासीहरूलाई पारतानेँ छु” भनी भन्नुभयो ।

१. स्याममा: ‘सब्बकामगुणूपेतं’ ।

२. स्याममा: ‘तं’ ।

३. विमा. व. पा. पृ. ११६: कन्थकविमानवत्थु ।

४—“त्यो आवाज सुनेर मलाई यस्तोबिघ्न हर्षलाग्यो कि—
मानो मैले अभिषेक पाएँ; अनि म अत्यन्त गद्गद् भएँ ।

५—“महायश प्राप्तहुनु भएका शाक्यपुत्र मेरो काँधमा आरोहण
गरेको बुझेर अत्यन्त गद्गद् भई मैले सो उत्तम पुरुषलाई वहन गरें ।

६—“यसरी वहनगरी लिएर जाँदा अर्काको देशमा पुगेँ; अनि
सूर्यको तेज उग्र भइरहेको वेलामा मलाई र छत्रलाई छाडेर अनपेक्षी
भई वहाँ जानुभयो ।

७—“त्यसवखत मैले ताम्रवर्णी नङ्ग भएका वहाँको चरणकमलमा
जिभ्रोले चाटेँ, अनि महावीर जानुभएपछि रोई रोई मैले वहाँलाई
हेरिरहेँ ।

८—“श्रीमान हुनुभएका शाक्यपुत्र नदेखिएपछि मलाई ठूलो
बेथा लाग्यो र तुरन्तै मेरो त्यहीँ मरण भयो ।

९—“त्यसैको प्रभावद्वारा सबैप्रकारका कामगुणहरूले युक्त भएको
देवपुरमा शक्र देवेन्द्र ऐं म यो विमानमा बसिरहेको हुँ ।

१०—“वहाँको श्रीमुखबाट जुन ‘उत्तम सम्बोधि प्राप्तगरी...’
भन्ने वचन सुनेँ त्यसद्वारा मलाई हर्षचित्त उत्पन्न भएको थियो र सोही
कुशलको हेतुद्वारा मैले अनागत कालमा आस्रवक्षयको पनि अनुभव
गर्नसक्ने छु ।

११—“भन्ते ! यदि तपाइ बुद्ध-शास्ताकहाँ जानुहुन्छ भने मैले
पनि शीरले वन्दना गरेको छु भनी सुनाइदिनु होला ।

१२—“म पनि अप्रतिपुद्गल हुनु भएका जिनलाई दर्शन गर्न जानेछु । किनकि लोकनाथ हुनु भएका अतुल-पुरुषको दर्शनगर्नु पनि दुर्लभ नै हो ।”

त्यसपछि कन्थक देवपुत्र पनि बुद्धकहाँ गएका कुरा प्रकाश पाउँ संगीतिकारहरूले यस्तो उल्लेख गर्दछन्—

१. “सो^१ कतञ्जू कतवेदी, सत्थारं उपसङ्कमि ।
सुत्वा गिरं चक्खुमतो, धम्मचक्खुं विसोधयि ॥

२. “विसोधेत्वा^२ दिट्ठिगतं, विचिकिच्छं^३ वतानि च ।
वन्दित्वा सत्थुनो पादे, तत्थेवन्तर धायथा^४ति ॥”

अर्थ—

Dhamma.Digital

१—“कृतज्ञी तथा कृतवेदी कन्थक देवपुत्र शास्ताकहाँ गई वहाँको उपदेश सुनी उनले धर्मचक्षुलाई विशुद्धपारे अर्थात् स्रोतापन्न भए ।

१. स्याममा: ‘सो च’ ।

२. स्याममा: ‘विसोधयित्वा’ ।

३. स्याममा: ‘विचिकिच्छा’ ।

४. विमा. व. पा. पृ. ११६: कन्थकविमानवत्थु ।

[४८]

बुद्धकालीन विमानकथा

२-“यसरी धर्मचक्षुलाई विशुद्धगरी, दृष्टिगत विचारलाई विशुद्ध पारी तथा विचिकित्सा र शीलव्रत परामशरूपी क्लेशहरूलाई दूरगरी शास्ताको चरणकमलमा वन्दनागरी कन्थक देवपुत्र उहाँ अन्तर्धान भए ।”

Dhamma.Digital

८. कुञ्जरविमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहस्थित वेणुवनको कलन्दक-निवापमा बसिरहनु भएको थियो । त्यस समय राजगृहमा नक्षत्रघोषणा गरिएको थियो । नागरिकहरूले सडक सफामुघर पारी बालुवाछरी पञ्चलाजपुष्पहरू छरी घर घरपिच्छे दैलोमा केराका बोटहरू र पूर्णघडाहरू पनि राखे । आ-आपना भोगसम्पत्ति अनुसार चित्र-विचित्र वर्णका ध्वजापताकाहरू फहराए । गच्छे अनुसार वस्त्र तथा अलङ्कारहरूद्वारा अलङ्कृत भई नक्षत्रक्रीडाको उत्सव मनाई नगर जम्मै देवनगर जस्तै अलङ्कृत पारेका थिए ।

पूर्वपरिचित अनुसार—महाजनहरूको चित्तप्रसन्न पारी खुशी तुल्याइदिनकोनिमित्त आफ्नो राजभवनबाट निस्की विशाल परिषद्द्वारा परिवृत्त भई महान राजप्रभाव प्रदर्शित गर्दै—महान श्री सौभाग्यद्वारा राजा बिम्बिसारले नगर प्रदक्षिणा गरे ।

त्यसखत — राजाको त्यो श्री सौभाग्य, महान वैभवसम्पत्ति तथा महान राजानुभाव देखेर आश्चर्य तथा अद्भूत मानी—‘यस्तो देवऋद्धि समान वैभवसम्पत्ति कस्तो कर्मद्वारा पाउन सकिन्छ होला?’ भनी *

राजगृहवासी एक कुलगृहकी छोरीले पण्डित कहलाउनेहरूसँग सोधी ।
अनि उनीहरूले यस्तो जवाफ दिए! —

“भद्रे ! पुण्यकर्म भनेको चिन्तामणी जस्तै हो, कल्पवृक्ष जस्तै हो, क्षेत्रसम्पत्ति र चित्तसम्पत्ति—दुवैको संयोग—जोडिएको खण्डमा जे जे चिताएर पुण्यकर्म गरिन्छ सोही सोही वस्तु नै सिद्ध हुनसक्छ । विशेष गरेर—आसन दानद्वारा उच्चकुलीन हुन सकिन्छ, अन्नदानद्वारा बलसम्पन्न हुनसकिन्छ, वस्त्रदानद्वारा रूपवर्णसम्पत्ति लाभहुन सक्छ, यान-वाहनदानद्वारा सुखविशेष लाभहुन सक्छ, प्रदीपदानद्वारा चक्षु-सम्पत्ति लाभहुन सक्छ तथा आवासदानद्वारा सबैप्रकारका सम्पत्तिहरू लाभहुन सक्छन् ।”

यति कुरा सुनेपछि उसको मनमा “मनुष्यसम्पत्तिभन्दा देवसम्पत्ति महान हुँदो रहेछ” भन्ने लागेपछि उसको चित्त देवसम्पत्ति प्राप्तिगर्नमा लाग्यो र उ पुण्यकार्य गर्नमा अति उत्साहित भई । उसका आमाबाबु-हरूले उसकोनिमित्त एकजोर नयाँ कपडा, एक नयाँ पीरा (आसन), एक मुठो पद्मफूल, घ्यू मधु सखर तथा चामल दूध आदि वस्तुहरू परिभोग गर्नकोनिमित्त पठाइदिए । यी वस्तुहरू पाएर “म दानदिन चाहन्थे र यी दानवस्तुहरू पनि मैले पाएँ” भनी उ सारै खुशी भई । अनि दोश्रोदिनमा दानकार्य सम्पादन गर्नकोनिमित्त पानी नहालेको दूधमा मधुपायस पकाई त्यसको परिकारको लागि अरू पनि घेरै खादच-भोज्यहरू तयार पारी—दानदिने ठाउँमा सुगन्धले सफासुगधर पारी फुलेको

पद्मफूलहरूको आसन बनाई त्यसमाथि सेतो नयाँ कपडा बछ्याई, आसनको चारैवटा खुट्टाहरूको माथि चारवटा पद्मफूलहरू र मालाहरूले सिंगारी त्यसमाथि चढुवाटागी ठाउँ ठाउँमा मालाहरू ङुण्ड्याई आसनको चारैतिरको भूमिभागमा केशर सहित पद्मका पातहरू बछ्याई —“दाक्षिण्य पाएको बेलामा पूजागर्ने छु” भन्ने विचार लिई फूलको एक किस्ती उसले एक छेउमा राखी । यसरी दानका उपकरणहरू सजाइ राखिसकेपछि शीर नुहाई शुद्ध वस्त्र लगाई शुद्ध उत्तरासङ्ग ओढी समयको प्रतीक्षा गर्दै एक दाशीलाई “हे दाशी ! जाऊ हामीहरूकोनिमित्त एक त्यस्तो दाक्षिण्य खोजेर ल्याऊ जसलाई दानदिन सकौं” भनी अह्लाई ।

त्यसबखत आयुष्मान् सारिपुत्र राजगृहमा भिक्षाटन् गर्दै सडकको बीचमा गइरहुनु भएको थियो । अनि सो दाशीले एकहजारको थेंलो बाटोमा पाए जस्तै स्थविरलाई भेटी वन्दनागरी यस्तो भनी—

“भन्ते ! तपाइको पात्र मलाई दिनुहोस् र एक उपासिकाको संग्रह गर्नको लागि यस बाटोमा आउनुहोस् ।”

स्थविरले उसलाई पात्र दिनुभयो । उसले स्थविरलाई साथमा लगी र घरमा भित्र्याई । अनि त्यो स्त्रीले स्थविरको प्रत्युत्गमन गरेर आसन देखाई “भन्ते ! यस आसनमा बस्नुहोस् आसन बिच्छ्याइ राखेको छु” भनी उसले विन्तिगरी । स्थविर त्यस आसनमा बसेपछि केशर सहित पद्मपत्रले स्थविरलाई पूजा गरी आसनको चारैतिर पनि केशर छरी पञ्चाङ्ग वन्दना गरी । त्यसपछि स्थविरलाई घ्यू, मधु तथा

सखर आदि संमिश्रित पानी नराखेको दूधमा पकाइराखेको मधुपायस सन्तर्पित गरी । सन्तर्पित गरेर उसले यस्तो प्रार्थना गरी —

“यो पुण्यको प्रभावद्वारा दिव्य-हात्ती भएको कूटागार, सुशोभित भएको दिव्य-पलंग र दिव्य-सम्पत्तिहरू पाउनसक् । सबै अवस्थामा पद्मफूलहरू पनि साथ-साथमा रहन् ।”

अनि स्थविरले भोजन गरिसकेपछि पात्र धोई फेरि पनि उसले पात्र भरी घ्यू, मधु, सखरहरू राखी आसनमा बछ्याइराखेको कपडा पट्याई स्थविरको हातमा राखिदिए । अनुमोदन गरी स्थविर फाँकिन लाग्दा बुद्ध पुरुषलाई यस्तो आज्ञादिए—

“स्थविरको हातको पात्र र यो आसन विहारमा लगी स्थविरको जिम्मालगाई फर्केर आऊ ।”

उनीहरूले त्यस्तै गरे । केहि समयपछि उ मृत्युभई त्रयस्त्रिंश भवनमा एक शय योजन अग्लो कनक विमानमा उत्पन्नभई र एकहजार अप्सरा परिवारहरू पनि उत्पन्न भए । प्रार्थना अनुसार पद्ममालाहरूले सुशोभित पाँच शय योजन उँचाइ भएको, चारैतिर पद्मपत्रहरू छरिएका मनोहर दर्शनीय सुखसंस्पर्श भएको, विविध मणीमाणिक्यरत्नहरूको जालले ढल्किरहेको र सुवर्णाभरणहरूद्वारा सुशोभित भएको उत्तम हात्ती पनि उत्पन्न भयो । त्यसको माथि अति शोभायमान भएको योजन प्रमाणको कनक आसन पनि उत्पन्न भयो । अनि दिव्यसम्पत्ति अनुभव गर्दै समय समयमा हात्ती विमानमाथि रत्नजडित आसनमा बसी महान देवानुभावले युक्त भई उ नन्दनवनमा जानथाली^१ ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. २६-२७: कुञ्जरविमानवण्णना ।

एकदिन उत्सवको दिनमा—देवताहरू आ-आफ्ना दिव्यानुभाव प्रदर्शित गर्दै उदघान-श्रीडा गर्नकोनिमित्त नन्दनवनमा गइरहेको बेलामा त्यो देवपुत्री पनि दिव्य-वस्त्रहरू पहिरी, दिव्याभरणहरूले विभूषिताभई, एकहजार अप्सराहरूद्वारा परिवृत्तभई, आफ्नो भवनबाट निस्की, त्यो हस्ति-विमानमा चढी, महान देवश्रेष्ठ र महान श्रीसौभाग्य देखाउँदै चन्द्र सूर्य ॐ चम्किदै उदघानमा गइरहेकी थिई । त्यसबखत माथि उल्लेख भएजस्तै आयुष्मान् महामौद्गल्यायन पनि देवचारिका गर्दै त्रयस्त्रिंश भवनमा पुगी सो देवपुत्रीले देख्ने गरी नजिक पुग्नुभयो । अनि वहाँलाई देखेर ठूलो प्रसन्नता मनमा उठी फट्ट आसनबाट ओल्हीँ स्थविरकहाँ गई पञ्चाङ्ग वन्दना गरी दशऔंला जोरी स्थविरको अगाडि नमस्कारपूर्वक उ उभिइरही । अनि उसले गरेका कर्मका कुराहरू उसंद्वारा भनाउन लगाई देवसहित मनुष्यहरूलाई पनि प्रत्यक्षफल देखाउनकोनिमित्त स्थविरले उसँग यसरी सोध्नुभयो?—

१—“नाना रत्नहरूद्वारा अलंकृत गरिराखेको, आकाशमा रात्ररी गइरहेको तथा वेगसम्पन्न तिम्नो हस्तियान सारै उत्तम र मनोरम छ^२ ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. २७: कुञ्जरविमानवण्णना ।

२. “कुञ्जरो ते वरारोह, नानारतनकप्पनो ।

रुचिरो थामवा ज्वसम्पन्नो, आकासमिह समीहति ॥

विमा. व. पा. पृ. ७: कुञ्जरविमानवत्थु ।

२-३-“पद्मसमान वर्ण भएको पद्मनेत्र भएका पद्मको जस्तै तेज भएको पद्मचूर्णहरू छरिएका तथा सुवर्णपद्मका मालाहरू पहिरिएको हस्ती—पद्मपत्र छरिएको बाटोमा मतावसँग जाँदछु ।”

४-“सो हस्ती जाँदा उसको गर्धनमा कुण्डाइ राखेका काँसका घण्टाहरूको आवाज पञ्चाङ्गिक तूर्यनादको आवाज जस्तै मनोहर आवाज सुनिन्छ ।”

५-“सो हस्तीको काँधमा शुद्ध वस्त्रहरू सजाइएका छन्, अप्सराहरूको विशाल समूह पनि मनोहर छन् ।”

१. “पदुमं पद्मपत्तक्खि, पद्मुप्पलजुतिन्धरो ।

पद्मचुण्णाभिकिण्णङ्गो, सोण्णपोक्खरमालधा ॥

“पदुमानुसटं मग्गं, पद्मपत्तविभूसितं ।”

ठितं वग्गुमनुग्घाती, मितं गच्छति वारणो ॥

विमा. व. पा. पृ. ७: कुञ्जरविमानवत्थु ।

२. “तस्स पक्कममानस्स, सोण्णकंसा रतिस्सरा ।

तेसं सुय्यति निग्घोसो, तुरिये पञ्चाङ्गिके यथा ॥

विमा. व. पा. पृ. ७: कुञ्जरविमानवत्थु ।

३. “तस्स नागस्स खन्धम्हि, सुचिवत्था अलङ्कता ।

महन्तं अच्छरासङ्घं, वण्णेन अतिरोचसि ॥

विमा. व. पा. पृ. ७: कुञ्जरविमानवत्थु ।

६—“यी तिम्रा सम्पत्तिहरू दानका फल हुन् कि शीलका फल हुन् कि अथवा नमस्कारको फल हो ? केको फल हो ? यो मेरो प्रश्नको जवाफ देऊ ।”

अनि यस सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भएर—जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै यस्तो भनी ।”

१. “दिस्वान गुणसम्पन्नं, कार्थि कानरतं सतं ।
अदासि पुष्पाभिकिण्णं, आसनं दुस्ससन्थतं ॥
२. “उपड्डं पद्ममालाहं, आसनस्स समन्ततो ।
अब्भोकिरिस्सं पत्तेहि, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥

-
१. “दानस्स ते इदं फलं, अथो सीलस्स वा पन ।
अथो अञ्जलिकम्मस्स, तं मे अक्खाहि पुच्छिताति ॥”
विमा. व. पा. पृ. ७: कुञ्जरविमानवत्थु ।
 २. विमा. व. पा. पृ. ७: कुञ्जरविमानवत्थु ।
 - ३-३. सिंहल र स्याममा: ‘उपड्डपदुममालाहं’; रोमनमा: ‘उप्पड्ड-
पदुमालहं’ ।
 - ४-४. रोमनमा: ‘अब्भोकिरिस्समपत्तेहि’ ।

३. “तस्स कम्मकुसलस्स^१, इदं^२ मे ईदिसं^२ फलं ।
सक्करो गहकरो च, देवानं अपचिता अहं^३ ॥
४. “यो वे सम्माविमुत्तानं, सन्तानं ब्रह्मचारिनं ।
पसन्नो आसनं दज्जा, एवं नन्दे यथा अहं ॥
५. “तस्मा हि अत्तकामेन, महत्तमभिकह्वता ।
आसनं दातव्वं होति, सरीरन्तिमधारिनं^३ ति^३ ॥”

अर्थ —

१—“ध्यानी तथा ध्यानमा रतहुने गुणसम्पन्न पुरुषलाई देखेर—
फूलहरू छरिएको आसन र अस्तरण (=वस्त्र) दान दिएँ ।

२—“आधाभाग पद्मफूलका मालाहरू आसनको चारैतिर लगाएँ
र आधाभाग पद्मका पातहरू भुइमा छरेँ अनि प्रसन्नचित्त राखी आफ्नै
हातले दान दिएँ ।

३—“सोही कुशलकर्मको फलद्वारा यो यस्तो फल पाएकी हुँ,
सोही कुशलकर्मको फलद्वारा देवताहरूको बीचमा मैले यस्तो मानसत्कार
पाएकी हुँ ।

-
१. सिंहल र रोमनमा: ‘कम्मस्सकुसलस्स’ ।
२-२. रोमनमा: ‘इदम्मे तादिसं’; स्याममा: ‘इदं मे तादिसं’ ।
३. विमा. व. पा. पृ. ८: कुञ्जरविमानवत्थु ।

४—“जसले सम्यक्‌रूपले विमुक्त भएको तथा शान्त भएको ब्रह्मचारीलाई प्रसन्नतापूर्वक आसन दान दिन्छ उसले मैले भोगेजस्तै गरी फल भोगी आनन्दसँग बस्न पाउँछ ।

५—“त्यसैले आत्महित चाहनेले मैले जस्तै क्षीणाल्मवीलाई महान आकांक्षाराखी आसन दानदिन सक्नुपर्छ ।”

यसरी सो देवपुत्रीले प्रश्नको उत्तर दिएपछि आयुष्मान् महा-मौद्गल्यायनले विस्तारपूर्वक उनीहरूलाई धर्मोपदेश गर्नुभयो र यो उपदेश परिवारसहित उसकोनिमित्त सार्थक भएको थियो । त्यसपछि मनुष्यलोकमा गई वहाँले सबै प्रवृत्ति भगवान्‌लाई मुनाउनु भयो । अनि भगवान्‌ले यसै कारणलाई लिएर उपस्थित परिषद्‌लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो ।

Dhamma.Digital

६. गुत्तिलविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहमा विहार गरिरहनु भएको वेला माथि उल्लेख भए अनुसार आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै त्रयस्त्रिंश भवनमा जानुभयो । अनि त्यहाँ दिव्यसम्पत्ति अनुभव गरी छत्तीस विमानहरूमा लहरं बसिरहेका छत्तीसवटी देवपुत्रीहरूलाई देखेर उनीहरूले अघि के के गरेका थिए भन्ने कुराहरू सोध्नुहुँदै क्रमैसँग उनीहरूसँग वहाँले “अभिककन्तेन वण्णेन” भन्ने तीन तीन गाथाहरूद्वारा प्रश्न सोध्नुभयो । स्थविरको प्रश्न सुनेर उनीहरूले पनि “वत्थुत्तमदायिका” भन्दै क्रमैसँग उत्तर दिए । त्यसपछि त्यहाँबाट मनुष्यलोकमा आई ती कुराहरू सबै स्थविरले भगवान्लाई सुनाउनु भयो । यी कुराहरू सुनेर भगवान्ले “मौद्गल्यायन ! ती देवताहरूले अहिले तिम्रीलाई मात्र यसरी जवाफ दिएका होइनन् अघि मलाई पनि त्यस्तैगरी जवाफ दिएका थिए” भनी भन्नुभयो । अनि स्थविरले अधिका कुराहरू सुन्ने इच्छागरी भगवान्सँग प्रार्थना गरेपछि भगवान्ले गुत्तिल चरितका कथा सुनाउनुहुँदै अतीतका कुराहरू भन्नुभयो ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ११०: गुत्तिलविमानवण्णना । जातकट्टकथा I. पृ. ५४५, नं. २४३ मा पनि भगवान्ले देवदत्तको कारणमा गुत्तिल चरित सम्बन्धी कुराहरू बताउनु भएका कुराहरू उल्लेख भएका छन् ।

अतीत समयमा वाराणशीमा ब्रह्मदत्त राजाले राज्य गरिरहेको वेलामा बोधिसत्व (= हाल बुद्ध हुने पुरुष) गन्धर्व कुलमा (= गवैया कुलमा) उत्पन्न भई गन्धर्वशिल्पमा पारङ्गत भएका थिए। 'तिम्बरु नारद' ऊं सबै ठाउँमा प्रख्यात भई अग्र गन्धर्वाचार्य भएका थिए। उनको नाम 'गुत्तिल' थियो। विवाह नगरिकनै उनले अन्धा भएका बुढा-बुढी आमा-बाबुहरूको पालन-पोषण गरेका थिए^१।

त्यस समय वाराणशीका केही व्यापारीहरू उज्जैन (उज्जैन) नगरमा गएका थिए। त्यहाँ एक उत्सवमा उनीहरूले आ-आफ्नो इच्छानुसार धेरै फूलमालाहरू, सुगन्धलेपहरू तथा खाद्य-भोज्यहरू एकत्रित पारी श्रीडाकोनिमित्त भेला भए। अनि उनीहरूले वेतन दिएर एक गवैयालाई ल्याउनपऱ्यो भनी—उज्जैनका एक नामी मूसिल भन्ने गवैया (= गन्धर्बो) लाई ल्याई गीत गाउन लगाए। मूसिल गवैया मात्र थिएन, उ वीणावादक पनि थियो। अनि उसले अत्यन्त उत्तम स्वर निकाली वीणा बजायो। तर गुत्तिलको वीणावादन सुनेर अभ्यस्त भएका तिनीहरूकोनिमित्त त्यो उसको वीणावादनको आवाज—मानो सुकुल कोतरेको आवाज जस्तो लाग्दथ्यो। वीणावादन सुनीरहेका तिनीहरूमध्ये एक जनाले पनि केही बोलेनन्। उनीहरूमध्ये कसैले खुशीको भावसम्म पनि प्रकट गरेनन्। उनीहरूमध्ये कुनै पनि खुशी भएको नदेखेपछि "अति उच्चस्वरले बजाए होला" भन्ने जस्तो लागेपछि मूसिलले

१. जा. अ. क. I. पृ. ५४५: गुत्तिलजातकं, नं. २४३.

२. विमा. व. अ. क. पृ. ११०: गुत्तिलविमानवण्णना ।

मज्झ्यौला स्वरले वीणा बजायो । यसमाथि पनि उनीहरू मध्यस्थ नै रहे । अनि उसले ठान्यो कि— शागद यिनीहरूलाई यसबारे केही थाहा रहेनछ । यति सोचेर उसले पनि केही नजानेको जस्तो गरी वीणाको तार जम्मै खुकुलो पारी बजायो । यसमा पनि उनीहरूले केही भनेनन् । अनि मूसिल्लले उनीहरूसँग सोध्यो—

“हे व्यापारी हो ! मेरो वीणावादनमा तपाइहरू सन्तोष हुनु भएको छैन कि क्याहो ?”

व्यापारीहरू भन्दछन्—

“हामीहरूले सोचेका थियौं कि तिम्रो वीणावादनद्वारा हामीहरूलाई मुग्ध पार्ने छौं; तर तिमिले कस्तो वीणा बजाएका हौं ?”

“के तपाइहरूले मभन्दा सिपालु अरु कुनै गन्धर्वाचार्यलाई चिन्नु भएको छ ? अथवा तपाइहरूलाई गन्धर्व सम्बन्धी कुनै ज्ञान नभएकोले असन्तुष्ट हुनुभएको हो कि क्याहो ?”

व्यापारीहरू भन्दछन् -

“हे पुरुष ! वाराणशीवासी गुत्तिल गन्धर्वाचार्यको वीणाको आवाज सुनिरहेका हामीहरूलाई तिम्रो वीणाको स्वर त मानो कुनै स्त्रीले बालकलाई फकाउनकोनिमित्त बजाएको वीणाको आवाज जस्तै लाग्छ ।”

“त्यसोभए तपाइहरूले दिनुभएको यो वेतन फिर्ता लिनुहोस्; मलाई यसको आवश्यकता छैन । बरु वाराणशीमा फर्कने वेलामा तपाइहरूले मलाई पनि साथमा लिएर जानुहोस्” भनी मूसिल्लले भन्यो ।

अनि उनीहरू वाराणशीमा फर्केर जाँदा उसलाई पनि साथमा लगी वाराणशीमा पुगेपछि—“गुत्तिलको घर यही हो” भनी मूसिललाई गुत्तिलको घर देखाई उनीहरू आ-आफ्ना ठाउँमा गए । उ गुत्तिलको घरमा पस्दा उसले त्यहाँ गुत्तिलको वीणा ऋण्ड्याइराखेको देखेर वीणा लिई बजाउन थाल्यो । अनि त्यसवखत अन्धताको कारणले उसलाई नदेखाई—गुत्तिलका आमा-बाबुहरूले—“मूसाले वीणा काट्दैछु क्यारे” भनी भने । यो सुनेर मूसिलले वीणा राखी गुत्तिलक! आमा-बाबुहरूलाई वन्दना गर्‍यो ।

“तिमी कोह्रौ ? कहाँबाट आएका हौ ?” भनी उनीहरूले सोधेपछि उसले—“गुत्तिल आचार्यसँग वीणावादन सिक्नकोनिमित्त म रज्जैनबाट आएकोहुँ” भनी भन्यो । अनि उनीहरूले “हुन्छ” भनी भनेपछि उसले “आचार्य कहाँ हुनुहुन्छ त ?” भनी सोधेपछि उनीहरूले “तात ! बाहिर गएको छ, आज आउनेछ” भनी जवाफ दिए । उ उहाँ नै बसिरह्यो र गुत्तिल आचार्य आई कुशलवार्ता गरिसकेपछि मूसिलले आफू आएको कारण पनि बतायो ।

अङ्गविदया जान्ने भएका हुँदा गुत्तिल आचार्यले उसलाई देखेवित्तिकै—“यो पुरुषको विचारधारा विषम छ । यो पुरुष कर्कश, पौरुष तथा अकृतज्ञ हुनेछ” भन्ने कुरा बुझी “यस्तालाई संग्रह गर्नु ठीक छैन” भन्ने विचार गरी उसलाई शिल्पविदया सिकाउने अवकाश दिएनन् । तर मूसिलले उनका आमा-बाबुहरूको उपासना गरी तथा

उनीहरूलाई रिझाई उनीहरूद्वारा भन्नलगायो । आमा-बाबुहरूको वचन-लाई उल्लङ्घन गर्न नसकेपछि उनले उसलाई शिल्प सिकाउन थाले । दया र अमात्सर्यताको कारणले गर्दा कुनैप्रकारको गुरुमुष्टि नराखी निरवशेषरूपले आफूले जानेकाजति सबै शिल्पविद्यया उसलाई उनले सिकाइदिए । मेधावी, पूर्वपरिचित तथा निरालसताको कारणले गर्दा चाँडै नै उसले शिल्पमा पारङ्गत गन्यो । अनि एकदिन उसले यस्तो सोच्यो —

“यो वाराणशी नगर जम्बुद्वीपको अग्र नगर हो । अतः राजपरिषद् सहित सबैलाई मैले सीकेको शिल्पविद्यया किन नदेखाऊँ ? किन म वाराणशीमै नबसूँ ? यसबाट मेरा आचार्यभन्दा म जम्बुद्वीपमा प्रसिद्ध हुनेछु ।”

यति सोचेर उसले आचार्यलाई यस्तो भन्यो—

“आचार्य ! मैले सीकेको शिल्पविद्ययालाई राजाको अगाडि देखाउन चाहन्छु । मलाई राजाकहाँ लैजानुहोस्^१ ।

“मकहाँ सीकेको शिल्पशास्त्रद्वारा यसले प्रतिष्ठा पाओस्” भन्ने दयाराखी महासत्व गुत्तिलले उसलाई राजाकहाँ लगी “महाराज ! यो मेरो अन्तेवासिक हो । यसले आफ्नो शिल्प महाराजालाई देखाउन

१. जा. अ. क. I. पृ. ५४७: गुत्तिलजातकं, नं. २४३ मा चाहिं गुत्तिलले उसलाई अधिदेखि नै राजदरवारमा लगिराखेको कुरा उल्लेख भएको छ ।

चाहन्छ । अतः महाराजाले यसको वीणावादनको प्रभाव हेर्नुहोस्” भनी विन्ति गरे ।

“हुन्छ” भनी राजाले उसको वीणावादन सुने । उसको वीणावादनद्वारा खुशी भएका राजाले उसलाई “हे पुरुष ! तिम्रो राजदरवारमै बस तिम्रा आचार्यले पाएको वेतनको आधा वेतन तिम्रीलाई दिनेछु” भनी भने । यो सुनेर मूसिलले “महाराज ! म आचार्यभन्दा कम छैन, आचार्यले पाएको जति नै वेतन दिनुहोस्” भनी भनेको सुनी राजाले उसलाई सम्झाउँदै “त्यसो नभन, आचार्य भनेको महान हुन्छ, अतः आधामात्र वेतन तिम्रीलाई दिनेछु” भनी भन्दा उसले “महाराज ! आचार्य र मेरा शिल्पमा कुनै कमी छैन । अतः आचार्यलाई दिनेजति वेतन पाएमा बस्नेछु अन्यथा बस्ने छैन । चाहनुहुन्छ भने आचार्य र मेरो बीच वीणावादन गराई हेर्नुहोस्” भनी भन्यो । अनि राजाले “आजको सातौं दिनमा गुत्तिल आचार्य र उनको अन्तेवासिक मूसिलको बीच राजदरवारमा परस्पर छलफल र शिल्पप्रदर्शन हुनेछ; नागरिकहरू शिल्पप्रदर्शनी हेर्नकोनिमित्त भेला होऊन्” भनी क्वाली पिटाउन लगाए ।

यो देखेर गुत्तिल आचार्यले “यो मूसिल बलवान् तथा तन्नेरोछ; म बुर्बल तथा बुढो छु । यदि पराजित हुन परेको छण्डमा म त मरेर

१. जा. अ. क. I. पृ. ५४७: गुत्तिलजातकं । विमा. व. अ. क. पृ. १११: गुत्तिलविमानवण्णनामा भने ‘प्रदर्शनी हुनेछ’ भन्ने कुरा मूसिलले आफैले नागरिकहरूलाई भन्न गएको कुरो उल्लेख भएको छ ।

गएपनि हुन्छ” भन्ने सोचेर “बरु जङ्गलमा गएर ङुण्डिएर मनैछु” भनी उनी जङ्गलमा गए । किन्तु मृत्युको भयले गर्दा उनी फर्केर आए । फेरि पनि मनै विचार गरी उनी जङ्गलमा गए; फेरि पनि उनी फर्केर आए । यसरी ओहरोदोहरो गर्दागर्दै ६ दिन बितेर गयो । उनी हिंडेर गएको ठाउँमा गोरेटो बाटो जस्तै देखिनथाल्यो ।

यस्तो बखतमा शक्र देवेन्द्रको आसन तात्न थाल्यो र शक्र देवेन्द्रले “आसन तात्नाको कारण के रहेछ ?” भनी विचार गरी हेर्दा — बोधिमत्त्व आफ्नो शिष्यद्वारा पराजित हुनपर्ला भन्ने डरले जङ्गलमा गई महाकष्टभोग गरिरहेको कुरो देखेर “यस्तो अवस्थामा अवश्य पनि मेरा पूर्वाचार्य हुनुभएका वहाँको शरण भइदिनु पर्छ” भन्ने विचार गरी शक्र देवेन्द्र बोधिसत्त्वले देख्ने गरी आकाशमा उभिई “आचार्य ! अरण्यमा आई तपाइ के गर्दै हुनुहुन्छ ?” भनी सोधे । अनि बोधिसत्त्वले आफ्नो कुरा बताउँदै यसो भने —

“सत्तन्ति सुमधुरं, रामणेत्यं अवाचयि ।

सो मं रङ्गमिह अवेति, ‘सरणं मे होहि कोसिया’ति ॥”

१. विमा. व. अ. क. पृ. १११: गुत्तिलविमानवण्णना ।
२. जा. अ. क. I. पृ. ५४७: गुत्तिलजातकं; विमा. व. अ. क. पृ. १११: गुत्तिलविमानवण्णना ।
३. विमा. व. पा. पृ. ४१: गुत्तिलविमानवत्थु ।

अर्थ—

“हे देवराज ! मैले मूसिललाई वीणाको सातवटा तारहरूबाट सात ध्वनी र बाइसवटा स्वर आउने सुमधुर स्वर तथा पचास प्रकारले सुगंध पार्नसक्ने रमणीय वीणा र गीतका स्वरहरू सिकाइदिएँ; अब ममाथि नै द्वेषभाव राखी उ मलाई रङ्गमञ्चमा आई वीणावादन गरेर देखाऊ भनी भन्दछ; त्यसैले हे कौशिक ! तिम्रो मेरो शरण भइदेऊ ।”

यो कुरा सुनेर शक्र देवेन्द्रले “हे आचार्य ! तपाइ डराउनु पर्दैन म तपाइको शरण भइदिनेछु; म मूसिल जस्तै गुरुद्रोह गर्ने होइन, म गुरुको पूजा तथा सम्मान गर्ने हुँ” भनी भन्दै यसो भने^१ —

“अहं ते सरणं होमि, अहमाचरियपूजको ।

न तं जयिस्सति सिस्सो, सिस्समाचरिय जेस्ससी'ति^२ ॥”

Dhamma.Digital

अर्थ—

“म तपाइको शरण भइदिनेछु, म आचार्य पूजक हुँ^३, तपाइलाई शिष्यले जित्न सक्ने छैन, बल्कि आचार्यले नै शिष्यलाई जित्ने छ ।”

१. विमा. व. अ. क. पृ. ११२: गुत्तिलविमानवण्णना ।

२. विमा. व. पा. पृ. ४१: गुत्तिलविमानवत्थु ।

३. अधिल्लो आत्मभावमा बोधिसत्व वर्तमान शक्र देवेन्द्रको आचार्य रहेका थिए । त्यसैले यहाँ शक्रले ‘म आचार्यपूजक हुँ’ भनी बताएका हुन् भनी विमा. व. अ. क. पृ. ११२: ले उल्लेख गरेको हो ।

यति भनेर शक्र देवेन्द्रले अर्घ्य अगाडि “म सातौं दिनमा छलफल गरिने मण्डपमा आउने छु । तपाइ विश्वस्तभई विणावादन गर्नुहोस्” भनी आश्वासन दिई शक्र देवेन्द्र फर्केर गए^१ —

सातौं दिनमा राजपरिवारहरू सहित राजा राजसभामा बसे । गुत्तिल आचार्य र मूसिल पनि आई शिल्प प्रदर्शन गर्नकोनिमित्त तयार भई राजालाई वन्दना गरी आ-आफूलाई प्राप्त आसनमा बसी वीणा-वादन गर्न थाले । शक्र देवेन्द्र आई आकाशमा उभिरहे । यो दृश्य महासत्त्वले मात्र देखनसक्दथे । अरूहरूले देखेनथे । दुवैको वादघवादन सुनी उपस्थित परिषद्को चित्त एक समान थियो । अनि शक्रले गुत्तिल आचार्यलाई वीणाको यौटा तार चूडाली वीणा बजाउने इसारा दिए । यौटा तार चूडालेर बजाउँदा पनि वीणाको आवाज त्यत्तिकै सुमधुर थियो । यस्तै प्रकारले दुइवटा, तीनवटा, चारवटा, पाँचवटा छवटा तथा सातवटा तारहरू चूडालेर वीणा बजाउन लगाए । तार नभएको वीणाबाट पनि त्यत्तिकै सुमधुर आवाज निस्किन्थ्यो^२ । यस्तो देखेर मूसिल पराजित भई टाउको निहुन्याई बस्यो हर्षित-प्रहर्षित भई

१. त्यसैवखत शक्र देवेन्द्रले बोधिसत्त्वलाई त्रिपासा पनि दिई सातौं दिनमा के कस्तो गरी वीणा बजाउने हो — त्यो कुरा पनि सिकाई फर्के भन्ने कुरा जा. अ. क. I. पृ. ५४८: गुत्तिलजातकले उल्लेख गरेको छ ।

२. गुत्तिल जातक अनुसार यसवखत देव अप्सराहरू आई नाचेका कुरा-हरू पनि जा. अ. क. I. पृ. ५४८ मा उल्लेख भएका पाइन्छन् ।

उपस्थित परिषद्दे चेलुक्षेप' (= चेलुक्खेप) गरी गुत्तिलको जय जयकार गरे । राजाले मूसिललाई सभाबाट बाहिर निकाल्न लगाए । यत्तिकैमा महाजनहरूले मूसिललाई जे पायो त्यसैले हिकारुँदै कुट्दै उसलाई उहाँ ठहरै पारिदिए । शक्र पनि महासत्वसँग कुशल क्षेमका कुराकानी गरी फर्कें गए ।

अनि देवताहरूले शक्रसँग “महाराज ! तपाइकहाँ जानु भएको थियो ?” भनी सोढ्या शक्रले समाचारका कुराहरू सबै सुनाएपछि देवताहरूले “महाराज ! हामी पनि गुत्तिल आचार्यलाई हेर्न चाहन्छौं” भनी भने । अनि शक्रले “हुन्छ” भनी उत्तरदिई मातलिलाई आज्ञादिए—

“मातलि ! तिमी वैजयन्तरथ लिएर गई हाम्रा गुत्तिल आचार्यलाई यहाँ लिएर आऊ, देवताहरू वहाँलाई हेर्न चाहन्छन् ।”

उसले त्यस्तै गयो । त्यसपछि महासत्वसँग कुशलवार्ता गर्दै शक्रले वहाँलाई यस्तो भने—

१. चेलुक्षेप (= चेलुक्खेप) भनेको टाउकोमा भएका पगरी अथवा टोपी आदि आकाशतिर फाल्ने भनी भनिएको हो । जस्तै आजकाल फूटवल आदि खेलमा जित्ने पक्षले टोपी आदि माथितिर फाल्दै ‘हिप् हिप् हुरै’ भन्ने आवाजले आकाश गुञ्जायमान गर्छ त्यसै गरी उहिले पनि हर्षले गद् गद् हुँदा आफ्नो टाउकोमा भएको पगरी आदि आकाशमा फाल्दथे । यसैलाई ‘चेलुक्षेप’ भनिएको हो ।

२. विमा. व अ. क. पृ. ११२-१३: गुत्तिलविमानवण्णना ।

“आचार्य ! वीणावादन गर्नुहोस् हामी सुन्न चाहन्छौं ।”

“महाराज ! हामी शिल्पकारहरू वेतन विना शिल्प देखाउन्नौं ।”

“आचार्य कस्तो वेतन चाहनुहुन्छ त ?”

“महाराज ! मलाई अरु वेतन चाहिन्न । यी देवपुत्रीहरूले पूर्व-जन्ममा के के पुण्यकर्महरू गरे भन्ने कुराहरू सुनाए पुग्छ । यही नै मेरोनिमित्त वेतन हुनेछ ।”

ती देवपुत्रीहरूले यो कुरा स्वीकार गरे । अनि महासत्वले उनी-हरूले पूर्वजन्ममा गरेका कुशलकर्म सम्बन्धी प्रत्येकसँग आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले कै “अभिककन्तेन वण्णेन” भन्ने आदि गाथाहरूद्वारा प्रश्नहरू सोधे । उनीहरू प्रत्येकले पनि “वत्थुत्तमदायिका” भन्ने आदि गाथाहरूद्वारा स्थविरलाई जवाफ दिए कै जवाफ दिए । त्यसैले माथि पृ. ५८ मा “मौद्गल्यायन ! ती देवताहरूले अहिले तिम्रीलाई मात्र यस्तो जवाफ दिएका होइनन् मलाई पनि अघि उनीहरूले त्यस्तै गरी जवाफ दिएका थिए” भनी भनिएको हो ।

ती देवपुत्रीहरू काश्यप बुद्धको पालामा मनुष्य भई रहँदा त्यस त्यस पुण्यकर्महरू गरी उनीहरू त्रयास्त्रश भवनमा शक्र देवेन्द्रका परिचरिकाहरू भई उत्पन्न भएका थिए । उनीहरू प्रत्येक एक एक हजार अप्सराहरूद्वारा परिवृत्त थिए । उनीहरू, लहरं रहेका छत्तीस देवविमान-हरूमा उत्पन्न भएका थिए र उनीहरूले महान दिव्यसम्पत्तिहरूको भोग गर्दथे ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ११३: गुत्तिलविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. ११३: गुत्तिलविमानवण्णना ।

काश्यप बुद्धको पालामा उनीहरूमध्ये (१) एउटीले उत्तम वस्त्र दानदिएकी थिई, (२) एउटीले सुमन फूलको माला दानदिएकी थिई, (३) एउटीले सुगन्ध दिएकी थिई, (४) एउटीले फलफूलहरू दिएकी थिई, (५) एउटीले उखुको रस दिएकी थिई, (६) एउटीले काश्यप-बुद्धको चंत्यमा पाँच अम्मल सुगन्ध चढाएकी थिई, (७) एउटीले उपोसथन्नत पालन गरेकी थिई, (८) एउटीले समुद्रको किनारमा बसी भोजन गरिरहेका एक भिक्षुलाई पानी दिएकी थिई, (९) एउटीले क्रोधी सामु-ससुराप्रति अक्रोधीनी भई सेवा-टहल गरेकी थिई, (१०) एउटीले दाशी भएर निरालशतापूर्वक काम गरेकी थिई, (११) एउटीले भिक्षाटन् गरिरहेका भिक्षुलाई क्षीर भोजन दिएकी थिई, (१२) एउटीले गुड दिएकी थिई, (१३) एउटीले एक टुक्रा उखु दिएकी थिई, (१४) एउटीले तिम्बरुसक (तिन्दुक) फल दिएकी थिई, (१५) एउटीले काँक्रो दिएकी थिई, (१६) एउटीले एलालु (= काँक्रो विशेष) फल दिएकी थिई (१७) एउटीले खर्बुजा दिएकी थिई, (१८) एउटीले फारुसक भन्ने फल दिएकी थिई, (१९) एउटीले मकल दिएकी थिई, (२०) एउटीले एक मुठा साग दिएकी थिई, (२१) एउटीले एक मुठा फूल दिएकी थिई, (२२) एउटीले एक मुठा औषधीका जराहरू दिएकी थिई, (२३) एउटीले तिम्बरुका एक मुठा पात दिएकी थिई, (२४) एउटीले घागु दिएकी थिई, (२५) एउटीले तीलको पीना दिएकी थिई, (२६) एउटीले कम्मरपेटी दिएकी थिई, (२७) एउटीले काँधमा लगाउने कपडा (= अंशक) दिएकी थिई, (२८) एउटीले पटुका (आयोग पट्ट) दिएकी थिई, (२९) एउटीले चारपाटे पंखा दिएकी

थिई, (३०) एउटीले ताडको पंखा दिएकी थिई, (३१) एउटीले मयूरको प्वाँखको पंखा दिएकी थिई, (३२) एउटीले छाता दिएकी थिई, (३३) एउटीले चप्पल दिएकी थिई, (३४) एउटीले रोटी दिएकी थिई, (३५) एउटीले सर्वत दिएकी थिई तथा (३६) एउटीले लड्डु दिएकी थिई? ।

शक्र देवेन्द्रका परिचरिका भई उत्पन्न भएका एक एक हजार परिवारहरू भएका ती प्रत्येक छत्तीस देवपुत्रीहरूसँग गुत्तिल आचार्यले पनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले ॐ प्रश्नहरू सोध्दै यसो भने^२—

१. “अभिवक्न्तेन वण्णेन, ...”^१
२. “केन तेतादिसो वण्णो, ...”^२
३. “पुच्छामि तं देवि महानुभावे, ...”^३

Dhamma.Digital

अर्थ—

१—“हे देवते ! सुन्दररूप धारणगरी सबै दिशातिर तेज फैलाउँदै शुक्रतारा ॐ तिम्रो बसीरहेकी छ्यौ ।

२—‘कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रोलाई

१. विमा. व. अ. क. पृ. ११३-१४: गुत्तिलविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. ११४: गुत्तिलविमानवण्णना ।

३. यी गाथाका बाँकी पदहरू माथि पृ ८ र ९ मा उल्लेख भएका गाथाहरूमा लेखे बमोजि दोहऱ्याई पढ्नु ।

यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिमीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

३—“हे महानुभावसम्पन्नादेवी ! म सोध्दछु कि—मनुष्य छँदा तिमीले के पुण्यकर्म गर्नुथो ? कसरी तिमी यस्ती तेजिली भयो ? कसरी तिमी शरीरको तेज सबै दिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यस सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“महामौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै यस्तो भनी’—

(१) देवपुत्री भन्दछे—

१. “वत्थुत्तमदायिका नारी, पवरा होति नरेसु नारीसु ।
एवं पियरूपदायिका मनापं, दिब्बं सा लभते उपेच्च ठानं ॥
२. “तस्स मे पस्स विमानं, अच्छरा कामवण्णिनीहमस्मि ।
अच्छरासहस्ससाहं^२, पवरा पस्स पुञ्ञानं^३ विपाकं ॥

१. विमा. व. पा. पृ. ४१: गुत्तिलविमानवत्थु ।

२. स्याममा: ‘अच्छरासहस्साहं’; रोमनमा: ‘अच्छरासहस्साहं’ ।

३. रोमनमा: ‘पुञ्ञस्स’ ।

३. “तेन मेतादिसो वण्णो, ...”
 ४. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव, ...”

अर्थ—

१—“उत्तम वस्त्र दिने नारी—पुरुष र स्त्रीहरूभन्दा श्रेष्ठ हुन्छे, मनपर्ने तथा सुन्दर वस्त्र दिने नारी यसरी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्छे ।

२—“त्यस्तो उत्तम वस्त्र दिने मेरो विमानलाई हेर, म यहाँ कामत्रणी अप्सराछु, मेरा एकहजार परिचारिका अप्सराहरू पनि छन्; हेर पुण्यको उत्तम विपाक ।

३—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

४—“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो वताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबै दिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

यस्तै गरी बाँकी पेंतीस जना देवपुत्रीहरूसँग पनि माथि पृ. ७० को गाथा नं. १, २, ३ मा उल्लेख भए कैं तीन तीनवटा गाथाहरूद्वारा

१. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. १० मा लेखिएका गा. नं. ३ र ४ मा कैं दोह्याई पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. ४१-४२. गुत्तिलविमानवत्थु ।

प्रश्न सोधिएपछि उनीहरूले पनि क्रमैसँग चार चारवटा गाथाहरूद्वारा उत्तर दिए ।

(२-३६) देवपुत्रीहरू भन्दछन्—

(२) “उत्तम फूलदिने नारी—पुरुष र स्त्रीहरूभन्दा श्रेष्ठ हुन्छे, मनपर्ने तथा सुन्दर फूलदिने नारी यसरी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्छे^१ ।...”

(३) “उत्तम सुगन्ध दिने नारी पुरुष र स्त्रीहरूभन्दा श्रेष्ठ हुन्छे, मनपर्ने तथा सुन्दर सुगन्ध दिने नारी यसरी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्छे^२ ।...”

(४) “उत्तम फल दिने नारी—पुरुष र स्त्रीहरूभन्दा श्रेष्ठ

१. “पुष्पुत्तमदायिका नारी, पवराहोति नरेसु नारीसु ।

एवं पियरूपदायिका मनापं, दिब्बं सा लभते उपेच्च ठानं ।”

यो गाथासँग सँगै प्रत्येकमा ‘तस्स मे पस्स...’ भन्ने तीन तीन गाथाहरू पनि साथमा जोरिने भएको हुँदा माथि पृ. ७१-७२ मा ऊँ सबै ठाउँमा दोहऱ्याई पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. ४२: गुत्तिलविमानवत्थु ।

२. “गन्धुत्तमदायिका नारी, पवरा होति नरेसु नारीसु ।

एवं पियरूपदायिका मनापं, दिब्बं सा लभते उपेच्च ठानं ॥”

विमा. व. पा. पृ. ४३: गुत्तिलविमानवत्थु ।

हुन्धे, मनपर्ने तथा सुन्दर फल दिने नारी यसरी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्धे ।...”

(५) “उत्तम रस दिने नारी—पुरुष र स्त्रीहरूभन्दा श्रेष्ठ हुन्धे, मनपर्ने तथा सुन्दर रस दिने नारी यसरी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्धे ।...”

(६) “काश्यप भगवान्को स्तूपमा पाँच अम्मल उत्तम सुगन्ध मैले चढाएँ, त्यस्तो चढाउने नारी—पुरुष र स्त्रीहरूभन्दा श्रेष्ठ हुन्धे, मनपर्ने तथा सुन्दर सुगन्ध दिने नारी यसरी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्धे ।...”

(७) “बाटामा गइरहेका भिक्षु र भिक्षुणीहरूलाई मैले देखेँ र उनीहरूको उपदेश सुनेर मैले एक उपोसथ-व्रत पालन गरे”^१ । त्यसैको प्रभावद्वारा म कामवर्णा अप्सरा भएकी हुँ ।”^२

१. “फलुत्तमदायिका नारी, पवरा होति...॥” विमा. व. पा. पृ. ४३.

२. “रसुत्तम दायिका नारी, पवरा होति...॥” विमा. व. पा. पृ. ४४.

३. “गन्धपञ्चङ्गुलिकं अहमदासि, कस्सप भगवतो थूपम्हि ।
एवं पियरूपदायिका मनापं, दिब्बं सा लभते उपेच्च ठानं ॥”
विमा. व. पा. पृ. ४५: गुत्तिलविमानवत्थु ।

४. “भिक्षू च अहं भिक्षुनियो च, अद्दासि पन्थपटिपन्नो ।
तेसाहं धम्मं सुत्वान, एकूपोसथं उपवसिस्सं ॥”
विमा. व. पा. पृ. ४५.

(८) “पानीमा बसेर प्रसन्नचित्तद्वारा मैले भिक्षुहरूलाई पानी दिएँ । यसरी प्रिय हुने वस्तुविने नारी दिव्यलोकमा उत्पन्न हुन्छेँ ।”

(९) “मैले क्रोधी, चण्डी तथा परुषभाषिनी सामु-समुराहरूप्रति अक्रोधिनी तथा आज्ञाकारिनी भई अप्रमादपूर्वक आफ्नो धर्मतानुसार सेवा-टहल गरेकी थिएँ । त्यसैको प्रभावद्वारा म कामवर्णी अप्सरा भएकी हुँ ।”

(१०) “अर्थाभावको कारणले गर्दा म अर्काको घरमा दाशी भएकी थिएँ र अरिसाहालु भई अनभिमानी भई मैले आफ्नो भागबाट दान पनि दिन्थेँ । अब सो मेरो विमान कस्तोछ हेर ! जहाँ म कामवर्णी अप्सरा भई एक हजार अप्सराहरूद्वारा परिवृत्त भई बसेकी छु ।”

१. “उदके ठिता उदकमदाति, भिक्षुनो वितेन विप्पसन्नेन ।
एवं पियरूपदायिका मनापं, दिब्बं मा लभते उपेच्च ठानं ॥”
विमा. व. पा. पृ. ४५.
२. “सस्सुञ्चाहं समुरं च, चण्डिके कोधने च फरसे च ।
अनुसूयिका उपट्ठासिं, अप्पमत्ता सकेन सीलेन ॥
“तस्सा मे पस्स विमानं,...” विमा. व. पा. पृ. ४६.
३. “परकम्मकारी आसिं, अत्येनातन्दिता दासी ।
अक्कोधनानतिमानिनी, संविभागिनी सकस्स भागस्स ॥
“तस्सा मे पस्स विमानं,...” विमा. व. पा. पृ. ४७: गुत्तिल-
विमानवत्थु ।

(११) “भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले क्षीर-भोजन दान दिएँ; यसै कर्मको प्रभावद्वारा सुगतिमा उत्पन्न भई सुखी भएकी छु । अब सो मेरो विमान कस्तो छ हेर ! जहाँ म कामवर्णी अप्सरा भई एक हजार अप्सराहरूद्वारा परिवृत्त भएकी छु^१ ।”

(१२) “भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले गुँद दिएकी दिएँ; ... (१३) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले एक टुक्रा उखु दिएकी थिएँ; ... (१४) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले तिम्बरुसकफल (तिम्बरुसकं) दिएकी थिएँ; ... (१५) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले काँक्रो (कक्कारिकं) दिएकी थिएँ; ... (१६) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले एलालुकफल (काँक्रो विशेष) दिएकी थिएँ; ... (१७) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले खर्बुजो (बल्लिकफलं) दिएकी थिएँ; ... (१८) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले फारुसकफल (फारुसकं) दिएकी थिएँ; ... (१९) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले मकल (हृत्थप्पतापकं) दिएकी थिएँ; ... (२०) बाटामा गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले पातहरू एक एक मुठा दिएकी थिएँ; ...^२ (२१) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई फूलहरू एक

१. “खीरोदनं अहमदासि, भिक्खुनो पिण्डाय चरन्तस्स ।

एवं करित्वा कम्मं, सुगतिं उपपज्ज मोदामि ॥

“तस्सा मे पस्स विमानं, ” विमा. व. पा. पृ. ४७: गुत्तिल-विमानवत्थु ।

२. विमा. व. पा. ४८: गुत्तिलविमानवत्थु ।

एक मुठा दिएकी थिएँ; . (२२) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले औषधीका जराहरू एक एक मुठा दिएकी थिएँ; (२३) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले तिम्बरुका पातहरू दिएकी थिएँ; ... (२४) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले अमिलो यागु दिएकी थिएँ; .. (२५) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले लुगा धुने द्रोणी (दोणिनिम्मज्जनि) दिएकी थिएँ; ' (२६) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले कायबन्धन दिएकी थिएँ; .. (२७) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले अंसवट्टकं (=एकांश भएको लगाउने वस्त्र) दिएकी थिएँ; ... (२८) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले आयोगपट्टं (=पटुका) दिएकी थिएँ; ... (२९) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले चारपाटे पंखा दिएकी थिएँ; १ ... (३०) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले ताडको पंखा दिएकी थिएँ; ... (३१) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले मयूर प्वांखको पंखा दिएकी थिएँ; ... (३२) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले छाता दिएकी थिएँ; . (३३) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले चप्पल दिएकी थिएँ; .. (३४) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले रोटी दिएकी थिएँ; ... (३५) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले सर्वत दिएकी थिएँ; (३६) भिक्षाटन् गइरहेका भिक्षुहरूलाई मैले लड्डु दिएकी थिएँ; १ ...।”

-
१. विमा. व. पा. पृ. ४९: गुत्तिलविमानवत्थु ।
 २. विमा. व. पा. पृ. ५०: गुत्तिलविमानवत्थु ।
 ३. विमा. व. पा. पृ. ५१: गुत्तिलविमानवत्थ, अ. क. पृ. ११८.

यसरी उनीहरू सबैले आ-आफूले गरेका कर्म सम्बन्धीका कुराहरू बताएपछि—सन्तुष्ट भई उनीहरूसँग सम्मोदनीय कुराकानी गरी आफूले पनि निवृत्त विचार लिई 'कुशलचर्या पूरा गर्नेछु' भन्ने कुरा प्रकट गरी महासत्त्व गुत्तिल आचार्यले यस्तो भने^१—

१. "स्वागतं वत मं अज्ज, सुप्पभातं सुहुट्ठितं^२ ।
यं अद्दसामि^३ देवतायो, अच्छरा कामवण्णियो ॥
२. "इमासाहं^४ धम्मं सुत्वा^५, काहामि कुसलं बहुं ।
दानेन समचरियाय, सञ्जमेन दमेन च ।
स्वाहं^६ तत्थ गमिस्सामि, यत्थ गन्त्वा न सोचरे^७ति^८ ॥"

अर्थ—

१—'आज मेरो स्वागत छ, आज मेरो सुप्रभात छ—जो कि आज मैले कामवर्णी देव अप्सराहरूलाई देख्न पाएँ ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ११७: गुत्तिलविमानवण्णना ।
२. सिंहलमा: 'सुहुट्ठितं' ।
३. सिंहल स्याम र रोमनमा: 'अद्दसं' ।
४. स्याम र रोमनमा: 'तासाहं' ।
५. स्याम र रोमनमा: 'सुत्वान' ।
६. स्याम र रोमनमा: 'साहं' ।
७. विमा. व. पा. पृ. ५१: गुत्तिलविमानव्रत्थु ।

२—“यिनीहरूका धर्मका कुराहरू सुनेर म पनि धेरै कुशलकर्म गर्नेछु; म दानदिने छु, म कायसंयम गरी चित्तसंयम पनि गर्नेछु र म त्यस ठाउँमा जानेछु—जहाँ जाँदा शोकहुने छैन ।”

अतः यस गुत्तिल कथामा ‘वत्थुत्तमदायिका विमान’ को कथा समेत गरी जम्मा छत्तीस विमानका कथाहरू संग्रह भएका छन् । आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले जस्तै गुत्तिल आचार्यले पनि प्रश्नहरू सोधेका कुराहरू भएका हुँदा यसको नाम नै ‘गुत्तिलविमान’ भन्ने रहन गएको हो ।

काश्यप दशवल्को पालामा गरेका धर्माचरणहरूको कारणद्वारा ती स्त्रीहरू अपरापरिय-उत्पन्न चेतनाको प्रभावद्वारा द्वितीय आत्मभाव-देखि लिएर एक बुद्धको समयसम्म देवलोकहरूमा नै संचरण गरी हाम्रा बुद्धको पालामा पनि उनीहरू त्रयस्त्रिंश भवनमै उत्पन्न भएका थिए र आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले सोधेका प्रश्नहरूको उत्तर पनि गुत्तिलको पालामा जस्तै सोही क्रमानुसार उत्तर दिएका थिए भन्ने कुरा पनि बुझ्नुपर्छ^१ ।

१०. गोपालविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहस्थित वेणुवनमा बसिरहनु भएको थियो । त्यस समय राजगृहवासी एक गोपालक विहानको खानाकोनिमित्त एक डल्लो कुल्माष-भात कपडामा पोकोपारी नगरबाट निस्की गाईहरू चराउने ठाउँमा गयो । त्यसवखत आयुष्मान् महाभौदूगल्यायनले “यो गोपालक अहिले नै मर्ने छ । म त्यहाँ गएको खण्डमा मलाई त्यो कुल्माष-भात दिने छ र त्यसको प्रभावद्वारा उ त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न हुनेछ” भन्ने कुरा बुझी स्थविर उसको छेउमा जानुभयो । अनि उसले भोजनको समय भएको देखेर वहाँलाई त्यो कुल्माष-भोजन दिने इच्छा गर्‍यो । तर त्यसै वेलामा मासको खेतभित्र गाईहरू पस्नलागेका थिए । अनि उसले यस्तो सोच्यो—

“मासको खेतभित्र पस्न लागेका गाईहरूलाई नै धपाउन जाऊँ कि स्थविरलाई कुल्माष-भोजन नै दिऊँ, के गर्छु ?”

अनि फेरि उसलाई यस्तो लाग्यो—

“मासको मालिकले चाहे मलाई जेसुकै गर्छु, स्थविर गएको खण्डमा कुल्माष-दान दिन सक्ने छैन । अतः सर्वप्रथम स्थविरलाई कुल्माष भोजन नै चढाउनुपर्‍यो ।”

यति दृढ निश्चयगरी उसले स्थविरलाई कुल्माषभोजन चढायो । स्थविरले पनि अनुकम्पाराखी कुल्माष-भोजन स्वीकार गर्नुभयो । अनि उ गाईहरू धपाउन राम्ररी बाटामा नहेरी वेगले दौडेर जाँदा उसको खुट्टाले एक सर्पलाई लत्यायो र उसले टोक्यो । उता स्थविरले उ प्रति अनुकम्पाराखी उसले देख्ने गरी एक ठाउँमा बसी कुल्माष-खाना खान थाल्नुभयो । गाईहरू धपाई फर्केर आउँदा स्थविरले कुल्माष-खाना खाइरहनु भएको देखेर गोपालक अत्यन्त प्रफुल्लित भई महत् प्रीति-सौमनस्य अनुभव गरेर बस्यो । त्यसैबखत उसको सबै शरीरमा विष फौलदं गई एकछिनमै उसको शीरमा समेत वीष पुगी उहाँ नै उसको मरण भयो । मृत्युपछि उ त्रयस्त्रिंश भवनमा बाह्रयोजन भएको कनकविमानमा उत्पन्न भयो । देवचारिका गर्दै गएका आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले उसलाई देखेर उसँग यस्तो प्रश्न सोध्नु भयो^१—

Dhamma.Digital

१. “दिस्वान देवं पटिपुच्छि भिक्खु,
उच्चे विमानमिह चिरट्ठितिके^२ ।
आमुत्त हत्थाभरणं^३ यसस्सि^३,
दिब्बे विमानमिह यथा पि चन्दिमा ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. २४८: गोपालविमानवण्णना ।

२. सिंहलमा: ‘चिरट्ठितिके’ ।

३-३. स्याम र रोमनमा: ‘आमुत्तहत्थाभरणो यसस्सी’ ।

२. “अलङ्कृतो मल्यधरो^१ सुवत्थो^१,
सुकुण्डली कप्पितकेसमस्सु ।
आमुत्तहत्थाभरणो यसस्सी,
दिब्बे विमानम्हि यथा पि चन्दिमा ॥
३. “दिब्बा च वीणा पवदन्ति वग्गुं,
अट्टट्टका सिक्खिता साधुरूपा ।
दिब्बा च कञ्जा त्तिदसचरा उलारा,
नच्चन्ति गायन्ति पमोदयन्ति ॥
४. “देविद्विपत्तोसि महानुभावो,
मनुस्सभृतो किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानु भावो,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती^२ति^३ ॥”

अर्थ —

१—“धेरै समयसम्म^१ उच्च विमानमा बस्ने हातमा मोतीका

१-१. सिंहलमा: ‘मालभारीसुवत्थो’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ११२-१३: गोपालविमानवत्थु ।

३. ३ कोटी ६० हजार कल्पसम्म रहने भएको हुनाले ‘धेरै समयसम्म’ भनी भनिएको हो भनी विमा. व. अ. क. पृ. २५०: गोपालविमान-वण्णनाले लेखेको छ ।

आभरणहरू लगाएको परिवार र यशसम्पत्ति भएको देवविमानमा चन्द्र समान बसिरहेको देवतालाई देखेर भिक्षुले प्रश्न सोधे!—

२—“राम्ररी केश काटेको राम्रा वस्त्रहरू र राम्रा फूलमालाहरू लगाएको कुण्डलहरूद्वारा अलंकृत भएको हातमा मोतीका आभरणहरू लगाएको तथा दिव्यविमानमा चन्द्र समान बसेको देवतालाई देखेर भिक्षुले प्रश्न सोधे ।

३—“दिव्य-बीणाको सुमधुर आवाज निस्कीरहेछ, शिक्षिता तथा सुन्दररूप धारिणी देवलोकमा बस्ने चौसठ्ठी देवकन्याहरू नाच-गान गरी प्रमुदित भएका छन् ।

४—“हे देव ! तिम्रो महानुभाव सम्पन्न देव-ऋद्धि प्राप्तछौ; मनुष्य छँदा तिम्रो के पुण्यगन्धी ? तिम्रो किन प्रभावशाली भएका हौ ? तिम्रो शरीरको वर्ण पनि सर्वदिशातिर प्रकाश भएको छ ।”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसंप्राहकहरू भन्दछन्—

१. ‘भिक्षुले प्रश्न सोधे’ भन्ने यो कुरा भगवान् बुद्धले भन्नु भएको हो भनी विमानवत्थु अट्टकथाले उल्लेख गरेको छ । (पृ. २५०) आयुष्मान् महामौद्गल्यायन त्रयस्त्रिंश भवनबाट फर्केर आइसकेपछि वहाँले जम्मै कुराहरू भगवान्लाई सुनाउनु भएको थियो । अनि भगवान्ले यसै कारणमा उपदेश गर्नुहुँदै यो गाथा भन्नु भएको हो भनी उक्त अट्टकथाले उल्लेख गरेको छ ।

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएको हो त्यो कुरा बताउंदा यस्तो भन्यो ? ।”

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूतो,
सङ्गम्म रक्खिस्सं परेसं धेनुयो ।
ततो च आगा समणो ममन्तिके^१,
गावो च मासे अगमंसु खादितुं ॥
२. “द्वयज्ज किच्चं उभयं च कारियं^२,
इच्चेवहं भन्ते तदा विचिन्तियं^३ ।
ततो च सञ्जं पटिलद्धयोनि^४सो,
ददामि^५ भन्ते ति खिपि अनन्तकं ॥
३. “सो मासखेत्तं तुरितो अवासरि,
पुरा अयं भुञ्जति^६ यस्सिदं धनं ।

-
१. विमा. व. पा. पृ. ११३: गोपालविमानवत्थु ।
 २. स्याममा: 'मससन्तिके' ।
 ३. स्याममा: 'कारिस्सं' ।
 ४. स्याममा: 'विचिन्तियं' ।
 ५. स्याममा: 'अदासि' ।
 ६. नालन्दा पालिमा: 'भञ्जति' ।

ततो च कण्हो उरगो महाविसो,
अदंसि^१ पादे तुरितस्स मे सतो ॥

४. “स्वाहं अट्टोमिह दुक्खेन पीलितो,
भिक्खु च तं सामं मुच्चित्वानन्तकं^२ ।
अहासि^३ कुम्मासं ममानुकम्पया^४,
ततो चुतो कालकतोमिह^५ देवता ॥
५. “तदेव कम्मं कुसलं कतं मया,
सुखं च कम्मं अनुभोमि अत्तना ।
तया हि भन्ते अनुकम्पितो भुसं,
कतञ्जुताय अभिवादयामि तं ॥
६. “सदेवके लोके समारके च,
अञ्जो मुनि नत्थि तयानुकम्पको ।
तया हि भन्ते अनुकम्पितो भुसं,
कतञ्जुताय अभिवादयामि तं ॥

-
१. सिंहलमा 'अदंसि' ।
२. सिंहलमा: 'मुच्चित्वानन्तकं' ।
३. स्याममा: 'अदसि' ।
४. स्याममा: 'ममकम्पाय'; रोमनमा: 'ममानुकम्पिया' ।
५. स्याममा: 'कालमकतोमिह' ।

७. “इमस्मि लोके परस्मि वा पन,
अञ्जो मुनि नत्थि तयानुकम्पको ।
तया हि भन्ते अनुकम्पितो भुसं,
कतञ्जुताय अभिवादयामि तंति^१ ॥”

अर्थ—

१—“म मनुष्यलोकमा मनुष्य छँदा मैले अर्काका गाईहरू एकत्रित पारी रक्षा गर्दथेँ, त्यसवखत मकहाँ एक श्रमण आए र त्यसैवखत गाईहरू मास खानकोनिमित्त खेतमा पसे ।

२—“भन्ते ! त्यसवखत मैले सोचेँ कि—आज मैले दुवै काम एकैचोटि गर्नपरेको छु; अनि त्यसवखत ज्ञानपूर्वक विचार गर्दा दान नै पहिले दिनुपर्छ भन्ने मलाई चेतना भयो र मैले भातको पोको दान दिएँ ।

३—“त्यसपछि गाईहरूले खेतमालिकको खेतबाट मास खानुभन्दा अगाडि नै म दौडेर खेतमा पुगेँ; दौडेर गएको मलाई विषालु सर्पले छुट्टामा टोक्यो ।

४—“अनि म पीडित थिएँ; भिक्षुले ममाथि अनुकम्पाराखी आफैले पोको फुकाली कुत्माष-भोजन गर्नुभयो अनि म त्यहाँबाट च्युत-भएर देवलोकमा आएँ ।

५—“सोही एक कुशलकर्म मात्र मैले गरेको छु, त्यसैको फलद्वारा यहाँ म सुखानुभव गरिरहेको छु; भन्ते ! तपाइले ममाथि ठूलो अनुकम्पा राख्नुभयो, कृतज्ञतापूर्वक म तपाइलाई अभिवादन गर्दछु ।

६-“देव सहित मारलोकमा मलाई अनुकम्पा राख्ने मुनि तपाइ बाहेक अरु कुनै छैन, तपाइले मलाई ठूलो अनुकम्पा राख्नुभयो अतः कृतज्ञतापूर्वक म तपाइलाई अभिवादन गर्दछु ।

७-“यो लोक र परलोकमा मलाई अनुकम्पा राख्ने मुनि तपाइबाहेक अरु कुनै छैन, तपाइले मलाई ठूलो अनुकम्पा राख्नुभयो अतः म कृतज्ञतापूर्वक तपाइलाई अभिवादन गर्दछु ।”

११. चण्डालीविमानकथा

भगवान् बुद्ध राजगृहमा बसिरहनु भएको वेलामा पूर्व परिचित भए अनुसार एकदिन महाकरुणासमापत्ति ध्यानमा बस्नुभई त्यसबाट उठी लोकमा हेर्नुभएको वेलामा वहाँले त्यसै नगरकी चाण्डालहरू बस्ने ठाउँको एक चाण्डालनीलाई देख्नुभयो— जो बुढी थिई र उसको आयु पनि सिद्धिसकेको थियो र नरकमा जानसक्ने कर्म पनि उपस्थित भएको थियो । अनि महाकरुणाद्वारा समुत्साहित हुनुभएका बुद्ध भगवान्ले— “यसलाई स्वर्ग पुऱ्याउने काम गर्नलगाई नरकबाट बचाई स्वर्गलोकमा प्रतिष्ठित गराइदिनु पऱ्यो” भन्ने सोची महान भिक्षुसङ्घ साथमा लिई राजगृहमा भिक्षाटनार्थ जानुभयो ।

त्यसबखत त्यो चाण्डालनी बुढी लौरोटेकी नगरबाट बाहिर निस्की गइरहेको वेलामा आइरहनु भएको भगवान्लाई देखेर वहाँको अगाडितिर उभिइरही । भगवान् पनि बाटो छेक्ने जस्तोगरी उसको अधिलितर उभिइरहनु भयो । अनि आगुष्मान् महामौद्गल्यायनले भगवान्को विचारलाई थाहापाउनु भई तथा त्यो बुढीको आयु पनि क्षीण भएको कुरा बुऱ्नुभई भगवान्लाई वन्दना गराउन लगाउन वहाँले उसलाई यस्तो भन्नुभयो!—

१. “चण्डालि वन्द पादानि, गोतमस्स यसस्सिनो ।
तमेव^१ अनुकम्पाय, अट्ठासि इसिसत्तमो^२ ॥
२. “अभिप्पसादेहि मनं, अरहन्तम्हि तादिनि^३ ।
खिप्पं^४ पञ्जलिका^५ वन्द, परित्तं तवजीवित^६ति^६ ॥”

अर्थ—

१—“हे चाण्डलनी ! यशश्री सम्पन्न हुनुभएका गौतम बुद्धको चरणकमलमा वन्दना गर, तिम्रनिमित्त अनुकम्पाराखी ऋषिसप्तम हुनुभएका अथवा ऋषिहरूमध्ये उत्तम पुरुष हुनुभएका गौतम बुद्ध उभिइ-रहुनु भएको हो ।

२—“सबं क्लेशहरूलाई दूर गरी अरहन्त हुनुभएका तथा इष्टानिष्ठद्वारा अकम्प्य भई निश्चल हुनुभएका बुद्धप्रति चित्त प्रसन्न गर; तुरुन्त फुट्नसक्ने माटाका भाँडा कें तिम्रो जीवन पनि थोरै छ, अतः चाँडै नै बुइहात जोरी तथागतलाई वन्दना गर ।”

-
१. सिंहलमा: ‘तवेव’ ।
 २. सिंहलमा: ‘इसिसुत्तमो’ ।
 ३. स्याममा: ‘तादिने’ ।
 - ४-५. स्याममा: ‘खिप्पमञ्जलिका’ ।
 ५. विमा. व. पा. पृ. २७: चण्डालिविमानवत्थु ।

यसरी स्थविरले बुद्धगाथाहरूद्वारा भगवान्को गुणलाई संकीर्तन-गरी आफ्नो आनुभावमा बसी त्यसको आयु क्षीण भएको कुरालाई स्पष्टपादैँ स्थविरले उसलाई संवेग पारी, शास्ताको चरणकमलमा वन्दना गर्न लगाउनु भयो । स्थविरको कुरो सुनी विरक्त भई शास्ताप्रति प्रसन्न चित्त राखी पञ्चाङ्ग वन्दना गरी, दुइहात जोरी नमस्कार गर्दै बुद्धप्रतिको प्रीतिद्वारा एकचित्त गरी उ उहाँ नै उभिइरही । अनि “स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुनकोनिमित्त यसलाई यति नै पर्याप्त छ” भन्ने कुरा बुझ्नु भई भगवान् भिक्षुहरू सहित नगरभिन्न पस्नुभयो । त्यसवेला एक तरुण बाछो दौडेर आई सिङ्गले हानी उसको ज्यान खतम पारिदियो ।

यही कुरालाई दर्शाउँदै संगीतिकारहरू यस्तो उल्लेख गर्दछन्^१—

१. “चोदितो भावितत्तेन, सरीरन्तिम धारिना ।
चण्डाली वन्दि पादानि, गोतमस्स यसस्सिनो ॥
२. “तमेनं अवधी गावी, चण्डालिं पञ्जलिं ठितं ।
नमस्समानं सम्बुद्धं, अन्धकारे पभङ्करंति^२ ॥”

अर्थ—

१—“अन्तिम शरीरधारी भावितात्मा हुनुभएका महामौद्गल्या-यनको कुरो सुनी—यशश्री सम्पन्न हुनुभएका गौतम बुद्धको चरणकमलमा चाण्डालनीले वन्दना गरी ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ८४: चण्डालीविमानवण्णना ।
२. विमा. व. पा. पृ. २७: चण्डालिविमानवत्थु ।

२-“अविद्यादि अन्धकारलाई विनाश गरी जानालोकद्वारा प्रकाशमान् हुनुभएका सम्यक् सम्बुद्धलाई नमस्कार गरी दुइहात जोरी विन्तिगरी उभिइरहेकी चाण्डालनीलाई त्यसैबखत गाईले हानी मारिदियो ।”

त्यसपछि उ एकहजार अष्टराहरू भएको विमानमा उत्पन्न भई त्यसैदिन विमान सहित महामौद्गल्यायन कहाँ गई विमानबाट ओर्लौं आयाण्मान् महामौद्गल्यायनलाई उसले वन्दना गरी ।

यसै कुरालाई वशाउंदै संगीतिकारहरूले यस्तो भनेका छन्^१—

“खीणासवं विगतरजं अनेजं^२,
एकं अरञ्जमिह रहो निसिन्नं ।
देविद्धिपत्ता उपसङ्कमित्वा,
वन्दामि^३तं वीर महानुभावं^४ति^५ ॥”

अर्थ—

“राग नभएको, तृष्णा नभएको क्षीणाल्मबी अरण्यमा एकलं एकांतमा बसिरहेको देवऋद्धिप्राप्त एक भिक्षुकहाँ गई उसले ‘महानुभाव सम्पन्न हुनुभएका तपाइलाई म वन्दना गर्दछु’ भनेर भनी ।”

१. विमा. व. अ. क. पृ. ८५: चण्डालीविमानवण्णना ।

२. स्याममा: ‘अनेज्जं’ ।

३. स्याम र रोमनमा: ‘वन्दाम’ ।

४. सिंहलमा: ‘महानुभावा’; रोमनमा र स्याममा: ‘महानुभाव’ ।

५. विमा. व. पा. पृ. २७: चण्डालीविमानवत्यु ।

अनि स्थविर भन्दछन्—

“सुवण्णवण्णा जलिता महायसा,
विमानमास्य्ह अनेकचित्ता ।
परिवारिता अच्छरासङ्गणेन^१,
का त्वं सुभे देवते वन्दसे मम'ति^२ ॥”

अर्थ —

“हे देवते ! सुवर्ण वर्ण भएकी महान परिवारहरूकासाथ ज्वलित भएकी अनेक चित्रले युक्त विमानबाट ओल्हीं अप्सरा परिवारहरू सहित लिई मलाई बन्दना गर्ने सुभगुण भएकी तिम्री कोह्रौ ?”

(देवपुत्री भन्दछे—)

१. “अहं भदन्ते चण्डाली, तथा वीरेन पेसिता ।
वन्दि अरहतो पादे, गोतमस्स यसस्सिनो ॥
२. “साहं वन्दित्वा^३ पादानि, चुता चण्डालयोनिया^४ ।
विमानं सब्बतो^५ भदं, उपपन्नमिह नन्दने^६ ॥

-
१. सिंहलमा: ‘अच्छरानंगनेन’ ।
 २. विमा. व. पा. पृ. २७: चण्डालिविमानवत्थु ।
 ३. स्याममा: ‘वन्दिता’; सिंहलमा ‘वन्दित्व’ ।
 ४. स्याममा: ‘चण्डालियोनिया’ ।
 ५. स्याम र रोमनमा: ‘सब्बसो’ ।
 ६. सिंहलमा: ‘नन्दनं’ ।

३. “अच्छरानं सतसहस्रं”, पुरक्खत्वान तिट्ठति! ।
तासाहं पवरा सेट्ठा, वण्णेन यससायुना ॥
४. “पहूत कतकल्याणा, सम्पज्जाना पटिस्सता” ।
मुनिं कारुणिकं लोके, तं भन्ते वन्दितुमागता’ति” ॥

अर्थ—

१—“हे भदन्ते ! तपाइले पठाएको म चाण्डालनीले यशश्री सम्पन्न हुनुभएका भरहत् गौतमको चरणकमलमा वन्दना गरे” ।

२—“वहाँको पाउमा वन्दना गरी त्यस चाण्डाल योनिबाट च्युत भई सर्वप्रकारले राम्रो भएको नन्दन बनको विमानमा म उत्पन्न भएँ ।

३—“शतसहस्र अप्सराहरूका अगाडि म बस्वछु वर्ण र यशद्वारा म उनीहरूभन्दा श्रेष्ठोत्तम छु ।

४—“मैले गरेको कल्याणकर्म स्यानो भए तापनि क्षेत्रको प्रभाव-द्वारा मेरो कल्याणकर्म महान नै छ, अतः स्मृति र प्रज्ञाले युक्त हुनुभएका करुणावान् मुनिलाई वन्दना गर्नकोनिमित्त म यहाँ आएकी हुँ ।”

१-१. स्याममा: ‘सहस्सानि पुरक्खत्वा मं तिट्ठन्ति’; रोमनमा:

‘सहस्सानि पुरक्खत्वा मं तिट्ठन्ति’ ।

२. सिंहल र स्याममा: ‘पतिस्सता’ ।

३. विमा. व. पा. पृ. २८: चण्डालिविमानवत्थु ।

“इदं वत्वान चण्डाली, कतञ्जू कतवेदिनी ।
वन्दित्वा अरहतो पादे, तत्थेवन्तरधायथा'ति' ॥”

अर्थ —

‘यति भनेर कृतज्ञ तथा कृतवेदी भएकी चाण्डालनीले अरहत्को चरणकमलमा वन्दना गरी उहाँ अन्तर्धान भएर गई ।’

त्यसपछि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले यो प्रवृत्ति भगवान्-लाई सुनाउनु भयो । भगवान्ले यसै कुरालाई लिएर उपस्थित परिषद्लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो र उपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो^१ ।

Dharmapala

१. विमा. व. पा. पृ. २८: चण्डालिविमानवत्थु ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. ८६: चण्डालीविमानवण्णना ।

१२. चूलरथविमानकथा

भगवान् परिनिर्वाण भइसकेपछि धातुविभाजन गरी त्यस त्यस ठाउँमा शास्ताका धातुहरू स्थापना गरिसकेपछि, सङ्गायनाकोनिमित्त महाकाश्यप प्रमुख श्रावकहरूको छनोट पनि भइसकेपछि, वर्षाबास गर्ने समय नआउञ्जेलसम्म विनयन गर्नसक्ने पुरुषहरूको अपेक्षामा आ-आफ्नो परिषद् साथमा लिई स्थविरहरू त्यस त्यस ठाउँमा बसिरहेका चलामा—
आयुष्मान् महाकात्यायन प्रत्यन्त-प्रदेशको' एक अरण्यायतनमा

१. प्रत्यन्त-प्रदेश भनेको—मध्य-प्रदेशबाट पर रहेका देशहरूलाई प्रत्यन्त-प्रदेश भनिएको हो । भगवान् बुद्धको पालामा निम्नप्रकार मध्य-प्रदेश र प्रत्यन्त-प्रदेशहरूको सीमाना छुट्याइएका छन् ।
जस्तै ---

(१) पूर्वदिशातिर कजङ्गल भन्ने निगम र त्यसपछि महाशाल गाउँ छ—यस गाउँदेखि उतातिरलाई प्रत्यन्त-प्रदेश र यतातिरलाई मध्य-प्रदेश भनिन्छ; (२) पूर्व-दक्षिण दिशातिर सललवती भन्ने नदी छ—त्यसको उतातिरदेखिलाई प्रत्यन्त-प्रदेश र यतातिरलाई मध्य-प्रदेश भनिन्छ; (३) दक्षिणदिशातिर सेत-कण्णिक भन्ने निगम छ— त्यसको उतातिरलाई प्रत्यन्त-प्रदेश र

बसिरहनु भएको थियो! ।

त्यस समय अश्वक^१ (अस्सक) देशको पोतलि नगरमा अश्वक राजाले राज्य गरिरहेका थिए । उनकी जेठी महारानीको पुत्र सुजात भन्ने राजकुमार सोल्लवर्ष भएको वेलामा राजाकी कान्छी महारानीको कारणमा उनलाई देशबाट निकाला गरीदिएको हुनाले जङ्गलमा गई सो राजकुमार वनचरहरूको आश्रयलाई बसेका थिए ।

यतातिरलाई मध्य-प्रदेश भनिन्छ; (४) पश्चीमदिशातिर थूण भन्ने ब्राह्मण गाउँछ— त्यसको उतातिरलाई प्रत्यन्त-प्रदेश र यतातिरलाई मध्य-प्रदेश भनिन्छ; (५) उत्तरदिशातिर उशीरध्वज (उसीरद्धज) भन्ने पर्वत छ— त्यसको उतातिरलाई प्रत्यन्त-प्रदेश र यतातिरलाई मध्य-प्रदेश भनिन्छ । महा. व. पा. पृ. २१६: चम्मक्खन्धकं, पञ्चमं, महाकच्चानस्सपञ्चवरपरिदस्सना—१३; अं. अ. क. I. पृ. ५५: एकनिपातवण्णना; जा. अ. क. I. पृ. ४२: अविदूरेनिदान ।

माथि उल्लिखित कजङ्गल भन्ने आदि ठाउँहरू वर्तमान समयमा कुन कुन ठाउँमा पर्छन् अथवा कहाँ कहाँ पर्दछन् भन्ने कुरा-हरूको विवरण भरतसिंह उपाध्यायले आफ्नो बु. भा. भू. पृ. ७३ देखि ८७ सम्म उल्लेख गरेका छन् ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. २०८: चूलरथविमानवण्णना ।
२. अश्वक भन्ने देश आजकल कहाँपर्छ भन्ने कुरा बु. ब्र. पृ. ३४६ को पादटिप्पणीमा उल्लेख गरिसकेको छ ।

काश्यप बुद्धको शासनमा उनी प्रव्रजित भई शीलमा प्रतिष्ठित भई पृथक्जन भावमै मरण भई त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भई आयु छउञ्जेलसम्म त्यहाँ बसी त्यसपछि सुगतमै यताउता संचरण गर्दागर्दै हालको बुद्ध उत्पन्न भएपछि अभिसम्बुद्ध भएको एकतीसौं वर्षमा अश्वक देशमा अश्वक राजाकी अग्रमहिषीको कोखमा जन्मेका थिए । उनको नाम मुजात थियो । धेरै परिवारहरूका साथ उनको अभिवृद्धि भएको थियो । उनकी आमाको मृत्यु भएपछि राजाले अर्को राजकन्यालाई अग्रमहिषीत्वको स्थानमा राखे । पछि उनले पनि एक पुत्र जन्माइन् । उनको पुत्रलाई देखेर राजा अति प्रसन्न भई उनलाई “भद्रे ! तिमिले चाहेको वरदान लेऊ” भनी राजाले वरदान दिए । मुजात राजकुमार सोह्र वर्षको उमेरमा पुगेपछि वरदान पाएकी उनले राजालाई यस्तो भनिन्—

“महाराज ! तपाइले मेरो पुत्रलाई देखेर प्रसन्न भई मलाई वरदान दिनुभएको थियो । अब मलाई त्यो वरदान दिनुहोस् ।”

“देवी ! लेऊ ।”

“महाराज ! मेरो छोरालाई राज्य दिनुहोस् ।”

“वसली ! तिम्रो नाशहोस् ! मेरो जेठो देवकुमार जस्तै पुत्र मुजात राजकुमार छँदाछँदै राज्य माग्ने तिम्रो कोह्रौ ? म दिन-सक्दिन ।”

यो सुनेर बार बार वल्लगर्दा पनि राजाले प्रतिक्षेप गरेपछि एकदिन उनले राजालाई यस्तो भनिन्—

“महाराज ! यदि तपाइ सत्यमा बस्नुहुन्छ भने मलाई सोही नै वरदान दिनुहोस् ।”

यो कुरा सुनी “मैले यिनलाई वरदान दिएको हुँ; यी रानी भने राज्य नै माग्छिन्” भन्दै पश्चात्ताप गरी सुजात राजकुमारलाई बोलाउन पठाई यो कुरा सुनाउँदै राजाले आँखाबाट आँसु बघाउन थाले । कुमारले आफ्नो बाबुले शोक गरेको बुझी मन बेखुश गरी आँसु बघाई “म अर्कै ठाउँमा जानेछु” भनी राजासँग अनुमति मागे ।

यो कुरा सुनेर राजाले “तिमीलाई म अर्कै नगर बनाइदिनेछु तिमि त्यहाँ बस” भनी भन्दा पनि राजकुमार नमानेपछि “त्यसोभए तिमिले मेरा साथीहरूकहाँ पठाउनेछु” भन्दा पनि राजकुमार मानेनन् । बरू उनले “महाराज ! म त केवल जङ्गलमा जान चाहन्छु” भनी भने ।

यति कुरा सुनेपछि राजाले उनलाई आलिङ्गन तथा शीरमा चुम्बन गरी “म मरेपछि यहाँ आई राज्यमा बस्नु” भनी राजकुमारलाई जाने अनुमति दिए । अनि उनी अरण्यमा गई वनचरहरूको आश्रयमा बसी एकदिन शिकारकोनिमित्त गए ।

काश्यप बुद्धको पालामा भ्रमण भई बस्दाका एक हितैषी साथी—जो अहिले एक देवपुत्र भएको छ— हितैषी भावना राखी मृगभेष धारण गरी उनलाई प्रलोभन देखाई क्रमैसँग उसले उनलाई आयुष्मान् महाकात्यायनको समिपमा पुऱ्याई आफू चाहिँ उहाँ अन्तर्धान भएर गयो । उनी पनि मृगलाई लखेट्दा लखेट्दै स्थविर बसेको ठाउँमा पुगेपछि उनले मृगलाई देखेनन् र पर्णशालामा बसिरहनु भएका स्थविरलाई देखेर

घनूष टेकेर उनी उहीं उभिइरहे । अनि उनलाई देखेर उनका शुरुवेखिका कुराहरू थाहाप्राप्त भई—उनमाथि अनुग्रह गर्नकोनिमित्त केही नजानेको जस्तो गरी स्थविरले उनीसँग यस्तो सोध्नु भयो—

“दल्हधम्मा^१ निसारस्स, धनुं ओलुब्भ तिट्ठसि ।
खत्तियो नुसि राजञ्जो, अदु^२ लुद्धो वनेचरो^३ ति^४ ॥”

अर्थ—

“बलियो तथा विशिष्ट सारवृक्षको घनूष टेकी उभिइरहने तिम्रो क्षत्रीह्वी वा राजाह्वी अथवा व्याघ्राह्वी ? तिम्रो को ह्वी ?”

अनि उनले आफ्नो परिचर्यादिदै यस्तो भने—

१. “अस्सकाधिपतिस्साहं, भन्ते पुत्तो वनेचरो ।
नामं मे भिक्खुते ब्रूमि, सुजातो इति मं विदु^५ ॥”
२. “मिगे गवेसमानोहं, ओगाहन्तो ब्रहावनं ।
मिगं तं^६ चेव^७ नादक्खिं, तं च दिस्वाठितो अहं ति^८ ॥”

-
१. स्याम र रोमनमा: ‘दल्हधम्म’ ।
 - २-२. स्याममा: ‘आदू लुद्धो वनाचरो’; सिंहलमा: ‘आदु’; रोमनमा: ‘आदु लुद्धो वनाचरो’ ।
 ३. विमा. व. पा. पृ. ९९: चूलरथविमानवत्थु ।
 ४. सिंहलमा: ‘विदु’ ।
 - ५-५. स्याम र रोमनमा: ‘गन्त्वेव’ ।
 ६. विमा. व. पा. पृ. ९९: चूलरथविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“भन्ते ! म अश्वक राजाधिपतिको पुत्र वनचर हुँ; म तपाइलाई मेरो नाम बताउँछु—मलाई ‘सुजात’ भनी सबैले चिन्दछन् ।

२—“बँदेल र मृगहरू खोज्दै म घोरजङ्गलमा पसी घुमिरहेको हुँ, वधगर्ने मृगलाई नदेखी तपाइलाई देखेर म यहाँ उभिई रहेकोहुँ ।”

यति कुरा सुनेर उनीसँग कुशलवार्ता गर्दै स्थविरले यस्तो भन्नुभयो—

१. “स्वागतं ते महापुञ्ज, अथो ते अदुरागतं^१ ।
एत्तो^२ उदकमादाय, पादे पक्खालयस्सु ते ॥

२. “इदं पि पानीयं^३ सीतं, आभतं गिरिगन्धरा ।
राजपुत्त ततो पित्वा^४, सन्थतस्मि उपविसा^५ति ॥”

अर्थ—

१—“हे भाग्यमानी ! टाढाबाट आएका तिम्रीलाई स्वागत छ, यसबाट पानी लिई तिम्रा खुट्टाहरू पखाल ।

१. स्याममा: ‘अदुरागत’ ।

२. स्याममा: ‘इतो’ ।

३. स्याम र रोमनमा: ‘पानियं’ ।

४. सिंहलमा: ‘पित्वा’ ।

५. विमा व. पा. पृ. ९९: चूलरथविमानवत्थु ।

२-“हे राजपुत्र ! पहाडबाट ल्याइएको यो चीसो पानी पिऊ, पानी पिएर वछघाइराखेको त्रिणमा बस ।”

स्थविरद्वारा गरिएको स्वागतलाई स्वीकार्दै राजकुमार यसो भन्दछन् —

१. “कल्याणी वत ते वाचा, सवनीया महामुनि ।
नेला अत्थवती^१ वग्गु, मन्त्वा^२ अत्थं च भाससि^३ ॥
२. “का ते रति वने विहरतो, इसिनिसभ वदेहि पुट्ठो ।
तव वचनपथं निसामयित्वा, अत्थधम्मपदं समाचरेमसे^४ ति^५ ॥”

अर्थ—

१-“हे महामुने ! जुन अर्थयुक्त वचनलाई तपाइले राम्ररी सोचेर मनुभयो—त्यो दोषरहित तपाइको वचन अतिराम्रो तथा श्रवणीय छ; यो तपाइको वचन अर्थसहित तथा सुमधुर पनि छ ।

२-“हे श्रेष्ठ ऋषि ! वनमा वस्नाको तपाइको के इच्छा अथवा के अभिप्राय हो भनी म सोध्न चाहन्छु, कृपया यसको उत्तर विनुहोस्; तपाइको वचन सुनेर इहलोक र परलोकमा हितहुने शील सदाचार धर्म मैले पालन गर्नेछु ।”

१. सिंहलमा: ‘चत्थवती’ ।

२. स्याम र रोमनमा: ‘मन्त’ ।

३. सिंहलमा: ‘भाससे’ ।

४. विमा. व. पा. पृ. ९१-९२: चूलरथविमानवत्थु ।

अनि स्थविरले आपनो प्रतिपद्को सम्बन्धमा कुरा प्रकाश पानु-
हुंदे यस्तो भन्नुभयो—

१. “अहिंसा सब्बपाणीनं, कुमारम्हाक रुच्चति ।
थेय्या च अतिचारा च, मज्जपाना च आरति ॥
२. “आरति समचरिया च, बाहुसच्चं कतञ्जुता ।
दिट्ठेव धम्मे पासंसा, धम्मा एते पसंसिया'ति' ॥

अर्थ—

१—“हे कुमार ! कुनै प्राणीलाई पनि हिंसा नगर्ने, चोरी नगर्ने, व्यभिचार नगर्ने, ऊटो नबोल्ने तथा मद्यपानबाट दूर रहने—यही हामी रुचाउँछौं ।

२—“उपरोक्त हिंसादि खराब कामलाई त्याग्नु, अहिंसादि असल कामहरूको अभ्यास गर्नु, बहुश्रुत बन्नु तथा कृतज्ञ बन्नु—यी गुण-धर्महरूलाई यसै जन्ममा प्रशंसा गरिन्छ र यी धर्महरू प्रशंसनीय पनि छन् ।”

यसरी उनलाई स्थविरले अनुकूल हुने गरी सम्यक् प्रतिपद्का कुराहरू बताई अनागतांश ज्ञानद्वारा उनको आयुसंस्कार पाँचमहीनाभित्रै सिद्धिने कुरा बुझ्नु भई उनलाई संवेग गराउनकोनिमित्त ती कुशलधर्म-

हरूमा बलियो गरी राख्ने विचार गरी स्थविरले यो गाथा भन्नु-
भयोः—

“सन्तिके मरणं तुय्हं, ओरं मासेहि पञ्चहि ।
राजपुत्त विजानाहि, अत्तानं परिमोचया’ति” ॥”

अर्थ -

“हे राजपुत्र ! पांच महीनाभित्रं तिओ मृत्यु हुने छ, त्यसोहुनाले
यस कुरालाई बुझेर आफूलाई दुर्गतिबाट बचाउनकोनिमित्त ध्यानदेऊ ।”

अनि आफ्नो विमुक्तिको उपाय सोध्दै राजकुमारले यस्तो भने—

“कतमं स्वाहं जनपदंगन्त्वा, किं कम्मं किं च^१ पोरिसं ।
काय वा पन विज्जाय, भवेय्यं अजरामरो’ति” ॥”

अर्थ -

“कुन जनपदमा गई के काम गरेर कस्तो पुरुषार्थ गरेर अथवा
कुन प्रकारको विद्या सिकेर म अजरामर हुन सकूँला ?”

अनि स्थविरले उनलाई धर्मोपदेश गर्दै यस्तो भन्नुभयो—

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. २११: चूलरथविमानवण्णना ।
 २. विमा. व. पा. पृ. ९२: चूलरथविमानवत्थु ।
 ३. स्याममा: ‘किञ्चि’; रोमनमा: ‘किञ्चि’ ।
 ४. विमा. व. पा. पृ. ९२: चूलरथविमानवत्थु ।

१. “न विज्जति सो पदेसो, कम्मविज्जा च पोरिसं ।
यत्थ गन्त्वा भवे मच्चो, राजपुत्ताजरामरो ॥
२. “महद्धना महाभोगा, रट्टवन्तो पि खत्तिया ।
पहूतधनधञ्जासे, ते^१ पि नो^१ अजरामरा ॥
३. “यदि ते सुता अन्धवेण्डुपुत्ता^२,
सूरा वीरा विक्कन्त पहारिनो ।
ते पि आयुक्खयंपत्ता, विद्धस्ता सस्सतीसमा ॥
४. “खत्तिया ब्राह्मणा वेस्सा, सुद्दा चण्डालपुक्कुसा ।
एते चञ्जे च जातिया, ते पि नो अजरामरा ॥
५. “ये मन्तं परिवत्तेन्ति^३, छलङ्गं ब्रह्मचिन्तितं ।
एते चञ्जे च विज्जाय, ते पि नो अजरामरा ॥
६. “इसयो चा पि ये सन्ता, सञ्जतत्ता तपस्सिनो ।
सरीरं ते पि कालेन, विजहन्ति तपस्सिनो ॥

१-१. स्याम र सिंहलमा: 'न तेपि'; रोमनमा: 'न ते पि' ।

२. सिंहलमा: 'अन्धकवेण्डुपुत्ता'; स्याममा: 'अन्धवेण्डुपुत्ता';

रोमनमा: 'अन्धकवेण्डुपुत्ता' ।

३. स्याममा: 'परिवत्तन्ति' ।

७. “भावितत्ता पि अरहन्तो, कतकिच्चा अनासवा ।
निक्खिपन्ति इमं देहं, पुञ्जपापपरिक्खया’ति’ ॥”

अर्थ—

१—‘हे राजपुत्र ! त्यस्तो कुनै प्रदेश छैन, त्यस्तो कुनै विद्या पनि छैन, त्यस्तो कुनै पुरुषार्थो पनि छैन—जो जहाँ गएर अजरामर हुन सकोस् ।

२—‘महाधनवान्, महाभोगवान् तथा प्रसस्त धनधान्य भएका राष्ट्राधिपति हुने क्षेत्रीहरू पनि अजरामर हुन सक्दैनन् ।

३—‘यदि तिमिले सुनेका छौ भने—नबिनै प्रहार गर्ने ती शूरवीर धनुषधारी शाश्वत समान भई बसेका अन्धवेण्हु पुत्रहरूको’ पनि आयुक्षय भएर नै गयो ।

१. विमा. द. पा. पृ. ९२: चूलरथविमानवत्थु ।
२. ‘अन्धकवेण्हुपुत्रहरू’ भनेका ती नै दशजना दाजुभाइहरूलाई भनिएको हो जो उत्तरमधुरावासी उपसागरकी देवगर्भाको तरफबाट जन्मेका थिए । यिनीहरू जन्मदा नन्दगोपा भन्ने दाशीकी छोरीहरूसँग साटफेर गरेका थिए । पछि गएर यी दश दाजु-भाइहरूले कंसवंशलाई सखाप पारेका थिए । यिनीहरूलाई नै ‘अन्धकवेण्हुदाशपुत्र’ वा ‘अन्धकवेण्हुपुत्रहरू’ भनिएको हो । यी दश दाजुभाइहरूका नामहरू लेखकको बु. प्रे. क. पृ. १ मा उल्लेख भएका छन् र विस्तृत कथा जा. अ. क. IV. पृ. १०३: घतजातक, नं. ४५४ मा छ ।

४—“क्षत्री, ब्राह्मण, वैश्य, शूद्र तथा चाण्डालपुक्कुसादि जातिका मानिसहरू तथा अरू पनि जातिका मानिसहरू अजरामर भएका छैनन् ।

५—“जसले ब्रह्मचिन्तित षडङ्ग मन्त्रहरू उच्चारण गर्छन् तथा जो अरू पनि विद्याहरू जान्दछन्—तिनीहरू पनि अजरामर छैनन् ।

६—“जो ऋषिहरू तथा सन्तहरू हुन्, जो संयत हुने तपस्वीहरू हुन्—उनीहरूले पनि यथासमयमै शरीर छाड्छन् नै ।

७—“भावितात्म भएका अरहन्तहरू तथा कृतकृत्य भई अनास्रवी हुनेहरूले पनि पापपुण्य क्षय गरी यो देहलाई छाड्छन् नै ।”

त्यसपछि राजकुमारले आफूले गर्ने कर्तव्य सम्बन्धी कुरा प्रकाश पार्दै यस्तो भन्दछन्—

“सुभासिता अत्यवती, गाथायो ते महामुनि ।
निज्जत्तोमिह सुभट्टेन, त्वं च मे सरणं भवाति” ॥”

अर्थ —

“हे महामुनि ! तपाइले भन्नुभएका गाथाहरू सुभाषित र अर्थवान् छन्; तपाइको सुभाषितद्वारा म सचेत भएँ र अब तपाइनै मेरो शरण भइदिनुहोस् ।”

उनलाई अति विदे स्थविर यसो भन्नुहुन्छ—

“मा मं त्वं सरणं गच्छ, तमेव सरणं वज ।
शक्यपुत्रं महावीरं, यमहं सरणं गतो'ति^१ ॥”

अर्थ—

‘तियी मेरो शरणमा नजाऊ, उही महावीर शाक्यपुत्रको शरणमा जाऊ—जसको शरणमा म गएको छु ।’

राजकुमार भन्दछन्—

“कतरस्मि सो जनपदे, सत्था तुम्हाक मारिस ।
अहं पि दट्ठुं गच्छिस्सं, जिनं अप्पटिपुग्गलं'ति^२ ॥”

अर्थ—

“मारिष ! तपाइका शास्ता कुन जनपदमा बस्नुभएको छ ?
वहाँ अप्रतिपुद्गल जिनलाई म पनि हेर्न जान्छु ।”

स्थविर भन्नुहुन्छ—

“पुरत्थिमस्मि जनपदे, ओक्काककुलसम्भवो ।
तत्थासि^३ पुरिसाजञ्जो, सो च खो परिनिव्वुतो'ति^४ ॥”

१. विमा. व. पा. पृ. ९३: चूलरथविमानवत्थु ।
२. विमा. व. पा. पृ. ९३: चूलरथविमानवत्थु ।
३. स्याम र रोमनमा: 'गच्छे' ।
४. विमा. व. पा. पृ. ९३: चूलरथविमानवत्थु ।

अर्थ—

“पूर्वतिरको जनपदमा ओक्काक कुलमा वहाँको जन्म भएको थियो र वहाँ अद्वितीय महापुरुष उहाँ हुनुहुन्थ्यो तर अहिले वहाँ परिनिर्वाण भइसक्नु भयो ।”

राजकुमार भन्दछन्—

१. “सचे हि बुद्धो तिट्ठेय्य, सत्था तुम्हाक मारिस ।
योजनानि सहस्सानि, गच्छेय्यं^१ पयिरूपासितुं ॥
२. “यतो च खो परिनिब्बुतो, सत्था तुम्हाक मारिस ।
निब्बुतं^२ पि^३ महावीरं, गच्छामि सरणं अहं ॥
३. “उपेमि सरणं बुद्धं, धम्मञ्चापि अनुत्तरं ।
सङ्घं च नरदेवस्स, गच्छामि सरणं अहं ॥
४. “पाणातिपाता विरमामि खिप्पं,
लोके अदिन्नं परिवज्जयामि ।
अमज्जपो नो च मुसा भणामि,
सकेन दारेन च होमि तुट्ठो^४ति^५ ॥”

१. स्याम र रोमनमा: ‘गच्छे’ ।

२-२. स्याम र रोमनमा: ‘परिनिब्बुतं’ ।

३. विमा. व. पा. पृ. ९३: चूलरथविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“हे मारिष ! यदि तपाइका शास्ता हुनुभएका बुद्ध भगवान् रहिरहुनु भएको भए—वहाँको उपासना गर्नकोनिमित्त म एकहजार योजन टाढा भएपनि जाने थिएँ ।

२—“हे मारिष ! जब कि अब तपाइका शास्ता परिनिर्वाण भइसक्नु भएको छ—तैपनि म परिनिर्वाण भइसकेको महावीरको शरणमा जानेछु ।

३—“म बुद्धको शरणमा जान्छु, अनुत्तर धर्मको शरणमा पनि जान्छु तथा देवमनुष्यहरूमध्ये उत्तम भएको सङ्घको शरणमा पनि जान्छु ।

४—“प्राणी हिंसालाई तुरुन्तै छाड्नेछु, चोरी कामलाई त्याग्नेछु, मदध्यान र मृषावाढ गर्ने छैन तथा स्वदार सन्तुष्ट भई म बस्नेछु ।”

यसरी शरणमा र शीलमा प्रतिष्ठित भएका राजकुमारलाई स्थविरले यसोभन्नुयो—

“हे राजकुमार ! यस जङ्गलमा बसेर काम छैन । चिरकाल नबित्दै पाँच महिनाभित्र तिम्रो मृत्यु हुनेछ । त्यसैले आफ्नो पिताकहाँ गई दान दिएर शीलपालन गरेको खण्डमा तिम्रो स्वर्गपरायण हुनसक्ने छौँ ।”

यति भनेर आफूमा भएका बुद्धका शरीरधातुहरू दिएर राजकुमारलाई पठाउनु भयो^१ ।

“भन्ते ! म तपाइको वचन सुनेर यहाँबाट मेरा बाबुकहाँ जानेछु । मेरोप्रति अनुकम्पाराख्नु भई तपाइ पनि त्यहाँ पाल्नुहोस्” भनी प्रार्थना गर्दा वहाँले स्वीकारेको कुरो बुझी स्थविरलाई प्रदक्षिणा गरी आफ्नो नगरमा फर्की उदघानमा गई आफू आएको खबर राजालाई सूचित गरे । यो समाचार सुनेर राजा अति प्रसन्न भई सपरिवार उदघानमा गई राजकुमारलाई आलिङ्गन गरी अन्तःपुरमा लगी उनलाई अभिषिक्त गर्ने इच्छा गरे ।

यो कुरा बुझी राजकुमारले—“देव ! मेरो आयु थोरै छ । अब चार महीनापछि मेरो मरण हुनेछ । अतः मलाई यो राज्यको आवश्यक छैन । बरू म तपाइको आश्रयमा बसी पुण्यकर्म मात्र गर्न चाहन्छु” भनी आफ्नो इच्छा व्यक्तगरी स्थविरका गुणहरू र त्रिरत्नका प्रभाव सम्बन्धी कुराहरू सुनाए । यो सुनेर राजा अति विरक्त भई त्रिरत्न प्रति र स्थविर प्रति प्रसन्न भई एक भव्य विहार बनाउन लगाई महाकात्यायन स्थविरकहाँ दूत पठाए । स्थविर पनि राजा र महाजन-हरूलाई संग्रह गर्ने हेतुले त्यहाँबाट आउनु भयो । स्थविर आइरहनु भएको देखेर टाढैदेखि राजाले सपरिवार गई स्थविरको स्वागत गरी वहाँलाई विहार प्रवेश गराई चतुप्रत्ययद्वारा अत्यन्त भक्तिपूर्वक उपस्थान गरी राजा त्रिशरणमा र शीलमा पनि प्रतिष्ठित भए । राजकुमार पनि शील समादान गरी स्थविर र भिक्षुहरूलाई दानहरू दिई धर्मश्रवण गर्दागर्दै चार महीनापछि मरण भई त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भए ।

उनको पुण्यको प्रभावद्वारा सप्तरत्नहरू जडित सात योजन प्रमाणको रथ-विमान उत्पन्न भयो । अनेक सहस्र अप्सराहरू परिवार भएका थिए । राजाले राजकुमारको शरीरलाई अन्तिम सम्मान गरी भिक्षुसङ्घलाई महादान दिई चैत्यको पनि पूजागरे । त्यहाँ महाजनहरू पनि भेला भए । स्थविर पनि सपरिवार त्यहाँ जानुभयो । अनि आफूले अधि गरेको कुशल कर्मको अवलोकन गरी कृतज्ञताको कारणले गर्दा “स्थविरकहाँ गई स्थविरलाई वन्दना गर्नेछु र बुद्ध शासनको गुणको बयान पनि सुनाउनेछु” भन्ने विचार गरी महान परिवारहरूको साथ दिव्यरथमा बसी सबैले देखनेगरी आई, रथबाट ओल्हीं स्थविरको चरण कमलमा वन्दना गरी पितासँग पनि कुशलवार्ता गरी स्थविरको उपासना गरी बुद्धात् जोरी विन्तिगरी सो देवपुत्र एक छेउमा उभिइरहे । अनि स्थविरले यी गाथाहरूद्वारा उनीसँग प्रश्न सोध्नुभयो’ —

Dhamma.Digital

१. “सहस्सरंसीव यथा महप्पभो,
दिसं यथा भाति नभे अनुक्कमं ।
तथापकारो^१ तवायं^२ महारथो,
समस्ततो योजनसत्तमायतो^३ ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. २१४--१५: चूलरथविमानवण्णना ।

२-२. सिंहल र रोमनमा: ‘तथप्पकारो तवयं’; स्याममा: तथप्प-कारो...’ ।

३. विमा. व. पा. पृ. ९३: चूलरथविमानवत्थु ।

२. “सुवण्णपट्टेहि समन्तमोत्थटो^१,
उरस्स मुत्ताहि मणीहि चित्तितो ।
लेखा सुवण्णस्स च रूपियस्स च,
सोभते^२ वेलुरियमया सुनिम्मिता ॥
३. “सीसञ्चिदं वेलुरियस्स निम्मितं,
युगञ्चिदं लोहितकाय चित्तिंतं ।
युत्ता सुवण्णस्स च रूपियस्स च,
सोभति अस्सा च^३ इमे^३ मनोजा ॥
४. “सो तिट्ठसि हेमरथे अधिट्ठितो,
देवानमिन्दो व सहस्सवाहनो ।
पुच्छामि ताहं यसवन्त कोविदं,
कथं तथा लद्धो अयं उलारो^४ति^४ ॥”

अर्थ—

१—“जस्तं सूर्यको महाप्रभाद्वारा आकाशमा क्रमानुसार प्रभा फेलिइन्छ त्यस्तै चारैतिरबाट सात सात योजन भएको तिन्नोरथ छ ।

१. स्याम र रोमनमा: ‘समन्तमोनटो’ ।
२. स्याम र रोमनमा: ‘सोभन्ति’ ।
३-३. स्याममा: ‘चि मे’; सिंहलमा: ‘च मे’; रोमनमा: ‘पि चिमे’ ।
४. विमा. व. पा. पृ. ९३-९४: चूलरथविमानवत्यु ।

२—“सर्वत्र सुवर्णका पाताहरूले मोडिएका छन्, रथको धूरमा मणीहरूले चित्रित पारिएका छन्, सून, चाँदीका रेखाहरू लगाइएका छन्, यो सुनिर्मित वैदूर्यमय तिम्नो रथ खूब सुन्दर छ ।

३—“रथको शीर्ष पनि वैदूर्यमय छ, रथको जुवा रक्तमणीहरूद्वारा चित्रित छन्, सून, चाँदीका डोरीहरूले बाँधिएका छन्, चित्तवेगले जानसक्ने घोडाहरू पनि रात्र्न छन् ।

४—“सहस्र वाहनहरू भएका रथमा बस्ने देवेन्द्र ॐ सबै ठाउँमा प्रभुत्व जमाई तिमी यो सुवर्णमय रथमा बसेका छौ; बुद्धिमानी भएका तिमिसँग म सोध्दछु कि—कसरी तिमिले यस्तो रथ पायो ?”

स्थविरको प्रश्न सुनी देवपुत्रले यस्तो जवाफ दिए—

१. “सुजातो नामहं भन्ते, राजपुत्तो पुरे अहं ।
त्वं च मं अनुकम्पाय, सञ्जमस्मि निवेसयि ॥
२. “खीणायुकं च मं ब्रत्वा, सरीरं पादासि सत्थुनो ।
इमं सुजात पूजेहि, तं ते अत्थाय होहिति ॥
३. “ताहं गन्धेहि मालेहि, पूजयित्वा समुय्युतो ॥
पहाय मानुसं देहं, उपपन्नोमिह नन्दनं ॥

१. स्याम र रोमनमा: ‘तं’ ।

२. स्याममा: ‘होहीति’ ।

३. स्याममा: ‘समुय्युको’ ।

४. स्याम र रोमनमा: ‘नन्दने’ ।

४. “नन्दने^१ च वने^१ रम्मे, नानादिजगणायुते ।
रमामि नच्चगीतेहि, अच्छराहि पुरव्वतो^२ति^२ ॥”

अर्थ —

१—“भन्ते ! अधि म सुजात भन्ने राजपुत्र थिएँ, तपाइले अनुकम्पा राखी मलाई संयमको बाटोमा राख्नुभयो ।

२—“मेरो आयु क्षीण भएको कुरा बुझ्नुभई तपाइले ‘सुजात ! यसलाई पूजा गर त्यो तिम्रोनिमित्त सुखावह हुनेछ’ भनी मलाई शास्ताको शरीर धातु दिनु भएको थियो ।

३—“तपाइले भन्नुभए बभोजि मैले सो धातुलाई सुगन्धित मालाहरूद्वारा पूजा गरेँ र मनुष्यदेह छाडी अहिले म नन्दन वनमा उत्पन्न भएको छु ।

४—“अनेक चराचुरुङ्गीहरू भएको रमणीय नन्दन वनमा अनेक अप्सराहरूको नाच-गानको अगाडि म यहाँ रमण गर्दछु ।”

यसरी स्थविरले सोधेका कुराहरूको उत्तर दिई—स्थविरलाई वन्दना गरी प्रदक्षिणा गरी पितसँग पनि सोधी देवपुत्र रथमा चढी देवलोकमै फर्केर गए । त्यसपछि यस घटनालाई लिएर स्थविरले

१-१. सिंहलमा: ‘नन्दनोपवने’; स्याममा: ‘नन्दने पवरे’; रोमनमा: ‘नन्दने पवने’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ९४: चूलरथविमानवत्थु ।

उपस्थित परिषद्लाई विस्तारपूर्वक धर्मोपदेश गर्नुभयो । यो उपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो । यसपछि—आफूले भनेका कुराहरू र देवपुत्रले भनेका कुराहरू सबै यथार्थरूपमा सङ्गीति भएको बेलामा स्थावरले धर्मसंग्राहकहरूलाई सुनाउनु भयो । वहाँहरूले पनि यस कुरालाई संग्रह गर्नुभयो^१ ।

१३. छत्तमाणवकविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीको जेतवनमा विहारगदें हुनु-
हुन्थ्यो । त्यस समय सेतव्यमा^१ (कोशल राज्य अन्तर्गतको एक नगर)
एक ब्राह्मणले दुःखपूर्वक पाएको एक पुत्रको नाम छत्त (=छत्र)
ब्राह्मण माणवक थियो । बेंश पुगेपछि उसको बाबुले उसलाई
उक्कट्टाको^२ पोक्खरसाति (=पुष्करसाती) ब्राह्मणकहाँ अध्ययन-
गर्नकोनिमित्त पठायो । मेधावीता र निरालसताको कारणले गर्दा चाँडै
नै उसले मन्त्रविद्या र ब्राह्मणशिल्पमा पारङ्गत गन्यो । अनि उसले
आचार्यलाई अभिवादन गरी "मैले तपाइकहाँ शिल्प सिके"; यसबारेमा
मैले के गुरुदक्षिणा चढाऊ?" भनी भन्यो ।

आचार्यले—“गुरुदक्षिणा भनेको शिष्यहरूको वंभव अनुसार
हुन्छ; तिमिले चाहिँ एकहजार कार्षापण ल्याऊ” भनी भने ।

-
१. 'सेतव्य' भन्ने नगर कहाँनिर पछि भन्ने कुरा लेखकको बु. ब्रा. पृ.
१३८, १४० र बु. रा. पृ. १४९ मा उल्लेख भएका छन् ।
 २. 'उक्कट्टा' भन्ने नगर कहाँपछि भन्ने कुरा लेखकको बु. ब्रा. पृ. १३८,
१४०, १८१, १८५ र बु. रा. पृ. १४८ मा उल्लेख भएका छन् ।

यति कुरा सुनी आचार्यलाई वन्दनागरी सेतव्यमा गई आमा-बाबुहरूलाई वन्दनागरी उनीहरूले अभिनन्दन गरी कुशलवार्ता गरिसके पछि छत्तमाणवकले उसका पितालाई उपरोक्त कुरा सुनाई “मलाई दातव्य वस्तुहरू दिनुहोस्, आज गएर गुरुदक्षिणा दिएर आउने छु” भनी भन्यो । अनि उसलाई उसका आमा-बाबुहरूले “पुत्र ! आज अबेर भइसक्यो, भोलि जाउला” भनी कार्षापण किकी पोकोपानं लगाई राखे । चोरहरूले यो कुराको चालपाई “माणवकलाई मारेर सो कार्षापण लिने छौं” भन्ने विचार गरी छत्तमाणवक जाने बाटोको जङ्गलको एक काडीमा उनीहरू लुकेर बसे ।

त्यसवखत भगवान् प्रत्यूष समयमा महाकरुणासमापत्तिबाट उठी लोकमा हेरिरहनु भएको वेलामा वहाँले छत्त (= छत्र) माणवक शरणमा गई शीलमा प्रतिष्ठित हुने कुरो, चोरहरूले मारेपछि उ स्वर्ग-लोकमा उत्पन्न हुने कुरो तथा विमान सहित मनुष्यलोकमा आउँदा त्यहाँ एकत्रित भएका परिषद्को धर्माभिसमय हुने कुरा समेत ध्यानदृष्टि-द्वारा देख्नु भई—पहिले नै आफू माणवक जाने बाटामा गई एक रूखमनि बस्नुभयो ।

माणवक पनि आचार्यलाई दिने धनको पोको लिई सेतव्यबाट छक्कट्टातिर लागी गइरहेको वेलामा बीच बाटामा भगवान् बुद्धलाई बसिरहनु भएको देखेर भगवान् छेउ गई उ उभिइरह्यो । अनि भगवान्ले उसँग—“तिमी कहाँ जाँदछौ ?” भनी सोध्नु भएपछि माणवकले—“भो गौतम ! मेरा आचार्य पोक्खरसाति (= पुष्करसाती) लाई

गुरुदक्षिणा दिनकोलागि म उक्कट्टामा जाँदँछु” भनी भन्यो ! त्यसपछि भगवान्ले—“माणव ! के तिमिले त्रिशरण र पञ्चशील भनेको जान्दछौ ?” भनी सोध्नु हुँदा उसले—“जान्दिन; केलाई त्रिशरण भन्दछन् र केलाई पञ्चशील भन्दछन् ? कसरी त्रिशरण हुन्छ र कसरी पञ्चशील हुन्छ ?” भनी सोधेपछि भगवान्ले—“यस्तो यस्तो हो” भनी भन्नुभई त्रिशरण र पञ्चशील समादानको सम्बन्धमा कारणहरू प्रष्टपारी “हे माणव ! त्रिशरणका कुरा सिक” भनी त्रिशरण जाने विधिका कुराहरू पनि बताउनु भयो । अनि माणवकले पनि—“भगवान् ! हुन्छ मैले सिक्नेछु, भन्नुहोस्” भनी याचना गरेपछि उसको चित्ताचार अनुसार गाथाबद्धद्वारा शरणागमन विधिलाई दर्शाउनु हुँदै भगवान्ले निम्न तीन गाथाहरू भन्नुभयो!—

१. “यो^२ वदतं पवरो मनुजेसु,
सक्यमुनि भगवा कतकिच्चो ।
पारगतो बलविरियसमङ्गी,
तं सुगतं सरणत्थमुपेहि ॥

२. “रागविरागमनेजमसोकं,
धम्ममसङ्खतमप्पटिकूलं ।
मधुरमिमं पगुणं सुविभत्तं,
धम्ममिमं सरणत्थमुपेहि ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. १८३-८४: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।

२. नालन्दापालिमा: 'ये' ।

३. “यत्थ च दिन्नमहप्फलमाहु
चतूसु सुचीसु पुरिसयुगेसु ।
अट्ट च पुग्गलधम्मदसा^१ ते,
सङ्खमिमं सरणत्थमुपेहि^२ ॥”

अर्थ—

१—“जसले उत्तम कुरा भन्दछन्, जो महारुषहरूमध्येमा श्रेष्ठ पुरुष हुन्, जो कृतकृत्य र पारपुगिसकेका छन्, जो बलवीर्य सम्पन्न तथा सुन्दर स्थानमा पुगिसकेका छन्—ती शाक्यमुनि भगवान् बुद्धको शरणमा जाऊ ।

२—“राग रहित, तृष्णा रहित, शोक रहित, असंस्कृत (कुनै पनि कारणहरूद्वारा नबनिएको) तथा अप्रतिकूल र सुमधुर भएको तथा निपुण र सुविभक्त भएको धर्मको शरणमा जाऊ ।

३—“जहाँ दानदिदा महत्फल हुन्छ र जो विशुद्ध भएका चारजोर पुद्गलहरू अथवा आठजना पुद्गलहरू हुन् तथा जसले धर्मलाई देखिसकेका छन्—ती सङ्खको शरणमा जाऊ ।”

यसरी भगवाम्ले शरणजाने तरिका बताउनु भएपछि छत्तमाणवकले पनि सोही अनुसार बुद्ध, धर्म तथा सङ्खको शरणजाने वचन प्रकट गर्दै यसो भन्यो—

१. स्याममा: ‘पुग्गलधम्मदसा’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ८०-८१: छत्तमाणवकविमानवत्थुं ।

१. “यो वदतं पवरो मनुजेषु,
सक्यमुनि भगवा कतकिच्चो ।
पारगतो बलविरियसमङ्गी,
तं सुगतं सरणत्थमुपेमि ॥
२. “रागविरागमनेजमसोकं,
धम्ममसङ्खतमप्पटिकूलं ।
मधुरमिमं पगुणं सुविभत्तं,
धम्ममिमं सरणत्थमुपेमि ॥
३. “यत्थ च दिन्नमहप्फलमाहु,
चतूसु सुचीसु पुरिसयुगेसु ।
अट्ट च पुग्गलधम्मदसा ते,
सङ्खमिमं सरणत्थमुपेमि ॥”

अर्थ —

१—“जसले उत्तम कुरा भन्दछन्, जो महापुरुषहरूमध्येमा श्रेष्ठ पुरुष हुन्, जो कृतकृत्य र पारपुगिसकेका छन्, जो बलवीर्य सम्पन्न तथा सुन्दर स्थानमा पुगिसकेका छन्—ती शाक्यमुनि भगवान् बुद्धको शरणमा जानेछु ।

२—“राग रहित, तृष्णा रहित, शोक रहित, असंस्कृत तथा अप्रतिकूल र सुमधुर भएको तथा निपुण र सुविभक्त भएको धर्मको शरणमा जानेछु ।

३-“जहाँ दानदिवा महत्फल हुन्छ र जो विशुद्ध भएका चारजोर पुद्गलहरू अथवा आठजना पुद्गलहरू हुन् तथा जसले धर्मलाई देखि-सकेका छन्- ती सबको शरणमा जानेछु ?”

यसरी भगवान्ले बताउनु भएका गाथाहरू आफूले पनि भनेर उभिइरहेको छत्तमाणवकलाई पञ्चशीलको फलानिसंसका बारेमा पनि प्रकाश पार्नुभई त्यसको समादान गर्ने विधिका कुराहरू पनि बताउनु भयो । उसले पनि त्यसलाई भगवान्ले बताउनु भए अनुसार प्रसन्नचित्तले समादान गरी “भन्ते ! अब म जानेछु” भनी त्रिरत्नका गुणहरू अनुस्मरण गर्दै उ बाटो लागेर गयो ।

“स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुनकोनिमित्त यसलाई यति नै पर्याप्त छ” भन्ने सोच्नुभई भगवान् बुद्ध पनि जैतवनमा फर्कनु भयो^१ ।

उता त्रिरत्नको गुणानुस्मरण गर्दै चित्त प्रसन्न भएको माणवकको चित्तमा “त्रिशरणको शरणमा गएँ” भन्ने चेतनाको हेतुद्वारा उत्पन्न प्रसन्नचित्तको साथसाथै उसको चित्त शीलमा पनि प्रतिष्ठित भएको थियो र यसरी उ त्रिरत्नकं अनुस्मरण गर्दै बाटोलागि रहेको वेलामा उसलाई चोरहरूले भेट्टाए । तर चोरहरूको वास्तै नराखी त्रिरत्नकं गुणानुस्मरण गर्दै उ गयो । अनि चोरहरूमध्ये काडीमा लुकिरहेको एक चोरले बीष चोपी राखेको वाँणले हानी उसलाई उहाँ ठहरै पारिदियो । अनि धनको पोको लिई उ आफ्ना साथीहरूसँगै फर्क्यो । मरणभई

१. विमा. व. अ. क. पृ. १८६: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १८७: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।

माणवक नीदबाट विउठेको जस्तै गरी — तीस योजन प्रमाणको कन्क-विमानमा एकहजार अप्सराहरूले परिवृत्त भई, साठी गाडाहरूमा अटाउने आभरणहरूले प्रतिमण्डित भई—त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भयो । उसको विमानको तेज बीस योजनभन्दा पनि टाढामम्म फैलिइन्थ्यो । बाटामा मरेको माणवकलाई देखेर सेतव्यवासीहरू सेतव्यमागई उसका आमा-बाबुहरूलाई र उक्कट्टा जानेहरूले उक्कट्टा-गई पुष्करसाती ब्राह्मणलाई समाचार सुनाए । यो समाचार सुनेर उसका आमा-बाबुहरू ज्ञातिबन्धुहरूका साथमा र पुष्करसाती ब्राह्मण उसका परिवारहरू साथमा लिई विरह गर्दै त्यहाँ गए । धेरैजसो सेतव्य, उक्कट्टा तथा इच्छानङ्गलका^१ मानिसहरू पनि त्यहाँ भेलाभए । त्यहाँ एक ठूलो समागम भयो । अनि माणवकका आमा-बाबुहरूले बाटोको एक छेउमा चिता बनाई उसको शरीरलाई अन्तिम संस्कार गर्नथाले^२ ।

त्यतिखेरै भगवान्ले यस्तो सोच्नुभयो—

“म त्यहाँ गएको खण्डमा मलाई बन्वना गर्नकोनिमित्त छत्त-माणवक आउने छ । उ आएपछि उसले गरेका कर्मसम्बन्धीका कुराहरू बताउन लगाई प्रत्यक्षरूपले कर्मफलका कुराहरू देखाई धर्मोपदेश गर्नेछ । यसद्वारा महाजनहरूकोनिमित्त धर्माभिसमय लाभ हुनेछ ।”

-
१. ‘इच्छानङ्गल’ भन्ने उक्कट्टा नगरको बाहिरको एक गाउँ हो । हेर लेखकको बु. ब्रा. पृ. २८२; सुत्त. नि. अ. क. पृ. ३७९; वासेट्ट-सुत्तवण्णना; पपं. सू. III. पृ. २९६; वासेट्टसुत्तवण्णना ।
 २. विमा. व. अ. क. पृ. १८७; छत्तमाणवकविमानवण्णना ।

यति सोचुन् भई विशाल भिक्षुसङ्घका साथ भगवान् त्यस ठाउँमा पुग्नुभई छवर्ण बुद्धरश्मीहरू^१ फैलाई एक रुखमनि बस्नुभयो । अनि आफ्नो श्रीसम्पत्ति देखेर छत्तमाणवकले पनि प्रत्यवेक्षणा गर्दा— “बुद्धको शरणमा गएको र पञ्चशीलमा प्रतिष्ठित भएको आदि कारणले गर्दा—यस्तो श्रीसम्पत्ति पाइएको हो” भन्ने कुरा थाहापाई आश्चर्यित भई भगवान्प्रति उत्पन्न भएको ठूलो गौरव र भक्तिको कारणले गर्दा— ‘अहिले नै गएर भगवान्लाई र भिक्षुसङ्घलाई वन्दना गर्नेछु र त्रिरत्नका गुणबखानहरू पनि महाजनहरूलाई प्रकट गर्नेछु” भन्ने लागेपछि कृतज्ञताको कारणद्वारा त्यो अरण्यप्रदेश जम्मै आलोकित पारी विमान तथा विशाल परिवारहरू सहित देखेनेगरी विमानमा आई विमानबाट ओल्हीं भगवान् छेउ गई वहाँको श्रीचरणमा शीरले ढोगी अभिवादन गरी दुइहात जोरी विन्तिगरी छत्तमाणवक देवपुत्र एक छेउमा उभिइरह्यो । यो देखेर — “को रहेछ यो — जो दुइहातजोरी उभिइरहेछ ? देव हो कि अथवा ब्रह्मा हो ?” भन्ने आश्चर्य लागेपछि सबै मानिसहरू बुद्धछेउ गएर वहाँलाई परिवृत्त गरी बसे । अनि त्यसबखत छत्तमाणवक देवपुत्रद्वारा उसले अधि गरेका पुण्यकर्म सम्बन्धका कुराहरू प्रकट गराउने विचार गरी उसँग प्रश्नसोध्दै भगवान्ले वस्तो भन्नुभयो^२

१. छवर्ण बुद्ध रश्मी भनेका कस्ता हुन् भन्ने कुरा लेखकको बु. श्रा-१.

पृ. ३५ को पादटिप्पणीमा उल्लेख भएको छ ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १८७-८८: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।

१. “न तथा तपति नभे^१ सुरियो^२,
चन्दो च न भासति न फुस्सो ।
यथा अतुलमिदं महप्पभासं,
को नु त्वं तिदिवा महि^३ उपागमा^४ ॥
२. “छिन्दन्ति^५ रंसी^६ पभङ्करस्स^७,
साधिकवीसतियोजनानि^८ आभा ।
रत्ति^९ पि^{१०} तथा दिवं करोति,
परिसुद्धं विमलं सुभं विमानं ॥
३. “बहुपदुमविचित्रपुण्डरीकं^{११},
वोकिण्णं कुसुमेहि नेकचित्तं^{१२} ।

-
१. स्याम, रोमन र सिंहलमा: ‘नभस्मि’ ।
२. बर्मीमा: ‘सूरियो’ ।
३-३. स्याम र रोमनमा: ‘महिमुपागमि’ ।
४. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘छिन्दति च’ ।
५-५. स्याममा: ‘रंसिपभाकरस्स’; सिंहलमा: ‘रंसिपभङ्करस्स’;
रोमनमा: ‘रंसि पभंकरस्स’ ।
६. सिंहलमा: ‘साधिक वीसतियोजनानि’ ।
७-७. सिंहलमा, स्याममा: ‘रत्तिम्पि च’; रोमनमा: ‘रत्तिम्पि चे’ ।
८. स्याममा: ‘बहुपदुम...’; सिंहलमा: ‘...विचित्त’ ।
९. स्याम र रोमनमा: ‘नेकविचित्त’ ।

अरजविरजहेमजालच्छन्नं^१,
आकासे तपति यथा पि सुरियो^२ ॥

४. “रत्तम्बरपीतवससाहि^३,
अगरुपियङ्गु चन्दनुस्सदाहि^४ ।
कञ्चनतनुसन्निभत्तचाहि,
परिपूरं गगनं व तारकाहि ॥

५. “नरनारियो बहुकेत्थनेकवण्णा,
कुसुमविभूसिताभरणेत्य सुमना ।
अनिलपमुञ्चिता पवन्ति सुरभि^५,
तपनीयवितता^६ सुवण्णच्छदना^६ ॥

Dhamma.Digital

१. सिंहल र स्याममा: ‘...जालच्छन्नं’ ।
२. बर्मिमा: ‘सरियो’ ।
३. सिंहल र रोमनमा: ‘...वाससाहि’; स्याममा: ‘रत्तकम्बलपीत-वाससाही’ ।
४. स्याममा र रोमनमा: ‘अगलूपियङ्गुकचन्दनुस्सदाहि’ ।
५. स्याम र रोमनमा: ‘सुरभि’ ।
- ६-६. सिंहलमा: ‘तपनीयवितता सुवच्छादना’; स्याम र रोमनमा: ‘तपनीयचित्ता सुवण्णच्छदना’ ।

६. “किस्स संयमस्स^१ अयं विपाको,
केनासि कम्मफलेनिधूपपन्नो ।
यथा च ते अधिगतमिदं विमानं,
तदनुपदं^२ अवचासि^३ इद्ध पुट्ठो^४ ति^५ ॥”

अर्थ -

१-“जस्तो अनुपम तथा महाप्रभा तिम्रो फेलिइरहेछ त्यस्तो तेज आकाशमा सूर्य, चन्द्र तथा पुण्य ताराको पनि छैन; देवलोकबाट मनुष्यलोकमा आउने तिम्रो कोह्लो ?

२-“बीस योजनभन्दा पनि बढी सूर्यको रश्मीलाई तिम्रो प्रकाशले ढाक्छ, रात पनि बिना जस्तो पाछै, तिम्रो विमान यस्तो परिशुद्ध तथा निर्मल छ ।

३-“सूर्य जस्तै चम्किले तिम्रो विमान धेरै विचित्र पद्मपुण्डरीकादि फूलहरूद्वारा तथा अरु पनि अनेक फूलहरूद्वारा सजाइएका छन्; सफासुगधर तथा परिशुद्ध हेमजालहरू पनि लगाइएका छन्; तिम्रो विमान आकाशमा सूर्य कैं टल्किरहेछ ।

४-“राता र पहेँला वस्त्रहरू लगाइएका अग्र काठको सुगन्ध, प्रियंगू फूलका मालाहरू र चन्दनको लेप लगाइएका धेरैजसो कञ्चन

१. सिंहलमा: ‘समदमस्स’; स्याम र रोमनमा: ‘कम्मस्स’ ।

२-२. स्याम र रोमनमा: ‘तदनुरूपं अवहसि’ ।

३. विमा. व. पा. पृ. ८१: छत्तमाणवकविमानवत्थु ।

शरीरहरू भएका गायिकाहरू आकाशमा ताराहरू भरिए कैं भरिएका छन् ।

५—“कुसुमहरूद्वारा सुशोभित भएका तथा सुन्दर मनोरम्य आभरणहरूद्वारा विभूषित भएका अनेक वर्णका धेरै नरनारीहरू त्यहाँ छन्; उनीहरूबाट आएको वायुमण्डल रमणीय तथा सुगन्धित छ अनि उनीहरूको चुटोमा राखिएका सुवर्ण माला आदिहरूका आवाजहरू मानो पञ्चतूर्यनादका आवाजहरू कैं छन् ।

६—“के संयम गरेर तिमीले यो विपाक पाएका ह्वौ ? के कर्म-द्वारा तिमी यहाँ उत्पन्न भएका ह्वौ ? कसरी तिमीले यो विमान पाएका ह्वौ ? यथार्थ कुरा बताऊ; म सोध्दछु ।”

यसपछि देवपुत्रले यी गाथाहरू सुनायो—

“सयमिध^१ पथे समेच्च माणवेन,
सत्थानुसासि अनुकम्पमानो ।
तव रतनवरस्स धम्मं सुत्वा,
करिस्सामी ति च^२ ब्रवित्थ छत्तो^३ ॥”

१. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘यमिध’ ।
२. स्याम र रोमनमा: ‘च इति’ ।
३. विमा. व. पा पृ. ८२: छत्तमाणवकविमानवत्थु ।

अर्थ —

“स्वयं ब्राह्मण माणवकले यसं महामार्गमा तपाइसंग भेटेको थियो र तपाइ शास्ताले उसलाई अनुकम्पाराखी धर्मोपदेश गर्नुभएको थियो; अनि रत्नहरूमध्ये उत्तम धर्मरत्नको कुरा सुनी छत्रले ‘म धर्म पालन गर्नेछु’ भनी भनेको थियो ।”

यति कुरा संक्षेपमा सुनाई छत्तमाणवक देवपुत्रले विस्तारपूर्वक कुराहरू प्रकाश पार्दै अगाडि यस्तो भन्यो!—

१. “जिनवर पवरं^१ उपेहि^२ सरणं,
धम्मं चापि तथेव भिक्खुसङ्घं ।
नो ति पठमं अवोचहं^३ भन्ते,
पच्छा ते वचनं तथेवकासि ॥
२. “मा च पाणवधं विविधं^४ चरस्सु^५ असुचि ।
न हि पाणेसु असञ्जतं अवण्णयिसु सप्पञ्जा ।
नो ति पठमं अवोचहं भन्ते,
पच्छा ते वचनं तथेवकासि ॥

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. १९२: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।
 २. स्याम र रोमनमा: ‘जिनपवरं’ ।
 ३. सिंहल, स्याम, रोमनमा: ‘उपेमि’ ।
 ४. सिंहल, स्याम, रोमनमा: ‘अवोचाहं’ ।
 - ५-५. स्याम र रोमनमा: ‘विविधमाचरस्सु’ ।

३. “मा च परजनस्स रक्खितं पि,
आदातब्बममञ्जिथो^१ अदिन्नं ।
नो ति पठमं अवोचहं भन्ते,
पच्छा^२ वचनं^३ तथेवकासि ॥
४. “मा च परजनस्स रक्खितायो,
परभरिया^४ अगमा अनरियमेतं ।
नो ति पठमं अवोचहं भन्ते,
पच्छा ते वचनं तथेवकासि ॥
५. “मा च वितथं अञ्जथा अभाणि^५,
न हि मुसावादं अवण्णयिमु सप्पञ्जा ।
नो ति पठमं अवोचहं भन्ते,
पच्छा ते वचनं तथेवकासि ॥
६. “येन च पुरिसस्स अपेति सञ्जा,
तं मज्जं^६ परिवज्जयस्सु सब्बं ।

-
१. सिंहलमा: ‘ममञ्जिथ’ ।
२-२. सिंहल र रोमनमा: ‘ते वचनं’ ।
३. स्याम र रोमनमा: ‘परभरियायो’ ।
४. स्याम र रोमनमा: ‘अभाणि’ ।
५. स्याममा: ‘वज्जं’ ।

नो ति पठमं अवोचहं भन्ते,
पच्छा ते वचनं तथेवकासि ॥

७. “स्वाहं इध पञ्च सिक्खा करित्वा,
पटिपज्जित्वा तथागतस्स धम्मे ।
द्वेपथमगमासि चोरमज्जे,
ते मं तत्थ वधिंसु भोगहेतु ॥

८. “एत्तकमिदं अनुस्सरामि कुसलं,
ततोपरं न मे विज्जति अञ्जं ।
तेन सुचरितेन कम्मनाहं,
उप्पन्नो! तिदिवेसु कामकामी ॥

९. “पस्स खणमुहुत्तसञ्जमस्स,
अनुधम्मपटिपत्तिया^२ विपाकं ।
जलमिव यससा समेक्खमाना^३,
बहुका^४ मं पिहयन्ति^५ हीनकम्मा^५ ॥

१. सिंहल, स्याम, रोमनमा: 'उपपन्नो' ।

२. सिंहल, स्याम, रोमनमा: 'अनुधम्मपटिपत्तिया' ।

३. स्याम र रोमनमा: 'पेक्खमाना' ।

४-५. स्याम र रोमनमा: 'बहुकामा पिहयन्ति' ।

५. स्याम र रोमनमा: 'हीनधम्मा' ।

१०. “पस्स कतिपयाय देसनाय,
सुगतिञ्चमिह गतो सुखं च पत्तो ।
ये च ते सततं^१ सुणन्ति धम्मं,
मञ्जे ते अमतं फुसन्ति खेमं ॥
११. “अप्पं^२ पि^३ कतं महाविपाकं,
विपुलं होति तथागतस्स धम्मे ।
पस्स कतपुञ्जताय छत्तो,
ओभासेति पथावि यथा पि सुरियो ॥
१२. “किमिदं कुसलं किमाचरेम,
इच्चेके हि समेच्च मन्तयन्ति ।
ते मयं पुनरेव^४ लद्धमानुसत्तं^५,
पटिपन्ना विहरेमु^६ सीलवन्तो ॥
१३. “बहुकारो अनुकम्पको च^७ सत्था^८,
इति मे सति अगमा दिवा दिवस्स ।

-
१. स्याम र रोमनमा: 'सततं च' ।
२-२. सिंहल, स्याम, रोमनमा: 'अप्पकम्पि' ।
३-३. स्याम र रोमनमा: 'पुनदेव लद्धा मानुस्सत्तं' ।
४. स्याम र रोमनमा: 'विचारेमु' ।
५-५. स्याम र रोमनमा: 'मे सत्था' ।

स्वाहं उपगतोमिह सच्चनामं,
अनुकम्पस्सु पुन पि सुणेमु^१ धम्मं^२ ॥”

अर्थ—

१—“जिनवर प्रवर बुद्धको शरणमा जाऊ तथा धर्मको र सङ्घको पनि शरणमा जाऊ’ भनी भन्नुहुँदै तपाइले मसँग ‘त्रिशरण भनेको थाहाछ के?’ भनी सोध्नुभयो; अनि मैले थाहा छैन’ भनी जवाफ दिएँ। त्यसपछि तपाइको वचनलाई मननगरी म बुद्धको, धर्मको तथा सङ्घको पनि शरणमा गएँ।

२—“विविध प्रकारका प्राणीहिंसा गर्ने असूचिबाटामा नलाग, सप्राज्ञहरूले प्राणीप्रति असंयत हुनेहरूको अर्थात् प्राणीहिंसा गर्नेहरूको प्रशंसा गरेकाछैनन्—‘के तिमीलाई यस्तो कुरा थाहाछ के?’ भनी सोध्नु हुँदा प्रथमतः ‘थाहाछैन’ भनी मैले जवाफ दिएँ अनि त्यसपछि तपाइको वचनलाई मननगरी ‘प्राणीहिंसा गर्दिन’ भनी शील ग्रहण गरेँ।

३—“अकलि रक्षागरिराखेको, दिन नचाहेको वस्तु नदिइकनं त्यसै नलेऊ — ‘के तिमीलाई यस्तो गर्नुहुन्न भन्ने कुरा थाहाछ के?’ भनी सोध्नुहुँदा प्रथमतः ‘थाहाछैन’ भनी मैले जवाफ दिएँ अनि त्यसपछि तपाइको वचनलाई मननगरी ‘नदिएको वस्तुलाई लिनेछैन’ भनी शील ग्रहण गरेँ।

४—“अकलि सुरक्षागरी जोगाइ राखेका परस्त्रीहरूमा नलाग,

१. सिंहलमा: ‘सुणोम’; स्याम र रोमनमा: ‘सुणोमि’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ८२-८४: छत्तमाणवकविमानवत्थु ।

यस्तो गर्नु अनार्यता हो—‘के तिमीलाई यस्तो गर्नुहुन्न भन्ने कुरा थाहाछ के?’ भनी सोध्नुहुँदा प्रथमतः ‘थाहाछैन’ भनी मैले जवाफ दिएँ अनि त्यसपछि तपाइको वचनलाई मननगरी ‘परस्त्रीगमन गर्ने छैन’ भनी शील ग्रहण गरेँ ।

५—‘अ-तथ्य र अन्यथा कुरा नगर; ऊटोकुरोलाई सप्राज्ञहरू प्रशंसा गर्दैनन् -- “यस्तो बोल्नुहुन्न भन्ने कुरा तिमीलाई थाहाछ के?’ भनी सोध्नुहुँदा प्रथमतः ‘थाहाछैन’ भनी मैले जवाफ दिएँ अनि त्यसपछि तपाइको वचनलाई मननगरी ‘ऊटो कुरो बोल्ने छैन’ भनी शील ग्रहण गरेँ ।

६—‘जसले गर्दा पुरुषको सबै होसहरू दूर भएर जान्छन्— त्यस्तो मदघ-पानबाट दूर रहू—‘यस्तो कुरा तिमीलाई थाहाछ के?’ भनी सोध्नुहुँदा प्रथमतः ‘थाहाछैन’ भनी मैले जवाफ दिएँ अनि त्यसपछि तपाइको वचनलाई मननगरी ‘मदघपान गर्ने छैन’ भनी शील ग्रहण गरेँ ।

७—‘सो म यसै बाटामा पञ्चशील ग्रहणगरी, तथागतको धर्ममा प्रतिपद् गरी चोरहरू भएको बुझ्नु सिमानाको बाटामा गएँ अनि धनसम्पत्तिको लोभको कारणले गर्दा मलाई उनीहरूले मारे ।

८—‘यतिमात्रै कुशलकर्मको अनुस्मरण म गर्दछु, योभन्दा अरु कुशलकर्म गरेको मलाई ज्ञान छैन; उही सुचरित कर्मको प्रभावद्वारा म स्वर्गलोकमा इच्छा गरेको पाउने भई उत्पन्न भएको हुँ ।

९—“एकछिन एक मुहूर्त संयम गरेको र धर्मानुसार प्रतिपद् गरेको कर्मको फल हेर्नुहोस् ! मभन्दा हीन कायमा (= लोकमा) उत्पन्न भएका धेरै देवताहरूले मेरो यो ज्वलित यशलाई देखेर उनीहरू ईर्ष्या गछन् अर्थात्—‘यस्तो ज्वलित यश सम्पत्ति कसरी पाउन सकौंला’ भन्ने कामना गछन् ।

१०—“हेर्नुहोस् ! तपाइका केही उपदेशहरू सुनेर सुगतिमा पुगेर मैले सुख पनि पाएँ; जसले तपाइको धर्मलाई सँधंभरी सुन्दछन् — लाग्छ कि - उनीहरूले कुनै भय नभएको अमृतलाई पाउँछन् ।

११—“तथागतको धर्ममा थोरै गरेको कर्मको फल पनि महान हुन्छ, हेर्नुहोस् ! कृतपुण्य छत्त जसले सूर्यले ऊँ पृथ्वीमा आभा फेलाउँछ ।

१२—“कस्तो कुशल होला ? कस्तो चरण होला ? भनी यहाँ केही पुरुषहरू एकत्रित भई बडो कठिनतापूर्वक सोचविचार गछन् - हामी त पुनः मनुष्यत्वमा आई शीलवान् भई बस्नेछौं ।

१३—“मेरोनिमित्त शास्ता बहूपकारी तथा अनुकम्पक हुनुहुन्छ भन्ने स्मरण गरेर नै सार्थक (सत्य) नाम हुनुभएका तपाइकहाँ दिनमै म आएको हुँ; ममाथि अनुकम्पा राख्नुहोस् र फेरि पनि धर्मका कुराहरू सुन्नपाऊँ ।”

यसरी उपरोक्त कुराहरू जन्मै कृतज्ञता र धर्मश्रवणमा अतृप्त-भाव देखाउँदै देवपुत्रले यसो भनेको हो । अनि देवपुत्रको र त्यहाँ भेला भएका परिषद्को मनोभावनालाई बुझ्नु भई भगवान्ले उनीहरूलाई

आनुपूर्वीकथा^१हरू सुनाउनु भयो । यसपछि जब उनीहरूको चित्त उपयुक्त देखनुभयो तब वहाँले आफैले पाएको (सामुक्कंसिकं) धर्मोपदेश अर्थात् चतुसत्यका कुराहरू सुनाउनु भयो । उपदेशको अन्तमा देवपुत्र र उसका आमा-बाबुहरू स्त्रोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित भए । विशाल जनसमूहले पनि धर्माभिसमय लाभगरे । अनि प्रथम फलमा अर्थात् स्त्रोतापत्तिफलमा प्रतिष्ठित भएको देवपुत्रले उत्तरोत्तर फलको अपेक्षा र गौरवभाव देखाउँदै तथा त्यो उत्तरोत्तर फल प्राप्त गर्ने आकांक्षा प्रकट गर्दै “ये चिध पजहन्ति कामरागं” भन्ने अवशान गाथा भन्ने^२—

१४. “ये^३ चिध^४ पजहन्ति कामरागं,
भवरायानुसयञ्च पहाय मोहं ।
न च ते पुनमेन्ति^५ गब्भसेय्यं,
परिनिब्बानगता हि सीतिभूता^६ति^७ ॥”

अर्थ—

१४—“जसको कामराग संयोजन हट्छ उसको भवराग संयोजन

१. आनुपूर्वीकथा भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा लेखकको बु. ब्रा. पृ. १८१; बु. म. पृ. १०; बु. रा. पृ. ३६ तथा बु. गृ. पृ. ३६ मा उल्लेख भएका छन् ।
२. विमा. व. अ. क. पृ. १९४: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।
- ३-३. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘येध’ ।
४. स्याममा: ‘उपेन्ति’; रोमनमा: ‘मुपेन्ति’ ।
५. विमा. व. पा. पृ. ८४: छत्तमाणवकविमानवत्थु ।

पनि हट्छ र मोह संयोजन पनि उच्छिन्न हुन्छ । अनि सो पुरुष पुनः गर्भवासमा आउँदैन र परिनिर्वाणपछि शीतलता प्राप्तगर्छ अर्थात् कुनै प्रकारका डाह र जलनहरू उसमा रहँदैनन् ।”

यसरी आफू स्रोतापन्न भएको कुरा प्रकाश पारी अनुपादिशेष निर्वाणः धातुको टुप्पोसम्मका कारणहरू सुनाई भगवान्लाई अभिवादन तथा प्रदक्षिणा गरी भिक्षुसङ्घलाई पनि सम्मान देखाई आफ्ना आमा-बाबुहरूसँग सोधी सो देवपुत्र देवलोकमै फर्कें गयो । शास्ता पनि आसनबाट उठी भिक्षुसङ्घहरूको साथ फर्कें जानुभयो । माणवकका आमा-बाबुहरू तथा पुछ्करसाती ब्राह्मण सहित सबै मानिसहरू भगवान्को अनुगमन गरी फर्कें गए । जैतवनमा पुगिसकेपछि यो छत्त (= छत्र) माणवक विमानका कुराहरू जन्मै विस्तारपूर्वक भगवान्ले उपस्थित परिषद्लाई सुनाउनु भयो । उपदेश महाजनहरूको-निमित्त सार्थक भएको थियो^१ ।

१. ‘अनुपादिशेष निर्वाण’ भनी राग, द्वेष, मोह सहित सबै प्रकारका क्लेशहरू निरुद्ध भएको अवस्थालाई भनिएको हो ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १९४: छत्तमाणवकविमानवण्णना ।

१४. तिलदक्खिणाविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीमा बसिरहुनु भएको थियो । त्यस समय राजगृहमा एक गर्भिणी स्त्री तेल बनाउनकोनिमित्त तिल पखालेर घाँममा सुकाइरहेकी थिई । सो स्त्रीको आयु भने सोही दिनमै क्षीण भई च्युतहुने अर्थात् मरणहुने भएको थियो र उसको कर्मानुसार उ नरकमा उत्पन्नहुने स्थितिमा पनि थिई । अनि भगवान्ले प्रत्यूष समयमा लोकमा हेरिरहुनु भएको वेलामा दिव्यचक्षुद्वारा उसलाई देख्नु भई यस्तो सोच्नुभयो—

“यो स्त्री आज मरेर नरकमा उत्पन्न हुनेछ, अतः उसको तिल-भिक्षा ग्रहणगरी उसलाई स्वर्गपरायण गराइदिनु पर्‍यो ।”

यति सोच्नुभई क्षणभरमै भगवान् श्रावस्तीबाट राजगृह गई, पूर्वाह्न समयमा चीवर पहिरी पात्र-चीवर ग्रहणगरी राजगृहमा भिक्षाटन् गर्दै क्रमैसँग उसको घरद्वारमा पुग्नुभयो । भगवान्लाई देखेर सो स्त्रीको मनमा प्रीति-सौमनस्य उत्पन्नभयो । अनि हतरपत्त आसनबाट उठी बुइहात जोरी अरू कुनै वानदिने दस्तुहरू देखेर हात-खुट्टा पखाली सोही सुकाइ राखेका तीलहरू थुप्रोपारी त्यसैबाट अँजुलीले भगवान्को पात्र भरि राखी उसले भगवान्लाई वन्दना गरी । अनि भगवान्ले उसमाथि अनुकम्पाराखी

“सुखी होऊ” भनी आशिर्वाद दिई फर्केर जानुभयो । त्यस रात बितेपछि प्रत्यूष समयमा उसको मृत्युभयो र त्रयस्त्रिंश भवनमा बाह्र योजन भएको कनकविमानमा नीदबाट बिउठेको ऊँ उ उत्पन्न भई ।

आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दागर्दै — त्रयस्त्रिंश भवनमा एकहजार अप्सराहरूले परिवृत्त भएकी महान देवश्रद्धिद्वारा चम्किरहेकी सो देवपुत्रीकहाँ गई यस्तो सोध्नु भयो^१ —

१. “अभिवकन्तेन वण्णेन, ...^२
२. “केन ते तादिसो वण्णो, ...^३
३. “पुच्छामि तं देवि, ...^४”

अथ—

१—“हे देवते ! सुन्दर रूप धारणगरी सबदिशातिर तेज फैलाउदै शुक्रतारा ऊँ तिम्री बसीरहेकी छौ ।

२—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिम्रीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ४३: तिलदक्खिणाविमानवण्णना; नालन्दा पालिले चाहिँ ‘तिलदक्खिण...’ उल्लेख गरेको छ ।
२. बाँकी पदहरू माथि पृ. ८ मा ऊँ दोहन्थाई पढ्नु ।
- ३-४. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. ९ मा ऊँ दोहन्थाई पढ्नु ।
विमा. व. पा. पृ. १३: तिलदक्खिणविमानवत्थु ।

३-“हे महानुभाव सम्पन्ना देवी ! म सोद्धु कि—मनुष्यछँदा तिमिले के पुण्यकर्म गन्यौ ? कसरी तिमि यस्ती तेजिली भयी ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबँदिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसंप्राहकहरू भन्दछन्—

‘मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै यस्तो भनी^१ ।”

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
पुरिमाय जातिया मनुस्सलोके ।

२. “अहसं विरजं बुद्धं, विप्पसन्नमनाविलं ।
आसज्ज दानं अदासिं, अकामा तिलदक्खिणं ।
दक्खिणेत्यस्स बुद्धस्स, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥

३. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इघ मिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥

४. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूता यमकासि पुञ्जं ।
तेनम्हि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च मे सब्बदिसासु पभासती^२ति^३ ॥”

१. विमा. व. पा. पृ. १४: तिलदक्खिणविमानवत्थु ।

२. विमा. व. पा. पृ. १४: तिलदक्खिणविमानवत्थु ।

अर्थ—

१-२-“अघिल्लो जन्ममा मनुष्यलोकमा मनुष्य भई बसिरहेको वेलामा मैले निर्मल तथा सुप्रसन्न हुनुभएका बुद्धलाई देखेर वहाँमाथि ममता राखी उतनाघरी नै मैले वहाँलाई तीलहरू दान दिएँ; दाक्षिण्य हुनुभएका बुद्धलाई दानविदा मैले आफ्नै हातले प्रसन्नतापूर्वक दानदिएको थिएँ ।

३-“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

४-“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेकी थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबँदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

१५. ददल्लविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीमा बसिरहनु भएको थियो । त्यस समय नाल्ल^१ भन्ने गाउँमा रेबत स्थविरको उपस्थाक एक कुटुम्बिकका बुइ छोरीहरू थिए । तीमध्ये एउटीको नाम भद्रा र अर्कोको नाम सुभद्रा थियो । भद्रा चाहि पतिकुलमा गइन् । उनी श्रद्धालु तथा बुद्धिमानी थिइन् तर बाँकी भइन् । अनि एकदिन उनले आफ्नो स्वामीलाई यसो भनिन्—

“हे स्वामी ! मेरो कान्छी बहिनी सुभद्रा भन्ने छन्, उनलाई ल्याउनुहोस् । यदि उनले पुत्र जन्माएको खण्डमा मेरो पनि सो पुत्रनै हुनेछ । यो कुलवंश पनि नाश हुने छैन ।”

यो कुरा सुनी उसले त्यस्तै गन्यो । अनि भद्राले सुभद्रालाई अर्ति दिइन्—

“सुभद्रे ! विभाजन गरिकन दानदेऊ, धर्मचर्यामा अप्रमादिनी होऊ । यसरी जीवन बिताएमा दृष्टधार्मिक र सम्परायिक-अर्थ तिम्नो हातमा हुनेछ ।”

१. नादिक र नालक भन्ने पाठान्तर पनि पाइन्छ ।

उनको अतिमारही उनले (सुभद्राले) भनेबमोजि प्रतिपत्तिमा बसी एकदिन, सुभद्राले आयुष्मान् रेवत समेत गरी आठजना भिक्षुहरूलाई निम्त्याइन् । अनि 'सुभद्राले बढी पुण्यसंचय गरून्' भन्ने विचार गरी सङ्घबाट उद्देश्य गराई सातजना भिक्षुहरूलाई स्थविर उनको घरमा जानुभयो । उनी अत्यन्त प्रसन्न भई आयुष्मान् रेवतलाई र अन्य भिक्षुहरूलाई प्रणीत खादघ-भोज्यहरू आफनं हातले सन्तपित गरिन् । अनि अनुमोदन गरिसकेपछि स्थविर फर्केर जानुभयो । केहिदिन पछि सुभद्रा पनि मृत्यु भई निर्माणरति देवताहरूको स्थानमा उत्पन्न भइन् । भद्रा चाहि पुद्गलहरूमा दानदिई मृत्युपछि शक्र देवेन्द्रकी परिचारिका भई उत्पन्न भइन् । अनि सुभद्राले आफनो दिव्यसम्पत्तिलाई हेरी 'के कर्मद्वारा म यहाँ उत्पन्न भएकी रहिछु ?' भनी आवर्जन गर्दा— 'भद्राको अति-उपदेशमा रही सङ्घगत दानको फलद्वारा यी सम्पत्तिहरू प्राप्त भएका हुन्' भन्ने कुरा थाहापाए पछि — 'भद्रा चाहि कहाँ उत्पन्न भएकी रहिछन्' भनी विचारगरी हेर्दा— 'शक्र देवेन्द्रकी परिचारिका भई उत्पन्न भएकी रहिछन्' भन्ने कुरो बुझी अनुकम्पा-पूर्वक उनी भद्राको विमानमा गइन् । अनि उनलाई भद्राले यस्तो भनिन् ? —

१. "दह्ल्लमाना वण्णेन, यससा^२ च यसस्सिनी ।

सब्बे देवे तावत्तिसे, वण्णेअ अतिरोचति ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. ११९-२०: दह्ल्लविमानवण्णना ।

२. स्याममा: 'यसस्सा'; रोमन्मा: 'यस्ससा' ।

२. “दस्सनं नाभिजानामि, इदं पठमदस्सनं ।
कस्मा काया नु आगम्म, नामेन भाससे मम'ति' ॥

अर्थ—

१—“फल् फल् फल्कारहेको वर्णले टल्किई यशद्वारा यशस्विनी भएर सबे त्रयस्त्रिंश देवताहरूभन्दा पनि तिमी रूपवर्णमा अति तेजिली छ्यौ ।

२—“तिमीलाई मैले अघि देखेकी थिइन यही पहिलो भेट हो; कुन देवलोकबाट तिमी आएकी ह्यौ ? र किन तिमीले मलाई ‘भद्रा’ भनी मेरो नाम लिई बोलाएकी ह्यौ ?”

सुभद्रा भन्दछिन् —

१. “अहं भदे सुभद्रासिं, पुब्बे मानुसके भवे ।
सहभरिया च ते आसिं, भगिनी च कनिट्टिका १ ॥
२. “सा अहं कायस्सभेदा २, विप्पमुत्ता ततो चुता ।
निम्मानरतीनं ३ देवानं ४, उपपन्ना सहव्यतं ५ ति ६ ॥”

१. विमा. व. पा. पृ. ५२: दहल्लविमानवत्थु ।

२. स्याममा: ‘कनिट्टिका’ ।

३. स्याम र रोमनमा: ‘भेदाय’ ।

४-४. स्याम र रोमनमा: ‘निम्मानरतीदेवानं’ ।

५. सिंहल र रोमनमा: ‘सहव्यतन्ति’ ।

६. विमा. व. पा. पृ. ५२: दहल्लविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“हे भद्रे ! अघि म मनुष्यलोकमा सुभद्रा थिएँ; म तिन्नी सौतेनी पनि थिईं तथा कान्छी बहिनी पनि थिईं ।

२—“सो म कायबाट च्युत भई, त्यहाँबाट मुक्त भई मृत्युपछि निर्माणरती देवताहरूरुहाँ उत्पन्न भएँ ।”

भद्रा भन्दछिन्—

१. “पहूतकतकल्याणा, ते देवे यं ति पाणिनो ।
येसं त्वं कित्तयिस्ससि, सुभद्दे जातिमत्तनो ॥

२. “अथ^१ त्वं केन वण्णेन, केन वा अनुसासिता ।
कीदिसेनेव दानेन, सुब्बतेन यसस्सिनी ॥

३. “यसं एतादिसं पत्ता, विसेसं विपुलमज्झगा ।
देवते पुच्छिताचिक्ख, किस्स कम्मस्सिदं फलंति^२ ॥”

अर्थ—

१—“हे सुभद्रे ! जुन देवलोकमा उत्पन्न भएँ भनी तिमिले बयान गछ्यौ—त्यो निर्माणरति देवलोकमा त प्रसस्त पुण्यगरेका मानिसहरू मात्र उत्पन्न हुन सक्छन् ।

१. सिंहल, स्याम, रोमनमा: ‘कथं’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ५२: दहल्लविमानवत्थु ।

२—“अतः कुन किशिमको पुण्यद्वारा अथवा कसको अनुशासनमा बसेर अथवा कुन प्रकारको दानद्वारा तथा कुन प्रकारको ब्रतद्वारा तिम्रो यशवती भयो ?

३—“के गरेर तिम्रीले यो विशेषता प्राप्तगन्थौ र के गरेर तिम्रीले यो विपुलता प्राप्तगन्थौ ? हे देवते ! म तिमिसँग सोध्दछु कि—यो केको फलहो ?”

सुभद्रा भन्दछिन् —

१. “अट्टेव पिण्डपातानि, यं दानं अददं पुरे ।
दक्खिण्येयस्स सङ्खस्स, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥
२. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिज्ज्ति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये के चि मनसो पिया ॥
३. “अक्खामि ते देवि महानुभावे,
मनुस्सभूता यमहं अकासिं ।
तेनमिह एवं जलितानु भावा,
वण्णो च मे सन्बदिसा पभासती’ति’ ॥”

अर्थ—

१—“जो मैले अघि आठजना दाक्षिण्य भिक्षुसङ्घलाई अति प्रसन्न चित्तगरी आफ्नै हातले दानदिएकी थिएँ— त्यसैको प्रभावद्वारा यस्तो फल पाएकी हुँ ।

१. विमा. व. पा. पृ. ५२: दहल्लविमानवत्थु ।

२—“त्यसैको प्रभावद्वारा यस्तो शरीर-वर्ण भएकी हुँ, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

३—“हे महानुभाव सम्पन्ना देवी ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेकी थिएँ सो बताएँ; त्यस कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

भद्रा भन्दछिन् —

१. “अहं तथा बहुतरेभिक्षू, सञ्जते ब्रह्मचारयो^१ ।
तर्प्सेसि अन्नपानेन, पसन्ना सेहि पाणिभी ॥
२. “तथा बहुतरंदत्वा, हीनकायूपगा अहं ।
कथं त्वं अप्पतरं दत्वा, विसेसं विपुलमज्झगा ।
देवते पुच्छिताचिक्ख, किस्स कम्मस्सिदं फलं^२ति ॥

अर्थ—

१—“तिमीलेभन्दा मैले धेरै संयमी तथा ब्रह्मचारीहरूलाई प्रसन्नचित्त राखी आफ्नै हातले अन्न-पानहरूद्वारा सन्तपित गरेकी थिएँ ।

१. सिंहल र स्याममा: ‘ब्रह्मचारिनो’; रोमनमा: ‘ब्रह्मचारियो’ ।
२. विमा. व. पा. पृ. ५२: दद्वल्लविमानवत्थु ।

२—“तिमीले भन्दा धेरैलाई दान दिएर पनि म हीनतर देवलोकमा उत्पन्न भएँ; मैले भन्दा अल्पतर भिक्षुहरूलाई दान दिएकी तिमिले यस्तो विशेषता कसरी पायी ? यो कुन कर्मको फल हो ? हे देवी ! मेरो प्रश्नको उत्तर देऊ ।”

सुभद्रा भन्दछिन्—

१. “मनोभावनीयो! भिक्षु, सन्दिट्ठो मे पुरे अहु ।
ताहं भत्तेन निमन्तेसि, रेवतं अत्तनट्टमं ॥
२. “सो मे अत्थपुरेक्खारो, अनुकम्पाय रेवतो ।
सङ्घे देही ति मं वोच, तस्साहं वचनं करि ॥
३. “सा दक्खिणा सङ्घगता, अप्पमेय्ये^२ पतिट्ठिता ।
पुग्गलेसु तथा दिन्नं, न तं तवमहप्फलं^१ ति ॥

अर्थ—

१—“अघि मैले चित्तहर्षित पाने तथा महान गुणसम्पन्न भिक्षुहरूलाई देखे, अनि मैले रेवत स्थविर सहित ती भिक्षुहरूलाई निम्त्याएँ ।

२—“अनि रेवत स्थविरले दानको फल महत्फल गराइदिनको-निमित्त अनुकम्पापूर्वक मलाई ‘सङ्घमा दान देऊ’ भनी भन्नुभयो र मैले पनि त्यस्तै गरे” ।

१. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘मनोभावनीयो’ ।
२. स्याम र रोमनमा: ‘अप्पमेय्या’ ।
३. विमा. व. पा. पृ. ५३: ददृल्लविमानवत्थु ।

३-“त्यो दानं सङ्घगतं दानं थियो र अप्रमाणं गुणहुनेहरूमाथि प्रतिष्ठित गरेको थिएँ; तिमिले पुद्गलहरूलाई दिएकी थियौ, त्यसैले तिम्रो दानको फल महत्फल नभएको हो ।”

सुभद्राले यस्तो भनेपछि उनको कुरालाई स्वीकार्दै भद्राले पुनः यसो भनिन्—

“इदानेवाहं जानामि, सङ्घे दिन्नं महत्फलं ।
साहं गन्त्वा मनुस्सतं, वदञ्जू वीतमच्छरा ।
सङ्घे दानानि^१ दस्सामि^१, अप्पमत्ता पुनप्पुन’ति^२ ॥”

अर्थ—

“सङ्घमा दिने दानको फल महत्फलवायी हुँदो रहेछ भन्ने कुरा अब मैले बुझेँ, अब मनुष्यत्वमा गएर तिम्रो कुरो सुनेर मात्सर्यता रहित भई अप्रमत्ता भई फेरि फेरि सङ्घमा दानदिने छु ।”

यसपछि सुभद्रा आफ्नो ठाउँमा फर्कै गइन् ।

अनि त्रयस्त्रिंश भवन जन्मे आलोकद्वारा ढाकी आफ्नी आलोक प्रकाश पारी आएकी सुभद्रा देवपुत्रीलाई देखेर तथा उनीहरूका बीचमा भएका कुराकानी पनि सुनेर सुभद्रा अन्तर्धान भएर जानेवित्तिकै ‘यी को रहिछन्?’ भनी भन्दै शक्र देवेन्द्रले भद्रासँग यस्तो सोधे^३—

१-१. स्याममा: ‘दानं दस्सामिहं’; रोमनमा: ‘दानं दस्सामहं’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ५३: ददल्लविमानवत्थु ।

३. विमा. व. अ. क. पृ. १२२: ददल्लविमानवण्णना ।

“का एसा देवता भद्दे, तथा मन्तयते सह ।
सब्बे देवे तावत्तिसे, वण्णेन अतिरोचती'ति' ॥”

अर्थ —

“भद्रे ! तिमिसँग कुरागर्ने ती देवपुत्री को हुन् ? जो कि त्रयास्त्रशका सबं देवताहरूभन्दा पनि तेजिली छिन् ?”

अनि भद्रा भन्दछिन् —

“मनुस्सभूता देविन्द, पुब्बे मानुसके भवे ।
सहभरिया च मे आसि, भगिनी च कनिट्टिका ।
सङ्घे दानानि दत्तवान, कतपुञ्जा विरोचती'ति' ॥”

अर्थ —

“हे देवेन्द्र ! पूर्वजन्ममा मनुष्यलोकमा मनुष्य छँदा उ मेरी सौतेनी र कान्छी बहिनी पनि थिई, सङ्घमा वानदिएको पुण्यको प्रभावले गर्दा उ तेजिली भएकी हो ।”

अनि शक्र देवेन्द्रले उनलाई सङ्घगत वानदिएको महत्त्वको सम्बन्धमा प्रकाशपादें धर्मोपदेश गरे । त्यसैले यस्तो भनिएको हो —

-
१. विमा. व. पा. पृ. ५३: दहल्लविमानवत्थु ।
 २. विमा. व. पा. पृ. ५३: दहल्लविमानवत्थु ।
 ३. विमा. व. अ. क. पृ. १२३: दहल्लविमानवण्णना ।

१. “धम्मेन पुब्बे भगिनी, तया भद्दे विरोचति^१ ।
यं सङ्घमिह^२ अप्पमेय्ये^३, पतिट्ठापेसि दक्खिणं ॥
२. “पुच्छितो हि मया बुद्धो, गिज्झकूटमिह^४ पब्बते ।
विपाकं संविभागस्स, यत्थ दिन्नं महप्फलं ॥
३. “यजमानानं मनुस्सानं, पुञ्जपेक्खान पाणिनं ।
करोतं^५ ओपधिकंपुञ्जं, यत्थ दिन्नं महप्फलं ॥
४. “तं मे बुद्धो वियाकासि, जानं कम्मफलं सकं ।
विपाकं संविभागस्स, यत्थ दिन्नं महप्फलं ॥
५. “चत्तारो च पटिपन्ना, चत्तारो च फले ठिता ।
एस सङ्घो उजुभूतो, पञ्जा सील समाहितो^६ ॥
६. “यजमानानं मनुस्सानं, पुञ्जपेक्खान पाणिनं ।
करोतं ओपधिकं पुञ्जं, सङ्घे दिन्नं महप्फलं^७ ॥

१. स्याम र रोमनमा: 'विरोचसि' ।

२-२. सिंहल, स्याम र रोमनमा: 'सङ्घस्मि' ।

३. स्याममा: 'गिज्झकूटस्मि'; रोमनमा: 'गिज्झकूटस्मि' ।

४. स्याममा: 'करोन्त' ।

५. स्याम र रोमनमा: 'पुञ्जसीलसमाहितो' ।

६. सं. नि. I. पृ. २३४ यजमानसुत्तं, सक्कसंयुत्तं ।

७. “एसो हि सङ्घो विपुलो महग्गतो,
 एसप्पमेय्यो उदधीव सागरो ।
 एते हि सेट्ठा नरवीरसावका^१,
 पभङ्करा धम्ममुदीरयन्ती^२ ॥
८. “तेसं सुदिन्नं सुहुतं सुयिट्ठं,
 ये सङ्घमुद्दिस्स ददन्ति दानं ।
 सा दक्खिणा सङ्घगता पतिट्ठिता,
 महप्फला लोकविदून्^३ वण्णिता ॥
९. “एतादिसं यञ्जमनुस्सरन्ता^४,
 ये वेदजाता विचरन्ति लोके ।
 विनेय्य मच्छेरमलं समूलं,
 अनिन्दिता सग्गमुपेन्ति ठानंति^५ ॥”

अर्थ—

१-‘हे भद्रे ! तिस्री भगिनीले अधिल्लो जन्ममा जुन अप्रमाण

-
१. सिंहल र रोमनमा: ‘नरविरियसावका’ ।
 २. स्याममा: ‘धम्मकथं उदीरयन्ति’; रोमनमा: ‘धम्मकथमुदीरयन्ति’ ।
 ३. स्याममा र रोमनमा: ‘लोकविदूहि’ ।
 ४. स्याम र रोमनमा: ‘पुञ्जमनुस्सरन्ता’ ।
 ५. विमा. व. पा. पृ. ५३-५४: दहल्लविमानवत्थु ।

गुण हुने सङ्घप्रति दानदिएको थिइन्—त्यसैको कारणले गर्दा नै अहिले उनी प्रभावशाली तथा तेजिली भएकी हुन्—यो धर्मता नै हो ।

२—“एक दिन गृद्धकूट पर्वतमा मैले भगवान्सँग ‘कहाँ दानदिदा दानविभाजनको फल महान हुन्छ ?’ भनी सोधेको थिएँ ।

३—“पुण्यको इच्छागरी सांसारिक पुण्यकर्म गर्नेहरूकोनिमित्त कहाँ दानदिदा महत्फल हुन्छ ?’ भन्ने कुरा पनि मैले बुद्धको अगाडि सोधेको थिएँ ।

४—“अनि त्यस त्यस पुरुषको कर्म र कर्मफललाई जान्नसक्ने बुद्ध भगवान्छे यस्तो जवाफ दिनुभयो—

५—“मार्गमा पुग्ने चारजना र फलमा पुग्ने चारजनालाई— ऋजुभएका तथा प्रज्ञा र शीलले परिपूर्ण भएका सङ्घ भन्दछन् ।

६—“पुण्यको इच्छागरी दानदिने मानिसहरूकोनिमित्त तथा सांसारिक पुण्यकर्म गर्ने मानिसहरूकोनिमित्त सङ्घमा दिएको दानको फल महत्फलदायी हुन्छ ।’

७—“यो सङ्घ नै विपुल तथा महान छ, यो सङ्घ नै महासागरको पानी जस्तै अप्रमेय छ, यो सङ्घ नै नरवीर हुनुभएका बुद्धका श्रावकहरू हुन्—जसले ज्ञानको आलोक प्रकाश पाछन् ।

८—“जसले सङ्घलाई उद्देश्यगरी दानदिन्छ उसले राम्ररी दानदिएको हुन्छ, राम्ररी सत्कार गरेको हुन्छ तथा राम्ररी यज्ञ गरेको हुन्छ; सङ्घमा प्रतिष्ठित गराइएको त्यो दानको फल महत्फलदायी हुन्छ र यसैलाई लोकविद् हुनुभएका बुद्धले पनि प्रशंसा गर्नुभएको छ ।

९—“यसरी सङ्घमा दिएको दानको अनुस्मरणगरी जो प्रसन्न भई लोकमा विचरण गर्छ—उसले मात्सर्य मलको जरोसमेत उखेल्न सक्छ र प्रशंसित भई स्वर्गमा पनि पुग्नसक्छ ।”

अनि आयुष्मान् महाभौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै शक्र देवेन्द्रकहाँ पुग्दा उनले दहल्लविमानका जम्मै कुराहरू स्थविरलाई सुनाए । जुन कुराहरू पछि स्थविरले भगवान्लाई सुनाउनुभयो । अनि यसै कुरालाई लिएर भगवान् बुद्धले उपस्थित परिषद्लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो । जुन धर्मोपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो ।

१६. द्वारपाल^१विमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहस्थित वेणुवनमा बस्नुभएको थियो । त्यसबखत एक उपासकले सङ्घकोनिमित्त नित्य चारवटा भोजन दिने गर्थ्यो । उसको घर शहरको पुछारमा रहेकोहुँदा चोरहरूको भयले गर्दा घरको दैलो सधैं जसो बन्द गरिराख्दथ्यो । कहीले कहीले दैलो थुनिराखेको कारणले गर्दा भिक्षुहरू भिक्षा नपाई त्यसै फर्कै जान्थे ।

एकदिन उपासकले आफ्नी भार्यासँग सोध्यो—

“भद्रे ! आर्यहरूकोनिमित्त सम्मानपूर्वक भोजन दिइन्छ के ?”

अनि उसले भनी—“एकदिन आर्यहरू आउनु भएन ।”

“के कारणले त ?

“शायद दैलो थुनिएको कारणले हुनसक्छ ।”

यो सुनेर विरक्तलागी उपासकले एक पुरुषलाई “आजदेखि तिमी दैलोमा पाले बस र जब आर्यहरू आउनुहुनेछ तब वहाँहरूलाई घरमा भित्र्याई वहाँहरूको हातबाट भिक्षापात्र मागिलिई आसन

१. अट्टकथामा: 'द्वारपालक' उल्लेख भएको छ । विमा. व. अ. क.

वछ्याउने आदि समयोचित कर्तव्य पालन गर” भनी द्वारपाल राख्यो । “हुन्छ” भनी उसले त्यस्तै गर्नथाल्यो र यस्तो गर्दा गर्दा भिक्षुहरूकहाँ धर्मसुनी मनमा उत्पन्न भएको श्रद्धाको साथै कर्मफलको विश्वासको कारणले गर्दा त्रिशरणमा प्रतिष्ठित भई पञ्चशील पालनगरी अत्यन्त भक्तिपूर्वक भिक्षुहरूको उपस्थान गर्‍यो । पछि नित्य भोजन दिने उपासकको मृत्युभई उ यामा^१ लोकमा उत्पन्न भयो । द्वारपाल चाहि सेवाशुश्रूषा र दानानुमोदनादि गरेको कर्मको प्रभावद्वारा मृत्युपछि त्रयस्त्रिंशत्तमा उत्पन्न भयो । उसलाई मणी स्तम्भहरू भएका सातशय कूटागारहरूले सुशोभित भएका वेदुर्यका कोठाहरू भएका बाह्र योजनको कनकविमान उत्पन्न भयो ।

अनि देवचारिका गर्दै त्रयस्त्रिंशत्त भवनमा पुग्नु भएको आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले उसलाई देखेर उसँग यी गाथाहरूद्वारा प्रश्न सोध्नुभयो^२—

१. “उच्चमिदं मणिथूणं विमानं,
समन्ततो द्वादस योजनानि ।
कूटागार सत्तसता उलारा,
वेलुरियथम्भा रुचकत्थता सुभा ॥
२. “तत्थच्छसि पिवसि खादसि च,
दिब्बा च वीणा पवदन्ति वग्गुं ।

१. त्रयस्त्रिंशत्तभन्दा माथिल्लो लोक ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १९७: द्वारपालकविमानवण्णना ।

- दिब्बा रसा कामगुणेतथ पञ्च,
 नारियो च नच्चन्ति सुवण्णछन्ना ॥
३. “केन ते तादिसो वण्णो, ... १”
४. “पुच्छामि तं देव महानुभाव, ... २”

अर्थ —

१—“मणीहरू जडित यो विमान अग्लो छ—जसको चारैतिरबाट बाह्र बाह्र योजन छ र जसमा मनोरमणीय राम्रा राम्रा स्तम्भहरू छन् र कोठाहरूमा सुवर्णका फलेकहरू पनि वछ्याइ राखेका छन् ।

२—“त्यसमा बसेर तिम्रो खान्छौ पनि पिउँछौ पनि; मधुर स्वरले दिव्यमय वीणाहरूका आवाजहरू पनि सुनिन्छन् र यहाँ दिव्य-पञ्चकामगुणहरू पनि छन् अनि सुवर्णमय नारीहरू पनि नाचिरहेका छन् ।

३—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रोलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिम्रैले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

४—“हे महानुभावसम्पन्न देव ! म सोदछु कि—मनुष्य छँदा तिम्रैले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिम्रो यस्तो तेजिलो भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

१-२. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. ३ मा उल्लेख भए बमोजि दोह्याई पढ्नु ।

अनि यसं सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू मन्दछन्—

“सो देवपुत्तो अत्तमनो, मोगल्लानेन पुच्छितो ।
पञ्चं पुट्टो वियाकासि, यस्स कम्मस्सिदं फलं ॥”

अर्थ—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनि सो देवपुत्र खुशी भई—जुन कर्मफलद्वारा त्यस्तो सम्पत्ति पाएको हो त्यो कुरा बताउंदै उसले यस्तो भन्यो ।”

१. “दिब्बं मम^२ वस्ससहस्समायु,
वाचाभिगीतं मनसा पवत्तितं ।
एत्तावता ठस्सति पुञ्जकम्मो,
दिब्बेहि कामेहि समञ्जिभूतो ॥
२. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इधमिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “अक्खामि^३ ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूतो यमकासि पुञ्जं^३ ।

१. विमा. व. पा. पृ. ८५: द्वारपालविमानवत्थु ।

२. स्याम र रोमनमा: 'मम' ।

३-३. सिंहल, स्याम र रोमनमा: छैन ।

तेनमिह एवं जलितानुभावो,
वण्णो च मे सब्बदिसा पभासती'ति १ ॥”

अथ —

१—“मैले त केवल वचनद्वारा आजनुहोस्, बस्नुहोस् आदि मात्र भनेको थिएँ र आर्यहरूमाथि उत्पन्न भएको प्रसन्नचित्त तथा श्रद्धामात्र मेरो मनमा प्रवर्तित थियो ! दानदिनकोनिमित्त मसँग केही नभएको हुँदा मैले कुनै दान दिएको छैन । यत्तिकै कर्मको प्रभावद्वारा म दिव्यकाम सुखले युक्त भएको छु तथा मेरो दिव्यआयु एकहजार वर्ष छ ।

२—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका भोगसम्पत्तिहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

३—“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन कर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ, त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा मेरो शरीर तेजिलो भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

१७. दीपविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीमा बसिरहुनु भएको अवस्थामा घेरै उपासकोपासिकाहरू एक उपोसथको दिनमा उपोसथिक भई भोजनको समयभन्दा अगाडि नै यथाशक्य दानदिई, समयमै भोजनगरी शुद्धवस्त्र लगाई शुद्ध-उत्तरासङ्ग ओढी हातमा सुगन्धित फूलमालाहरू तथा धूपहरू लिई भोजनोपरान्त विहारमा गई मनोभावनीय (= आदरणीय) भिक्षु-हरूको उपासना गरी सन्ध्या समयमा धर्मोपदेश पनि सुने । विहारमै बस्ने इच्छागरी धर्मोपदेश सुनिरहँदा रहँदै सूर्य अस्ताई अन्धकार भयो । अनि तिनीहरूमध्ये एक स्त्रीले—अँध्यारो परेको देखी “बत्ती राखिदिनु पर्‍यो” भन्ने विचार गरी आफ्नो घरबाट बत्तीहरू ल्याउन लगाई धर्माशनको वरिपरि बत्तीहरू राखी उज्यालोपारी धर्मोपदेश सुनी । ती बत्ती प्रदान गर्न पाएकोमा उ अत्यन्त प्रसन्न तथा प्रमुदिता भई वन्दना गरी घर फर्कै गई । त्यसपछि मृत्युभई उ त्रयस्त्रिंश भवनको ज्योतिरस-विमानमा उत्पन्न भई । उसको शरीरको वर्ण अति उज्यालो तथा राम्रो थियो र अरू देवताहरूलाई जित्ती दशदिशा आलोकित पारी उ बस्दथी ।

आयुष्मान् महाभौद्गल्यायन देवचारिका गर्वा गर्दै— सो

देवतालाई चन्द्र सूर्यले कें दशदिशा आलोकितपारी एकहजार अप्सराहरू-
द्वारा परिवृत्त भई—बसीरहेकी देखेर उसँग यस्तो सोष्नुभयो'—

१. “अभिवक्न्तेन वण्णेन, यात्वं तिट्ठसि देवते ।
ओभासेन्ती दिसा सब्बा, ओसधी विय तारका ॥
२. “केन ते तादिसो वण्णो, केन ते इध मिज्ज्जति ।
उप्पज्जन्ति च ते भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “केन त्वं विमलोभासा, अतिरोचसि देवता^२ ।
केन ते सब्बगत्तेहि, सब्बा ओभासते दिसा^३ ॥
४. “पुच्छामि तं देवी महानुभावे,
मनुस्सभ्रता किमकासि पुज्जं ।
केनासि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती'ति^४ ॥”

अर्थ—

१—“हे देवते ! सुन्दर रूप धारणगरी, सबै विशातिर तेज
कैलाउदें शुक्रतारा कें तिमी बसीरहेकीछ्यौ ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ४०-४१: दीपविमानवण्णना ।
२. सिंहल, स्याम र रोमनमा: 'देवते' ।
३. स्याम र रोमनमा: 'ओभासरे' ।
४. विमा. व. पा. पृ. १२: दीपविमानवत्थु ।

२—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिम्रीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

३—“कसरी अरू देवताहरूभन्दा तिम्री विमलाभास भएकी ह्वी ? के कारणद्वारा सबैविशातिर तिम्रो शरीरबाट तेज फैलिइरहेको हो ?

४—“हे महानुभावसम्पन्ना देवी ! म सोध्दछु कि—मनुष्य छँदा तिम्रीले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिम्री यस्तो तेजिली भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबैविशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै उसले, यस्तो भनी—”

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
पुरिमाय जातिया मनुस्सलोके ।
तमन्धकारमिह तिमीसिकायं,
पदीपकालमिह अदासि^१ दीपं^२ ॥
२. “यो अन्धकारमिह तिमीसिकायं,
पदीपकालमिह ददाति दीपं ।
उप्पज्जति जोतिरसं विमानं,
पहूतमल्यं बहुपुण्डरीकं ॥

१. विमा. व. पा. पृ. १२: दीपविमानवत्थु ।

२-२. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘अदं पदीपं’ ।

३. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिज्झति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
४. “तेनाहं विमलोभासा, अतिरोचामि देवता ।
तेन मे सब्बगत्तेहि, सब्बा ओभासते दिसा ॥
५. “अक्खामि^१ ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूता यमकासि पुञ्जं^१ ।
तेनम्हि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च मे सब्बदिसा पभासती^२ति^३ ॥”

अर्थ —

१—“अघिल्लो जन्ममा मनुष्यलोकमा म मनुष्य छँदा रातपरी
अँध्यारो भयो र बत्तीबालने वेलामा मैले बत्ती दान दिएको थिएँ ।

२—“जसले रात परेको वेलामा, अँध्यारो परेको वेलामा तथा
बत्ती बालने वेलामा बत्ती दान दिन्छ—उसले धेरै पुण्डरीक फूलहरू
भएको ‘जोतिरस-विमान’ पाउन सक्छ ।

३—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो वर्ण भएको हो, त्यसैको
प्रभावद्वारा यहाँ मैले चिताए बर्मोज सिद्ध भएको हो, त्यसैको प्रभाव-
द्वारा मलाई मनपर्दा वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

१-१. यति पदहरू स्याम-पुस्तकमा छैनन् ।

२. विमा. व. पा. पृ. १३: दीपविमानवत्थु ।

४—“त्यसैले म अरू देवताहरूभन्दा पनि विमलाभास भएकी हुँ, त्यसैको प्रभावद्वारा सबैदिशातिर मेरो शरीरबाट तेज फैलिइरहेको हो ।

५—“हे महानुभाव सम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेकी थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

त्यसपछि मौद्गल्यायन स्थविरले जुन कुरा सोध्नु भएको थियो सो कुराको अर्थ बताइसकेपछि सोही कुराको कारणमा बताइएका दानादिका उपदेशद्वारा उसको चित्त उपयुक्त भएको बुझ्नु भई महामौद्गल्यायन स्थविरले उसलाई चतुसत्यका कुराहरू प्रकाशपानु भयो । सत्यको उपदेश सुनाइसक्नु भएपछि सो देवपुत्री परिवार सहित स्तोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित भई । त्यसपछि स्थविर त्यहाँबाट फर्केर आउनुभई घटेका कुराहरू जन्मै भगवान्लाई सुनाउनुभयो । अनि भगवान्ले सोही कुरालाई लिएर उपस्थित परिषद्लाई विस्तारपूर्वक धर्मोपदेश गर्नुभयो । त्यो धर्मोपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो । उपदेश सुनेका महाजनहरूले त्यहाँदेखि विशेष गरी प्रदीप दान गर्ने कुरामा ध्यानदिन थाले ।

१८. नागविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध वाराणशीको ऋषिपतन मृगदा-
बनमा बस्नुभएको थियो । त्यस समय वाराणशी वासिनी श्रद्धासम्पन्ना
तथा शीलसम्पन्ना एक उपासिकाले भगवान्को उद्देश्य गरी एकजोर वस्त्र
बुझलगाई राम्ररी सफागरी भगवान्को छेउमा गएर भगवान्को चरण-
कमलमा सो वस्त्र राखी यस्तो विन्तिगरी—

“भन्ते ! भगवान्ले यो एकजोर वस्त्र अनुकम्पापूर्वक स्वीकार
गर्नुहोस्—जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मको लागि हित र सुख हुनेछ ।”

भगवान्ले स्वीकार गर्नुभयो र उसको उपनिश्रय सम्पत्ति देखेर
उसलाई धर्मोपदेश पनि गर्नुभयो । धर्मश्रवणपछि उ स्रोतापत्ति-फलमा
प्रतिष्ठित भई । त्यसपछि भगवान्लाई वन्दना तथा प्रदक्षिणा गरी उ
घर फर्की । केही समय नबित्दै मृत्युभई यमुत्तरा भन्ने नामले उ
त्रयस्त्रिंश लोकमा उत्पन्न भई । उ शक्र देवराजाकी प्रिया तथा
मनापिनी थिई । उसको पुण्यको प्रभावद्वारा हेमजाल प्रतिच्छन्न उत्तम
हात्ती उत्पन्न भयो । त्यसको काँधमा मणीमय मण्डपको बीचमा राम्ररी
बछ्याइराखेको रत्नमय आसन पनि उत्पन्न भयो । त्यसको दुइ दाहामा
कमलका फूलहरूले भरिभराउ भएका दुइ पुष्करिणी पनि उत्पन्न भए ।

त्यस पुष्करिणीका पद्मकर्णिकाहरू माथि बसेका, हातमा पञ्चतूर्यादि लिएका देवकन्याहरू नाच्छन् पनि गाउँछन् पनि ।

शास्ता इच्छानुसार वाराणशीमा बस्नुभएपछि जहाँ श्रावस्ती हो त्यहाँ चारिकागदँ जानुभयो र क्रमशः श्रावस्तीमा पुगी जेतवनमा बस्नुभयो ।

अनि आफूले अनुभूत गरेका दिव्यसम्पत्तिहरू देखेर सो देवताले त्यस्को कारण विचार गरी हेर्दा—शास्तामा एकजोर बस्त्र प्रदान गरेको हो भन्ने कुरा थाहापाएपछि मनमा उत्पन्न भएको प्रीतिसौमनस्यको कारणले गर्दा भगवान्प्रति उसको महत् श्रद्धा उत्पन्न भयो । अनि भगवान्लाई वन्दना गर्ने मनसाय लिई रातको याम बितिसकेपछि हात्तीमा चढी आकाशबाट आई हात्तीबाट ओल्हीं भगवान्लाई वन्दना गरी बुद्धात् जोरी उ एक छेउमा उभिइरही ।

त्यसधखत भगवान्को नगीच बसिरहुनु भएका आयुष्मान् बङ्गीसले भगवान्को स्वीकृति लिई उसँग यस्तो सोछ्नुभयो^१—

१. “अलङ्कृता मणिकञ्चनाचितं”,
सोवण्णजालचितं^२ महन्तं ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. १४५—४६: नागविमानवण्णना ।

२. स्याममा: ‘कनक कञ्चनाचितं’; रोमनमा: ‘मणिकनक कञ्चनाचितं’ ।

३. बर्मीमा: ‘सुवण्णजालचितं’ ।

अभिरूह गजवरं सुकृष्णितं,
इधागमा वेहायसं^१ अन्तलिक्वे ॥

२. “नागस्स दन्तेसु दुवेसु निम्मिता,
अच्छोदका^२ पदुमिनियो सुफुल्ला ।
पदुमेसु च^३ तूरियगणा^३ पभिज्जरे,
इमा च नच्चन्ति मनोहरायो ॥

३. “देविद्धिपत्तासि महानुभावे,
मनुस्सभूता किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती^४ति^४ ॥

अर्थ—

१—“मणीकाञ्चनहरू जडिएका सबैप्रकारका आभरणहरू लगाई महान विचित्र सुवर्णजालहरूले सजाइएका उत्तम हात्तीमा चढी आकाशबाट तिम्रो यहाँ आयो ।

२—हात्तीका दुवै दाह्राहरूमा निर्मित—निर्मल पानीले भरिएका पद्मफूलहरूले शोभायमान भएका दुइ पुष्करिणीहरूमा तूर्यगणहरू बाल्लयहरूको आवाजको बीचमा मनोहरढंगले नाचछन् ।

-
१. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘वेहासयं’ ।
२. सिंहलमा: ‘अच्छोदिका’ ।
३-३. स्याममा: ‘तूरियगणा’; बर्मीमा: ‘च तूरियगणा’ ।
४. विमा. व. पा. पृ. ६१-६२: नागविमानवत्थु ।

३—“देवऋद्धि भएका महानुभावसम्पन्ना तिमीले मनुष्यलोकमा छँदा के पुण्य गन्थौ ? कुन कारणले तिम्रो यस्तो ज्वलित प्रभाव भएको हो ? सबैदिशातिर तिम्रो वर्ण पनि फैलिदैछ ।”

यसरी सोधिएपछि देवताले यस्तो भनी—

१. “वाराणसियं उपसङ्कमित्वा,
बुद्धस्सहं^१ वत्थयुगं अदासि ।
पादानि वन्दित्वा^२ छमा निसिदि,
वित्ता^३ चहं^४ अञ्जलिकं अकासि ॥

२. “बुद्धो च मे कञ्चनसन्निभत्तचो,
अदेसयि समुदयदुक्खनिच्चत्तं ।
असह्वत्तं दुक्खनिरोधसस्सत्तं^५,
मगं अदेसयि^६ यतो विजानियं^७ ॥

१. स्याम र रोमनमा: ‘बुद्धस्सा’ ।

२. सिंहल र रोमनमा: ‘वन्दित्व’ ।

३-३. स्याममा: ‘चित्तावत्तं’; सिंहलमा: ‘वित्त वहं’; रोमनमा: ‘वित्तावत्तं’ ।

४. स्याम र रोमनमा: ‘दुक्खनिरोधसच्चं’ ।

५. सिंहलमा: ‘अदेसेसि’ ।

६. रोमनमा: ‘विजानिस्सं’; नालन्दा पालिमा: ‘विमानिस्सं’ ।

३. “अप्पायुकी कालकता ततो चुता,
उपपन्ना तिदसगणं^१ यसस्सिनी ।
सक्कस्सहं^२ अञ्जतरा पजापति,
यसुत्तरा नाम दिसामु विस्सुता^३ति ॥”

अर्थ—

१—“वाराणशीको ऋषिपतनमा गई मैले बुद्धलाई एक जोर वस्त्र दानदिएँ, वहाँको चरणकमलमा वन्दना गरी भुइमा बसेँ अनि प्रसन्न भई दुइहात जोरी वहाँलाई नमस्कार पनि गरेँ ।

२—“काञ्चनवर्ण हुनुभएका वहाँले मलाई दुःख, दुःखसमुदय र त्यसको अनित्यताको बारेमा उपदेश गर्नुभयो । अनि असंस्कृत भएको निर्वाण र निर्वाणगामिनी मार्गको बारेमा पनि उपदेश गर्नुभयो—जुन धर्महरूलाई मैले साक्षात्कार पनि गरेँ ।

३—“अनि अल्पायुक्ताको कारणले गर्दा त्यहाँबाट च्युत भई म यशस्विनी भई देवगणहरूमा उत्पन्न भएँ र शक्रका प्रजापतिहरूमध्ये एक भएँ र यमुत्तरा भन्ने मेरो नाम सबैदिशातिर प्रख्यात भयो ।”

१. स्याममा: 'नितसानं'; रोमनमा: 'तिदसानं' ।

२. सिंहल, स्याम र रोमनमा: 'सक्कस्साहं' ।

३. विमा. व. पा. पृ. ६२: नागविमानवत्थु ।

१६. नावाविमानकथा

एक समय भगवान् धेरें भिक्षुहरू साथमालिई जनपद चारिका गर्दै कोशाल जनपदको थूण भन्ने ब्राह्मण गाउँमा^१ जानुभयो । त्यसवखत थूण ब्राह्मण गाउँका ब्राह्मणहरूले यस्तो सुने—

“धमण गौतम हाँच्रो गाउँमा आउँदैछन् ।”

अनि बुद्धधर्म प्रति प्रसन्न नहुने, मिथ्यादृष्टिक तथा मात्सर्य स्वभावका ती थूण गाउँका ब्राह्मणहरूले यस्तो सोचे—

“यदि धमण गौतम यस गाउँमा आई दुइ चारदिन बसेको खण्डमा यस गाउँका सबैजसो मानिसहरूलाई उनले आफ्नो वशमा राख्नसक्छन् र ब्राह्मण धर्मले प्रतिष्ठा पाउन सक्ने छैन ।”

यसरी सोचेर उनीहरूले भगवान्लाई त्यहाँ नराख्ने विचार गरी अथवा जस्तो गर्दा भगवान् त्यहाँ बस्न नसक्ने हो त्यस्तो गर्ने उपाय

-
१. उदान पालिको ‘उदपान सूत्र’ मा चाहिँ ‘थूण भन्ने मल्लहरूको ब्राह्मण गाउँ’ भनी उल्लेख भएको छ । पृ. १५९, चूलवग्गो-७. यो थूण गाउँ कोशल राज्य अन्तर्गत मल्लहरूको गाउँ हो भनी D. P. P. I. पृ. १०४२ मा डा. मललसेकरले उल्लेख गरेका छन् ।

सोची—नदीका तीर्थस्थानहरूमा राखिराखेका डुङ्गाहरू अन्ततिर लगे, पूलहरूमा जान नसक्ने गरिदिए तथा पानी-मण्डप तथा शालाहरू पनि परिभोग गर्न नहुने गरिदिए । यौटा पानीको कुवा बाहेक अरू सबै कुवाहरूमा घाँस र परालहरू राखी छोपिदिए । यसैलाई लिएर उदान-पाल्लिले पनि यस्तो उल्लेख गरेको छ—

“अनि थूण गाउँका ब्राह्मण गृहपतिहरूले भ्रमण मुण्डकले पानी खान नपाऊन् भनी कुवामा घाँस र परालहरू राखी छोपिदिए !”

उनीहरूको ती विकारतालाई जान्नु भई उनीहरू प्रति अनुकम्पा राख्नु भई भगवान् बुद्ध भिक्षुहरू सहित आकाशमार्गबाट नदी पार गरी क्रमशः थूण ब्राह्मण गाउँमा आइपुग्नु भयो । अनि वहाँ बाटाको एकापट्टिको एक रुखमनि बिच्छ्याइराखेको आसनमा बस्नुभयो । त्यसवखत केही पँधेर्नीहरू भगवान्को नजिकबाट जाँदै थिए । त्यस गाउँका मानिसहरूले—“यदि भ्रमण गौतम यहाँ आएमा उनको

-
१. उदा. पा. पृ. १५९: उदपानसुत्तं, चूलवग्गो—७, अ. क. पृ. २५६. उदानट्टकथानुसार (पृ. २६५) जब थूण गाउँका ब्राह्मणहरूले माथि उल्लेख भए अनुसार पानी नखुवाउने निश्चय गरे तब उनीहरूले त्यसवखत रहेको एकमात्र पानीखाने कुवाबाट एकहप्तासम्मको लागि पानी वसारी सो कुवामा घाँस र परालहरू राखी छोपि दिएका थिए । त्यस कुवामा बाहेक अरू कुवाहरूमा पानी सुकेको थियो भनी उल्लेख भएको छ ।

प्रत्युत्गमनादि गरी स्वागत नगर्ने तथा घरमा आउने उनका कुनै पनि श्रावकलाई कुनै भिक्षा पनि नदिने" भन्ने आदि कराल गरेका थिए ।

त्यस गाउँको एक ब्राह्मणकी दाशीले गाग्रोमा पानी लिएर गइरहेकी वेलामा भिक्षुसङ्घहरूद्वारा परिवृत्त भई बसिरहनु भएका बुद्ध भगवान्लाई उसले देखी । हिडाइको कारणबाट वहाँहरू थकित तथा प्यासी भइरहेको कारण पनि उसले बुझी । अनि उसले प्रसन्नतापूर्वक वहाँहरूलाई पानी दिने इच्छा गरी । त्यसबखत उसले—“यच्चपि यी गाउँलेहरूले श्रमण-गौतमलाई कुनै प्रकारले स्वागतसम्भ पनि नगर्ने भन्ने कराल गरेका छन् । तथापि यस्ता पुण्यक्षेत्र तथा दाक्षिण्यसम्पत्ति पाएर पनि मैले पानीमात्र दिएर भएपनि आफ्नो शरण बनाउन सकिन भने कहिले म यस्तो दुःखी जीवनबाट पारतर्न सकूँला ? अतः मेरा मालिक तथा अरू सबै गाउँलेहरूले चाहे मलाई पिट्नु चाहे मारुन् तर मैले यस्ता पुण्यक्षेत्रहरूलाई पानी त अवश्य नै पियाउने नै छु” भन्ने दृढ निश्चय गरी अरू पँधेर्नीहरूले रोकदा रोकदै पनि उसले आफ्नो जीवन नै समर्पित गरी टाउकोबाट गाग्रो फिकी बुझहातले गाग्रो एक छेउमा राखी —मनमा उठेको महत् प्रीतिसौमनस्य लिई भगवान्कहाँ गई पञ्चाङ्ग-वन्दना गरी भगवान्लाई पानीद्वारा निम्त्याई । उसको प्रसन्नचित्तलाई हेरी उसमाथि अनुग्रह गर्दै भगवान्ले पानी छानी हातखुट्टा घोई पानी पनि पिउनुभयो । तर गाग्रोमा भने पानी घटेको थिएन । यो देखेर उ फन् प्रफुल्लित भई अर्को भिक्षुलाई पनि उसले पानी दिई । यस्तै प्रकारले उसले एक एक जनालाई गरी सबै भिक्षुहरूलाई पानी दिई । तथापि

गाग्रोको पानी भने कत्तिपनि घटेको थिएन । यो देखेर उ अत्यन्त प्रसन्न भई पूर्णघट लिएर घरतिर लागी ।”

उसले पानी दिएको कुरा उसका मालिक ब्राह्मणले सुनेर—
 “यसले गाउँलेहरूको कराललाई भङ्ग गरी र मलाई पनि निन्दनीय गराइदिए” भन्ने लागेपछि क्रोधले आगो जस्तो भई मुरमुरिई उसलाई भुइमा पछारी हातखुट्टाले खूब कुट्यो । सोही कुटाइको कारणबाट उसको जीवनको अन्त भई उ त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भई । उसको पुण्यको प्रभावद्वारा कल्पवृक्ष जस्तो शोभायमान भएको एक विशाल विमान उत्पन्न भयो । त्यस विमानलाई घेरालगाई मोतीको जाल र चाँदीका बालुवाहरू छरिएका तथा नदीको सेतो तीर भएको, नदीमा शीतल-निर्मल भण्डजस्तै पानी बगिरहेको नदी पनि उत्पन्न भयो । यो नदीको दुवै किनारमा उदयानहरूले सुशोभित ठाउँ ठाउँका पुष्करिणीहरूमा पञ्चरंगी पद्मपुष्पहरूद्वारा प्रतिमण्डित भएका डुङ्गाहरू पनि उत्पन्न भए । उ त्यहाँ दिव्यसम्पत्तिको सुखानुभव गर्दै बस्नथाली^१ ।

अनि भगवान्‌ले आयुष्मान् आनन्दत्ताई आमन्त्रण गर्नुभयो—

“आनन्द ! तिमिले मलाई कुवाबाट पानी ल्याऊ ।”

स्थविरले—“भन्ते ! थूण गाउँका मानिसहरूले कुवालाई फोहर पारेका छन् (दूसितो) । अतः पानी ल्याउन सकिँदैन” भनी मन्नुभयो ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. ३७: नावाविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. ३७: नावाविमानवण्णना ।

दोश्रो र तेथ्रो पटक पनि भगवान्ले आनन्दलाई 'पानील्याऊ' भनी अहाउनु भयो ।

अनि तेथ्रो पटकमा भगवान्को पात्र लिई आनन्द स्थविर कुवातिर जानुभयो । आनन्द स्थविर कुवातिर जाँदा जाँदै डोरी राखेर तान्नुपर्ने कुवाको पानी कुवा भरिएर चारैतिर बग्नुथाल्यो । सबै घाँस र परालहरू आपसेआफ बगेर गए । यसरी बग्दै आएको पानीले गाउँका अरू सुकेका पोखरी तथा कुवाहरू सबै भरिए । मानो वर्षा भएको ठाउँहरूमा पानी पानी भयो^१ । यो आश्चर्य तथा अद्भूत प्रातिहार्य देखेर आश्चर्य तथा चकीत परी भगवान्कहाँ गई गाउँका ब्राह्मणहरूले भगवान्सँग क्षमा माग्ने । ब्राह्मणहरूले आफूले गरेका अपराधलाई अपराधकोरूपमा भगवान्सँग क्षमा माग्ने वित्तिकै^२ पानीको बाढी साम्यभएर गयो भन्ने कुरा नावाविमानवण्णनाले, उल्लेख गरेको छ । त्यसपछि उनीहरूले भगवान् र भिक्षुसङ्घकोनिमित्त बस्ने ठाउँहरूको व्यवस्थामिलाई भोलिकोनिमित्त भोजनद्वारा निम्तो

१. उदा. अ. क. पृ. २६७: उदपानसुत्तवण्णना, चूलवग्गो-७.

२. उदा. अ. क. पृ. २६६-६७: उदपानसुत्तवण्णना, चूलवग्गो-७ यहाँनिर उदानअट्टकथाले विस्तृत वर्णन गरेको छ । 'पानी पानी भई सबै ठाउँमा पानी भरिएको कुनै देव ऋद्धि वा बुद्धको ऋद्धि-द्वारा नभई पुण्य ऋद्धिद्वारा त्यसो भएको हो' भन्ने कुरापनि उहीं पृ. २६७ मा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

३. उदा. अ. क. पृ. २६७.

समेत गरे । दोश्रो दिनमा महादानको तयारी गरी बुद्ध सहित भिक्षुसङ्घलाई भोजन गराई भोजन कार्य सिद्धिएपछि थूण गाउँका सबै ब्राह्मण गृहपतिहरू भगवान्को उपासन गर्दै बसे ।

त्यसबखत त्यो देवताले आफूले पाएको श्रीसम्पत्तिमाथि प्रत्यक्ष-वेक्षणा गरी हेर्दा “पानी दिएको कारणद्वारा त्यस्तो फल पाएको हो” भन्ने कुरा बुझी उसको मनमा अपार प्रीति तथा सौमनस्य उत्पन्न भयो । अनि उसले “अवश्य पनि अहिल्यै नै भगवान्को दर्शन गर्न जानुपर्‍यो” भन्ने सोची “सम्यक् प्रतिपन्नहुनेहरू माथि दिएको थोरै दानको फल महान् हुँदो रहेछ भन्ने कुरा पनि मनुष्यलोकमा प्रकट गर्नेछु” भनी उत्साहित भई—सहस्र अप्सराहरूद्वारा परिवृत भई, उदयान तथा नदी सहितको विमानलाई महति देवऋद्धि तथा महति देवानुभावद्वारा महाजनहरूले देख्दादेख्दै विमानबाट ओल्हीं भगवान् छेउ गई अभिवादन गरी बुझ्दाहात जोरो उभिइरही । अनि भगवान्ले उसैद्वारा त्यस परिषद्लाई कर्मफलका कुराहरू प्रत्यक्ष बताउने लगाउने विचार गरी उसलाई यस्तो भन्नुभयो^१ ।

१. “सुवण्णच्छदनं नावं, नारि आरुह तिट्ठसि ।

ओगाहसि पोक्खरणिं, पदुमं छिन्दसि पाणिना ॥

२. “कूटागार निवेसा ते, विभत्ता भागसो मित्ता ।

दद्दल्लमाना आभन्ति, समन्ता चतुरोदिसा ॥

३. “केन ते तादिसो वण्णो, ... १”

४. “पुच्छामि तं देवि महानुभावे, ... २”

अर्थ—

१—“हे नारी ! तिमी सुनले मोरेको डुङ्गामा बस्दछ्यौ जसको चारैतिर पुष्करिणीहरू छन् र जसबाट पत्रका फूलहरू टिप्दछ्यौ ।

२—“ठीकसँग भाग लगाई विभाजन गरिएको कूटागारमा तिमी बस्दछ्यौ जुन चारैदिशातिर टल्टलती टल्कनको साथै प्रकाश पनि भाइरहेछ ।

३—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिमीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिमीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

४—“हे महानुभाव सम्पन्ना देवी ! म सोध्दछु कि—मनुष्य छँदा तिमीले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिमी यस्ती तेजिली भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

यसरी भगवान्‌ले चारवटा गाथाहरूद्वारा प्रश्न सोध्नुभयो । अनि यसं सम्बन्धमा सङ्गीतिकारहरू भन्दछन्—

१-२. माथि पृ. ९ मा उल्लेख भए बमोजि यहाँका बाँकी पदहरू दोहऱ्याई पढ्नु । विमा व. पा. पृ. ११: ततियनावाविमानवत्थु ।

“सा देवता अत्तमना, सम्बुद्धेन पुच्छिता ।
पञ्चं पुट्टा वियाकासि, यस्स कम्मस्सिदं फलं ॥”

अर्थ—

“सम्बुद्धद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—
जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउंदै उसले
यस्तो भनी ।”

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
पुरिमाय जातिया मनुस्सलोके ।
दिस्वान भिक्खू तसिते किलन्ते,
उट्ठाय पातुं उदकं अदासि ॥
२. “यो वे किलन्तान पिपासितानं,
उट्ठाय पातुं उदकं ददाति ।
सीतोदका तस्स भवन्ति नज्जो,
पहूतमल्या बहुपुण्डरीका ॥
३. “तं आपगा अनुपरियन्ति सब्बदा,
सीतोदका बालुकसन्थता नदी ।
अम्बा च साला तिलका च जम्बुयो,
उट्ठालका पाटलियो च फुल्ला ॥

४. “तं भूमिभागेहि उपेतरूपं,
विमानसेट्टं भुससोभमानं ।
तस्सीध कम्मस्स अयं विपाको,
एतादिसं पुञ्जकता लभन्ति ॥
५. “कूटागार निवेसा मे, विभत्ता भागसो मिता ।
दद्ल्लमाना आभन्ति, समन्ता चतुरो दिसा ॥
६. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिज्ज्फति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
७. “अक्खामि ते बुद्ध महानुभाव,
मनुस्सभूता यमकासि पुञ्जं ।
तेनम्हि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च मे सब्बदिसा पभासति ।
एतस्स कम्मस्स फलं^१ ममेदं^१,
अत्थाय^२ बुद्धो उदकं अपायी^३ति^३ ॥”

१-१. स्याम र रोमनमा: 'अयं विपाको' ।

२. स्याम र रोमनमा: 'उट्टाय' ।

३. स्याम र रोमनमा: 'अपासि' ।

२. विमा. व. पा. पृ. ११-१२: ततियनावाविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“अघिल्लो जन्ममा म मनुष्यलोकमा मनुष्य भएको बेलामा थकित तथा प्यासी भएका भिक्षुहरूलाई देखेर उनीहरूलाई मैले पानी दिएँ ।

२—“जसले थकित तथा प्यासी भएकालाई पानीदिन्छ उसले धेरै मालाहरू सहित पुण्डरीकहरूले सुशोभित तथा शीतल पानी भएको नदी पाउँछ ।

३—“त्यो शीतल पानी भएको नदी चारैतिर सधैं बग्दछ र त्यसको तीरमा बालुवाहरू छरिएका हुन्छन्—आँप, साल तथा जमुना आदिका रुखहरू पनि हुन्छन् अनि उद्दालक र पाटली भन्ने फूलहरूले पनि सजिएको हुन्छ ।

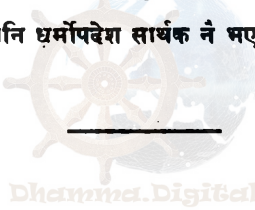
४—“त्यस्तो भूमिभागमा रहेको विमान अतिमुन्दर हुन्छ; सोही पानी दानको कारणद्वारा मैले यस्तो पाएकी हुँ; पुण्य गर्नेले यस्तै पाउँदछन् ।

५—“गजूर भएको मेरो घरलाई ठीकसँग विभाजन गरिएको छ, चारैदिशातिर टल्कनुको साथै प्रकाश पनि आइरहेछ ।

६—“सोही पुण्यको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा चिताए बमोजि मैले यहाँ भोगसम्पत्तिहरू पनि पाएकी हुँ ।

७-“हे महानुभावसम्पन्न बुद्ध ! मनुष्य छँदा जुन पुण्यकर्म गरेको थिएँ सो कुरो मैले बताएँ; त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो ज्वलित प्रभाव भएको हो र मेरो तेज पनि सबैदिशातिर फैलिएको हो । यही पुण्यफल दिलाइदिनकोनिमित्त तथा मेरो हितकोनिमित्त बुद्ध भगवान्‌ले मैले दिएको पानी पिउनु भएको हो ।”

यसप्रकार प्रसन्न हुने सो बेवतालाई भगवान्‌ले आफैँले पाएको धर्मको उपदेश गर्नुभई चतुसत्यका कुराहरू प्रकाश पार्नुभयो । उपदेशको अन्त्यमा सो बेवता स्त्रोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित भई । त्यहाँ भेला-भएका परिषद्‌लाई पनि धर्मोपदेश सार्थक नै भएको थियो ।

२०. पीठविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीस्थित अनाथपिण्डिकको जेत-वनाराममा विहार गरिरहनुभएको वेलामा-- प्रसेनजित् कोशळ राजाले बुद्धप्रमुख भिक्षुसङ्घलाई एक हप्तासम्म 'अशदृश-दान' दिएको बेखेर अनाथपिण्डिक महाश्रेणीले पनि तीनदिनसम्म र विशाखा महाउपासिकाले पनि महादान दिएपछि यो अशदृश-दानको बयान सारा जम्बुद्वीपमा प्रख्यात हुँदै गयो । अनि महाजनहरूका बीचमा यस्तो कुरा चलन थाल्यो --

“केत, यसरी महान भोगसम्पत्तिहरू परित्याग गरेर दिएको दानको पुण्यफल मात्र महत्फल हुन्छ कि अथवा आ-आफना गच्छे अनुसार परित्याग गरी दिएको दानको फल पनि महत्फल हुनसक्छ ?”

यो कुरा सुनेर भिक्षुहरूले भगवान्लाई सुनाए । अनि त्यसबखत भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो

-
१. 'अशदृश-दान' भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा सुमं. वि. II. पृ. ४६३: महागोविन्दसुत्तवण्णनामा वर्णित गरिएको छ र धम्म. प. अ. क. पृ. ४२७: असदिसदानस्सवत्थु, लोकवग्गमा पनि वर्णित गरिएको पाइन्छ ।

“भिक्षु हो ! दातव्य-सम्पत्तिहरू विशाल हुँदाँमा दानको फल महान हुने होइन । बरु चित्तप्रसाद-सम्पत्ति र क्षेत्रसम्पत्तिद्वारा दानको फल महान हुन्छ । अतः एक मुठी कनिका भए पनि, एक टुक्रा कपडा भए पनि, तृण-सन्थरण वा पर्ण-सन्थरण भए पनि अथवा गौतमा भिजाइएको हरितकी भए पनि – अतिप्रसन्न चित्त राखी दाक्षिण्यमा दान दिएको खण्डमा—त्यो पनि महत्फलतर र महाप्रभावशाली तथा महाविस्फारक हुनसक्छ^१ ।”

त्यसैले शक्र देवेन्द्रले यस्तो भनेका हुन्—

“नत्थि चित्ते पसन्नमिह, अप्पिका नाम दक्खिणा ।
तथागते वा सम्बुद्धे, अथ वा तस्स सावके’ति^२ ॥”

अर्थ—

Dhamma.Digital

“तथागत सम्यक् सम्बुद्ध अथवा वहाँका श्रावकहरूमा प्रसन्न-चित्त राखी दिएको दान-चित्तको फल कम हुन सक्दैन ।”

जब यो कुरा सारा जम्बुद्वीपमा फैलिएर गयो तब मानिसहरूले श्रमण-ब्राह्मण, गरीब, बटुवा तथा याचकहरूलाई यथाशक्ति दानदिन थाले । कसैले आँगनहरूमा पानी राखे तथा कसैले दलान-कोठाहरूमा

१. विमा. व. अ. क. पृ. ४: पीठविमानवण्णना ।

२. यो गाथा जा. अ. क. I. पृ. १७१: खदिरङ्गारजातकं, नं. ४० मा र विमा. व. पा. पृ. ७०: पीठविमानवत्थु मा उल्लेख भएको छ ।

आसनहरू बछ्छाए । यस्तो अवस्थामा राम्रो हाउ-भाउ भएको सुसंयमी —हात खुट्टाको चलन-बलन संयम भएको हेर्न र बोल्नमा सुसंयमी भएको, शारीरिक ईर्यापथहरूमा शान्तशान्त भएको—एक पिण्डचारिका गर्ने स्थविर भिक्षाटन् गर्दै भोजनको समय नजिक आएपछि एक घरको छेउमा पुगे । त्यहाँ श्रद्धासम्पन्ना एक कुलकी छोरीले स्थविरलाई देखेर —मनमा उठेको गौरबले गर्दा महत् प्रीति-सौमनस्य उत्पन्न गरी— स्थविरलाई निम्त्याई घरभित्र लगिसकेपछि पञ्चाङ्ग बन्दना गरी आसनको रूपमा आफ्नो पीरा (पीठ) राखी त्यसमाथि एक असल पहुँलो कपडा पनि बछ्छाइ दिई । स्थविर त्यसमा बसेपछि “अहो ! मैले पुण्यक्षेत्र पाएँ” भनी प्रसन्नचित्त गरी यथाशक्य आहारद्वारा स्थविरलाई सन्तपित गरी । पंखाले पनि हम्किन थाली । भोजनपछि आसन-दान र भोजन-दान सम्बन्धी धर्मोपदेश गरी स्थविर फर्केर गए ।

आफूले दिएको त्यो दान र ती धर्मोपदेशका कुराहरू फेरि फेरि सम्झदा शरीरभरी फैलिएर गएको प्रीति-प्रामोदक्यको कारणले गर्दा उसले सो बछ्छाइ दिएको आफ्नो पीराको आसन पनि स्थविरलाई नै चढाई । अनि केही दिन पछि कुनै रोगको कारणबाट परलोक भई र उ प्रयस्त्रिश भवनमा बाह्र योजन भएको कनकविमानमा उत्पन्न भई । उसका एकहजार परिवार अप्सराहरू पनि भएका थिए । पीराको आसन-दानको फलद्वारा एक योजन भएको कनक-आसन उत्पन्न भयो । यो वेगसम्पन्न आकाशमा जाने कनक-आसन कूटागार जस्तै (घर जस्तै) थियो । त्यसैले यसको नाम ‘पीठ-विमान’ रहन गयो । पहुँलो कपडा बिच्छ्याइदिएको कर्मको प्रभावद्वारा सो ‘पीठ-विमान’ को वर्ण पनि

सुनको जस्तै भएको थियो । महत् प्रीतिले दान दिएको कर्मको प्रभावले गर्दा सो विमान वेगसम्पन्न थियो । दाक्षिण्यको इच्छा अनुसार सन्तुष्टपारी दान दिएको प्रभावले गर्दा सो विमान इच्छा गरेको ठाउँमा जान-सकदथ्यो । प्रसन्नताको सम्पत्ति पनि महान भएको हुँदा सो विमान पनि प्रसन्नजनक तथा अति शोभनीय थियो! ।

एक उत्सवको दिनमा—देवताहरू आ-आफ्ना दिव्यानुभावहरू देखाउँदै उद्घान-क्रीडा गर्नकोनिमित्त गइरहेको बेलामा सो देवता पनि दिव्य-वस्त्र लगाई दिव्याभरणहरूले विभूषिता भई एकहजार अप्सराहरूले परिवृत्त भई आफ्नो भवनबाट निस्की त्यो पीठ-विमानमा बसी महान देव-ऋद्धि तथा महान श्रीशौभाग्यले युक्तभई चन्द्र-सूर्यले ऊँ प्रकाश फैलाई उदघानतिर गई । त्यसबखत देवलोकको चारिका गर्दै त्रयस्त्रिंश भवनमा पुगु भएका आयुष्मान् महामौद्गल्य।यनले सो देवताको नजिक आफूलाई देखाउनु भयो । अनि सो देवताले वहाँलाई देखेर मनमा उत्पन्न भएको प्रसन्नता र गौरवको कारणले गर्दा ऋद्ध आसनबाट ओल्हीं स्थविर छेउ गई पञ्चाङ्ग बन्वना गरी हात जोरी उभिई रही ।

यद्यपि स्थविरले—उसले र अरूले गरेका कुशलाकुशल कर्म-सम्बन्धी कुराहरू यथाकर्मोपग-ज्ञानद्वारा हातमा राखेको अमलालाई जाने ऊँ प्रज्ञावलद्वारा प्रत्यक्षरूपले जाँच सक्नुहुन्छ तथापि उत्पन्न हुने-वित्तिकै धर्मसिद्धिको कारणद्वारा घेरंजसो देवताहरूले 'कहाँबाट च्युतभई म यहाँ उत्पन्न भएको हुँ' भन्ने कुरा र 'कस्तो कुशल-कर्म गरेर

मैले यस्तो सम्पत्ति पाएको हुँ' भनी अतीत जन्मका कुराहरू तथा आफूले संचय गरेका कर्मसम्बन्धका कुराहरू जान्न सक्छन् । त्यसैले उसैद्वारा आफ्नो कर्मका कुराहरू प्रकाश गराउन लगाई यसद्वारा देव सहित मनुष्यलोकलाई कर्मफल सम्बन्धी कुराहरूको प्रत्यक्षीकरण गराउने इच्छा गरी वहाँले उसँग यसरी सोध्नुभयो?—

१. “पीठं ते सोवणमयं उलारं,
मनोजवं गच्छति येनकामं ।
अलङ्कते मल्यधरे सुवत्थे,
ओभाससि विज्जुरिवब्भकूटं ॥
२. “केन ते तादिसो वण्णो, केन ते इध मिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च ते भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “पुच्छामि तं देवि, महानुभावे,
मनुस्सभूता किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती'ति ॥”

१. विमा. व. अ. क. पृ. ६: पीठविमानवण्णना ।

२. स्याममा: 'माल्यधरे' ।

३. विमा. व. पा. पृ. ३: पठमपीठविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“जसरी मनको वेग इच्छागरेको ठाउँमा पुग्छ त्यसरी नै तिम्रो यो सुवर्णमय विशाल पीठ-^१ विमान पनि पुग्नसक्छ; तिमी पनि राम्रा वस्त्रहरू लगाई अलंकृतभई मालाहरू लगाई आकाशमाथि बिजुली चम्के छैं चम्कंदै छ्यौ ।

२—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिम्रीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

३—“हे महानुभावसम्पन्ना देवी ! म सोध्दछु कि—मनुष्य छँदा तिम्रीले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिम्री यस्ती तेजिली भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि धर्मसंग्राहकहरू भन्दछन्—

“सा देवता अत्तमना, मोग्गल्लानेन पुच्छिता ।

पञ्चं पुट्टा वियाकासि, यस्स कम्मस्सिदं फलं^२ ॥”

१. पालि भाषामा ‘पीठ’ को अर्थ—काठको टुक्रा, पसल अथवा बजार, बलीदिने ठाउँ, बेतको मेच, खाट तथा काठको पीरा आदि हुन्छन् ।

यहाँ चाहिँ पीरा (= आसन) भन्ने अर्थ हो । विमा. व. अ. क.

पृ. ७: पीठविमानवण्णना ।

२. विमा. व. पा. पृ. ३: पठमपीठविमानवत्थु ।

अर्थ—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भएर—जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउँदै उसले यस्तो भनी—”

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
अब्भगतानासनकं अदासि ।
अभिवादयि अञ्जलिकं अकासि,
यथानुभावं च अदासि दानं ॥
२. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिज्ज्फुत्ति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूता यमकासि पुञ्जं ।
तेनम्हि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च मे सब्बदिसा पभासती'ति^१ ॥”

अर्थ—

१—“मनुष्यलोकमा मनुष्य भइरहेको वेलामा मैले अभ्यागतहरूलाई आसन दिएँ, अभिवादन गरेँ, हातजोरी नमस्कार गरेँ तथा यथाशक्य दान पनि दिएँ ।

१. विमा. व. पा. पृ. ३-४: पठमपीठविमानवत्थु ।

२—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

३—“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिलो शरीर भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैत्रिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

यसरी सो देवताले प्रश्नको उत्तर सुनाएपछि आयुष्मान् महा-मौद्गल्यायनले उसलाई विस्तारपूर्वक धर्मोपदेश गर्नुभयो । यो उपदेश परिवार ३हित सो देवताकोनिमित्त सार्थक भएको थियो । त्यसपछि मनुष्यलोकमा आई स्थविरले भगवान्लाई सबै कुराहरू सुनाउनुभयो र यसै कुरालाई लिएर भगवान्ले उपस्थित परिषद्लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो ।

२१. फलदायकविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहको वेणुवनमा बस्नुभएको थियो । त्यस समय राजा बिम्बिसारको मनमा असमयमा आँप खाने इच्छा उत्पन्न भयो र राजाले यो कुरा बगँचेलाई भने—

“हे पुरुष ! मलाई आँप खाने इच्छा भएको छ । अतः मलाई आँप ल्याइदेऊ ।”

बगँचे भन्दछ—

“देव ! यसवखत आँपको बगँचामा आँपहरू छैनन् । यदि तपाइले केही समयसम्म पर्खिनसक्नु हुन्छ भने मैले त्यस्तो उपाय गर्नेछु जसद्वारा आँपहरू फल्नेछन् ।”

“हे पुरुष ! त्यसोभए त्यस्तै गर” भनी राजाले भने ।

अनि बगँचे बगँचामा गई आँपको रूखको फेदको धूलो माटो ढिकी त्यसमा त्यस्तो माटो छर्‍यो र त्यस्तो पानीदियो जसबाट चिरकाल नबित्दै आँपका रूखका पातहरू जम्मै फरेर गए । त्यसपछि उसले त्यो माटो हटाई फारसको कसर मिसिएको प्राकृतिक धूलो माटो राखी राम्ररी पानी दियो । अनि केही दिनमै आँपको रूखमा मुजुरा र

त्यसपछि फूलहरू फुलनथाले । अनि एक रुखमा सर्वप्रथम रातारङ्गले रंगाएका जस्ता रङ्ग भएका तथा सुगन्धित र स्वादिला चारवटा आँपहरू ङुण्डएका देखापरे । त्यसपछि बगैँचेले ती चारवटा पाकेका आँपहरू टिपी राजालाई दिन्छु भनी लगिरहेको बेलामा—बीच बाटामा आयुष्मान् महामौद्गल्यायनलाई भिक्षाटन् गइरहेको देखेर उसले यस्तो सोचन थाल्यो—

“यी आँपका फलहरू उत्तम छन् । यी आँपहरू यी आर्यलाई दिनेछु । हो, यसो गर्नले मलाई राजाले मान्न पनि सक्छन् अथवा देशबाट निकाला पनि गर्नसक्छन् । यसो गर्दा चाहे मलाई मारुन्, चाहे देशबाट निकाला गरुन् तर मैले यी आँपहरू दिने नैं छु । राजालाई विदा केवल यसै जीवनमा मात्र मैले पूजासम्मानको रूपमा केही फल पाउन सक्नेछु । तर आर्यलाई दिएको खण्डमा मैले यसै जीवनमा र परजीवनमा पनि अप्रमाण फल पाउन सक्नेछु ।”

यति सोचेर आफ्नो ज्यानको समेत माया नलिई आँपका फलहरू स्थविरलाई चढाई उहाँबाटै उ राजाकहाँ गई उसले राजालाई वृत्तान्त कुरा विन्तिगन्यो । अनि राजाले उसले सुनाएको कुरा साँचो हो वा होइन भन्ने बुझ्न राजपुरुषहरूलाई आज्ञादिए ।

स्थविरले ती फलहरू भगवान्लाई चढाउनुभयो । भगवान्ले तीमध्ये एउटा सारिपुत्र स्थविरलाई, एउटा महामौद्गल्यायन स्थविरलाई, एउटा महाकाश्यप स्थविरलाई दिनुभयो र एउटा

आफंले खानुभयो । भगवान्‌ले आँपहरू बाँडीदिनुभएको कुरा राजपुरुष-
हरूले राजालाई विन्तिगरे ।

यो कुरा सुनेर—“यो पुरुष साँच्चकं बुद्धिमानी रहेछ जसले
आफ्नो ज्यानको समेत माया नगरी प्राणको बाजी लगाई पुण्यकमाउने
काममा लाग्यो । यसले आफूले गरेको परिश्रमलाई उचित स्थानमा
लगायो” भनी खुशी भई उसलाई एउटा गाउँ र वस्त्रहरू पुरस्कार दिई—
“हे पुरुष ! जुन पुण्य तिमिले आँप दान दिएर पायो त्यो पुण्य मलाई
पनि देऊ” भनी राजाले भने ।

उसले—“महाराज ! खुशीसाथ दिन्छु, खुशीसाथ पुण्य लिनुहोस्”
भनी भन्यो ।

त्यसपछि सो बगैँचे मरेर त्रयस्त्रिंश लोकोत्पन्नभयो ।
उसकोनिमित्त सातशय गजुरहरूले प्रतिमण्डित भएको सोह्र योजनको
कनकविमान उत्पन्न भयो । देवचारिकामा जानुभएका आयुष्मान्
महामौद्गल्यायनले उसलाई देखेर उसँग यस्तो सोध्नुभयो^१ ।

१. “उच्चमिदं मणिशूणं विमानं,
समन्ततो सोलस^२ योजनानि ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. २३१: फलदायकविमानवण्णना ।

२. स्याममा: ‘द्वादस’ ।

कूटागार सत्तसता उलारा,
वेलुरियथम्भा^१ रुचकत्थता^२ सुभा ॥

२. “तत्थच्छसि पिवसि खादसि च,
दिब्बा च वीणा पवदन्ति वग्गुं ।
अट्टट्टका सिबिखता साधुरूपा,
दिब्बा च कञ्जा त्तिदसचरा^३ उलारा ।
नच्चन्ति गायन्ति पमोदयन्ति ॥

३. “देविद्विपत्तोसि महानुभावो,
मनुस्सभूतो किमकासि पुञ्जं ।
केनासि एवं जलितानुभावो,
वण्णो च ते सब्बदिसा पभासती’ति^४ ॥

अर्थ—

१—“मणीहरू जडित यो विमान अग्लो छ जसको चारैतिरबाट सोह्र सोह्र योजनहरू र सातशय कूटागारहरू पनि छन् जसमा मनोरमणीय राम्रा राम्रा स्तम्भहरू भएका ठूला ठूला कोठाहरूमा सुवर्णका फलेकहरू पनि बछ्छाडएका छन् ।

१. स्याम र रोमनमा: ‘वेलुरियत्थम्भा’ ।

२. स्याममा: ‘रुचिरत्थता’ ।

३. रोमनमा: ‘त्तिदसावरा’ ।

४. विमा. व. पा. पृ. १०१-०२: फलदायकविमानवत्थु ।

२—“त्यसमा बसेर तिमी खान्छौ पनि पिउँछौ पनि मधुर स्वरले दिव्यमय वीणाहरू पनि बजाइन्छन् चौसट्टी जना सुशिक्षिता राम्रा राम्रा देवकन्याहरू पनि छन् जो नाच-गान गरी प्रमुदिता छन् ।

३—“देवश्रद्धि भएका महानुभावसम्पन्न तिमीले मनुष्य छंदा के पुण्यकर्म गर्नु ? कुन कारणद्वारा तिम्रो यस्तो ज्वलित प्रभाव भएको हो ? सबैदिशातिर तिम्रो तेज पनि फैलिदैछ ।”

अनि यसै सम्बन्धमा सङ्गीतिकारहरू भन्दछन्—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएको हो सो कुरा बताउँदै उसले यसो भन्यो ।”

१. “फलदायी फलं विपुलं लभति,
ददमुजुगतेसु^१ पसन्नमानसो ।
सो हि पमोदति^२ सग्गतो^३ तिदिवे,
अनुभोति च पुञ्जफलं विपुलं ॥

२. “तवेवाहं^४ महामुनि, अदासि चतुरोफले ।

१. विमा. व. पा. पृ. १०२: फलदायकविमानवत्थु ।
 २. सिंहलमा: ‘मज्जुगतेसु’ ।
 ३-३. स्याममा: ‘मोदति सग्गप्पत्तो’; सिंहलमा: ‘मोदतिसग्गतो’ ।
 ४. सिंहल र स्याममा: ‘तथेवाहं’ ।

३. “तस्मा हि फलं अलमेव दानुं,
निच्चं मनुस्सेन सुखत्थिकेन ।
दिब्बानि वा पत्थयता सुखानि,
मनुस्ससोभगगतमिच्छता^१ वा^१ ॥
४. “तेन मे तादिसो वण्णो, ...^२
५. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव, ...^३”

अर्थ—

१—“ऋजु भएका श्रावकमाथि चित्त प्रसन्न गरी दिएको फल-दानको फल यस्तै विपुल हुन्छ; अनि उ पुण्यफल अनुमोदन गर्दै स्वर्गमा गई प्रमुदित हुन्छ ।

२—“हे महामुनि ! तपाइलाई नै मैले चारवटा फलहरू दिएको थिएँ ।

३—“मनुष्य सौभाग्यताको इच्छा गरी अथवा दिव्यसम्पत्तिको प्रार्थना गरी—सँधैँ सुख चाहने मानिसहरूले फल-दानदिनु असल हो ।

४—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मैले चिताए अनुसार सिद्ध भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

१-१. स्याममा: ‘मनुस्ससोभाग्यतमिच्छता वा ति’ ।

२-३. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. १० मा लेखे बमोर्जि दोहन्थाई पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. १०२: फलदायकविमानवत्तु ।

[१९४]

बुद्धकालीन विमानकथा

५-“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा मेरो शरीर तेजिलो भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।

Dhamma.Digital

२२. भिक्षवादायिकाविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीस्थित जैतवनमा बस्तुभएको थियो । त्यस समय उत्तर मथुरा (उत्तर मधुरा) मा एक आयुक्षीण भएको स्त्री थिई । उ मृत्युपछि अपायमा उत्पन्न हुन सक्थी ।

एकदिन प्रत्यूष समयमा महाकरुणासभापति ध्यानबाट उठ्नुभई लोकमा हेरिरहुनु भएको वेलामा भगवान् बुद्धले सो स्त्रीलाई अपायमा उत्पन्न हुनसक्ने कुरा थाहापाउनु भयो । अनि करुणाद्वारा उत्साहित हुनुभई उसलाई सुगतिमा प्रतिष्ठित गराइदिने उद्देश्य लिई भगवान् एकलै श्रावस्तीबाट मथुरामा जानुभयो । त्यहाँ पुगेपछि पूर्वाह्न समयमा चौवर पहिरी, पात्र-चौवर ग्रहण गरी नगर बाहिर भिक्षाटन्कोनिमित्त जानुभयो । त्यसवखत सो स्त्रीले घरमा खाना तयारपारी एकठाउँमा राखी गाग्रो लिई पधेरांमा गई नुहाइ-धुवाइ गरी गाग्रोमा पानी लिई उ आफ्नो घरतिर लागी । त्यसवखत उसले बीच बाटामा भगवान्लाई देखी । भगवान्लाई देखेर “भन्ते ! भिक्षा पाउनुभयो के ?” भनी भगवान्सँग सोध्दा भगवान्ले “पाउनेछु” भनी भन्नुभएको कुरा सुनी— भगवान्ले भिक्षा नपाएको कुरा बुझी गाग्रो झुडमा राखी भगवान् छेउ गई सम्मानपूर्वक बन्डना गरी “भन्ते ! मैले भिक्षा-भोजन चढाउने छु

स्वीकार गर्नुहोस्” भनी उसले विन्तिगरी । भगवान्‌ले तूष्णीभावद्वारा स्वीकार गर्नुभयो^१ ।

अनि भगवान्‌ले स्वीकार्नु भएको कुरा बुझी उ अगाडिबाटै घरमा गई भुइ बढारी, पानी छर्की, सफासुग्घरपारी तथा भुइमा आसन वछ्याई भगवान्‌को आगमनको प्रतीक्षामा उभिइरही । भगवान्‌ घरभित्र पसी वछ्याइराखेको आसनमा बस्नुभयो । त्यसपछि उसले बडो सम्मानपूर्वक भगवान्‌लाई भोजन गराई । भोजन सिद्धिएपछि भगवान्‌ले उसलाई अनुमोदना धर्मोपदेश गरी फर्केर जानुभयो । भगवान्‌को अनुमोदना धर्मोपदेश सुनी अत्यधिक प्रीतिसौमनस्य अनुभव गरी भगवान्‌लाई आँखाले देखुञ्जेलसम्म हेर्दै बुद्धारम्मण प्रीति लिई हातजोरी उ उभिइरही । त्यसपछि उसको मृत्युभयो र उ त्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भई । एकहजार अप्सराहरू उसका परिवारहरू भए ।

अनि देवचारिका गर्दै जाँदा सो देवतालाई महत् दिव्यानुभाव तथा महत् दिव्यविभूतिको अनुभव गरिरहेको देखेर निम्न गाथाहरूद्वारा उसले गरेको पुण्यकर्मको कुरा सोध्नुहुँदै आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले यस्तो भन्नुभयो^२—

१. विमा. व. अ. क. पृ. ९४: भिक्खादायिकाविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. ९४-९५: भिक्खादायिकाविमानवण्णना ।

१. “अभिककन्तेन वण्णेन, ... १”
२. “केन ते तादिसो वण्णो, ... २”
३. “पुच्छामि तं देवि महानुभावे, ... ३”

अर्थ—

१—“हे देवते ! सुन्दर रूप धारण गरी सबंदिशातिर तेज फंलाउं दें शुक्रतारा कं तिमी बसीरहेकीछ्यौ ।

२—“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिमीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिमीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

३—“हे महानुभावसम्पन्ना देवी ! म सोध्दछु कि—मनुष्य छंदा तिमीले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिमी यस्ती तेजिली भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबंदिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यसं सम्बन्धमा धर्मसंप्राहकहरू भन्दछन्—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई— जुन कर्मको फलद्वारा त्यो सम्पत्ति पाएकी हो सो कुरा बताउं दे उसले यस्तो भनी १—।”

१-२-३. यहाँका वाँकी पदहरू माथि पृ. ८ र ९ मा उल्लेख भए जस्तै दोह्याई पढ्नु । विमा व. पा. पृ. ३३: पठमभिक्षादायिका-विमानवत्थु ।

४. विमा. व. पा. पृ. ३३: पठमभिक्षादायिकाविमानवत्थु ।

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
पुरिमाय जातिया मनुस्सलोके ।
अद्दसं विरजं बुद्धं, विप्पसन्नमनाविलं,
तस्स अदासहं भिक्खं, पसन्ना सेहि पाणिभि ॥
२. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध भिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसोपिया ॥
३. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूता किमकासि पुञ्चं ।
तेनम्हि एवं जलितानुभावा,
वण्णो च मे सब्बदिसासु पभासती'ति' ॥”

अर्थ —

१—“अधिल्लो जन्ममा मनुष्यलोकमा म मनुष्य छंदा मैले विरज हुनुभएका, अति प्रसन्न तथा निर्मल हुनुभएका बुद्धलाई देखे' अनि मैले प्रसन्नतापूर्वक आफ्नै हातले वहाँलाई भिक्षादान दिए' ।

२—“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

३—“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छंदा जुन पुण्य-कर्म मैले गरेकी थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा तेजिली शरीर

१. विमा. व. पा. पृ. ३३-३४: पठमभिक्खादायिकाविमानवत्थु ।

भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

अनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले परिवार सहित ती देवतालाई धर्मोपदेश गरी फर्केर आएर भगवान्लाई त्यो प्रवृत्ति जन्मै सुनाउनुभयो । भगवान्ले सोही कुरालाई कारण बनाई उपस्थित परिषद्-लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो । त्यो धर्मोपदेश देवसहित मनुष्यलोकलाई सार्थक भएको थियो ।

२३. मट्टकुण्डलीविमानकथा

एक समय भगवान् श्रावस्तीको जेतवनमा बसिरहनु भएको थियो । त्यस समय श्रावस्तीमा एक आढ्य तथा महाधनी ब्राह्मण थियो । उ अश्रद्धालु अप्रसन्न तथा मिथ्यादृष्टिक थियो । उसले कसैलाई पनि केही दिँदैनथ्यो । कसैलाई पनि केही नदिने भएको हुनाले नै उसलाई 'अदिग्गुण्डक' को नामले लोकजनहरूले चिन्दथे । उसको एक पुत्र पनि थियो । एकदिन उसकोनिमित्त कुण्डली बनाउन आवश्यक पन्थो र सुनारलाई बनाउन लगाउँदा ज्यालादिन पर्ला भनी उसले आफैले सुन पिटी कुण्डली बनाइदियो । त्यहाँदेखि उसको पुत्रको नाम नै 'मट्टकुण्डली' भन्ने रहन गएको हो^१ । मिथ्यादृष्टि, लोभी तथा कञ्जूसको कारणले गर्दा तथागतलाई अथवा तथागतका श्रावकहरूलाई उ हेर्न पनि चाहन्नथ्यो । यतिमात्र होइन उसको पुत्रलाई पनि उसले— "तात ! भ्रमण गौतम तथा उनका श्रावकहरूकहाँ नजानू" भनी सिकाउँदथ्यो^२ ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. २५९: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।

२. धम्म. प. अ. क. पृ. १२-१३: मट्टकुण्डलीवत्थु, यमकवग्गो-१.

३. विमा. व. अ. क. पृ. २५९: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।

सोह्र वर्षको उमेरमा पुग्दा मट्टकुण्डलीलाई पण्डुरोग लाग्यो । अनि उसकी आमाले उसलाई हेर्दै—“हे ब्राह्मण ! तिम्रो छोरालाई रोग लागेको छ औषधी गराऊ” भनी भनी । यो सुनेर—“हे स्त्री ! यदि वंदघ बोलाएर ल्याएको खण्डमा उनलाई भात-वेतन दिनपर्ने हुन्छ । वंदघ बोलाउने कुरा निकाली तिम्री मेरो धन खर्च गराउन खोज्दछ्यौ” भनी ब्राह्मणले भन्यो ।

“त्यसोभए के गर्छौ त ?” भनी ब्राह्मणिले सोध्दा “जस्तो गर्दा धनखर्च हुन्न त्यसो गर्नेछु” भनी जवाफ दिई ब्राह्मण कुनै एक वंदघकहाँ गई “फलाना रोगलाई तपाइहरू के औषधी गर्नुहुन्छ ?” भनी सोध्दा उसले “कुनै एक रुखको बोक्रो पकाई पियाउँछु” भनी भनेको सुनी उसले पनि त्यस्तै गन्यो । यस्तो गर्दागर्दै माणवको रोग फन् फन् बढेर आयो र असाध्य हुनथाल्यो । मट्टकुण्डली फन् फन् कमजोर भएर गएको देखेपछि बल्ल बल्ल एक वंदघलाई बोलाएर ल्यायो । वंदघले उसको रोग निको नहुने कुरा बुझी - “मेरो एउटा काम छ, अतः अरु कुनै वंदघलाई बोलाई औषधी गराऊ” भनी वंदघ फर्केर गयो । त्यसपछि ब्राह्मणले ‘माणव मर्ने छ’ भन्ने कुरा बुझी “माणवलाई हेर्नकोनिमित्त आउने जानेहरूले कोठाभित्रका श्रीसम्पत्तिहरू देखलान्” भन्ने विचार गरी माणवलाई कोठाबाहिर बलानमा ल्याई राख्यो^१ ।

यिनै कुराहरूलाई विमानवत्थु अट्टकथाले यसरी उल्लेख गरेको छ ।

“माणव बिरामी भएपछि धन खर्च होला भन्ने डरले गर्दा औषधी नगरी आखिरी अवस्थामा वैदघ बोलाएर ल्यायो र औषधी गरेर निकोपार्न नसक्ने कुरा बुझी वैदघ फर्केर गयो । त्यसपछि माणवलाई बाहिर ल्याएर राख्यो ।”

त्यसै रातको प्रत्यूष समयमा महाकरुणा समापत्ति ध्यानबाट उठी लोकमा हेरिरहुनु भएको वेलामा भगवान् बुद्धले सो मट्टकुण्डलीको आयु क्षीण भएको तथा उ मरणपछि नरकमा उत्पन्न हुनसक्ने कुरा पनि देखेनुभयो । अनि फेरि आफू त्यहाँ गएको खण्डमा आफूमाथि उसले प्रसन्नचित्त राख्ने छ र मृत्युपछि उ त्रयस्त्रिंश देवलोकमा उत्पन्न हुनसक्ने छ भन्ने कुराको साथै त्यसपछि देवलोकबाट आई मसानमा रोइरहेको आफ्नो पिताकहाँ गई उसलाई विरक्तपार्ने छ भन्ने कुरा पनि थाहापाउनु भयो । अनि सो देवपुत्र र उसको पिता पनि आफूकहाँ आउने छन् अनि महाजनहरू पनि एकत्रित हुनेछन् र त्यसबखत मैले धर्मोपदेश गर्दा महाधर्माभिसमय^१ पनि हुनेछ भन्ने कुरा समेत वहाँले ज्ञात गर्नुभयो । यति कुरा थाहापाउनु भएपछि भगवान् बुद्ध पूर्वाह्न समयमा चीवर पहिरी, पात्र-चीवर ग्रहण गरी महान् भिक्षुहरूका साथ श्रावस्तीमा

१. विमा. व. अ. क. पृ. २५९: मट्टकुण्डलीविमानवणना ।

२. धम्मपदट्टकथाले चौरासीहजार प्राणीहरूले धर्माभिसमय लाभ गर्ने छन् र मट्टकुण्डली र उसको पिताले स्रोतापत्ति-फल पाउने छन् भन्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । पृ. १४: मट्टकुण्डलीवत्थु, यमकवग्गो-१.

भिक्षाटनार्थं जानुहुँदै मट्टकुण्डली माणवको पिताको घर नजिक उभिई वहाँले छवर्ण बुद्धरश्मी फैलाउनु भयो^१ ।

भित्तातिर हेरेर^२ सुतिरहेको मट्टकुण्डलीले आफूलाई हेर्ने गराउनकोनिमित्त छवर्ण^३ बुद्धरश्मीको कीरण जब भगवान्‌ले फैलाउनु भयो तब उसले 'के रहेछ यो ?' भनी फर्की यताउति हेर्दा—दान्त हुनुभएका, संघत हुनुभएका, शान्त इन्द्रिय हुनुभएका, बत्तीसमहापुरुष-लक्षणहरू^४ र असीत्यानुव्यञ्जनहरूले^५ सुशोभित हुनुभएका, व्यामप्रभा^६ रश्मीको तेजद्वारा प्रदियोत हुनुभएका, अनुपम बुद्धश्रीद्वारा अचिन्तेय हुनुभएका तथा बुद्धानुभावद्वारा प्रकाशमान हुनुभएका भगवान् बुद्धलाई देख्यो । यो देखेर उसको मनमा—“बुद्ध नै यहाँ आइपुग्नु भएको हो क्यारे—जसको रूपसम्पत्ति यस्तो छ, जसको आफ्नो तेजद्वारा सूर्यको तेजलाई पनि धमिलो पार्न सक्छ, जसको मनोरम्यताको प्रभावद्वारा चन्द्रमालाई पनि मलिन पार्न सक्छ, जसले आफ्नो शान्तदान्त भावद्वारा सबै श्रमण ब्राह्मणहरूलाई जित्न सक्छ; शान्तेन्द्रिय हुनेको

१. विमा. व. अ. क. पृ. २६०: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।

२. धम्म. प. अ. क. पृ. १४.

३. छ वर्ण रश्मी भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा लेखकको बु. श्रा. च. भाग-१. पृ. ३५ को पादटिप्पणीमा हेर्नु ।

४. हेर लेखकको बु. ब्रा. पृ. १६८ मा ।

५. हेर लेखकको बु. श्रावि. च-१. पृ. ४७९ को पादटिप्पणीमा ।

६. शरीरको चारैतिर भएको प्रभालाई 'व्यामप्रभा' भन्दछन् ।

प्रभाव यस्तै हुन्छ ! अवश्य पनि वहाँ नै लोकका अग्रपुरुष हुनुहुन्छ । मलाई नै अनुकम्पा राख्नुभई वहाँ यहाँ आउनु भएको हो” भन्ने जस्तो लागेपछि अपार प्रीति र सौमनस्य अनुभव गर्दै प्रसन्नमुद्राले बुद्धहात जोरी नमस्कार गर्दै माणव फेरि सुत्यो । यो देखेर “स्वर्गोत्पत्तिको लागि यसको-निमित्त यति नै पर्याप्त छ” भन्ने विचार गर्नुभई भगवान् फर्केर जानुभयो । उ पनि प्रीति-सौमनस्यलाई नछोडिकनै मृत्यु भई त्रयस्त्रिंश लोकोत्तमा बाह्य योजनिक^१ विमानमा उत्पन्नभयो ।

मट्टकुण्डली मरेपछि उसको बाबुले गर्नुपर्ने दाहसंस्कार गर्‍यो र भोलिपल्ट उ मसानमा गई “हे मट्टकुण्डली ! हे मट्टकुण्डली !! कहाँ गयो मेरो एकलौटे पुत्र !!” भन्दै रुँदै विलापगर्दै चिता घुम्नथाल्यो । उता देवलोकोत्तमा उत्पन्न भएको देवपुत्रले आफ्नो श्रीसम्पत्तिलाई हेरी “कहाँबाट म यहाँ आइपुगेको रहेछु ? मैले त कुनै कुशलकर्म गरेको छैन” भनी विचार गरी हेर्दा—आफ्नो पूर्वजन्ममा मरणको समयमा भगवान् बुद्धमाथि उत्पन्न भएको चित्तप्रसादको कारण र वहाँलाई भक्तिपूर्वक हातजोरी नमस्कार गरेको कर्मको प्रभावद्वारा हो भन्ने कुरा बुझी “अहो ! महानुभाव सम्पन्न बुद्ध भगवान् !!” भन्दै उसको मनमा तथागत प्रति बडो ठूलो प्रसन्नता उत्पन्न भयो । अनि अदिश्रपुण्डक ब्राह्मण के गर्दै रहेछन् भन्नेतिर विचार गरी हेर्दा—उसले उ मसानमा गई रोइरहेको कुरा देखेर “अघि यिनले मलाई औषधी मात्र पनि गरेनन् ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. २६०: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।

धम्म. प. अ. क. पृ. १४ ले भने तीस योजनिक भनी लेखेको छ ।

अहिले भने मसानमा गई रोइरहेछन्, अब गएर यिनलाई विरक्त गराई कुशलपथमा राखिदिनेछु” भन्ने सोची उत्तिखेरै देवलोकबाट आई मट्टकुण्डलीकै जस्तै रूप धारण गरी “हा चन्द्र, हा सूर्य !” भन्दै रुँदै कराउँदै उ आफ्नो पिताको नगिच गई एक ठाउँमा बस्यो । “अहो ! मट्टकुण्डली आयो । यो किन रोइरहेको रहेछ” भन्ने लागेपछि उसले गाथाद्वारा उसँग सोध्यो^१ ।

“अलङ्कृतो मट्टकुण्डली^२,
मालधारी^३ हरिचन्दनुस्सदो ।
बाहा पग्गय्ह कन्दसि,
वनमज्जे किं दुक्खितो तुवं^४ति^५ ॥

अर्थ —

“हे मट्टकुण्डली ! माला लगाई हरिचन्दनको लेप लगाई तथा अलंकृत भई यो वनको बीचमा तिम्रो किन रुँदैछौ ? तिम्रीलाई के दुःख पन्थो ?”

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. २६०-६१: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।
 २. नालन्दा पालिमा: ‘मट्टकुण्डली’ ।
 ३. सिंहल र स्याममा: ‘मालाधारी’ ।
 ४. विमा. व. पा. पृ. ११८: मट्टकुण्डलीविमानवत्थु ।

देवपुत्र भन्दछ—

“सोवण्णमयो पभस्सरो,
उप्पन्नो रथपञ्जरो मम ।
तस्स चक्कयुगं न विन्दामि,
तेन दुक्खेन जहामि^१ जीवितं^२ ति^३ ॥”

अर्थ—

“फल्लुक्कल्लु कल्लिकेने सुवर्णमय रथ मैले पाएको छु तर त्यसका
दुइचक्काहरू भने छैनन्—त्यसैको दुःखले म रोइरहेको हूँ र त्यसैको
कारणले म मर्ने पनि छु ।”

ब्राह्मण भन्दछ—

“सोवण्णमयं मणिमयं,
लोहितकमयं^३ अथ रूपियमयं^४ ।

-
१. सिंहलमा: 'जहिस्सं'; स्याम र रोमनमा: 'जहिस्सामि' ।
 २. विमा. व. पा. पृ. ११८.
 ३. सिंहलमा: 'लोहितङ्कमयं'; स्याममा: 'लोहितङ्गमयं' ।
 ४. सिंहलमा: 'रूपियामयं' ।

आचिक्ख मे^१ भद्माणव,
चक्कयुगं पटिपादयामि^२ ते^३ति^४ ॥”

अर्थ—

“हे भद्र माणव ! कस्तो चक्का चाहन्छौ भन—सुनको, मणीको, चाँदीको अथवा रातो मुगाको—जस्तो तिम्रो चाहन्छौ त्यस्ता चक्काहरू म बनाइदिनेछु, नरोऊ ।”

“सो माणव तस्स पावदि—
‘चन्दिमसुरिया^५ उभयेत्थदिस्सरे ।
सोवण्णमयो रथो मम,
तेन चक्कयुगेन सोभती^६ति^७ ॥”

अर्थ -

“अनि माणव उसलाई भन्दछ—‘मेरो सुनको रथको लागि आकाशमा देखिने चन्द्र-सूर्यका बुइबटा चक्काहरू मात्र सुहाउँछन्, त्यसैले म चन्द्र-सूर्य नै चाहन्छु ।”

-
१. स्याममा: ‘मे तुव’ ।
 २. सिहल र स्याममा: ‘पटिलाभयामि’ ।
 ३. विमा. व. पा. पृ. ११८: मट्टकुण्डलीविमानवत्थु ।
 ४. बर्मीमा: ‘चन्दिसूरिया’ ।
 ५. विमा. व. पा. पृ. ११८.

ब्राह्मण भन्दछ—

“बालो खो त्वं असि माणव,
 यो त्वं पत्थयसे अपत्थियं ।
 मञ्जामि तुवं मरिस्ससि,
 न हि त्वं लच्छसि चन्दिमसुरिये’ति १ ॥”

अर्थ—

“हे माणव ! मलाई लाग्छ कि तिमो मूर्ख हौ; जुन तिमो
 अप्रार्थनीय वस्तुको प्रार्थना गर्छौ; त्यो चन्द्र-सूर्य मरेर गए पनि तिमिले
 पाउनसक्ने छैनौ ।”

शैवपुत्र भन्दछ—

“गमनागमनं पि दिस्सति,
 वण्णधातु उभयत्थ वीथिया ।
 पेतो^२ कालकतो न दिस्सति,
 को निध^३ कन्दतं बाल्यतरो’ति^४ ॥”

-
१. विमा. व. पा. पृ. ११८.
 २. सिंहल र स्याममा: ‘पेतोपन’ ।
 ३. स्याममा: ‘नीध’ ।
 ४. विमा. व. पा. पृ. ११९: मट्टकुण्डलीविमानवत्थु;।

अर्थ —

“जसको गमनागमन पनि देखिन्छ, जसको आउने जाने बाटो पनि बुवैतिर देखिन्छ; किन्तु मरेर पितृ भएको प्राणीको रूप देखिदैन, अतः देखिने वस्तुको लागि रुने पुरुष मूर्ख होला कि अथवा नदेखिने वस्तुको लागि रुने पुरुष मूर्ख होला ?—यी मध्ये को अधिक मूर्ख होत ?”

ब्राह्मण भन्दछ—

“सच्चं खो वदेसि माणव,
अहमेव कन्दतं बाल्यतरो ।
चन्दं विय दारको रुदं,
पेतं कालकताभिपत्थियि'ति^१ ॥”

अर्थ —

“हे माणव ! तिम्रो कुरो साँच्चो हो, जो नदेखिने वस्तुकोनिम्ति रुँदैछु—म नै अधिक मूर्ख हुँ; देखिने चन्द्र-सूर्यको कारणमा रुने बालक-भन्दा पनि नदेखिने पितृको कारणमा रुने म नै मूर्खतर हुँ ।”

यति भनेर पुत्रको कुरालाई प्रशंसा गर्दै ब्राह्मणले पुनः यस्तो भन्यो^१—

१. विमा. व. पा. पृ. ११९.

२. विमा. व. अ. क. पृ. २६२: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।

१. “आदित्तं वत मं सन्तं, घतसित्तं व पावकं ।
वारिना विय ओसिञ्चं, सब्बं निब्बापये दरं ॥
२. “अब्बही^१ वत मे सल्लं, सोकं हृदयनिस्सितं ।
यो मे सोकपरेतस्स, पुत्तसोकं अपानुदि ॥
३. “स्वाहं अब्बूल्हसल्लोस्मि, सीतिभूतोस्मि^२ निब्बुतो ।
न सोचामि न रोदामि, तव सुत्वान माणवा’ति ॥”

अर्थ—

१—“मेरो हृदयमा घिउ राखेको आगो कुँ बलिरहेको शोकाग्नि-लाई पानीले आगो निभाइदिए कुँ तिमिले मेरा सबै मानसिक दुःखलाई निभाइदियो ।

२—“मेरो हृदयको शोकरूपी काँढोलाई तिमिले फ्रिकिदियो; पुत्र-वियोगको कारणले गर्दा शोकमा परिरहेको मलाई तिमिले मेरो शोक हटाइदियो ।

३—“हे माणव ! तिअो कुरा सुनिसकेपछि अब ममा भएको शोकरूपी काँढो छैन, शोकरूपी आगो निभिसक्यो, अब म शीतल भएको छु; अब मैले शोक पनि गर्ने छैन ।

यसपछि माणवले माणवरूप छाडी देवरूप धारण गरेर देखाएपछि ब्राह्मणले यसरी सोध्यो^३—

-
१. स्याममा: ‘अब्बल्हं’; रोमनमा: ‘अब्बूल्हो’ ।
 २. स्याममा: ‘सीतभूतोस्मि’ ।
 ३. विमा. व. अ. क. पृ. २६३: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।

“देवता नुसि गन्धब्बो, अदु^१ सक्को पुरिन्ददो ।
को वा त्वं कस्स पुत्तो, कथं जानेमु तं मयं'ति^२ ॥”

अर्थ—

“तिमी देवता ह्यौ वा गन्धर्ब ह्यौ अथवा शक्र देवेन्द्र ह्यौ ?
तिमी को ह्यौ र कसको पुत्र ह्यौ भनी कसरी मैले जानू ?”

ब्राह्मणको प्रश्न सुनी देवपुत्रले यस्तो भन्यो —

“यं च कन्दसि यं च रोदसि,
पुत्तं आलाहने सयं दहिहत्वा^३ ।
स्वाहं कुसलं करित्वा^४ कम्मं,
तिदसानं सहव्यतं^५ गतो^६'ति^६ ॥”

अर्थ —

“जो तिमिले आफ्नो मृत-पुत्रलाई मसानमा स्वयं जलाई जसको

-
१. सिंहलमा: 'आदु'; स्याममा: 'आदू' ।
 २. विमा. व. पा. पृ. ११९: मट्टकुण्डलीविमानवत्थु ।
 ३. स्याममा: 'डहिहत्वा' ।
 ४. स्याममा: 'करित्वान' ।
 - ५-५. सिंहलमा: 'सहव्यतं पत्तो'; स्याममा र रोमनमा: 'सहव्यतं पत्तो' ।
 ६. विमा. व. पा. पृ. ११९.

कारणमा तिमी हँदैछौ, विलाप गर्दै छौ—सो म कुशलकर्म गरी देवलोकमा उत्पन्न भएँ ।”

ब्राह्मण भन्दछ—

“अप्पं वा बहुं वा नाद्स्साम,
दानं ददन्तस्स सके अगारे ।
उपोसथकम्मं वा तादिसं,
केन कम्मेन गतोसि देवलोकं’ति’ ॥

अर्थ—

“थोरै वा धेरै तिमीले आफ्नो घरमा दानदिएको मैले देखेको छैन, कुनै उपोसथ व्रत पालन गरेको पनि मैले देखिन, अनि कसरी अथवा के गरेर तिमी देवलोकमा उत्पन्न भयौ ?”

देवपुत्र भन्दछ—

१. “आबाधिकोहं दुक्खितो गिलानो,
आतुररूपोमिह^१ सके निवेसने ।
बुद्धं विगततरजं वितिण्णकह्वं,
अट्किख सुगतं अनोमपञ्जं ॥

१. विमा. व. पा. पृ. ११९.

२. स्याममा: ‘आतुररूपोमिह’ ।

२. “स्वाहं मुदितमनो पसन्नचित्तो,
अञ्जलिं अकरिं तथागतस्स ।
ताहं कुसलं करित्वानं कम्मं,
तिदसानं सहब्यतं गतो’ति’ ॥”

अर्थ—

१—“आफ्नो घरमा रोगले पीडित भई दुःखी भइरहेको बेलामा मैले शंका नभएका, क्लेश नभएका, निर्वाणमा पुगेका तथा अनुपम प्रज्ञा भएका बुद्धलाई देखे” ।

२—“अनि मुदितमन लिई प्रसन्नचित्त राखेर मैले तथागतलाई दुइहात जोरी विन्तिगरी नमस्कार गरे—सोही कुशलकर्मको प्रभावद्वारा देवलोकमा उत्पन्न भएको हुँ ।”

उसको कुरा सुन्दासुन्दै ब्राह्मणको ज्यूभरी प्रीतिले भरिएर आयो र आफूलाई अनुभव भएको प्रीतिको बारेमा कुरा प्रकट गर्दै ब्राह्मणले यस्तो भन्यो—

“अच्छरियं वत अब्भूतं^१ वत^२,

अञ्जलिकम्मस्स^३ अयमीदिसो विपाको ।

-
१. विमा. व. पा. पृ. ११९-२०: मट्टकुण्डलीविमानवत्थु ।
२. विमा. व. अ. क. पृ. २६४.
३. स्याममा: ‘अब्भूतं’ ।
४. सिंहलमा छैन ।
५. स्याममा: ‘अञ्जलीकम्मस्स’ ।

अहं पि मुदितमनो पसन्नचित्तो,
अज्जेव बुद्धं सरणं वजामी'ति' ॥”

अर्थ —

“अहो आश्चर्य ! अहो अद्भूत !! नमस्कार मात्रको यस्तो फल !!! म पनि मुदित भई प्रसन्नचित्तले आजं बुद्धको शरणमा जानेछु ।”

त्यसपछि ब्राह्मणलाई शरणागमनमा र शीलमा नियुक्त गर्दै देवपुत्रले यस्तो भन्यो^१—

१. “अज्जेव बुद्धं सरणं वजाहि,
धम्मं च सङ्घं च पसन्नचित्तो ।
तथेव सिक्खाय पदानि पञ्च,
अखण्डफुल्लानि समादियस्सु ॥
२. “पाणातिपाता विरमस्सु खिप्पं,
लोके अदिन्नं परिवज्जयस्सु ।
अमज्जपो मा^२ च मुसा भणाहि,
सकेन दारेन च होहि तुट्ठो'ति'^३ ॥”

-
१. विमा. व. पा. पृ. १२०: मट्टकुण्डलीविमानवत्थु ।
 २. विमा. व. अ. क. पृ. २६४: मट्टकुण्डलीविमानवण्णना ।
 ३. स्याममा: 'नो' ।
 ४. विमा. व. पा. पृ. १२०.

अर्थ—

१—“आजं प्रसन्नचित्तं गरी बुद्धको शरणमा जाऊ, आजं धर्मको शरणमा र सङ्घको शरणमा जाऊ, त्यस्तै गरी यी पाँच शिक्षालाई पनि अखण्डरूपले पालन गर ।

२—“प्राणीहिंसालाई चाँडै त्याग, चोरीकामबाट आफूलाई दूर राख, मद्यपान नगर, जूटाकुरा पनि नगर अनि आफनै पत्नीमाथि सन्तोष भई परदार सेवन पनि नगर ।”

उसको वचनलाई शिरोपरगर्दै ब्राह्मण यसो भन्वछ —

१. “अत्यकामोसि मे यक्ख,
हितकामोसि देवते ।
करोमि तुय्हं वचनं,
त्वंसि आचरियो ममाति ॥
२. “उपेमि सरणं बुद्धं, धम्मं चापि अनुत्तरं ।
सङ्घं च नरदेवस्स, गच्छामि सरणं अहं ॥
३. “पाणातिपाता विरमामि खिप्पं,
लोके अदिन्नं परिवज्जयामि ।
अमज्जपो नो च मुसा भणामि,
सकेन दारेन च होमि तुट्ठो’ति^१ ॥”

अर्थ —

१—“हे यक्ष ! हे देव ! तिमि मेरा हितेष्ठी ह्वौ, तिमिलाई आचार्यमानी म तिम्नो वचन पालन गर्नेछु ।

२—“म बुद्धको शरणमा जानेछु, अनुत्तर धर्मको पनि शरणमा जानेछु र नरदेवहरूमध्ये श्रेष्ठ सङ्घको पनि शरणमा जानेछु ।

३—“चाँडै नै प्राणीहिसालाई त्याग्नेछु, चोरी कामबाट आफूलाई दूर राख्नेछु, मदघपान पनि गर्नेछैन र ऊटाकुरा पनि गर्नेछैन—अनि स्वपत्नीमाथि सन्तोष भई परदार सेवन पनि गर्नेछैन ।”

यसपछि “ब्राह्मण प्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य मैले पूरागरिसके अब उनी स्वयं बुद्धकहाँ जानेछन्” भन्ने विचार गरी देवपुत्र उहाँ अन्तर्धान भएर गयो ।

भगवान् बुद्धमाथि उत्पन्न भएको महत् श्रद्धाको कारणले र देवपुत्रद्वारा उत्साहित भएको कारणले गर्दा—“श्रमण गौतमकहाँ जानेछु” भन्ने कल्पना गरी ब्राह्मण उहाँबाटै विहारतिर लाग्यो^१ । यो

१. धम्म. प. अ. क. पृ. १६: मट्टकुण्डलीवत्थुमा भने ब्राह्मणलाई ‘अब तिमि बुद्धकहाँ गई प्रश्न सोध, दानदेऊ’ भन्ने आदि कुराहरू पनि उल्लेख भएको छ ।

२. धम्म। प. अ. क. पृ. १६: मट्टकुण्डलीवत्थुमा चाहि उ विहारमा नगई आफ्नो घरमा फर्की बुद्धलाई निम्त्याई प्रश्न सोधेका कुराहरू लेखिएको छ ।

देखेर “यी ब्राह्मण अहिलेसम्म बुद्धकहाँ गएनन् तर आज पुत्रशोकको कारणले गर्दा यिनी बुद्धकहाँ जाँदैछन्; त्यहाँ कस्तो धर्मोपदेश हुनेछ होला” भन्ने कौतुहलता लागी महाजनहरू पनि उसको पछि पछि लागेर गए भन्ने कुरा विमानवत्थुअट्टकथा मट्टकुण्डलीवण्णनाले लेखेको छ । अनि बुद्धकहाँ पुगी वहाँसँग कुशलवार्ता गरिसकेपछि ब्राह्मणले यस्तो सोधयो—

“भो गौतम ! कुनै दान नदिई, कुनै शील पालन नगरी, केवल तपाइमाथि प्रसन्न भएर मात्र कुनै पुरुष स्वर्गपुग्न सक्छ के ?”

भगवान् भन्नुहुन्छ—

“हे ब्राह्मण ! आजको प्रत्यूष वेलामा मट्टकुण्डली देवपुत्रले आफू देवलोकमा उत्पन्न भएको कारण तिमीलाई बताएको होइन ?”

अनि यस वेलामा मट्टकुण्डली देवपुत्र पनि आफ्नो विमान सहित आई सबैले देख्ने गरी विमानबाट ओल्हाँ भगवान्लाई अभिवादन गरी एक छेउमा उभिइरह्यो^१ । त्यसपछि भगवान्ले त्यस परिषद्लाई देवपुत्रले अघि गरेको सुचरित्रको कुरा सुनाई परिषद्को चित्त कुशल तथा मृदु भएको बुझ्नुभई आफैले पाएको (सामुक्कसिकं) चतुसत्यका कुराहरूको धर्मोपदेश गर्नुभयो । देशनाको अन्तमा देवपुत्र, ब्राह्मण तथा

१. धम्म. प. अ. क. पृ. १७: मट्टकुण्डलीवत्थुमा चाहिं ब्राह्मणको प्रश्न-पछि भगवान्ले ‘मट्टकुण्डली देवपुत्र यहाँ आऊन्’ भन्ने अधिष्ठान गर्नुभएको थियो भनी लेखिएको छ ।

[२१८]

बुद्धकालीन विमानकथा

उपस्थित परिषद् सहित चौरासीहजार प्राणीहरूले धर्माभिसमय प्राप्तगरे ।

१. धम्म. प. अ. क. पृ. १९: मट्टकुण्डलीवत्थुले चाहि किटानकासाथ देवपुत्र र ब्राह्मणले स्रोतापत्तिफल लाभ गरे र चौरासीहजार प्राणीहरूले पनि धर्माभिसमय लाभ गरे भनी उल्लेख गरेको छ ।

२४. मण्डूकविमानकथा

एक समय भगवान् चम्पा^१ स्थित गगगरा^२ पुष्करिणीको तीरमा बसिरहनु भएको थियो । एकदिन प्रत्यूष समयमा बुद्धलाई अभ्यास भए-अनुसार महाकरुणासमापत्ति ध्यानमा तल्लीन भई त्यसबाट उठिसक्नु भएपछि विनयन गर्नसक्ने सत्वहरूलाई हेर्नुहुँदा भगवान् बुद्धले ध्यान-दृष्टिद्वारा यस्तो देखनुभयो—

“आज संध्या समयमा धर्मदेशना गरिरहने बेलामा एउटा भ्यागुतो मेरो धर्मस्वरमा आकर्षित भई आवाज सुनिरहँदा अर्काको

१. चम्पा भन्ने नगर अङ्गदेशको राजधानी हो । चम्पा भन्ने नगर हाल भागलपुरबाट २४ माइल पूर्वस्थित चम्पापुर र चम्पानगर भन्ने दुइवटा गाउँहरू हुन् र यी दुइगाउँहरू चम्पानदी अथवा आधुनिक ‘चाँदन’ नदीको किनारमा पर्दछ भनी बु. भा. भू. पृ. ३५१ ले उल्लेख गरेको छ ।
२. गगगरा भन्ने राजमहिषीद्वारा बनाइएको पोखरी भएको हुँदा ‘गगगरा पुष्करिणी’ भन्ने यसको नाम रहन गएको हो । यस पोखरीको चारैतिर पञ्चरङ्गी फूलहरू भएको विशाल चम्पक वन थियो । पपं. सू. III. पृ. १: कन्दरकसुत्तवण्णना ।

कारणद्वारा मरेपछि उ देवलोकमा उत्पन्न हुनेछ । अनि उ महान परिवारहरूका साथ सबैले देखने गरी मकहाँ आउने छ । अनि त्यहाँ घेरंलाई धर्माभिसमय लाभ हुनेछ ।”

यसरी देख्नु भएपछि पूर्वाण्हसमयमा चीवर पहिरी, पात्र-चीवर ग्रहण गरी महत् भिक्षुसङ्घका साथ चम्पा नगरमा भिक्षाटन् गरी भिक्षुहरूलाई पनि भिक्षा सुलभ गराई भोजनोपरान्त विहारभित्र पसी भिक्षुहरू प्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य पालन गरी भिक्षुहरू आ-आपना दिवा-स्थानमा गइसकेपछि गन्धकुटीमा गई फलसमापत्ति सुखद्वारा दिवासमय बिताई संध्याको समयमा चारै परिषद्हरू भेला भएपछि सुन्दर गन्धकुटी-बाट निस्की समयानुकूल प्रातिहार्यद्वारा पुष्करिणीको तीरमा रहेको धर्मसभामण्डपमा बसी—मनोशिलामा बसी निर्भीकरूपले केशरसिंह गर्जे कैं अष्टाङ्गयुक्त ब्रह्मस्वर^१ निकाली अचिन्तेय बुद्धानुभाव तथा अनुपम बुद्धलीलाले धर्मोपदेश गर्न थाल्नुभयो^२ ।

त्यसैवखत एक भ्यागुतो पोखरीबाट निस्केर आई ‘धर्मभन्दैछन्’ भन्ने धर्मसंज्ञाद्वारा स्वरमा आकर्षित भई (सरे निमित्तं गण्हन्तो) परिषद्को एक छेउमा बस्यो । त्यसैवखत बाछ्या हेर्ने एक गोपाल बालक —शास्तालाई धर्मोपदेश गरिरहेको र परिषद्हरूले पनि बडो शान्तपूर्वक धर्मोपदेश सुनिरहेको देखेर—आकर्षित भई त्यस ठाउँमा आई लौरोटेकी

१. अष्टाङ्गिक ब्रह्मस्वर भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा लेखकको बु. रा.

पृ. १०८ मा र बु. ब्र. पृ. ३३९ मा उल्लेख भएको छ ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १७४: मण्डूकदेवपुत्रविमानवण्णना ।

उभिईरह्यो । उसको लौरो भ्यागुताकै टाउकोमाथि टेकिन गएको थियो र यसैकारणद्वारा धर्मसंज्ञा र प्रसन्नचित्त लिएर मनैवित्तिकै उ त्रयस्त्रिंश देवलोकमा बाह्र योजन भएको कनकविमानमा उत्पन्न भयो । अनि नीदबाट बिउँकेको जस्तो भई आफूलाई अप्सरासङ्घद्वारा परिवृत्त भएको देखेर—“म यहाँ कहाँबाट उत्पन्न भएको रहेछु ?” भनी विचार गरीहेर्दा अधिल्लो जन्मको कुरा स्मरण गरी—“अरे ! म जस्तो भ्यागुतोले पनि यहाँ उत्पन्न भई यस्तो सम्पत्ति पाएको ! के कर्म मैले गरेको रहेछु ?” भनी विचार गरेर हेर्दा—बुद्धको धर्मस्वरमा आकर्षित भएको बाहेक अरु कुनै पनि कर्म देखेन । अनि उ उत्लाघरी विमान सहित आएर विमानबाट ओर्ली महाजनहरूले हेर्दाहेर्दै महत् परिवारका साथ तथा महान् दिव्यानुभावद्वारा भगवान्कहाँ गई वहाँको चरणकमलमा शीरले ढोगी, बुइहात जोरी नमस्कार गर्दै उभिईरह्यो । उसलाई चिनेर पनि महाजनहरूलाई कर्मफलको परिचय र बुद्धको प्रभाव प्रत्यक्षीकरण गराउने उद्देश्यले त्यस-वखत भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो !—

“को मे वन्दति पादानि, इद्धिया यससा जलं ।

अभिवक्त्तेन वण्णेन, सब्बा ओभासयं दिसा'ति ३ ॥”

अर्थ—

“प्रभावशाली ऋद्धि भएको, यत्रो महान् परिवारहरू भएको,

१. विमा. व. अ. क. पृ. १७४: मण्डूकदेवपुत्तविमानवण्णना ।

२. विमा. व. पा. पृ. ७७: मण्डूकदेवपुत्तविमानवत्थु ।

अभिरूप भएको तथा सबैदिशाहरू प्रकाश पाउँ मेरो चरणमा ढोग्ने यो को हो ?”

भगवान्को यति कुरा सुनेर देवपुत्रले आफ्नो पूर्वजन्मको परिचय दिँदै यसो भन्यो—

१. “मण्डूकोहं पुरे आसिं, उदके वारिगोचरो ।
तव धम्मं सुणन्तस्स, अवधी वच्छपालको ॥
२. “मुहुत्तं चित्तपसादस्स^१, इद्धि पस्स यसं च मे ।
आनुभावं च मे पस्स, वण्णं पस्स जुतिं च मे ॥
३. “ये च ते दीघमद्धानं, धम्मं अस्सोसुं गोतम ।
पत्ता ते अचलट्ठानं, यत्थगन्त्वा न सोचरे^२ ॥”

अर्थ—

१—“अघिल्लो जन्ममा म पानीमा बस्ने पानीमा गोचर गर्ने भ्यागुतो भएको थिएँ, तपाइले ब्रह्मस्वरद्वारा भन्नुभएको मधुरस्वरलाई सुनीरहेको वेलामै बाछ्छा हेर्ने एक गोपाल बालकले मलाई मारिदियो ।

२—“क्षणभर चित्तप्रसन्न गरेको कर्मको फलको प्रभाव हेर्नुहोस्

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. १७५: मण्डूकदेवपुत्तविमानवण्णना ।
 २. सिंहलमा: ‘चित्तप्पसादस्स’ ।
 ३. विमा. व. पा. पृ. ७७: मण्डूकदेवपुत्तविमानवत्थु ।

कस्तो छ, मेरो महानुभावता, मेरो रूपसम्पत्ति तथा मेरो तेज कस्तो छ हेर्नुहोस् ।

३-“हे गौतम ! जसले तपाइको धर्मलाई दीर्घकालसम्म सुन्दछन् अवश्य पनि उनीहरू अचलस्थानमा पुग्नेछन् र जहाँ गएर उनीहरूले शोकगर्नु पर्ने छैन ।”

त्यसपछि भगवान्ले उपस्थित परिषद्को उपनिश्रय-सम्पत्ति हेरेर विस्तारपूर्वक धर्मोपदेश गर्नुभयो । उपदेशको अन्तमा त्यो देवपुत्रले स्तोतापत्तिफल प्राप्तगन्थो । चौरासीहजार प्राणीहरूलाई पनि धर्माभिसमय लाभ भएको थियो । अनि भगवान्लाई वन्दना गरी भिक्षुसङ्घलाई पनि नमस्कार गरी सो देवपुत्र आफ्ना परिवारहरू सहित देवलोकमै फर्केर गयो ।

Dhamma.Digital

२५. मल्लिकाविमानकथा

धर्मचक्र-प्रवर्तनादिदेखि लिएर^१ सुभद्रपरिव्राजकलाई^२ विनयन गरी बुद्धकृत्य सिध्याई कुशीनगरका मल्लराजाहरूका 'उपवत्तन' भन्ने शालोदधानमा बुइ शालवृक्षको बीचमा वैशाख पूर्णिमाको प्रत्युष समयमा अनुपादिशेष निर्वाणघातुमा भगवान् परिनिर्वाण भइसक्नु भएपछि त्यहाँ देवमनुष्यहरूले लोकनाथको शरीरलाई पूजा गरिरहेका थिए ।

त्यसवखत कुशीनगरमा बसिरहेकी—बन्धुल-मल्लिकाकी भार्या, मल्लराजपुत्री-मल्लिका^३ भन्ने उपासिका श्रद्धालु तथा प्रसन्ना

१. धर्मचक्र-प्रवर्तन सम्बन्धी कुराहरू लेखकको बु. श्रा. च-१. पृ. १६२ मा उल्लेख भएका छन् ।
२. सुभद्र परिव्राजक सम्बन्धी केही कुराहरू लेखको बु. प. पृ. १६-१८ मा उल्लेख भएका छन् ।
३. यी मल्लिका भन्ने को हुन् भन्ने विषय सम्बन्धी संक्षेप कुराहरू लेखकको बु. रा. पृ. १५८ मा उल्लेख भएका छन् र विस्तृत कुराहरू धम्म. प. अ. क. पृ. १७४-७६: विडुडभवत्थु, पुप्फवग्ग-४ मा उल्लेख भएका पाइन्छन् ।

थिइन् । विशाखा महाउपासिकाको^१ जस्तै यिनको पनि 'महालता-पसाधन'^२ भन्ने आभरण थियो । अनि उनले सो 'महालतापसाधन' आभरणलाई सुगन्धित पानीले धोई, राम्रो सफा कपडाले पुछी, अरु पनि पुष्पगन्ध मालाहरू साथमा लिई भगवान्को शरीरमा पूजा गरिन्^३ । यही यहाँ संक्षेप कुरा हो । विस्तृत कुराहरू चाहिँ धम्मपदट्टकथामा^४ उल्लेख भएका छन् । अनि मृत्यु भएपछि उनी त्रयस्त्रिंश देवल्लोकमा उत्पन्न भइन् । त्यस पूजाको प्रभावद्वारा अन्य जनहरूभन्दा उनले असाधारण तथा विशाल दिव्यसम्पत्ति पाएकी थिइन् । उनको वस्त्रालंकार विमानहरू सप्तरत्नहरूले चम्किएका थिए । विशेषरूपले सुवर्णप्रभा भएको अत्यन्त तेजिलो तथा सबैदिशातिर आसिञ्जन गर्ने सुवर्णरसधार जस्तै स्फुरित थियो । अनि देवचारिका गर्दै जाँदा उनलाई देखेर आयुष्मान् नारद उनकहाँ जानुभयो । वहाँलाई देखेर वन्दना गरी दुइहात जोरी उनी उभिइरहिन् । त्यसपछि उनीसँग वहाँले यस्तो सोध्नुभयो^५—

१. विशाखा महाउपासिका भन्ने को हुन् भन्ने कुरा लेखकको बु. म. भा-१. पृ. १९ मा लेखिएको छ ।
२. 'महालतापसाधन' भन्ने आभरणको परिचय लेखकको बु. म. भा-१. पृ. ३४ मा लेखिएको छ ।
३. यो कुरा दी. नि. अ. क. I. पृ. ४१९: महापरिनिब्बानसुत्तवण्णनामा पनि छ ।
४. पृ. १७४: विडुडभवत्थु, पुप्फवग्ग ४.
५. विमा. व. अ. क. पृ. १३२: मल्लिकाविमानवण्णना ।

१. "पीतवत्थे पीतधजे, पीतालङ्कारभूसिते ।
पीतन्तराहि वग्गूहि, अपिलन्धा व सोभति ॥
२. "का^१ कम्बुकायूरधरे^१, कञ्चनावेलभूसिते ।
हेमजालकसञ्छन्ने^२, नानारतनमालिनी ॥
३. "सोवण्णमया लोहितङ्गमया च^३,
मुत्तामया वेलुरियमया^४ च ।
मसारगल्ला सहलोहितङ्गा^५,
पारेवतक्खीहि^६ मणीहि चित्तता ॥
४. "कोचि कोचि एत्थ मयूरसुस्सरो,
हंसस्स रञ्जो करवीकसुस्सरो ।
तेसं सरो सुय्यति^७ वग्गुरूपो,
पञ्चङ्गिकं तूरियमिवप्पवादितं^८ ॥

-
- १-१. स्याम र रोमनमा: 'काकम्बुकायूरधरे' ।
 २. सिंहलमा: 'हेमजालकपञ्छन्ने' ।
 ३. सिंहलमा, स्याम र रोमनमा: 'लोहितङ्गमया' ।
 ४. सिंहल, स्याम र रोमनमा: 'वेलुरियामया' ।
 ५. सिंहलमा: 'सहलोहितङ्गा'; स्याम र रोमनमा: 'सहलोहितका' ।
 ६. सिंहलमा: 'पारावतक्खीहि' ।
 ७. सिंहलमा: 'सूयति' ।
 ८. सिंहल, स्याम, रोमनमा: 'तूरियमिव...' ।

५. “रथो च ते सुभो वग्गु^१, नानारतनचित्तितो^२ ।
नानावण्णाहि^३ धातूहि^४, सुविभत्तो व सोभति ॥
६. “तस्मिं रथे कञ्चनबिम्बवण्णो^५ ।
या^६ त्वं^६ ठिता भाससि मं पदेसं ।
देवते पुच्छिताचिक्ख, किस्स कम्मस्सिदं फलं^७ति* ॥”

अर्थ—

१—“पीत वस्त्र, पीत ध्वज तथा पीतालङ्कारद्वारा भूषिता तिम्नो सुन्दर पीतवर्ण यी आभरण बिना पनि शोभायमान नै छ ।

२—“काञ्चनलता र हेमजालहरूले सिगारिएको तथा अनेकौं रत्नहरूका चूरी र बाजूहरू लगाइराखेको तिम्नो वर्ण शोभायमान छ ।

३—“सुवर्ण, लालमणी, मोती, वंदूर्यं, मसारगल्ल तथा परेवाको आंखा जस्तै मणीहरूद्वारा चित्रित छथी ।

-
१. स्याममा: ‘वग्गु’ ।
२. स्याममा: ‘नानारतनचित्तङ्गो’ ।
३. स्याममा: ‘नानावणीहि’ ।
४. रोमनमा: ‘धातुहि’ ।
५. स्याम र रोमनमा: ‘काञ्चनबिम्बवण्णो’ ।
६-६. स्याममा: ‘यत्थ’ ।
७. विमा. व. पा. पृ. ५६-५७: मल्लिकाविमानवत्थु ।

४—“त्यसबाट मयूर, हंसराज तथा कोइलीको आवाजहरू जस्तै आवाज निस्कन्छ अनि पञ्चाङ्गिक तूर्यनादको आवाज पनि सुनिन्छ ।

५—“नाना रत्नहरू जडित, नाना धातुहरूद्वारा सुविभाजित तिन्नी रथ पनि शोभायमान नै छ ।

६—“सो रथ काञ्चनबिम्बवर्ण छ जहाँ बसी तिमिले यो प्रदेश जन्मै प्रकाश पाउँछ्यौ । हे देवते ! म सोध्दछु कि—के कर्मको फल-द्वारा तिमिले यस्तो पाएकी ह्वौ ?”

अनि सो देवता भन्दछिन्—

१. “सोवण्णजालं^१ मणिसोण्णचित्तिं^२,
मुत्ताचित्तं^३ हेमजालेन छन्नं ।
परिनिब्बुते गोतमे अप्पमेय्ये,
पसन्नचित्ता अहमाभरोपरियि ॥

२. “ताहं कम्मं करित्वान, कुसलं बुद्धवण्णितं ।
अपेतसोका सुखिता, सम्पमोदामनामया'ति^४ ॥”

१. रोमनमा: 'सोवन्नजालं' ।

२. सिंहल, स्याम र रोमनमा: 'मणिसोण्णचित्तं' ।

३. स्याममा: 'मुत्ताचित्तं' ।

४. विमा. व. पा. पृ. ५७: मल्लिकाविमानवत्थु ।

अर्थ—

१—“मणिसुवर्णादिद्वारा चित्रित सुवर्ण जाल र ठाउँ ठाउँमा मोतीहरू जडित हेमजालले छोपिएको जुन यो विमान हो—त्यो उही पुण्यको प्रभावको फल हो—जो मैले अप्रमेय हुनुभएका गौतम बुद्ध परिनिर्वाण भइसकेपछि वहाँको शरीरमा पूजाको भावले प्रसन्नतापूर्वक (आभरण) चढाएँ ।

२—“बुद्ध भगवान् द्वारा वर्णित कुशलकर्म गरेर आज म सुखी भई शोक बूर गरी तथा प्रसुद्धिता पनि भएकी छु ।”

देवताले भने बर्माज सङ्गीतिको समयमा आयुष्मान् नारदले उपरोक्त कुराहरू धर्मसंग्राहकहरूलाई सुनाउनु भएको थियो र सोही अनुसार वहाँहरूले संग्रहमा सम्मिलित गर्नुभएको हो ।

२६. यवपालकविमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहको वेणुवनमा बस्दै हुनुहुन्थ्यो । त्यसवखत राजगृहमा एक गरीब केटो जौको खेत हेर्दथ्यो । एकदिन उसले बिहानकोनिमित्त कुल्माष-खाना पाएपछि “खेतमा गई खाना खानेछु” भन्ने विचार गरी उ कुल्माष-खाना लिई जौको खेतमा गई एक रुखमनि बस्यो । त्यसवेला बाटामा गइरहेका एक क्षीणास्त्रवी स्थविर भोजनको समय भएपछि त्यस ठाउँमा आइपुगी जौपालक केटो बसिरहेको रुखनिर गए । जौपालक केटोले वेला विचार गरी “भन्ते ! भोजनार्थ आहार पाउनुभयो के ?” भनी सोध्यो । स्थविर चूपलागेर बसे । अनि उसले—स्थविरले भोजन नपाएको - कुरा बुझी “भन्ते ! भोजनको समय भइसक्यो भिक्षाटन् गरेर भोजन गर्न सकिन्न, ममाथि अनुकम्पा राख्नुभई यो कुल्माष-खाना खानुहोस्” भनी विन्तिगरी स्थविरलाई कुल्माष-खाना प्रदानगन्यो । उसमाथि अनुकम्पा गर्दै स्थविरले सो कुल्माष-खाना उसले देख्ने गरी खाई अनुमोदन गरी फर्केर गए । “अहा ! मैले यस्ता सुपात्रलाई कुल्माष-खाना दिन पाएँ !” भनी त्यो केटोको चित्त अति प्रसन्न भयो । त्यसपछि मृत्युभई उ त्रयस्त्रिंश भवनमा सोह्र योजन भएको कनकविमानमा उत्पन्नभयो । अनि

देवचारिका गर्दे जांदा आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले उसलाई देखेर यी गाथाहरूद्वारा प्रश्न सोध्नुभयो?—

१. “उच्चमिदं मणित्थूनं विमानं,
समन्ततो द्वादस योजनानि ।
कूटागारा सत्तसता उलारा,
वेलुरियथम्भा रुचकत्थतासुभा ॥
२. “तत्थच्छसि पिवसि खादसि च, ... २ ॥
३. “देविद्धि पत्तोसि महानुभावो, ... ३ ॥

अर्थ—

१—“मणिहरू जडित यो विमान अग्लो छ, जसको चारंतिरबाट सोह्र सोह्र योजन छ, सातशय ठूला ठूला कूटागारहरू पनि छन् जसमा वैदूर्यका स्तम्भहरू र सुनका फलेकहरू छापिएका कोठाहरू पनि छन् ।

२—“त्यसमा बसेर तिम्रो खान्छौ पनि पिउँछौ पनि; मधुरस्वरले दिव्यमय वीणाहरू पनि बजाइन्छन्, चौसठ्ठी जना सुशिक्षिता राम्रा राम्रा देवकन्याहरू पनि छन् जो नाच-गान गरेर प्रभुदिता हुन्छन् ।

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. २३५-३६: यवपालकविमानवण्णना ।
 - २-३. यहाँका बाँकी पदहरू फलदायकविमान पृ. १९१ मा उल्लेख भए बमोर्जि दोहन्थाई पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. १०४: यवपालकविमानवत्थु ।

३—“देवऋद्धि भएको महानुभावसम्पन्न तिमिले मनुष्यलोकमा छँदा के पुण्यकर्म गर्नुभयो ? कुन कारणद्वारा तिमी यस्तो ज्वलित प्रभाव भएको हो ? सबैदिशातिर तिमी वरुण पनि फैलिदैं छ ।”

अनि यसै सम्बन्धमा सङ्गीतिकारहरू भन्दछन्—

“महामौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवता खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा त्यस्तो सम्पत्ति पाएको हो त्यो कुरा बताउँदै उसले यस्तो भन्यो ? ।”

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूतो, अहोसिं यवपालको ।
अहमं विरजं भिक्खुं, विप्पसन्नमनाविलं ॥
२. “तस्स अदासहं भागं, पसन्नो सेहि पाणिभि ।
कुम्मासपिण्डं दत्त्वान, मोदामि नन्दने वने ॥
३. “तेन मे तादिसो वण्णो, ... ३”
४. “अक्खामि ते भिक्खु महानुभाव, ... ४”

अर्थ --

१—“मनुष्यलोकमा मनुष्य छँदा म जौपालक थिएँ, त्यसबखत मैले विप्रसन्न, निर्मल तथा निकलेशी एक भिक्षुलाई देखेँ ।

१. विमा. व. पा. पृ. १०४: यवपालकविमानवत्थु ।

२-३. माथि पृ. १० मा उल्लेख भए ऊँ दोहऱ्याई पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. १०४: यवपालकविमानवत्थु ।

२-“अनि वहाँलाई मैले आफ्नो भाग कुल्माष-पिण्ड प्रसन्नचित्त लिई आफ्नै हातले प्रदान गरेँ—सोही कुल्माष-पिण्डदान दिएको पुण्यको प्रभावद्वारा आज म नन्दन-वनमा नन्दित भएको हुँ ।

३-“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा यहाँ मेरा इच्छाहरू सिद्ध भएका हुन्, त्यसैको प्रभावद्वारा मलाई मनपरेका वस्तुहरू पनि लाभ भएका हुन् ।

४-“हे महानुभावसम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यलोकमा छँदा जुन पुण्य-कर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ; त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा मेरो शरीर तेजिलो भएको हो र त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

२७. रज्जुमालाविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीस्थित जेतवनमा बस्दे हुनुहुन्थ्यो । त्यस समयमा गया गाउँकी एक ब्राह्मणकी छोरीलाई सोही गाउँकै एक ब्राह्मण-पुत्रलाई दिएका हुँदा उ पतिकुलमा गई त्यस घरकी मालिकनी भई बसी । त्यस घरकी दाशीकी छोरीलाई उ देखि सहन्नथी । उसलाई देख्योकि क्रोधले मुरमुरिई गालिगर्थी, परिभाष-गर्थी र मुड्कीले पनि हान्थी । जब उ तन्नेरी भई काम-धाम गर्न सक्ने भई तब उसलाई कुहिनाले तथा मुड्कीले पनि पिट्दथी । पूर्वजन्मको वरभावको कारणले गर्दा नै यस्तो गर्दथी भनी विमानवत्थु अट्टकथाले^१ उल्लेख गरेको छ ।

त्यो दाशीपुत्री कश्यप बुद्धको पालामा मालिकनी थिई र हाल मालिकनी भएकी ब्राह्मणी त्यसवखत दाशी भएकी थिई । त्यसवखत सो मालिकनीले दाशीलाई जहिले पनि माटोको डल्लो, लट्टी तथा मुड्कीले हान्दथी । मालिकनीको यस प्रक्रियाबाट विरक्तिई यथाबल दानादि पुण्यकर्म गरी दाशीले “अनागत समयमा म मालिकनी बनी यसमाथि प्रभूत्व जमाउन पाऊँ” भनी उसले प्रार्थना गरी । त्यसपछि उ त्यहाँबाट च्युत भई

संसारमा यताउता घुम्दै-फिर्दै वर्तमान बुद्धको पालामा माथि उल्लेख भए अनुसार गया गाउँको एक ब्राह्मणकुलमा जन्मेर पछि पतिकुलमा गई उ मालिकनी बनी । अर्को चाहिँ उसकी दाशी हुन पुगी । यही वैर-भावको कारणले गर्दा ब्राह्मणीले दाशीलाई हैरान गरी सताएकी हो । यसरी हैरानी गरी दुःखिँदा कहिलेकाहिँ विनाकारणमा नै चुलो समाती हात-खुट्टाले बेस्करी कुट्दथी । चुलोमात्र समाती लुछने हुनाले एकदिन दाशी नाउकहाँ गई मुण्डन गरेर आई । अनि मालिकनीले भनी—“अरे बुष्ट दाशी ! चुलो काटेर मुक्तहुन सकौला भनी तँले नठान” भनी उसको टाउकोमा डोरीले बेरी डोरी समाती टाउको निहु-याई खूबसँग पिट्नुथाली । उसको टाउकोमा बेरिएको डोरी फिक्न पनि दिन्नथी । यहाँदेखि सो दाशीको नाम नै ‘रज्जुमाला’ अर्थात् डोरीकोमाला भन्ने रहनगयो^१ ।

Dhamma.Digital

अनि एकदिन पूर्वाह्न समयमा महाकरुणासमापत्तिध्यानबाट उठी लोकमा हेरिरहुनु भएको वेलामा रज्जुमालामा खोतापत्ति-फलको उपनिश्रय-सम्पत्ति भएको र सो ब्राह्मणी त्रिशरण सहित शीलमा प्रतिष्ठित हुनसक्ने कुरा देखनुभई शास्ता श्रावस्तीबाट गया गाउँमा छ वर्ण-बुद्धरश्मीहरू फेलाई एक जङ्गलको हखमनि बस्नुभयो । दिनदिनै सो ब्राह्मणीले त्यस्तरी शास्तीदिने हुँदा “दुःखपूर्वक यसरी यस घरमा जीवन बिताइरहुनुभन्दा मर्नु नै बेश” भन्ने विरक्तिले गर्दा रज्जुमाला पनि सोही दिनमै गाग्रो लिई पानी लिनजाने बहाना गरी घरबाट निस्की

क्रमशः जङ्गलमा पसी बुद्ध भगवान् बसिरहनु भएको रुख नजिक एक रुखको शाखामा डोरी बाँधी, पासो लगाई आफूलाई ठुण्ड्याउने विचारले यताउती हेर्दा—प्रसन्न मुख लिई बडो शान्तदान्त मुद्राले छ वर्ण बुद्ध-रश्मीहरू फैलाउँदै रुखमनि बसिरहनु भएको कारुणिक बुद्ध भगवान्लाई उसले देखी । देखेर बुद्धगौरवको कारणद्वारा आफ्नो हृदय आर्कषित भई—“के त भगवान्ले म जस्ती दरिद्रीलाई धर्मोपदेश गर्नुहुने छ ? जुन उपदेश सुनेर म यस दरिद्री जीवनबाट मुक्तहुन सकूँ ?” भनी सोचन्थाली ।

भगवान्ले उसको सोचाइलाई जान्नुभई “रज्जुमाले !” भनी भन्नुभयो ।

यो आवाज सुनेर अमृतद्वारा अभिषिक्ता भएको जस्तो लागी उसको जन्मै शरीरमा प्रीति फैलिएर गयो र उ भगवान्कहाँ गई वन्दना गरी एक छेउमा उभ्रिई । त्यसपछि भगवान्ले उसलाई क्रमैसँग आनु-पूर्विकथा^१ सुनाएर पछि चतुसत्यका कुराहरू पनि सुनाउनु भयो । उपदेश सुनेर उ स्रोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित भई ।

“रज्जुमाला यत्तिकैले अनुगृहित हुनेछ; अब उ कसैबाट पनि पीडित हुनसक्ने छैन” भन्ने विचार गरी शास्ता पनि जङ्गलबाट निस्की गयो गाउँ नजिक एक रुखमनि बस्न जानुभयो^२ ।

१. आनुपूर्विकथा भनेको कस्तो हो भन्ने कुरा लेखकको बुद्धकालीन ग्रन्थहरूमा हेर्नु ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १६६-६७: रज्जुमालाविमानवर्णना ।

रञ्जुमाला पनि आफूलाई कसैले हिंसा गर्न नसक्ने स्थितिमा पुगी, आफ्नो क्षान्ती, मैत्री तथा दयादिगुणहरूमा प्रतिष्ठित भएको कारणले गर्दा—“ब्राह्मणीले चाहे कुटोस् चाहे हैरान गरोस् चाहे जेमुकं गरोस्” भन्ने विचार लिई गाग्रोमा पानी लिई घरफर्की । घरको दैलोमा बसिरहेको मालिकले उसलाई देखेर—“पानी लिन गएकी तिम्री आज धेरैवेर लगाएर आयौ, तिम्रो मुखवर्ण अति प्रसन्न छ, आज तिम्रो स्वभावमा पनि परिवर्तन देखिन्छ, यो के कारण हो ?” भनी सोध्यो । अनि उसले जन्मै कुराहरू सुनाई । उसको कुरा सुनेर ब्राह्मण खुशी भई घरभित्र पसी बुहारीलाई यस्तो भन्यो—

“रञ्जुमालामाथि तिम्रीले केही गर्न पाउने छैनौ ।”

यति भनेर अतिप्रसन्न भई उ शास्ताकहाँ गई वन्दना गरी सादर-पूर्वक कुशलवार्ता गरी शास्तालाई निम्त्याई आफ्नो घरमा ल्याएर उसले प्रणीत खादय-भोज्यद्वारा वहाँलाई सन्तर्पित गन्यो । भोजन सिध्याएर भगवान्‌ले एक छेउमा पात्र राखेपछि भगवान्‌को छेउमा गई ब्राह्मण एक छेउमा बस्यो । उसकी बुहारी पनि आई भगवान्‌लाई वन्दना गरी एक छेउमा बसी । गया गाउँका ब्राह्मण-गृहपतिहरू पनि यो प्रवृत्ति सुनेर भगवान्‌कहाँ आई वन्दना गरी एक छेउमा बसे । तीमध्ये केहीले भगवान्‌सँग कुशलवार्ता गरी एक छेउमा बसे । अनि शास्ताले रञ्जुमाला र ब्राह्मणीले पूर्वजन्ममा गरेका कुराहरू विस्तारपूर्वक बताउनु भई उपस्थित परिषद्‌लाई अनुकूल हुनेगरी धर्मोपदेश गर्नुभयो । यो कुरा सुनेर ब्राह्मणी पनि उपस्थित महाजनहरू पनि त्रिशरणमा र शीलमा प्रतिष्ठित भए ।

त्यसपछि भगवान् आसनबाट उठी श्रावस्तोमै फर्केर जानुभयो^१ ।

अनि रञ्जुमालालाई ब्राह्मणले पुत्रीस्थानमा राख्यो । त्यहाँ-देखि उसकी बुहारीले पनि रञ्जुमालालाई प्रियचक्षुले हेरी जीवनभर-सम्म मनपराई स्नेह गरी बसी । रञ्जुमालाको मृत्यु भएपछि उ त्रयस्त्रिंशत्तमा उत्पन्न भई । एकहजार अप्सराहरू उसका परिवार भए । उ साठी गाडाजतिका दिव्य-आभरणहरूले विभूषिता भई एकहजार अप्सराहरूले परिवृत भई नन्दन-वन आदि ठाउँहरूमा महत् दिव्य-सम्पत्तिको अनुभव गर्दै प्रमुदिता भई बस्नथाली ।

अनि देवचारिका गर्दै जाँदा आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले उसलाई महान् दिव्यानुभाव र महान् देवऋद्धिद्वारा विदद्योत भएको देखेर उसले गरेका कर्मका कुराहरू सोध्दै धी गाथाहरू भन्नुभयो^२ —

१. “अभिवक्न्तेन वण्णेन, या त्वं तिट्टसि देवते ।
हत्थपादे^३ च विग्गय्ह, नच्चसि सुप्पवादिने ॥
२. “तस्सा ते नच्चमानाय, अङ्गमङ्गे हि सब्बसो ।
दिब्बा सद्दा निच्छरन्ति, सवनीया मनोरमा ॥
३. “तस्सा ते नच्चमानाय, अङ्गमङ्गे हि सब्बसो ।
दिब्बा गन्धा पवायन्ति, सुचिगन्धा मनोरमा ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. १६७: रञ्जुमालाविमानवण्णता ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १६७-१६८: रञ्जुमालाविमानवण्णता ।

३. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘हत्थेपादे’ ।

४. “निवत्तमाना कायेन, या वेणीसु पिलन्धना ।
तेसं सुय्यति^१ निग्घोसो, तुरिये^२ पञ्चङ्गिके यथा ॥
५. “वटंसका वातधुता^३, वातेन सम्पकम्पिता ।
तेसं सुय्यति निग्घोसो, तुरिये पञ्चङ्गिके यथा ॥
६. “या^४ पि ते सिरस्मि^४ माला, सुचिगन्धा मनोरमा ।
वाति गन्धो दिसा सब्बा, रुक्खो मञ्जूसको^५ यथा ॥
७. “घायसे तं सुचिगन्धं, रूपं पस्ससि अमानुसं ।
देवते पुचिच्छताचिक्ख, किस्स कम्मस्सिदं फलं^६ ति ॥

अर्थ—

१—“हे देवते ! तिमि सुन्दर रूप लिई हातखुट्टादि चलाई सुन्दर ढंगले नाचदैछ्यौ, तिम्रो नाच अनुसार मधुर वाद्य पनि बजाइदैं छ ।

२—“तिमि नाच्दा तिम्रा सबै अङ्गप्रत्यङ्गहरूबाट दिव्य-स्वरहरू निस्कन्छन् जुन श्रवणीय तथा मनोरम्य छन् ।

-
१. सिंहलमा: ‘सूयति’ ।
 २. बर्मीमा: ‘तूरिये’ ।
 ३. स्याममा: ‘वातधूता’ ।
 - ४-४. स्याम र रोमनमा: ‘सा पि ते सिरसि’ ।
 ५. सिंहल र रोमनमा: ‘मञ्जूसको’ ।
 ६. विमा. व. पा. पृ. ७४: रज्जुमालाविमानवत्थु ।

३—“तिमी नाचदा तिम्रा सबे अङ्गप्रत्यङ्गहरूबाट दिव्य-गन्ध वास आउँछ जुन मनोरम्य छ ।

४—“तिमी घुम्दा जुन तिम्रो चुलोमा आभरणहरू छन् तिनीहरूबाट पञ्चङ्गिक तूर्यनादको आवाज सुनिन्छ ।

५—“तिम्रा कानका कुण्डलहरू मन्दवायुले हल्लाउँदा त्यसबाट जुन आवाज सुनिने हो त्यो पनि पञ्चङ्गिक तूर्यनाद जस्तै छ ।

६—“जुन तिम्रा शरीरमा सुन्दर तथा सुगन्धित मालाहरू छन् तिनीहरूबाट मठजूसक वृक्षको वासना जस्तै सबैदिशातिर वासना आउँछ ।

७—“तिम्रो शरीरबाट सुमधुर वासना आउँछ, तिम्रो रूपवर्ण अमानुषीय छ; हे देवते ! म सोध्न चाहन्छु कि के कर्मको यो फल हो ?”

स्थविरद्वारा यसरी सोधिएपछि सो देवताले आफ्नो पूर्वजन्म सम्बन्धीका कुराहरू बताउँदै यी गाथाहरू भनीः—

१. “दासी अहं पुरे आसिं, गयायं ब्राह्मणस्सहं^१ ।
अपुञ्जा अलक्खिका, रज्जुमाला ति मं विदु^२ ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. १६८: रज्जुमालाविमानवण्णना ।

२. बर्मीमा: ‘ब्राह्मणस्सहं’ ।

३. स्याम र रोमनमा: ‘विदु’ ।

२. “अक्कोसानं वधानं च, तज्जनाय च उग्गता^१ ।
कुटं गहेत्वा निक्खम्म, अर्गच्छि^२ उदहारिया^३ ॥
३. “विपथे कुटं निक्खिपित्वा, वनसण्डं उपागमि ।
इधेवाहं मरिस्सामि, को^४ अत्थो^५ जीवितेन मे ॥
४. “दल्हं^६ पासं करित्वान, आसुम्भित्वान^७ पादपे ।
ततो दिसा विलोकेसि, को नु खो वनमस्सितो ॥
५. “तत्थद्दसासि सम्बुद्धं, सब्बलोकहितं मुनि ।
निसिन्नं रुक्खमूलस्मि, कायन्तं अकुतोभयं ॥
६. “तस्सा मे अहु संवेगो, अब्भुतो^८ लोमहंसनो ।
को नु खो वनमस्सितो, मनुस्सो उदाहु देवता ॥

१. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘उक्कता’ ।

२-२. सिंहलमा: ‘गच्छि उदकहारिया’; स्याममा: ‘आर्गच्छि उदक-
हारिया’; रोमनमा: ‘अर्गच्छि उदकहारिया’ ।

३-३. स्याम र रोमनमा: ‘कीवत्थो पि’ ।

४. स्याम र रोमनमा: ‘दल्ह’ ।

५. स्याम र रोमनमा: ‘आलम्भित्वान’ ।

६. स्याममा: ‘अब्भुतो’ ।

७. “पासादिकं पसादनीयं, वना निब्बनमागतं^१ ।
दिस्वा मनो मे पसीदि, नायं यादिसकीदिसो^२ ॥
८. “गुत्तिन्द्रियो खानरतो, अबहिग्गतमानसो^३ ।
हितो सब्बस्स लोकस्स, बुद्धो अयं^४ भविस्सति ॥
९. “भयभेरवो दुरासदो, सीहो व गुहमस्सितो^५ ।
दुल्लभायं दस्सनाय, पुप्फं ओदुम्बरं यथा ॥
१०. “सो मं मुदूहि वाचाहि, आलपित्वा तथागतो ।
रज्जुमाले ति मंवोच, सरणं गच्छ तथागतं ॥
११. “ताहं गिरं सुणित्वान, नेलं अत्थवर्तित्ति सुच्चि ।
सण्हं मुदुं च वग्गुं च, सब्बसोकापनूदनं ॥
१२. “कल्लंचित्तं च मं जत्वा, पसन्नं सुद्धमानसं ।
हितो सब्बस्स लोकस्स, अनुसासि तथागतो ॥

१. सिंहलमा: ‘निब्बानमागतं’ ।

२. स्याम र रोमनमा: ‘यादिसिकीदिसो’ ।

३. स्याम र रोमनमा: ‘अबहिग्गतमानसो’ ।

४. सिंहलमा: ‘सोयं’ ।

५. स्याममा: ‘गूहनिस्सितो’; रोमनमा: ‘गूहनिस्सितो’ ।

१३. “इहं दुक्खं ति मं वोच, अयं दुक्खस्स सम्भवो ।
दुक्खनिरोधो^१ मग्गो^१ च, अञ्जसो अमतोगधो ॥
१४. “अनुकम्पकस्स कुसलस्स, ओवादग्घि अहंठिता ।
अज्झगा अमतं सन्ति, निब्बानं^२ पदमच्चुतं ॥
१५. “साहं अवट्ठितापेमा, दस्सने अविकम्पिनी ।
मूलजाताय सद्दाय, धीता बुद्धस्स ओरसा ॥
१६. “साहं रंमामि कीलामि, मोदामि अकुतोभया ।
दिब्बमालं^३ धारयामि, पिवामि मधुमद्दुवं^४ ॥
१७. “सट्ठितुरिय सहस्सानि^५, पटिबोधं करोन्ति मे ।
आलम्बो गग्गरो भीमो, ज्ञाधुवादी च संसयो ॥
१८. “सोक्खस्से च सुफस्सो च, बीणासोक्खस्स च चारियो ।
नन्दा चैव सुनन्दा च, सोणदिन्ना सुचिम्हिता ॥

-
- १-१. स्याम र रोमनमाः ‘अयं दुक्खनिरोधो’ ।
२. सिंहलमाः ‘निब्बान’ ।
३. सिंहलमाः ‘दिब्बमालं’ ।
४. स्याम र रोमनमाः ‘मधुमद्दुवं’ ।
५. सिंहलमाः ‘सट्ठि तुरिय...’; बर्मीमाः ‘सट्ठि तूरिय...’ ।

१९. “अलम्बुसा मिस्सकेसी च, पुण्डरीकातिदारुणी^१ ।
एणिफस्सा^२ सुफस्सा च, सुभद्दामुदुवादिनी^३ ॥
२०. “एताचञ्जा च सेय्यासे, अच्छरानं पबोधिका^४ ।
ता मं कालेनुपागन्त्वा, अभिभासन्ति देवता ॥
२१. “हन्द नच्चाम गायाम, हन्द तं रमयामसे ।
नयिदं अकतपुञ्जानं, कतपुञ्जानमेविदं ॥
२२. “असोकं नन्दनं रम्मं, तिदसानं महावनं ।
सुखं अकतपुञ्जानं, इध नत्थि परत्थ च ॥
२३. “सुखं च कतपुञ्जानं, इध चेव परत्थ च ।
तेसाहं सहव्यकामानं^५, कत्तब्बं^६ कुसलं बहुं ।
कतपुञ्जा हि मोदन्ति, सग्गे भोगसमङ्गिनो ॥

-
१. सिंहलमा: ‘चारुणी’ ।
- २-२. स्याममा: ‘एणिपस्सा सपस्सा च सुभद्दा मुदुकावादी’; सिंहलमा:
‘एणिपस्सा...’; रोमनमा: ‘एणिपस्सा सुपस्सा च सुभद्दा
मुदावादी’ ।
३. स्याम र रोमनमा: ‘पबोधिया’ ।
४. सिंहल र रोमनमा: ‘सहव्यकामानं’ ।
५. स्याम र रोमनमा: ‘कातब्बं’ ।

२४. “बहून्” वत अत्थाय, उप्पज्जन्ति तथागता ।
दक्खिण्यया मनुस्सानं, पुञ्जक्खेत्तानमाकरा ।
यत्थ कारं करित्वान, सग्गे मोदन्ति दायका’ति ॥”

अर्थ —

१—“अघिल्लो जन्ममा गया भन्ने गाउँको एक ब्राह्मणकुलमा म दाशी थिईं र अपुण्यवान् तथा अलक्षिनी रज्जुमाला भन्ने नामकी थिएँ ।

२—“गाली, पिटाई, तर्जनादि दुःख सहन नसकी एकदिन म गाग्रो लिई पानी लिनभनी गएँ ।

३—“बाँचेर के प्रयोजन, यहीं मनैँछु’ भन्ने विचारले बाटाको एकातिर गाग्रो छाडी म जङ्गलभित्र पसेँ ।

४—“अनि रुखको शाखामा बलियो गरी डोरीले पासो बाँधी—
‘वनमा कोही छन् कि ?’ भनी मैले चारैतिर हेरेँ ।

५—“त्यसबखत मैले त्यहाँ ध्यानमुद्रामा रुखमनि बसिरहनु भएका कुनै भय नभएका तथा जगतोद्धार गर्ने सम्बुद्धलाई देखेँ ।

६—“वहाँलाई देखेर—‘यस वनमा बसिरहने यी पुरुष मनुष्य हुन् कि देवता हुन् ?’ भन्ने लागेपछि उत्तिखेरं ममा लज्जा र भय (त्रास) सहित विरक्ति उत्पन्नभयो र अद्भूतरूपले रोमाञ्चित पनि हुन थाल्यो ।

१. सिंहल, स्याम र रोमनमा: ‘बहुन्न’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ७४-७६: रज्जुमालाविमानवत्थु ।

७—‘क्लेशरूपी जङ्गलबाट निर्वाणरूपी-निर्जङ्गलमा बसिरहनु भएको बुद्धको प्रासादिक (= चित्तप्रफुल्लित पाने) रूप देखेर ‘यो यस्ता त्यस्ता (मामुली) पुरुष होइनन्’ भन्ने जस्तो लागेपछि मेरो मनमा अपार प्रफुल्लता उत्पन्नभयो ।

८—‘वहाँका इन्द्रियहरू शान्त र संयत छन्, वहाँ ध्यानरत हुनुहुन्छ, वहाँको मन बाहिर जाँदैन, वहाँ सबैलोकको हितैषी बुद्ध नै हुनुहुन्छ ।

९-१०—‘अनि कुनै पनि भयमैरवबाट न डराउने गुफामा बस्ने सिंह जस्तै तथा दुर्लभ दर्शनीय उदुम्बर वृक्षको फूल जस्तै हुनुभएका बुद्धले मलाई मृदुवचनद्वारा सम्बोधन गर्नुहुँदै यसो भन्नुभयो— ‘रञ्जुमाले ! तथागतको शरणमा जाऊ’ ।

११—‘वहाँको निर्दोषपूर्ण, अर्थबती, सूक्ष्म, मृदु, मनोरम्य तथा सुमधुर आवाज सुनेर मेरा सारा शोकहरू दूर भएर गए ।

१२—‘अनि मेरो चित्त प्रसन्न तथा उपयुक्त भएको बुझ्नु भई— सबैको हितैषी हुनु भएका - तथागतले मलाई यसरी उपदेश गर्नुभयो—

१३—‘यो दुःख हो, यो दुःखको हेतु हो, यो दुःखनिरोध हुने बाटो हो र जुन बाटोमा लाग्नाले अमृतमा पुग्नसकिन्छ’ ।

१४—‘अनि दक्ष तथा अनुकम्पक हुनुभएका बुद्धको अर्ति-बुद्धिमा बसी मैले अमृतमय उत्तम निर्वाण-शान्ति पदलाई अवबोध गरे’ ।

१५—‘अनि म त्रिरत्न प्रति दृढ विश्वासिनी भएँ, बुद्धदर्शनमा अकम्पित भएँ र श्रद्धाको जरो बसाली बुद्धकै औरस पुत्री पनि भएँ ।

१६—“अब म यहाँ रमण गरी, श्रीडा गरी तथा भयरहित दिव्य-मालाहरू लगाई रसरंगको रसास्वाव पिइरहेकी छु ।

१७—“आलम्ब, गगगर, भीम, साधुवादी. संसयहरू जस्ता साठीहजार तूर्यवादनहरूले मेरो चित्त प्रतिबोध गराउँछन् ।

१८-१९—“शोकखरा, सुफरसा, वीणामोक्खा, नन्दा, सुनन्दा, सोणदिमा, अलम्बुसा, मिस्सकेसी, पुण्डरीका, दारुणी, एणिकसा, सुफरसा तथा सुभदा जस्ता मृदुवादिनीहरूले वीणा बजाई नृत्यहरू देखाउँछन् ।

२०—“यिनीहरू बाहेक अरुहरू पनि नाच्ने अप्सराहरू आई समय समयमा नाच-गान गरी मलाई खुशी पाउँछन् ।

२१—“हामीहरू नाचन चाहन्छौं, हामीहरू गाउन चाहन्छौं, हामी तपाइको चित्तलाई प्रसन्न पार्न चाहन्छौं भन्दै उनीहरू समय समयमा आई मलाई रमाइलो पाउँछन्; पुण्य नगर्नेले यस्तो सुख पाउँन सक्दैन, पुण्य गर्नेले मात्र पाउँन सक्छ ।

२२—“देवताहरूका अशोक नन्दनवन तथा महावनहरू रमणीय छन्; पुण्य नगर्नेले इहलोक र परलोकमा पनि सुख पाउँदैन ।

२३—“पुण्य गर्नेले इहलोक र परलोकमा पनि सुख पाउँछ, त्यस्तो ठाउँमा जानकोनिमित्त धेरै कुशल कर्महरू गर्नुपर्छ; पुण्य गर्नेहरू नै स्वर्गीय भोगसम्पत्ति भएको ठाउँमा पुग्न सक्छन् ।

२४—“धेरैको हितसुखकोनिमित्त तथागत लोकमा उत्पन्न हुनुहुन्छ; वहाँ मनुष्यहरूको दाक्षिण्य हुनुहुन्छ, वहाँले मनुष्यहरूकोनिमित्त पुण्य

क्षेत्र हुने आर्यपुरुषहरू बनाइदिनु हुन्छ— जुन पुण्यक्षेत्रमा पुण्यकार्य गरी दायकहरू स्वर्गमा मुदित हुन्छन् ।”

त्यसपछि आफूले सोधेका र देवताले बताएका कुराहरू जन्मै मनुष्यलोकमा आई आयुष्मान् महामौद्गल्यायनले भगवान्लाई सुनाउनु भयो । अनि भगवान्ले यसै कुरालाई कारण बनाई उपस्थित परिषद्लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो । यो उपदेश महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक नै भएको थियो! ।

२८. लताविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीको जेतवनमा बसिरहुनु भएको थियो । त्यसवखत श्रावस्तीवासी एक उपासकको लता भन्ने छोरी थिइन् । उनी पण्डिता, व्यक्ता तथा मेधाविनी थिइन् । पतिकुलमा गएपछि उनी—लोम्ने, सासु, समुराहरूको मनापचारिणी, प्रियवादिनी तथा परिजनहरूको संग्रह गर्ने समर्था तथा घरका परिवारहरूका अभिभार निभाउने काममा दक्षा, अक्रोधिनी, शीलाचारसम्पन्ना, दानदिने कार्यमा तत्पर, अखण्ड पञ्चशील पालन गर्ने तथा उपोसथको दिनहरूमा अप्रमत्ता थिइन् ।

उनको मृत्यु भएपछि उनी वैश्रवण महाराजाकी छोरी भई उत्पन्न भइन् र लता नै उनको नाम रहनगयो । उनका अरू पनि सङ्गा, पबरा, अञ्चिमति तथा मुत्ता भन्ने चार बहिनीहरू थिए । ती पाँच जनालाई शक्र देबराजाले लगी उनीहरूलाई नर्तकी स्त्रीको स्थानमा राखी परिचारिकाहरू बनाए । लता चाहि विशेषत नृत्य-गीतमा दक्षा थिइन् ।

एकदिन उनीहरू भेलाभई सुखपूर्वक बसिरहेको वेलामा उनी-हरूको बीचमा संगीत निपुणताको बारेमा विवाद उठयो । अनि उनीहरू

सबं वैश्रवण महाराजाकहाँ गई "तात ! हामीहरूको बीचमा कुनचाहिं नृत्यमा कुशला र दक्षाछे ?" भनी सोधे । अनि वैश्रवणले यस्तो जवाफ दिए—

"पुत्री हो ! तिमीहरू अनोतप्रदहको तीरमा देवसमागममा गई संगीत प्रदर्शन गर, उही तिमीहरूको विशेषता प्रकटहुने छ ।"

अनि उनीहरूले त्यस्तै गरे ।

त्यहाँ लताको नृत्य देखेर देवपुत्रहरू आफ्नो स्वभावमा बस्न सकेनन् । प्रहर्षण उत्पन्न भई आश्चर्य तथा अद्भूत मानी निरन्तर साधुकार दिई हर्षध्वनी प्रकट गर्दै "वाह, वाह !" गरी फेटा आकाशमा पयाकी पयाकी गद्गद् गरेको आवाजद्वारा हिमाल पर्वत कम्पित भएको ऊँ महान् उल्लास हुनथाल्यो । अरुहरू नाच्दा चाहिं शिशिर कालमा कोकिलहरू चूपलागे ऊँ चूपलागेर बसे । यसरी यस संगीत प्रदर्शनमा लताको विशेषता प्रकटभयो । अनि ती देवपुत्रीहरूमध्ये सुता देवपुत्रीको मनमा यस्तो लाग्यो—

"के कर्म गरेर यी लताले हामीहरूमाथि यसरी प्रभूत्व जमाएकी रहिछिन् र के कर्म गरेर यिनी हामीहरूभन्दा वर्ण तथा यशमा विशिष्ट-तर भएकी रहिछिन् ?"

यति सोचेर सुताले उनीसंग सोधिन् । उनले पनि कारणहरू जम्मै बताइदिइन् । जुन कुराहरू जम्मै देवचारिका गर्दै आउनु भएका

आयुष्मान् महामौद्गल्यायनस्ताई वैश्रवण महाराजाले सुनाए ।
त्यसपछि प्रश्नको शुरुवेखि लिएर सबै कुराहरू बताउँदै स्थविरले भगवान्-
लाई यसो भन्नुभयो^१ —

१. “लता च सज्जा पवरा च देवता,
अच्चिमति^२ राजवरस्स सिरीमतो ।
सुता च रञ्जो वेस्सवणस्स धीता,
राजीमती धम्मगुणेहि सोभिता^३ ॥
२. “पञ्चेत्थ नारियो आगमंसु न्हायितुं,
सीतोदकं^४ उप्पलिनि सिवं नदि ।
ता तत्थ न्हायित्वा^५ रमेत्वा^६ देवता,
नच्चित्वा^७ गायित्वा^८ सुता लतं ब्रवी^९ ॥

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. १०६: लताविमानवण्णना ।
 २. सिंहलमा: ‘अच्चिमुखी’; स्याम र रोमनमा: ‘अच्छिमती’ ।
 ३. बर्मीमा: ‘सोभय’ ।
 ४. सिंहलमा: ‘सीतोदिकं’ ।
 - ५-५. सिंहलमा: ‘न्हायित्व रमेत्व’; स्याम र रोमनमा: ‘न्हायित्व-
रमित्वा’ ।
 - ६-६. सिंहलमा: ‘नच्चित्व गायित्व’ ।
 ७. सिंहलमा: ‘ब्रुवी’ ।

३. “पुच्छामि तं उप्पलमालधारिणि^१,
आवेलिनि^२ कञ्चनसन्निभत्तचे^३ ।
तिमिरतम्बक्खि^४ नभेव सोभने,
दीघायुकी केन कतो यसो तव ॥
४. “केनासि भद्दे पतिनो पियतरा,
विसिट्टकल्याणितरस्सु^५ रूपतो ।
पदक्खिणा नच्चगीतवादिते,
आच्चिक्ख नो त्वं नरनारिपुच्छिता^६ति^७ ॥”

अर्थ—

१—“चातुर्महाराजाका राजाका राजा देवराजा शक्रका सुन्दरीहरू वैश्रवणकी छोरीहरू लता, सञ्जा, पवरा, अच्चिमति^७ तथा मुताहरू शोभनीय र धर्मगुणी छन् ।

-
१. सिंहलमा र रोमनमा: ‘उप्पलमालधारिणी’ ।
२. सिंहलमा: ‘आवेलिनी’ ।
३. स्याम र रोमनमा: ‘काञ्चनसन्निभत्तचे’ ।
४. सिंहलमा: ‘तिमीरतम्बक्खि’; स्याम र रोमनमा: ‘पीतरत्ताम्बक्खि’ ।
५. स्याम र रोमनमा: ‘कल्याणितस्स’ ।
६. विमा. व. पा. पृ. ३९-४०: लताविमानवत्थु ।
७. सिंहलमा: ‘अच्चिमुखि’ उल्लेख भएको छ ।

२—“यो पांच नारीहरू अनोतप्रदहबाट निस्केको शीतल पानी भएको नदीमा नुहाउन गए; नुहाइ-धुवाइ गरी यिनीहरू आफ्नो पिताको आज्ञानुसार नाच-गान गरिसकेपछि सुताले छतासँग सोधिन्—

३—“उत्पलका मालाहरू लगाएकी रत्नमय तथा काञ्चनका फूलहरू लगाएकी ताम्रवर्ण तथा कालो आँखा भएकी आकाश जस्तै निर्मल भएकी तिमिले यो यश कसरी पायौ ?

४—“भद्रे ! के गरेर मालिकहरूको प्रियतर बन्थौ, के गरेर विशिष्ट कल्याणरूपिणी बन्थौ, कसरी तिमि नृत्य-गीतमा दक्षा भयो ? तिम्रो बारेमा सबै नरनारीहरूले सोछ्दछन् — के गरेर यस्तो भएकी ह्वौ ? बताऊ ?”

(छता भन्दछिन्—)

१. “अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूता,
उलारभोगे कुले सुणिसा अहोसिं ।
अक्कोधना भत्तुवसानुवत्तिनी,
उपोसथे अप्पमत्ता अहोसिं ॥

२. “मनुस्सभूता दहरा अपापिका^१,
पसन्नचित्ता पतिमाभिराधयिं ।
सदेवरं सस्सुरं^२ सदासकं,
अभिराधयिं तमिह कतो यसो मम ॥

१. स्याम र रोमनमा: ‘अपाविका’ ।

२. स्वाम र रोमनमा: ‘सस्सुरं’ ।

३. “साहं तेन कुसलेन कम्मुना,
चतुष्भि ठानेहि^१ विसेसमज्जगा ।
आयुं च वण्णं च सुखं बलं च,
खिड्डारति^२ पच्चनुभोमनप्पकं ॥
४. “सुतं नु तं भासितं यं अयं लता,
यं नो अपुच्छिम्ह^३ अकित्तियि नो^४ ।
पतिनो किरम्हाकं विसिट्ठ^५ नारीनं^६,
गती च तासं^७ पवरा च देवता ॥
५. “पतीसु धम्मं पचराम^८ सब्बा,
पतिब्बता यत्थ^९ भवन्ति इत्थियो ।

१. स्याम र रोमनमा: 'ठानेसु' ।

२. स्याम र रोमनमा: 'खिड्डं रति' ।

३-३. स्याममा: 'अपुच्छिम्ह अकित्तियो नो'; रोमनमा: '...अकित्त-
यीनो' ।

४-४. स्याममा: 'विसिट्ठा नारिनं'; रोमनमा: 'विसिट्ठा नारीनं';
सिंहलमा: 'विसिट्ठ नारिन' ।

५. स्याम र रोमनमा: 'नेसं' ।

६. स्याममा: 'परिचराम' ।

७. स्याम र रोमनमा: 'यथा' ।

पतीसु धम्मं पचरित्वा^१ सब्बा,
लच्छामसे भासति यं अयं लता ॥

६. “सीहो यथा पब्बतसानुगोचरो,
महिन्धरं पब्बतमावसित्वा ।
पसय्ह हत्त्वा^२ इतरे चतुप्पदे,
खुद्दे भिगे खादति मंसभोजनो ॥

७. “तथेव सद्धा इध अरियसाविका,
भत्तारं निस्साय पतिं अनुब्बता ।
कोधं वधित्वा अभिभुय्य^३ मच्छरं^४,
सम्यग्ग्हि सा भोदति धम्मचारिणी^५ ति ॥”

अर्थ—

१—“मनुष्यलोकमा मनुष्य छंदा विज्ञाल भोगसम्पत्तिं हुने एक कुलकी स बुद्धारी सएकी थिएँ; स अक्रोधिनी थिएँ, पतिको वशमा बस्ने विनीता थिएँ अनि उपेसथका दिनहुकमा अप्रमादिनी भएकी थिएँ ।

२—“मनुष्य छंदा स अपापिनी तरणी थिएँ, प्रसन्नचित्त लिई मैले पतिलाई खुशी पादथे, देवर सहित सासु ससुरा तथा दाशहकलाई पनि

१. “स्याममा: ‘परिचराम’ ।

२. स्याम र रोमनमा: ‘गत्त्वा’ ।

३-३. स्याम र रोमनमा: ‘अनुभुय्य मच्छेरं’ ।

४. विमा. व. पा. पृ. ४०-४१: लताविमानवत्थु ।

चित्त बुझाउन सक्तथे— त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा मलाई यो यश प्राप्त भएको हो ।

३—“त्यसै कुशलकर्मको प्रभावद्वारा मैले चार ठाउँमा विशेषता पाएकी हुँ जस्तै— आयुमा, वर्णमा, सुखमा तथा बलमा— र क्रीडारतिको अनुभव पनि खूब गर्दछु ।

४—“जुन कुरा हामीहरूले लतासँग सोध्यौं त्यसको सही उत्तर हामीले सुन्यौं” भनी तीन बहिनीहरू भन्दछन्—हामी स्त्रीजातिहरूको निमित्त पति नै विशिष्ट रहेछन् र उनीहरू नै हाम्रो शरण, गति तथा प्रवरदेव रहेछन् ।

५—“अतः हामी सबैले पति प्रतिको सबै कर्तव्य-धर्महरू पालन गरौं र जुन कर्तव्य-धर्महरू पालन गर्नले पतिव्रता भइने छ; पति प्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य-धर्महरू सबै पालन गरेर नै हामीले यो लताले भने जस्तै सबै सम्पत्तिहरू पाउनसक्ने छौं ।

६—“जस्तै महिन्धर पर्वतमा बस्ने सिंहले पर्वत-जङ्गलमा गोचर गरी अरू चतुष्पद स्याना मृगादिहरूलाई मारेर मांस खान्छन्—

७—“त्यस्तै यहाँ आर्यश्राविका पतिको आश्रय लिई पतिको अनुलोम चर्यागरी— क्रोधलाई बधगरी तथा मात्सर्यतालाई जिती धर्म-चारिणी बनी—स्वर्गमा मुदित हुन्छे ।”

२६. विहारविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध श्रावस्तीस्थित जेतवनमा बस्तु भएको थियो । त्यसबखत विशाखा महाउपासिका एक उत्सवको दिनमा उदघानमा घुम्नकोनिमित्त सहायिका र परजनहरूले उत्साहित गरेका हुनाले राम्ररी नुहाई, सुगन्धित लेपहरू लगाई, सुभोजन भोजन गरी नौकोटी मूल्यजाने 'महालतापसाधन' भन्ने आभरण लगाई पाँचशय सहायिकाहरूद्वारा परिवृत्त भई महान् ऐश्वर्यका साथ घरबाट निस्की उदघानतिर गइन् । यसरी उदघानतिर गइरहेको बेलामा उनको मनमा—“तरुणीहरूले जस्तै यो तुच्छ क्रीडा गरेर मलाई के लाभ हुन्छ र ? बरु विहारमा गई भगवान्लाई र मनोभावनीय (सम्माननीय) आर्यहरूलाई वन्दना गरी धर्म सुनेको खण्डमा मेरो कल्याण हुनेछ” भन्ने कल्पना उठ्यो । यसै कल्पनानुसार विहारमा गई एक छेउमा लागी 'महालतापसाधन' आभरण फुकाली दाशीको हातमा दिई भगवान्लाई वन्दना गरी एक छेउमा बसिन् । भगवान्ले उनलाई उपदेश सुनाउनुभयो । अनि धर्मश्रवणपछि भगवान्लाई प्रदक्षिणा गरी मनो-

-
१. 'महालतापसाधन' भन्ने आभरण कस्तो थियो भन्ने कुरा लेखकको बु. म. भाग-१. पृ. ३२-३५ मा उल्लेख भएको छ ।

भावनीय भिक्षुहरूलाई पनि वन्दना गरी विहारबाट निस्केर अलिपर गइसकेपछि विशाखाले दाशीसँग—“हे जे ! आभरण ल्याऊ, लगाउनेछु” भनी भनिन् । उसले त्यसलाई पोकोपारी एक ठाउँमा राखी विहारमा यताउता घुमी फर्कने वेलामा बिसेँको हुँदा—“आर्या ! एकछिन पखनुहोस् ल्याउनेछु” भनी विहारतिर फर्केर जान खोजी । अनि विशाखाले—“हे जे ! यदि विहारमा राखेर बिसेँको हो भने विहारकं-निमित्त परित्याग गर्नेछु” भनी भनिन् र पुनः विहारमा गई भगवान्लाई वन्दना गरी आफु पुनः आएको कारण बताउँदै उनले यसो भनिन्—

“भन्ते ! त्यो मेरो आभरणको मूल्यद्वारा विहार बनाउनेछु, अनुकम्पापूर्वक भगवान्ले यसलाई स्वीकार गर्नुहोस् ।”

तूष्णीभावद्वारा भगवान्ले स्वीकार गर्नुभयो । अनि विशाखाले त्यो आभरणको मूल्यस्वरूप नौकोटी एकलाख (९,०१,००,०००) दिइन् ।

विहार बनाउने कामको हेर-देख आयुष्मान् महामौद्गल्यायन-द्वारा भएको थियो र वहाँकै निर्देशनमा भित्ताहरू, स्तम्भहरू, तुलाहरू (= मूर्तिहरू), कर्णिकाहरू, द्वारहरू, ढोकाहरू, ऊचालहरू तथा घरका अरु अङ्गप्रत्यङ्गहरू ठीकसँग सुविभक्त गरी बनाइएको थियो । रंग-रोगनका कामहरू पनि अत्यन्त मनोरम्य थिए । भित्ताहरूमा कलापूर्ण

१. विशाखा भन्ने कस्ती थिइन् र यिनले कसरी विहार बनाइन् भन्ने आदि क्रमानुकूल कुराहरू लेखकको बु. म. भाग-१. पृ. १९ मा ‘विशाखामहाउपासिका’ शीर्षक अन्तरगत वर्णित भएको छ ।

ढंगले माला तथा लताहरूका चित्रहरू पनि चित्रित गरिएको थियो । बडो सफा भएको मणिजस्तै टल्किने भूमिभागहरू विमानहरू जस्तै थिए । जमिन तलामा पाँचशय (५००) कोठाहरू र माथिल्लो तलामा पाँचशय (५००) कोठाहरू गरी जम्मा एकहजार (१०००) कोठाहरूले सुसज्जित थियो । बुद्ध भगवान् र भिक्षुसङ्घहरू बस्न योग्य महाप्रासाद र त्यसलाई सुहाउने गरी अन्य एकहजार पारिवारिक प्रासादहरू र त्यसलाई पनि सुहाउने गरी अरू कुटी, मण्डप तथा चङ्क्रमण स्थानहरू पनि बनाइएका थिए । यी सबै कामहरू नौ महीनामा सिद्धिएको थियो । बिहार निर्माणको काम सिद्धिएपछि बिहार महोत्सवकोनिमित्त नौकोटी खर्च गरिएको थियो^१ । यस बीच, एकदिन पाँचशय सहायिकाहरूसँग प्रासादमाथि गई प्रासाद आविको श्रीसम्पत्ति देखेर सौमनस्य उत्पन्न भएको विशाखाले सहायिकाहरूलाई यसो भनिन्^२—

“यस्ता प्रासादहरू बनाएर जुन पुण्य मैले पाएँ त्यसलाई अनुमोदन गर; म तिमीहरूलाई पत्तिदान^३ (= प्राप्तदान) बिन्छु ।”

१. यस सम्बन्धका अरू कुराहरू बु. म. भाग-१. पृ. ५७ देखि हेर्नु ।
२. विमा. व. अ. क. पृ. १५०-५१: बिहारविमानवर्णना ।
३. ‘पत्तिदान’ भनेको आफूले कुनै वस्तुहरू दान दिई त्यसबाट पाएको कुशल वा पुण्यलाई ‘पत्ति’ अर्थात् ‘प्राप्त भएको’ भन्दछन् । अनि त्यो प्राप्त भएको पुण्यलाई पनि दानदिनुलाई ‘पत्तिदान’ अर्थात् ‘प्राप्तदान’ भनिएको हो । ‘पत्तिदान’ को शब्दार्थ हो—प्राप्त भएको पुण्यलाई दानदिनु ।

“अहो साधु ! अहो साधु !!” भन्दै उनीहरू सबैले प्रसन्न भई अनुमोदन गरे ।

त्यसमध्ये एउटी महिलाले सो पत्तिदान सम्बन्धका कुरा विशेषरूपले मनमा राखेकी थिई । त्यसपछि उ चाँडै नै देहान्त भई त्रयस्त्रिंशत्तमा उत्पन्न भई । उसको पुण्यको प्रभावद्वारा अनेक कूटागारहरू, उदयानहरू तथा पुष्करिणीहरू आविद्वारा प्रतिमण्डित सोह्र सोह्र योजन उँचाई चौडाई तथा लम्बाई भएको, शय योजन प्रभा फैलिएको आकाशचारी विशाल विमान उत्पन्न भयो । एकहजार अप्सराहरूका साथ विमान सहित उ आवत-जावत गर्दथी^१ —

विशाखा महाउपासिका चाहिं विपुल परित्याग तथा श्रद्धा-सम्पत्तिको कारणद्वारा मरणपछि निर्माणरती देवलोकमा उत्पन्न भई सुनिर्मित^२ देवराजाकी भ्रममहिषीत्व हुन पुगिन् भनी विमानवत्थु

१. विमा. व. अ. क. पृ. १५१: विहारविमानवण्णना ।
२. सुनिर्मित देवहरू कुन तहमा रहेछन् भन्ने कुरा लेखकको बु. ब्र. भाग-१. पृ. ४८९ मा हेर्नु । दी. नि. अ. क. I. पृ. २७३: महापदान-सुत्तवण्णनाको भनाइ अनुसार विशाखा महाउपासिकाको आयु १२० वर्ष थियो । यदि यसो हो भने उनको देहान्त बुद्धको परिनिर्वाण पछि भएको कुरा सिद्ध हुन आउँछ । यसै कुरालाई ध्यानमा राखी मैले बु. म. भाग-१. पृ. ९४ मा विशाखाको देहान्त भगवान्को परिनिर्वाणपछि भएको हो भन्ने कुरा उल्लेख गरेको हुँ । शायद यसै कारणले होला अनुरुद्ध स्थविरले देवचारिका गरिरहेको वेलामा विशाखाकी सहायिकालाई भेट्नुभएको कुरा यहाँ उल्लेख भएको हो ।

अट्टकथाले^१ उल्लेख गरेको छ ।

अनि एकदिन आयुष्मान् अनुरुद्ध देवचारिका गर्दै जाँदा बिशाखाकी सहायिका सो देवपुत्रीलाई त्रुषस्त्रिशामा उत्पन्न भएको देखेनुभई वहाँले उसँग यसरी प्रश्न सोध्नुभयो^२—

१. “अभिवक्कन्तेन वण्णेन, या त्वं तिट्ठसि देवते ।
ओभासेन्ति दिसा सब्बा, ओसधीविय तारका ॥
२. “तस्सा ते नच्चमानाय, अङ्गमङ्गे हि सब्बसो ।
दिब्बासद्दा निच्छरन्ति, सवनीया मनोरमा ॥
३. “तस्सा ते नच्चमानाय, अङ्गमङ्गे हि सब्बसो ।
दिब्बागन्धा पवायन्ति, सुच्चिगन्धा मनोरमा ॥
४. “विवत्तमाना कायेन, या वेणीसु पिलन्धना ।
तेसं सुय्यति निग्घोसो, तुरिये^३ पञ्चङ्गिके यथा ॥
५. “वटंसका वातधूता^४, वातेन सम्पकम्पति ।
तेसं सुय्यति निग्घोसो, तुरिये पञ्चङ्गिके यथा ॥

१. विमा. व. अ. क. पृ. १५१: विहारविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १५१: विहारविमानवण्णना ।

३. बर्मीमा: 'तूरिये' ।

४. स्याममा: 'वातधूता' ।

६. “या पि ते सिरस्मि^१ माला, सुचिगन्धा मनोरमा ।
वाति गन्धो दिसासब्बा, रुक्खो मञ्जूसको यथा ॥
७. “घायसे तं सुगन्धं, रूपं पस्ससि अमानुसं ।
देवते पुच्छिताचिक्ख, किस्स कम्मस्सिदं फल^२ति ॥”

अर्थ —

१—“हे देवते ! जो तिमि सुन्दररूप धारण गरी शुक्रनाराले सबे दिशातिर प्रकाश फैलाए के प्रकाश फैलाई बस्दछ्यौ—

२—“सो तिमि नाचदा तिम्रा सबे अङ्गप्रत्यङ्गहरूबाट दिव्य-स्वर निस्कन्छ जुन श्रवणीय तथा मनोरम्य छ ।

३—“सो तिमि नाचदा तिम्रा सबे अङ्गप्रत्यङ्गहरूबाट दिव्य-गन्ध वासना आउँछ जुन मनोरम्य छ ।

४—“सो तिमि घुम्दा तिम्रो चूल्ठोमा जुन आभरणहरू छन् त्यसबाट पञ्चाङ्गिक तूर्यनादको आवाज सुनिन्छ ।

५—“सो तिम्रा कानका कुण्डलहरू मन्दवायुले हल्लाउँदा त्यसबाट जुन आवाज सुनिने हो त्यो पनि पञ्चाङ्गिक तूर्यनादको आवाज जस्तै छ ।

६—“सो तिम्रो शीरमा सुन्दर तथा सुगन्धित जुन मालाहरू छन् त्यसबाट सबेदिशातिर मञ्जूसक वृक्षको वासना जस्तै वासना आउँछ ।

१. स्याम र रोमनमा: ‘सिरसि’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ६४-६५: विहारविमानवत्थु ।

७-“सुगन्धको वासना आइरहेको तिम्रो रूप अमानुषीय देखिन्छ, हे देवते ! म सोध्न चाहन्छु कि के कर्मको यो फल हो ?”

अनि सो देवताले यसरी उत्तर दिई—

१. “सावत्थियं मय्हं^१ सखी भदन्ते,
सङ्खस्स कारेसि महाविहारं ।
तत्थप्पसन्ना अहमानुमोदि^२,
दिस्वा अगारं च पियं च मेतं ॥
२. “तायेव मे सुद्धानुमोदनाय,
लद्धं विमानब्भुतदस्सनेय्यं^३ ।
समन्ततो सोलसयोजनानि,
वेहायसं गच्छति इद्धिया ममा ॥
३. “कूटागारा निवेसा मे, विभत्ता भागसो मिता ।
दद्ल्लमाना आभन्ति, समन्ता सतयोजनं ॥
४. “पोक्खरञ्जो च मे एत्थ, पुथुलोमनिसेविता ।
अच्छोदका विप्पसन्ना, सोण्णवालुकसन्थता ॥

-
१. स्याम र रोमनमा: 'मय्ह' ।
 २. स्याममा: 'अहमनुमोदि' ।
 ३. स्याममा: 'विमानब्भुतदस्सनेय्य' ।

५. “नानापदुमसञ्छन्ना, पुण्डरीकसमोतता ।
सुरभी सम्पवायन्ति, मनुञ्जा^१ मालुतेरिता ॥
६. “जम्बुयो पनसा ताला, नालिकेरवनानि च^२ ।
अन्तोनिवसनेजाता, नानारुक्खा अरोपिमा^३ ॥
७. “नानातूरियसङ्घुट्ट^४, अच्छरागणघोसितं ।
यो पि मं सुपिने पस्से, सो पि वित्तो सिया नरो ॥
८. “एतादिसं अब्भुतदस्सनेय्यं^५, विमानं सब्बसोपभं^६ ।
मम कम्महि निब्बत्तं, अलं पुञ्जानि कातवे^७ति^७ ॥

अर्थ—

१—“भवन्त ! श्रावस्तीवासी मेरी सखी विशाखाले सङ्घको-
निमित्त महाविहार बनाइदिइन्; ती बनाइएका घरहरू देखेर त्यसमाथि
प्रसन्न भई मैले अनुमोदन गरेकी थिएँ ।

-
१. स्याम र रोमनमा: ‘मनुञ्ज’ ।
२. स्याममा: ‘नालिकेरावनानि’ ।
३. स्याममा: ‘अरोपिता’ ।
४. सिंहल र स्याममा: ‘नानातूरियसङ्घुट्ट’; रोमनमा: ‘...सङ्घुत्थं’ ।
५. सिंहलमा: ‘अब्भुतं दस्सनीयं’; स्याममा: ‘अब्भुतदस्सनेय्यं’ ।
६. सिंहलमा: ‘सब्बतोपभं’ ।
७. विमा. व. पा. पृ. ६५: विहारविमानवत्थु ।

२—“सोही शुद्ध अनुमोदनको प्रभावद्वारा मैले यो अद्भूत तथा दर्शनीय विमान पाएकी हुँ जुन सोह्र योजन छ र आफ्नै ऋद्धिद्वारा आकाशमा पनि जानसक्छ ।

३—“म बस्ने कूटागारहरू ठीकसँग सुविभाजन गरी बनाइएका छन् र जसको प्रकाश शय योजन टाढासम्म फल्फल्ती फल्किन्छ ।

४—“दिव्यमाछाहरू युक्त पुष्करिणी पनि छ जस्को पानी निर्मल तथा स्वच्छ छ अनि त्यसको किनारमा सुवर्णमय बालुवाहरू छरिएका छन् ।

५—“अनेक रङ्गविरङ्गी कमलका फूलहरू फुलिरहेका छन् जसको मनमोहक सुवास मन्दहवाद्वारा आइरहेछ ।

६—“जमुनाका रुखहरू, केराका बोटहरू, तालका वृक्षहरू तथा नरीवलका रुखहरूले भरिएको वनजङ्गलको बीचमा बस्ने घरहरू छन् ।

७—“अनेकप्रकारका तूर्यहरूको आवाजको बीचमा अप्सराहरू नाच-गान गर्छन् र जो म स्वप्न देख्छु—त्यो पनि आनन्ददायी नै देख्दछु ।

८—“यस्तो अद्भूत दर्शनीय मेरो विमान सबैदिशातिर चम्किन्छ जो मेरो पुण्यको प्रभावद्वारा प्रादुर्भाव भएको हो; अतः पुण्यहरू गर्नु बढिया छ ।”

यसपछि विशाखा उपासिका कहाँ उत्पन्न भइन् भन्ने कुरा भन्न लगाउने विचार गरी स्थविरले यस्तो भन्नुभयो^१—

“तायेव ते सुद्धनुमोदनाय,
 लद्धं विमानम्भुतदस्सनेय्यं ।
 या चे सा दानमदासि नारी,
 तस्सा गति ब्रूहि कुहि उप्पन्ना सा'ति^१ ॥

अर्थ—

“जुन शुद्ध मनले अनुमोदन गरेको प्रभावद्वारा तिमिले यस्तो
 अद्भूत तथा दर्शनीय विमान पायौ भने जसले स्वयं विहारदान दिइन् ती
 नारी (विशाखा) को गति बताउ त उनी कहाँ उत्पन्न भइन् ?”

अनि स्थविरले सोधनुभएको प्रश्नको उत्तरादिदं उसले यसो भनी -

१. “या सा अहु मय्हं सखी भदन्ते,
 सङ्खस्स कारेसि महाविहारं ।
 विञ्जातधम्मा सा अदासि दानं,
 उप्पन्ना निम्मानरतीसु देवेसु ॥
२. “पजापती तस्स सुनिम्मितस्स,
 अचिन्तिया^२ कम्मविपाका तस्स^३ ।

१. विमा. व. पा. पृ. ६६: विहारविमानवत्थु ।

२-२. सिंहलमा: ‘अचिन्तियो कम्मविपाको तस्सा’; स्याम र रोमनमा:
 ‘कम्मविपाक तस्सा’ ।

यमेतं पुच्छसि कुहि उप्पन्ना सा ति,
तं ते^३ वियाकासिं अनञ्जथा अहं^२ ॥”

अर्थ—

१—“भवन्त ! जो ती मेरी सखी (विशाखा) थिइन् उनले सङ्घकोनिमित्त महाविहार बनाएकी थिइन् र धर्मावबोध गर्ने (=स्रोता-पन्ना) उनले जुन विहार बनाएकी थिइन् त्यो विहार बुद्धप्रमुख भिक्षुसङ्घमा प्रदान गरेकी थिइन् र त्यसैको प्रभावद्वारा उनी निर्माणरती लोकमा उत्पन्न भइन् ।

२—“त्यहाँ उनी सुनिर्मित देवराजाकी प्रजापतिको रूपमा उत्पन्न भइन् र उनको कर्मविपाक अचिन्तेय छ^३ र जुन कुरा तपाइले ‘उनी कहाँ उत्पन्न भइन् ?’ भन्ने विषयमा प्रश्न सोध्नुभयो त्यसको उत्तर यथासत्य बताएँ ।”

१-१. स्याम र रोमनमा: ‘भन्ते’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ६६: विहारविमानवत्थु ।

३. दी. नि. अ. क. II. पृ. ५३२: सक्कपञ्चसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरे अनुसार शक्रदेवेन्द्र, अनाथपिण्डक-देवपुत्र र विशाखा-देवपुत्री—यी तीनै जनाको दिव्य-आयु एकतीसहजार कल्प छ । कामभोगी-ह्रूमध्येमा यी तीनजनाले जस्तै स्वर्गीय सुखभोग गर्ने अरू कुनै छैनन् भन्ने कुरा पनि उक्त पृष्ठमै उल्लेख भएको छ । यसै कुरालाई ध्यानमाराखी यहाँ ‘अचिन्तेय’ भनिएको हो ।

कसरी उसले त्यो कुरा थाहापाई त ? भन्ने विषयमा—जस्त—
माथि पृ. १४२ दइल्लविमान-१५ मा सुभद्रा देवपुत्री भद्रा देवपुत्रीको
विमानमा गएकी थिइन् त्यसरी नै विशाखा देवपुत्री पनि आफ्नी
साथी देवपुत्रीकहाँ गएकी थिइन् र त्यसैले उसले उनको गतिको कुरो
थाहापाएकी हो भनी विमानवत्थु अट्टकथाले^१ पण्डरूपमा उल्लेख
गरेको^२ छ ।

यसपछि अरुहरूलाई पनि दानकार्यहरूमा नियुक्त गर्ने दिशातिर
स्थविरको ध्यान आकर्षित गर्दै देवपुत्रीले स्थविरलाई निम्न धर्मका कुराहरू
सुनाई^३ ।

१. “तेनहञ्जेपि समादपेथ,
सङ्घस्स दानानि ददाथ वित्ता ।
धम्मं च सुणाथ पसन्नमानसा,
सुदुल्लभो लद्धो मनुस्सलाभो ॥
२. “यं मग्गं मग्गाधिपती अदेसयि,
ब्रह्मस्सरो^४ कञ्चनसन्निभत्तचो ।
सङ्घस्स दानानि ददाथ वित्ता,
महप्फला यत्थ भवन्ति दक्खिणा ॥

१. पृ. १५४: विहारविमानवण्णना ।

२. विमा. व. अ. क. पृ. १५४: विहारविमानवण्णना ।

३. विमा. व. अ. क. पृ. १५४: विहारविमानवण्णना ।

४. स्याममा: ‘ब्रह्मसरो’ ।

३. “ये पुग्गला अट्ट सतं पसत्था,
चत्तारि एतानि युगानि होन्ति ।
ते दक्खिण्येय्या सुगतस्स सावका,
एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ॥
४. “यं चत्तारो च पटिपन्ना, चत्तारो च फले ठिता ।
एस सङ्घो उजुभूतो, पञ्चासीलसमाहितो ॥
५. “यजमानानं मनुस्सानं, पुञ्जपेक्खान पाणिनं ।
करोतं ओपधिकं पुञ्जं, सङ्घे दिन्नं महप्फलं ॥
६. “एसो हि सङ्घो विपुलो महग्गतो^१,
एसप्पमेय्यो उदधीव सागरो ।
एतेहि सेट्ठा नरवीरसावका^२,
पभङ्करा धम्ममुदीरयन्ति ॥
७. “तेसं सुदिन्नं सुहृतं सुयिट्ठं,
ये सङ्घमुद्दिस्स ददन्ति दानं ।

-
१. स्याममाः ‘करोन्त’ ।
 २. स्याममाः ‘महग्गतो’ ।
 ३. स्याममाः ‘नरवियसावका’ ।

सा दक्खिणा सङ्घगता पतिट्ठिता,
महप्फला लोकविद्वान्^१ वर्णिता ॥

८. “एतादिसं यञ्जमनुस्सरन्ता^२,
ये वेदजाता विचरन्ति लोके ।
विनेय्य मच्छेरमलं समूलं,
अनिन्दितो सग्गमुपेति ठानं^३ति ॥”

अर्थ —

१—“त्यसंले सुदुर्लभ मनुष्यचोला लाभ गरेका मनुष्यहरूलाई सङ्घदान आदि दिने कार्यमा लगाउनुहोस् र प्रसन्नचित्तगरी धर्म सुन्ने काममा पनि नियुक्त गर्नुहोस् ।

२—“जुन मार्गका मार्गाधिपति हुनुभएका तथा काञ्चन शरीर हुनुभएका बुद्धले ब्रह्मस्वरले देशना गर्नुभएको मार्ग छ—त्यो मार्गमा लागेर सन्तुष्टभई सङ्घलाई बानादि देऊन्—जहाँ दानादिदा दक्षिणाको फल महान् हुन्छ ।

३—“बुद्धादि आर्यहरूद्वारा प्रशंसित जुन चारजोर अथवा आठजना पुरुषहरू छन्—ती सुगतका श्रावकहरू नै दाक्षिण्य छन् र उनीहरूमा दिएको दानको फल महान् हुन्छ ।

१. स्याम र रोमनमा: ‘लोकविद्वहि’ ।

२. स्याम र रोमनमा: ‘पुञ्जमनुस्सरन्ता’ ।

३. विमा. व. पा. पृ. ६६-६७: विहारविमानवत्थु ।

४—“चारजना प्रतिपन्न भएका र चारजना फलमा प्रतिष्ठित भएका
—यिनीहरू नै ऋजु भएका प्रजाशीलले सम्पन्न भएका—सङ्घ हुन् ।

५—“सांसारिक पुण्यको कामना गरी दानदिने मनुष्यहरूकोनिमित्त
त्यस्ता सङ्घमा दिएको दानको फल नै महान् हुन्छ ।

६—“यो सङ्घ नै विपुल तथा महर्घ छ, यो सङ्घ नै महासागरको
पानी कैं अप्रमेयछ र नरवीर बुद्धका श्रावकहरूमध्येमा यिनै श्रावकहरू
श्रेष्ठ छन्—जसले ज्योतिर्मय धर्मको प्रकाश पनि गर्दछन् ।

७—“अतः सङ्घलाई उद्देश्यगरी जसले दानदिन्छ सोही दान नै
रात्ररी दिएको, रात्ररी संतर्पित गरेको तथा रात्ररी सम्मान गरेको हुन्छ
र त्यसरी सङ्घमा प्रतिष्ठित गरिएको दानको फल नै महत्फलदायी हुन्छ
—जुन कुरालाई बुद्धले पनि प्रशंसा गर्नुभएको छ ।

८—“यस्तै यस्ता पुण्यकर्महरूको अनुस्मरण गरी जो प्रमुदितभई
यो लोकमा बस्दछन्—उनीहरू मात्सर्यमलहरूलाई निर्मूलपारी अनिन्दित-
भई स्वर्गलोकमा पुग्न जान्छन् ।”

अरू कुराहरू माथि उल्लेख भए जस्तै हुन् । यहाँचाहिं आफूले र
देवताले भनेका कुराहरू जम्मै आयुष्मान् अनुरुद्धले मनुष्यलोकमा आई
भगवान्लाई सुनाउनुभयो । भगवान्ले यो कुरालाई कारण बनाई

उपस्थित परिषद्लाई धर्मोपदेश गर्नुभयो । यो देशना महाजनहरूको-
निमित्त सार्थक भएको थियो ।

१. विमा. व. अ. क. पृ. १५६: विहारविमानवणना ।

टिप्पणी—

माथि पृ. २६० को पादटिप्पणी मा लेखिएका कारणहरू-
माथि र बु. म. भाग-१. पृ. ९४-९५ मा लेखिएका कारणहरूमाथि
विचार गर्दा बुद्ध परिनिर्वाण भइसके पछि विशाखाको देहान्त
भएको हो भन्ने कुरा प्रष्ट बुझिन्छ । यस सन्दर्भमा अनुरुद्ध स्थविरको
देवचारिकाको घटना परिनिर्वाण पछिको हो भन्ने कुराको अनुमान
गर्न सकिन्छ ।

यदि विशाखाको आयु १२० वर्ष थियो भन्ने कुरालाई
पन्छायौं भने यहाँ लेखिएको टिप्पणीको कुनै आवश्यकता हुन
आउँदैन । दी. नि. अ. क. I. पृ. २७३: महापदानसुत्तवणनाले
विशाखाको आयु १२० वर्ष भन्ने कुरो लेखेको हुँदा यहाँ यो चर्चा
गर्न परेको हो ।

३०. सिरिमाविमानकथा

एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहको वेणुवनमा बसिरहनु भएको थियो । त्यसवखत (उत्तराविमानमा^१ उल्लिखित) सिरिमा गणिका स्रोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित भइसकेकी हुँदा^२ क्लिष्ट जीवनबाट दूरभई उनले सङ्घकोनिमित्त आठ सलाक^३ भोजन स्थापना गरेकी

१. यो 'उत्तराविमान' को कुरा लेखकको बु. म. भाग-१. पृ. २९५ मा उल्लेख भइसकेको छ ।
२. यी सिरिमा कहीले स्रोतापत्ति-फलमा प्रतिष्ठित भएकी थिइन् भन्ने कुरा बु. म. पृ. २८७ मा उल्लेख भएको छ ।
३. बुद्धका पालामा कुनै दाताले ४, कुनैले ८ भिक्षुहरूलाई निम्त्याउँ-दियो । त्यसमध्ये नित्यप्रति भोजन दिनेहरू पनि थिए । यी नित्य-भोजन दिनेहरूले आ-आफना नामहरू स्यानास्याना काठका टुक्राहरूमा लेखी भोजन निर्देशक भिक्षुलाई दिन्थे । यही काठको टुक्रोलाई 'सलाक' भनिन्छ । अनि काठका टुक्राहरू पाएर जो भोजनमा जान्छ यस्तो भोजनलाई 'सलाक-भोजन अथवा सलाक-दान' भन्दछन् । अतः सिरिमाले पनि आठजना भिक्षुहरूकोनिमित्त आफ्नो नाम लेखिएका आठवटा काठका टुक्राहरू अथवा सलाकहरू दिएकी थिइन् । त्यसैले 'आठ सलाक भोजन' भनी भनिएको हो ।

थिइन् । शुरुदेखि नै उनको घरमा नित्यप्रति आठजना भिक्षुहरू आउँदथे ।
‘घिउ लिनुहोस्, दूध लिनुहोस् !’ भन्दै उनले भिक्षुहरूको पात्रमा राखि-
दिन्थिन् । एक भिक्षुले प्राप्त गरेको भोजन दुइतीनजनालाई पनि
पुग्दथ्यो । दिनदिनै सोह्र कर्षापण खर्च गरी भोजन दिइन्थ्यो ! ।

अनि एकदिन एक भिक्षु उनको घरमा अष्टक भोजन गरी तीन
योजन पर रहेको एक विहारमा गयो । अनि त्यहाँ सन्ध्या समयमा
स्थविरको उपस्थानकोनिमित्त बसिरहेको सो भिक्षुसँग स्थविरले सोधे—

“आवुसो ! आज कहाँ भिक्षा प्राप्तगरी यहाँ आएका हौ ?”

“सिरिमाको अष्टक भोजन प्राप्तगरी यहाँ आएको हुँ ।”

“आवुसो ! के त उनले मनपराउने गरी भिक्षा दिन्छिन् त ?”

“उनको भिक्षा-भोजनको बर्णन गर्न सकिन्न । अति प्रणीततर
ढंगले भोजन दिन्छिन् । एकजनाले पाएको भोजन तीन चार जनालाई
पनि पुग्छ । उनका दानवस्तुहरूभन्दा उनलाई हेर्न पाउनु नै श्रेयस्कर छ ।
“उनी यस्ती यस्ती छिन्” भनी उनको बयान सुनायो । अनि यो कुरा
सुनेर उनलाई नदेखिकनै तथा कुरा सुन्नेवित्तिकै एक भिक्षुले उनमाथि
स्नेह उत्पन्न गरी “त्यहाँ गएर उनलाई हेर्नपन्यो” भन्ने विचार गन्यो ।
अनि उसले सो भिक्षुलाई आफ्नो भिक्षुत्वको उमेर बताई सलाक पाउन
सकिन्छ वा सकिन्न भन्ने सम्बन्धमा कुरा सोध्दा “आवुसो ! भोलि
सङ्घस्थविर बनेर तिमिले त्यहाँ अष्टक भोजन पाउन सक्नेछौ” भनी
भनेको कुरो सुनी उ उतनाघरिमे पात्र-चीवरलिई बाटो लागेर गई

भोलिपल्ट अरुणोदयको समयमै सलाकदिने घरमा गई उमिइरह्यो र सलाक प्राप्तगरी सञ्जुस्थविर बनेर सिरिमाको घरबाट अष्टक भोजन प्राप्तगन्यो ।

जो भिक्षु अघिल्लो दिनमा भोजन गरी फर्केर गयो त्यसै बेला-बेखि सिरिमा बिरामी भइन् र आभरणहरू फुकाली पल्टिन् । अनि जब अष्टक भोजन प्राप्त गर्नकोनिमित्त आएका भिक्षुहरू देखे तब दाशीहरूले सिरिमाछाई सूचित गरे । उनी गई आफनै हातले पात्र ग्रहण गर्ने अथवा भिक्षुहरूलाई बसाल्ने आदि काम गर्न नसक्ने भएको हुँदा उनले दाशीहरूलाई यस्तो भनिन् —

“अम्मे ! पात्र ग्रहण गरी आर्यहरूलाई आसनमा बसाली, यागु पियाई, खादघपदार्यहरू विई भोजनको समयमा पात्रभरी भोजन राखिदेऊ ।”

“हुन्छ, आर्या” भनी उनीहरूले भिक्षुहरूलाई भित्र्याई यागु पियाई खादघपदार्यहरू विई भोजनको समय भएपछि पात्रभरी भोजन-राखी उनलाई खबर गरे । अनि उनले “मलाई समातेर लँजाऊ, आर्यहरूको वन्दना गर्न चाहन्छु” भनिन् । अनि उनीहरूलाई समात्न लगाई भिक्षुहरूकाँ आइपुगेपछि थरथर काँपिएको शरीरद्वारा भिक्षुहरूलाई वन्दना गरिन् । उनलाई देखेर त्यो भिक्षुले यस्तो सोचन थाल्यो—

“रोगी छँदा त यिनको रूप-शोभा यस्तो छ भने निरोगी रहँदा तथा सबै आभरणहरूद्वारा विभूषिता भएकी वेलामा यिनको रूपसम्पत्ति अछ कति शोभायमान तथा मनमोहक होला ?”

यसैवखत उसको मनमा अनेक कोटी वर्षहरूदेखि सञ्चित भइरहेका क्लेशहरू जन्मै उठेर आए र अज्ञानी भई खाना खान नसकी पात्र लिई विहारमा फर्की पात्र ढाकेर एक छेउमा राखी चीवरको एक कुना बल्ल्याई उ उहाँ पल्ट्यो । त्यसवखत उसको एक भिक्षु साथीले उसँग खाना खानकोनिमित्त अनेक प्रार्थना गर्दा पनि उसलाई खाना खुवाउन सकेन । त्यसदिन उ निराहार नै रह्यो ।

त्यसै दिनको संध्या समयमै सिरिमाको पनि देहान्त भयो । अनि राजाले (= बिम्बिसारले) शास्ताकहाँ खबर पठाए—

“मन्ते ! जीवकको कान्छी बहिनी सिरिमाको देहान्त भयो ।”

यो खबर सुनेर शास्ताले राजाकहाँ खबर पठाउनु भयो —

“महाराज ! सिरिमाको शरीरलाई जलाउन पर्ने आवश्यकता छैन । खुला मसानमा सुताई कौवा आदिहरूले खान नपाउने गरी पालो-पहरा राख्न लगाउनुहोस् ।”

राजाले त्यस्तै गरी राख्न लगाए । क्रमशः तीनदिन बित्यो । चौथो दिनमा शरीर सुन्निएर फूलेर आयो । नौद्वारहरूबाट पीपहरू बहन थाले । उनको शरीर जन्मै फुटेको भातको भाँडो जस्तै हुनथाल्यो । अनि राजाले नगरमा यसरी ऊचालि पिटाउन लगाए—

“घरमा कुरुवा बस्ने बालकहरू बाहेक सिरिमालाई हेर्न नआउनेहरूलाई आठ कर्षापण (कहापण) दण्ड लाग्नेछ ।”

“बुद्ध प्रमुख भिक्षुसङ्घ सहित सिरिमालाई हेर्न आउनुहोस्” भनी बुद्धकहाँ पनि राजाले खबर पठाए । अनि शास्ताले “सिरिमालाई हेर्न जाओ” भनी भिक्षुहरूलाई भन्नुभयो । त्यो युवक भिक्षु चौथोदिनमा पनि कसैको कुरा नसुनी निराहार नै भएर पल्टिरह्यो । खाना राखेको भिक्षा-पात्रको खाना पनि कुहिन थाल्यो । पात्रमा पनि खिया पर्न थाल्यो । अनि उसको सहायक भिक्षु आई—“आबुसो ! शास्ता सिरिमालाई हेर्न जाँदै हुनुहुन्छ” भनी कुरा सुनाउँदा निराहार भई बसिरहेको सो भिक्षु ‘सिरिमा’ को नाम सुन्ने बित्तिकै फट्ट उठेर बस्थो ।

“शास्ता सिरिमालाई हेर्न जाँदै हुनुहुन्छ, के तिमी पनि जान्छौ ?” भनी सोधदा उसले “हो, म पनि जानेछु” भनी जवाफ दिई तुरुन्तै पात्रको भात फयाकी पात्र धोएर थैलोमा राखी भिक्षुसङ्घका साथ उ पनि गयो ।

मसानमा पुगेपछि भिक्षुसङ्घले परिवृत्त भई शास्ता एक छेउमा उभिइरहनु भयो । भिक्षुसङ्घ पनि राजपरिषद् पनि उपासक र उपासिका परिषद् पनि एक एक छेउमा उभिइरहे । अनि शास्ताले राजासँग यस्तो सोध्नुभयो

“महाराज ! यी को हुन् ?”

“भन्ते ! जीवककी बहिनी सिरिमा हुन् ।”

“यी सिरिमा हुन् ?”

“भन्ते ! हो ।”

“महाराज ! त्यसोभए एकहजार दिई सिरिमालाई लेऊन् भनी मगरमा ऊघालि पिटाउन लगाउनुहोस् ।”

राजाले त्यस्तै गराए । तर ‘हाँ वा हुँ’ भन्ने एकजना पनि भएनन् । अनि राजाले “भन्ते ! कोही पनि लिने छैनन्” भनी भगवान्-लाई सुनाए ।

“महाराज ! त्यसोभए आधामोल कम गर्नुहोस् ।”

राजाले ‘पाँचशय कर्षापण दिई लेऊन्’ भनी ऊघालि पिटाउन लगाए । तँपनि कसैले ‘हाँ वा हुँ’ गरेनन् । अनि “अढाइशय, दुइशय, शय, पचास, पच्चीस, बीस, दश, पाँच, एक कर्षापण तथा आधा, एक चौथाई (पाद), मासक अनि एक कौडी (काकणिकं) दिएर सिरिमा-लाई लेऊन्” भनी ऊघालि पिटाउन लगाए । तँपनि कोही लिने नभए-पछि “सित्तं मै लेऊन्” भनी ऊघालि पिटाउन लगाए । तँपनि कसैले पनि ‘हाँ वा हुँ’ गरेनन् । अनि राजाले “भन्ते ! सित्तं मा लेऊ भन्दा पनि कोही लिने छैनन्” भनी भगवान्सँग विन्तिगरे । त्यसपछि शास्ताले— “भिक्षु हो ! हेर, महाजनहरूको स्त्रीप्रतिको प्रेम ! यसै नगरमा अघि एकहजार कर्षापणदिएर यिनलाई एकदिन पाउँदथ्यो अब सित्तं मा दिँदा पनि कसैले चाहेनन् । आभरणहरूद्वारा अलंकृत त्यस्तोबिघ्न राम्रो रूप—आज नौद्वारहरूमा व्रणहरू भएका तथा तीनशय हाडहरूले जोडिएको, नित्य उत्रस्त भएको केवल मूर्ख महाजनहरूद्वारा अनेकविध

संकल्पित—त्यो अघ्रुव आत्मभाव छिन्नभिन्न भयो” भन्ने बिशातिर आकर्षित पार्नुहुँदै भगवान्छे—

“यस्स चित्तकतं बिम्बं, अरुकायं समुस्सितं ।

आतुरं बहुसङ्कप्पं, यस्स नत्थि धुवन्ठिती’ति’ ॥”

भनी गाथा सुनाउनुभयो ।

उपदेशको अन्तमा सिरिमाभाथि प्रतिबद्ध-चित्तहुने भिक्षु—
छन्दरागलाई हटाई विषयना ध्यान बढाई अरहत्वमा पुग्यो र चौरासी-
हजार प्राणीहरूकानिमित्त पनि धर्माभिसमय भएकोथियो^२ ।

त्यसवखत सिरिमा देवकन्या आफ्नो वैभव श्रीसम्पत्तिलाई
देखेर आफू आएको ठाउँलाई विचार गरी हेर्दा उनले भिक्षुसङ्घहरूद्वारा
परिवृत्त भई भगवान्लाई पूर्वआत्मभावको आफ्नो शरीर नगिच उभिइ-
रहुनु भएको र महाजनहरू पनि भेला भइरहेका देखेर—पाँचशय
देवकन्याहरूद्वारा परिवृत्त भई, पाँचशय रथहरूका साथ आई सबैले
देख्नेगरी रथबाट ओल्हीं परिवारहरू सहित भगवान्लाई बन्दना गरी
डुइहात जोरी उभिइरहिन् ।

त्यसवखत आयुष्मान् बङ्गीस भगवान्को नगिचमा हुनुहुन्थ्यो ।
अनि वहाँले भगवान्सँग “भगवान् ! मलाई एउटा प्रश्न सोध्न मन-
लाग्दछ” भनी भन्नुभयो । त्यसपछि भगवान्छे “बङ्गीस ! सोधन”

१. धम्म. प. पा. गा. नं. १४७: जरावग्ग-११.

२. विमा. व. अ. क. पृ. ६२: सिरिमाविमानवण्णना ।

भनी भन्नुभएपछि आयुष्मान् बङ्गीसले सिरिमा देवपुत्रीसँग यसरी सोध्नुभयो?—

१. “युत्ता च ते परमअलङ्कता ह्या,
अधोमुखा अधसिगमा बली जवा ।
अभिनिम्मिता पञ्चरथासता च ते,
अन्वेन्ति तं सारथि चोदिता ह्या ॥
२. “सा तिट्ठसि रथवरे अलङ्कता,
ओभासयं जलमिव जोति पावको ।
पुच्छामि तं वरतनु अनोमदस्सने,
कस्मानु^१ काया अनधिवरं उपागमि^२ ॥”

अर्थ—

१—“आफ्नो पुण्यको प्रभावद्वारा निर्मित तिम्रा पाँचशय रथ-
हरूमा अधोमुख पारी बसेका आकाशमा जानसक्ने बलवान् तथा परम
अलंकृत अश्वहरू बाँधिएका छन् र ती रथहरू सारथीद्वारा उत्साहित
गरिएका जस्तै गरी स्वयं आकाशमा जानसक्छन् ।

२—“बलिरहेको अग्निको ज्वाला जस्तै तेजिलो भई तिम्रो त्यस
रथमा बस्दछ्यौ । हे उत्तम शरीर भएकी अनोमदर्शी ! तिमिसँग म

१. विमा. व. अ. क. पृ. ६२: सिरिमाविमानवण्णना ।

२. स्याम र रोमनमा छैन ।

३. विमा. व. पा. पृ. २०: सिरिमाविमानवत्थु ।

सोधन चाहन्छु कि—कुन देवलोकबाट तिम्री अनुत्तर सम्यक् सम्बुद्धको उपासनार्थ यहाँ आएकी हौ ?”

स्थविरद्वारा यस्तो सोधिएपछि उनले आफ्नो परिचय दिंदै बसो भनिन्—

“कामगपत्तानं यमाहुनुत्तरं,
निम्माय निम्माय रमन्ति देवता ।
तस्मा काया अच्छरा कामवण्णिनी^१,
इधागता अनधिवरं नमस्सितु^२ ॥”

अर्थ—

“जुन लोकलाई कामभोगहरूको अप्रलोक भनिन्छ त्यो आफूलाई चाहेबमोजि निर्माण गरी रमण गर्ने निर्माणरती देवलोकबाट—इच्छा गरे अनुसार रूप हुने म—यहाँ अनुत्तर सम्यक् सम्बुद्धलाई नमस्कार गर्न आएकी हुँ ।”

यसरी देवताले आफू निर्माणरती देवलोकबाट आएको कुरो सुनाएपछि उनका पूर्वजन्मका कुराहरू र त्यहाँ गरेका पुण्यका कुराहरू

१. विमा. व. अ. क. पृ. ६४: सिरिमाविमानवण्णना ।

२. स्याम र रोमनमा: 'कामवण्णनी' ।

३. विमा. व. पा. पृ. २०: सिरिमाविमानवत्थु ।

सहित धर्मसम्बन्धी विश्वासका कुराहरू उनीबाट बताउन लगाउन स्थविरले पुनः यस्तो भन्नुभयो ?—

१. “किं त्वं पुरे सुचरितमाचरीध,
केनच्छसि^१ त्वं अमितयसा सुखेधिता,
इद्धी^२ च ते अनधिवरा विहङ्गमा,
वण्णो च ते दसदिसा विरोचति ॥
२. “देवेहि त्वं परिवृता^३ सक्कता^४ चासि,
कुतो चुता सुगतिगतासि देवते ।
कस्स वा त्वं वचनकरानुसासनी^५,
आचिक्ख मे त्वं यदि बुद्धसाविका^६ति^६ ॥”

अर्थ—

Dhamma.Digital

१—“तिमीमा आकाशचारी महान् श्रद्धि छ, तिम्रो वर्ण-प्रभा वशदिक्मा फैलिइन्छ, अघिल्लो जन्ममा तिमिले कस्तो सुचरित्र गरेकी थियौ र आज यहाँ यस्तो अमित यश (=परिवार) सुख पाएकी ह्वौ ?

१. विमा. व. अ. क. पृ. ६४: सिरिमाविमानवण्णना ।
२. स्याम र रोमनमा: ‘केनासि’ ।
३. सिंहलमा: ‘इद्धि’ ।
- ४-४. स्याम र रोमनमा: ‘परिवृतसक्कता’ ।
५. स्याम र रोमनमा: ‘वचनकरानुसासनी’ ।
६. विमा. व. पा. पृ. २०: सिरिमाविमानवत्थु ।

२—“अधिल्लो जन्ममा तिमीले कसको अति-बुद्धि सुनेकी थियौ र कहाँबाट च्युतभई तिमी देवलोकमा उत्पन्न भएर देवगणहरूद्वारा परिवृत्त भई सत्कृत्य भएकी त्थौ ? मलाई बताऊ कि—के तिमी बुद्ध-श्राविका पनि भएकी थियौ ?”

स्थविरले सोध्नु भएका कारणहरू बताउँदै उनले यी गाथाहरू भनिन्! —

१. “नगन्तरे नगरवरे सुमापिते,
परिचारिका राजवरस्स सिरिमतो ।
नच्चे^१ गीते^२ परमसुसिक्खिता अहं^३,
सिरिमा ति मं राजगहे अवेदिमु ॥

२. “बुद्धो च मे इसिसनिभो^४ विनायको,
अदेसयी^५ समुदयदुक्खनिच्चतं ।
असङ्घतं दुक्खनिरोधसस्सतं^६,
मगं चिमं अकुटिलमञ्जसं सिवं ॥

-
१. विमा. व. अ. क. पृ. ६५: सिरिमाविमानवण्णना ।
२-२. स्याममा: ‘नच्चहि गीतेहि’ ।
३. स्याममा: ‘अहं’ ।
४. स्याम र रोमनमा: ‘इसिसनिभो’ ।
५. स्याम र रोमनमा: ‘अदेसयि’ ।
६. स्याम र रोमनमा: ‘दुक्खनिरोधंसस्सतं’ ।

३. “सुत्वानहं अमतपदं असङ्गतं,
तथागतस्स नधिवरस्स सासनं ।
सीलेस्वहं परमसुसंवुता अहुं,
धम्मे ठिता नरवरबुद्धदेसिते^१ ॥
४. “अत्वानहं^२ विरजपदं असङ्गतं,
तथागतेन नधिवरेन देसितं ।
तत्थेवहं समथसमाधिमाफुसं,
सायेव मे परमनियामता अहु ॥
५. “लद्धानहं अमतवरं विसेसनं,
एकंसिका अभिसमये विसेसिया^३ ।
असंसया बहुजनपूजिता अहं,
खिड्डारति^४ पच्चनुभोमनप्पकं ॥
६. “एवं अहं अमतदसम्हि देवता,
तथागतस्स नधिवरस्स साविका ।

-
१. सिंहलमाः ‘नरवरबुद्धभासिते’ ।
२. स्याम र रोमनमाः ‘अत्वान तं विरज पदं’ ।
३. स्याम र रोमनमाः ‘विसेसयि’ ।
४. स्याम र रोमनमाः ‘खिड्डं रति’ ।

धम्महसा पठमफले पतिट्टिता,
सोतापन्ना न च पन^१ मत्थि दुग्गति ॥

७. “सा वन्दितुं अनधिवरं उपागमि,
पासादिके^२ कुसलरते च भिक्खवो ।
नमस्सितुं समणसमागमं सिवं,
सगारवा सिरिमतो धम्मराजिनो ॥

८. “दिस्वा मुनिं मुदितमनम्हि पीणिता,
तथागतं नरवरदम्मसारथि^३ ।
तण्हच्छिदं^४ कुसलतरं विनायकं,
वन्दामहं परमहितानुकम्पकं^५ ति ॥”

Dhamma.Digital

अर्थ—

१—“मृषिगिरी, वैपुल्य, वेभार, पाण्डव, तथा गृद्धकूट

-
१. स्याममा: ‘पुन’ ।
 २. स्याम र रोमनमा: ‘पासादिते’ ।
 ३. स्याम र रोमनमा: ‘नरवरधम्मसारथि’ ।
 ४. रोमनमा: ‘तण्हच्छिदं’ ।
 ५. विमा. व. पा. पृ. २०—२२: सिरिमाविमानवत्थु ।

पर्वतहरूको घेराभित्र रहेको रात्ररी बनाइएको^१ राजगृह भन्ने श्रेष्ठ नगरमा—श्रीसमृद्ध प्राप्त राजा बिम्बिसारकहाँ म परिचारिका भएकी थिईं । नाच-गानमा परम सुशिक्षिता भएकी मलाई राजगृहवासीहरूले ‘सिरिमा’ भनी चिन्दथे ।

२—“ऋषि-नृषभ^२ हुनु भएका, विनायक हुनुभएका बुद्धले मलाई दुःख-सत्य, दुःख-समुदय-सत्य तथा त्यसको अनित्यता आदिहरूका उपदेशहरू सुनाउनु भएको थियो । त्यस्तै गरी कुनै पनि हेतुप्रत्ययद्वारा निष्पादन नभएको हुनाले ‘असंस्कृत’ भनिने, — सबै अवस्थामा तथ्य (=तथ)

१. विमा. व. अ. क. पृ. ६६: सिरिमाविमानवण्णनाले महागोविन्द पण्डितले बनाएको राजगृह हो भनी उल्लेख गरेको छ । तर यस सम्बन्धमा दी. नि. II. पृ. १६५ को महागोविन्दमुत्तं हेर्दा त्यसमा यो कुरा पाइँदैन । हेर, यो सूत्रको अनुवाद लेखकको बु. ब्र. भाग-१. पृ. ३४६-४७.

२. ‘नृषभ’ (= निसभ) भनी साँढेको नाइकेलाई भनिन्छ । शय साँढेको जेठोलाई उसभ (= वृषभ), हजार साँढेको जेठोलाई वसभ (= व्रषभ); ती सबैको जेठो—शुद्ध सेतो, सुन्दर, महाभार वहन गर्नसक्ने तथा शयकडौं बज्रपातको आवाजद्वारा पनि न डराउने अकम्पित, निर्भीकभई बस्ने साँढेलाई निसभ (= नृषभ) भनिन्छ । ऋषिहरूमध्येमा यस्तै अकम्पेय तथा निर्भीक गुण र स्वभाव भएको हुँनाले यहाँ बुद्ध भगवान्लाई ‘ऋषि-नृषभ’ भनिएको हो । विमा. व. अ. क. पृ. ६७: सिरिमाविमानवण्णना ।

भइरहने भएको हुँदा 'शिव' भनिने, अथवा अशिवत्वमा ल्याउने काम-
रागादिको समुच्छेदन भएको हुँदा 'शिव' भनिने, सबैप्रकारका सांसारिक
दुःखहरू नभएको हुँदा 'निरोध' भनिने, तथा क्लेशहरूलाई मार्दै जाने
भएको हुनाले 'मार्ग' अथवा निर्वाणकामीहरूले जाने बाटो भएको हुनाले
'मार्ग' भनिने,— जसलाई दुवै अन्तहरूको बीचको भएकोले 'अकुटिल'
भनिने— त्यो निर्वाणगामिनी सुन्दर मार्गको पनि उपदेश गर्नुभएको
थियो ।

३—'सर्वश्रेष्ठ हुनुभएका तथागतको अमृतपद-असंस्कृत-निर्वाणको
कुरो सुनेर नरवर बुढाले देशना गर्नुभएको धर्मानुशासनमा बसेर तथा
परमसुसंयमी भएर मैले शील-चर्या परिपूर्ण गरे' ।

४—'सर्वश्रेष्ठ तथागतले देशना गर्नुभएको धर्म सुनेर विरज-
असंस्कृत-निर्वाणपदलाई अबबोध गरे' र समथ-समाधिलाई पनि साक्षात्कार
गरे'—अनि त्यो नै मेरोनिमित्त नैर्याणिक मार्ग लाभ हुनगयो ।

५—'एकान्तरूपले अभिसमय प्राप्तगरी अरुहरूलेभन्दा विशेष-
रूपले श्रेष्ठ भएको अमृतपदलाई मैले प्राप्तगरे' जसबाट ममा कुनै पनि
शंका रहेनन् र बहुजन पूजिता पनि भएँ र क्रीडा-रतिहरूको अनुभव पनि
घरेँ गरे' ।

६—'यसरी म सर्वश्रेष्ठ हुनुभएका तथागतकी श्राविका अमृतदर्शी
देवताहुँ, म धर्मदर्शी हुँ, प्रथम-फलमा (= स्त्रोतापत्ति-फलमा) प्रतिष्ठिता
हुँ तथा निर्वाणको स्त्रोतमा पुगेकी हुँ—त्यसैले मेरो बुगति पनि छैन ।

७—“सर्वश्रेष्ठ हुनुभएका प्रसन्न तथा कुशल-धर्ममा रत भएका भिक्षुहरूको, शिवं सुन्दरं भएका भ्रमण समागमको तथा श्रीमान् धर्मराजाको सादर वन्दना गर्नकोनिमित्त यहाँ म आएको हुँ ।

८—“नरवर पुरुषदम्यसारथी तथागत मुनिको दर्शन गरेर मेरो मन सारै प्रमुदित भएको छ; अतः म तृष्णारहित, कुशलरत तथा परम हितानुकम्पी हुनुभएका विनायकलाई वन्दना गर्दछु ।”

यसरी आफ्नो विश्वासको कुरा प्रकाशपादें रत्नत्रयमाथि आफ्नो प्रसन्नतालाई प्रकटगरी भगवान्लाई र भिक्षुसङ्घलाई वन्दना र प्रदक्षिणा गरी सिरिमा देवपुत्री देवलोकमै फर्केर गइन् । त्यसपछि भगवान्ले यसै घटनालाई लिएर धर्मोपदेश गर्नुभयो र देशनाको अन्तमा उक्त उत्कण्ठित भिक्षुले अरहत्व प्राप्तगन्थो । उपस्थित परिषद्कोनिमित्त पनि सो धर्मोपदेश सार्थक नै भएको थियो ।

३१. सुवण्णविमानकथा

एक समय भगवान् अन्धकविन्दमा^१ बसिरहनु भएको थियो । त्यसवखत भद्रासम्पन्न तथा वैभवसम्पन्न एक उपासकले उसको गाउँको नगिच एक मुष्टिक पर्वतमाथि सबै अङ्गहरूले सुसम्पन्न तथा भगवान् बुद्ध बस्नकोनिमित्त सुयोग्य पारी एक गन्धकुटी बनाई त्यहाँ भगवान्लाई बसाली सत्कारपूर्वक उपस्थान गर्नुभयो । आफू पनि सधैं शीलमा प्रतिष्ठित भई सुविशुद्धरूपले शील पालन गरी संयमी भई देहान्त पछि उ प्रयस्त्रिंश भवनमा उत्पन्न भयो । उसको कर्मानुभाव सूचक अनेक रत्नहरूका रश्मीहरू उठेका, विचित्र प्रकारका देविकाहरूले (डवली) घेरिएका, विविध विपुल अलङ्कारहरूद्वारा शोभायमान भएका, स्तम्भ भित्ता तथा भन्याङ्गहरू ठीकसँग विभक्त गरेका तथा रमणीय बगैँचाहरू भएको काञ्चन पर्वतकोमाथि विमान उत्पन्न भयो । देवचारिका गर्दै जाँदा आयुष्मान् महामौदूगल्यायनले सो विमानलाई देखेर विमानवासी देवतासँग यी गाथाहरूद्वारा प्रश्न सोध्नुभयो^२—

-
१. 'अन्धकविन्द' भन्ने ठाउँ राजगृहबाट ३ गाउत टाढा पर्छ । हेर लेखकको बु. प्रे. पृ. १५२ को पादटिप्पणीमा ।
 २. विमा. व. अ. क. पृ. २४३: सुवण्णविमानवण्णना ।

१. "सोवण्णमये पब्बतस्मिं, विमानं सब्बतोपभं ।
हेमजालपटिच्छन्नं^१, किङ्किणि^२ जाल कप्पितं ॥
२. "अट्टंसा सुकता थम्भा, सब्बे वेलुरियामया ।
एकमेकाय अंसिया, रतना सत्त निम्मिता ॥
३. "वेलुरियसुवण्णस्स, फलिका रूपियस्स च ।
मसारगल्लमुत्ताहि, लोहितङ्गमणीहि^३ च ॥
४. "चित्रा मनोरमा भूमि, न तत्थुद्धंसती^४ रजो ।
गोपाणसीगणा^५ पीता, कूटं धारेन्ति निम्मिता ॥
५. "सोपाणानि च चत्तारि, निम्मिता चतुरोदिसा ।
नानारतनगब्भेहि, आदिच्चो व विरोचति ॥
६. "वेदिद्या^६ चतस्सो तत्थ, विभत्ता भागसो मित्ता ।
दद्वल्लमाना आभन्ति^७, समन्ता चतुरो दिसा ॥

-
१. सिंहलमा: 'हेमजालक पच्छन्नं' ।
 २. स्याममा: 'किङ्किणिक'; रोमनमा: 'किङ्किणिक' ।
 ३. सिंहलमा: 'लोहितङ्गमणीहि' ।
 ४. स्याममा: 'तत्थुद्धंसते' ।
 ५. स्याममा: 'गोपाणसेगणा' ।
 ६. स्याम र रोमनमा: 'वेदिका' ।
 ७. स्याममा: 'आभेन्ति' ।

७. “तस्मिं विमाने पवरे, देवपुत्तो^१ महाप्पभो^१ ।
अतिरोचति वर्णेन, उदयन्तो व भाणुमा ॥
८. “दानस्स ते इदं फलं, अथो सीलस्स वा पन ।
अथो अञ्जलिकम्मस्स, तं मे अक्खाहि पुच्छितो^२ ॥”

अर्थ—

१—“किङ्किणी जालहरू राखिएको हेमजालहरूले प्रतिच्छन्न भएको तथा सुवर्णमय पर्वतमा प्रभा फैलिइरहेको तिम्रो विमान छ ।

२—“त्यसमा आठकोणहरू भएका स्तम्भहरू सबै वैदूर्यमणीमय छन् र एक एक कोणमा सात सात रत्नहरू जडित छन् ।

३—“चाँदीका फलेकहरूमा वैदूर्यमणीहरू, मसारगल्ल मोतीहरू तथा लालमणीहरू आवि जडित छन् ।

४—“चित्रविचित्र भएको भुइँमा धूलो पनि लाग्दैन र पहेंला मुसीहरूद्वारा गजुर (कूट) थाम्नेगरी बनाइएको छ ।

५—“चारदिशामा चारवटा भन्याङ्कहरू बनाइएका छन्, सूर्य जस्तै चम्किने अनेक रत्नमय कोठाहरू पनि छन् ।

६—“चार भागमा ठीकसँग भाग लगाइएका चारवटा वेदिकाहरू पनि छन्—जसको टलक टल्टल्ती चारैदिशातिर टल्किन्छ ।

१-१. स्याममा: ‘देवपुत्ता महप्पभा’ ।

२. विमा. व. पा. पृ. ११०: सुवर्णविमानवत्थु ।

७—“हे महाप्रभाव भएका देवपुत्र ! अति प्रकाशमान भएका सूर्य उदयको चमक जस्तै चम्कंदै तिम्रो त्यहाँ बस्दछौ ।

८—“म सोध्दछु कि—यो तिम्रो प्रभाव दानदिएको फल हो कि, शीलपालनको फल हो कि अथवा नमस्कारको फल हो ?—के को फल हो ? मलाई बताऊ ।”

अनि यसै सम्बन्धमा धर्मसङ्ग्राहकहरू भन्दछन्—

“भौद्गलयायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवपुत्र खुशी भई—जुन कर्मको फलद्वारा उसले त्यस्तो सम्पत्ति पाएको हो त्यो कुरा बताउँदै यस्तो भयो—”

१. “अहं अन्धकविन्दस्मि, बुद्धस्सादिच्चबन्धुनो ।

विहारं सत्थु^१ कारेसि, पसन्नो सेहि^२ पाणिभि^३ ॥

२. “तत्थ गन्धं च मालं च, पच्चयं^४ च विलेपनं ।

विहारं सत्थु^५ अदासि^६, विप्पसन्नेन चेतसा ॥

तेन मय्हं इदं लद्धं, वसं वत्तेमि नन्दने ॥

१. विमा. व. पा. पृ. ११०: सुवण्णविमानवत्थु ।

२. स्याममा: ‘सत्थुनो’ ।

३-३. स्याममा: ‘सकेहि पाणिहि’ ।

४. सिंहलमा: ‘पच्चगं’ ।

५-५. सिंहल र स्याममा: ‘सत्थुनोदासि’ ।

३. "नन्दने^१ च वने^२ रम्मे, नानादिजगणायुते ।

रमामि नच्चगीतेहि, अच्छराहि पुरेक्खतो^३ति^४ ॥"

अर्थ -

१-"आदित्यबन्धु हनुभएका भगवान् बुद्धकोनिमित्त मैले अन्धकबिन्दुमा आफ्नै हातले प्रसन्नचित्त राखी एक विहार बनाइदिएँ ।

२-"सुगन्ध, माला, प्रस्यय तथा विलेपनहरू सहित सो विहार मैले शास्ताकोनिमित्त प्रदान गरे" - त्यसैको प्रभावद्वारा नन्दन बनलाई वशमा राखी मैले यो सम्पत्ति पाएको हुँ ।

३-"त्यसैको प्रभावद्वारा नाना चराचुरिङ्गीहरूले भरिएको तथा रमणीय नन्दन वनमा नाच-गान तथा अप्सराहरूद्वारा रमाएको हुँ ।"

यसरी देवपुत्रले आफ्ना कर्मका कुराहरू बताएपछि स्थविरले परिवार सहित सो देवपुत्रलाई धर्मोपदेश गर्नुभयो र मनुष्यलोकमा फर्कैर जन्मै कुराहरू भगवान्लाई सुनाउनु भयो । भगवान्ले सोही कुरालाई कारण बनाई उपस्थित परिषद्लाई धर्मदेशना गर्नुभयो । यो देशना महाजनहरूकोनिमित्त सार्थक भएको थियो^५ ।

१-१. सिंहलमा: 'पवने'; स्याम र रोमनमा: 'पवरे' ।

२. स्याममा: 'पुरक्खतो' ।

३. विमा. व. पा. पृ. ११०: सुवर्णविमानकथा ।

४. विमा. व. अ. क. पृ. २४५: सुवर्णविमानवर्णना ।

३२. सूचिविमानकथा

एक समय भगवान् राजगृहको वेणुवनमा बस्नु भएको थियो । त्यस समय आयुष्मान् सारिपुत्रको चीवर सिउन पर्ने काम परेको थियो । त्यसकोलागि एक सियोको आवश्यक परेको थियो । अनि वहाँ राजगृहमा पिण्डचारिका गर्दै जाँदा एक नकर्मको (कम्मारस्स) घरद्वारमा उभिनुभयो । यो देखेर नकर्मले “भन्ते ! के को आवश्यक छ ?” भनी सोध्यो ।

“चीवर सिउन परेको छ, एक सियोको आवश्यकता छ ।”

अनि नकर्मले प्रसन्नतापूर्वक बनाइराखेका दुइवटा सियोहरू प्रदान गरी—“भन्ते ! यदि फेरिपनि सियोको आवश्यकता परेमा मलाई भन्नुहोस्” भनी प्रार्थना गरी पञ्चाङ्ग वन्दना गन्यो । उसलाई अनुमोदना गरी स्वविर फर्केर जानुभयो । अनि केही समय पछि उ मृत्युभयो र त्रयभिन्नशमा उत्पन्न भयो । अनि आयुष्मान् महामौद्गल्यायन देवचारिका गर्दै सो देवपुत्रकहाँ पुग्दा वहाँले उसँग यी गाथाहरूद्वारा प्रश्नहरू सोध्नुभयो ।—

१. “उच्चमिदं मणिथूणं विमानं,
समन्ततो द्वादस योजनानि ।
कूटागारा सत्तसता उलारा,
वेलुरियथम्भा रुचकत्थतासुभा ॥
२. “तत्थच्छसि पिवसि खादसि च,
दिब्बा च वीणा पवदन्ति वग्गुं ।
दिब्बा रसा कामगुणेत्थ पच्च,
नारियो च नच्चन्ति सुवण्णछन्ना ॥
३. “केन ते तादिसो वण्णो, ... १”
४. “पुच्छामि तं देव महानुभाव, ... २”

अर्थ—

१—“मणीहरू जडित यो विमान अग्लो छ—जसको चारैतिर बाह्र बाह्र योजनहरू छन् र जसमा मनोरमणीय रात्रा रात्रा स्तम्भहरू छन् र कोठाहरूमा सुवर्णका फलेकहरू पनि बछ्छाई राखेका छन् ।

२—“त्यसमा बसेर तिम्रो खान्छौ पनि पिउँछौ पनि; मधुरस्वरले दिव्यमय वीणाहरूका आवाजहरू पनि सुनिन्छन् र यहाँ दिव्य पञ्च कामगुणहरू पनि छन्; सुवर्णमय नारीहरू पनि नाचिरहेका छन् ।

१-२. यहाँका बाँकी पदहरू माथि पृ. ३ मा लेखे बमोजि दोन्हाई^१ पढ्नु । विमा. व. पा. पृ. ८७: पठमसूचिविमानवत्थु ।

३-“कसरी तिम्रो त्यस्तो वर्ण भएको हो ? कसरी तिम्रीलाई यस्तो सिद्ध भएको हो ? तिम्रीले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि उत्पन्न भएका देखिन्छन् ।

४-“हे महानुभाव सम्पन्न देव ! म सोच्छु कि—मनुष्यछँदा तिम्रीले के पुण्यकर्म गर्नु ? कसरी तिम्री यस्तो तेजिलो भयो ? कसरी तिम्रो शरीरको तेज सबंदिशातिर प्रकाश भएको हो ?”

अनि यसं सम्बन्धमा संगीतिकारहरू भन्दछन्—

“मौद्गल्यायनद्वारा सोधिएका प्रश्नहरू सुनी सो देवपुत्र खुशी भई— जुन कर्मद्वारा उसले त्यो सम्पत्ति पाएको हो त्यो कुरा बताउँदै यस्तो भन्यो—”

१. “यं ददाति न तं होति,
यं चे दज्जा तं चेषेय्यो ।
सूचि दिन्ना सूचिमेव सेय्यो ॥
२. “तेन मे तादिसो वण्णो, तेन मे इध मिज्जति ।
उप्पज्जन्ति च मे भोगा, ये केचि मनसो पिया ॥
३. “अक्खामि^१ ते भिक्खु महानुभाव,
मनुस्सभूतो यमकासि पुञ्ज^२ ।

१. विमा. व. पा. पृ. ८८: पठमसूचिविमानवत्थु ।

२-२. सिंहल, स्याम र रोमनमा छैन ।

तेनम्हि एवं जलितानुभावो,
वण्णो च मे सब्बदिसा पभासती'ति' ॥”

अर्थ -

१-“जुन वस्तु वान दिइन्छ त्यही नै वस्तु पाइने होइन बल्कि क्षेत्रसम्पत्ति र चिसंसम्पत्तिको प्रभावद्वारा त्यसभन्दा पनि धेरै महानतर फल पाइन्छ - जस्तै - मैले सियो दिएको थिएँ तर त्योभन्दा धेरैगुणा श्रेयस्कर यो फल मैले पाएँ, अतः आफूमा जे दिनेवस्तु छ सोही वस्तु नै दिनु श्रेयस्कर छ; मैले सियो दिएको थिएँ त्यो नै मेरोनिमित्त श्रेयस्कर सिद्ध भयो ।

२-“त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो यस्तो शरीर-वर्ण भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो इच्छानुसार यहाँ सिद्ध भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा मैले मनपराएका भोगसम्पत्तिहरू पनि पाएको हुँ ।

३-“हे महानुभाव सम्पन्न भिक्षु ! मनुष्यछँदा जुन पुण्यकर्म मैले गरेको थिएँ सो बताएँ, त्यसै कर्मको प्रभावद्वारा मेरो शरीर तेजिलो भएको हो, त्यसैको प्रभावद्वारा मेरो शरीरको तेज सबैदिशातिर प्रकाश भएको हो ।”

आचार्य भिक्षु अमृतानन्दद्वारा संकलित
“सुद्धकालीन विमानकथा”

संग्रह-१०

नामावली

अ

अङ्गदेशको राजधानी २१९
 अच्चिमति २४९, २५२
 अदिमपुष्पक २००, ब्राह्मण २०४
 अन्धकविन्द ३३, ३७, २८९, २९३,
 मा २८९, २९३
 अन्धकवेण्डु दाशपुत्र १०५, हरू
 १०५, हरूको १०५
 अनाथपिण्डिकदेवपुत्र २६७
 अनाथपिण्डिक महाश्रेष्ठिले १८०
 अनुरुद्ध २६१, २७२, स्थविरले
 २६०, स्थविरको २७२,
 ले २७१
 अनोतप्तबहको तीरमा २५०
 अनोतप्तबहबाट २५३
 अलम्बुसा २४७
 अलोमा ८, लाई देखेर ११
 अश्वक ९६, देशमा ९७, राजाले
 ९६, राजाकी ९७, राजा-

धिपतिको पुत्र १००

अशोक नन्दनवन २४७
 अस्सक ९६
 असदिसदानस्सवत्थु १८०
 आनन्द स्थविर १७३
 आनन्दलाई १७२, १७३, आमन्त्रण
 गर्नुभई ३३
 आलम्ब २४७
 आलवी नगरमा २१
 इच्छ्यानङ्गल १२२, का मानिसहरू
 १२२
 उष्कट्टा ११६, १२२, गई १२२,
 को ११६, मा जाँदैछु
 ११८, जानेहरूले १२२,
 तिर ११७, नगरको
 बाहिरको १२२
 उज्जैन ५९, बाट ६१
 उत्तर २२
 उत्तर भन्ने एक माणव २४
 उत्तरमधुरावासी १०५

उत्तरविमान २०, वण्णना २२	मा ५२, ८१, १२२, १८२,
उत्तराविमानमा २७३	२२१, २३०
उदपानसुत्त १७०	कपिलवस्तुमा ४५
उदपान सूत्र १६९	कलन्दकनिवापमा १२, २६, ४९
उदपानसुत्तवण्णना १७३	कश्यप बुद्धको पालामा २३४
उदान अट्टकथाले १७३	काश्यप बुद्धको स्तुपमा ७४
उदानपालिले १७०	काश्यप बुद्धको पालामा ६८, ६९,
उद्दालक १७८	७९, ९८
उपवत्तन २२४	काश्यप बुद्धको शासनमा ९७
उपसागरकी १०५	कुञ्जरविमानवत्थु ५५, ५६
उशीरध्वज ९६	कुञ्जरविमानवण्णना ५०, ५२,
उसीरद्धज ९६	५३, ५७
ऋषिगिरी २८५	कुमार काश्यप २०, २१, द्वारा
ऋषि-नृषभ २८६	२३, स्थविरकहाँ २२
ऋषिपतन मृगदायमा ८, १६४	कुशीनगरका २२४
एककनिपातवण्णना ९६	कुशीनगरमा २२४
एणिफस्ता २४७	कोशल जनपदको १६९
ओक्काक कुलमा १०८	कोसिय १३

क

ख, ग, घ

कजङ्गल ९५, ९६	खदिरङ्गारजातकं १८१
कन्थकदेवपुत्र ३९, ४७, ४८	गग्गर २४७
कन्थक अश्व हूँ ४५	गगगरा २१९, पुष्करिणी २१९,
कन्दरकसुत्तवण्णना २१९	पुष्करिणीको तीरमा २१९
कनकविमान १३८, १५५, १९०,	गया २४५, गाउँकी २३४, गाउँकी

एक ब्राह्मण कुलमा २३५,	निर्वाण भइसकेपछि २२९
गाउँका ब्राह्मण गृहपतिहरू	घतजातक १०५
२३७	
गुत्तिल ५९, ६०, ६६, ले ६२,	च
कथामा ७९, जातकं ५९,	
६१, ६२, ६३, ६४,	चण्डालीविमानवत्यु ८९, ९०, ९१,
जातकले ६६, चरितकथा	९२, ९३, ९४
५८, का आमाबाबुहरूलाई	चण्डालीविमानवण्णना ८८, ९०,
६१, का आमाबाबुहरूले	९१
६१, को घर ६१, को	चम्पकवन २१९
बीणावादन सुनेर ५९, को	चम्पा २१९, नदी २१९, नगरमा
पालामा ७९	२१९, २२०, स्थित २१८,
गुत्तिल आचार्य ६१, ६३, ६६,	२१९
लाई हेर्न चाहन्छौं ६७,	चम्पापुर २१९
संग ६१, ले ६१, ६३,	चम्मक्खन्धकं ९६
७०, ७८	चातुर्महाराजिक १६, २२, २५२,
गुत्तिलविमान ७९, वत्यु ६४, ६५,	लोकमा २२
७१, ७२, ७३, ७७, ७८,	चातुर्महाराजाहरूले ३३
८२, ८४, ८६, वण्णना	चाँदन नदीको किनारमा २१९
५८, ५९, ६३, ६४, ६५,	चूलरथविमानवत्यु ९९, १०१,
६७, ७०, ७८, ७९, ८१	१०२, १०३, १०५, १०६,
गृद्धकूट २८५, पर्वतमा १५२	१०७, १०८, १०९, १११,
गौतम २२३, बुद्ध ८९, बुद्धको	११४
चरणकमलमा बन्दना गरे	चूलरथविमानवण्णना ९६, १०३,
९३, बुद्धको चरणकमलमा	११०, १११, ११५
बन्दना गर ८९, बुद्ध परि-	चूलवग्गो १६९

छ

छत्त ११६, १३४, माणवक ११७,
 १२२, ले ११७, ११९,
 १२३, माणवकलाई १२१,
 माणवक शरणमा गई
 ११७, माणवक विमान-
 वत्थु ११९, १२६, १२७,
 १३२, १३५, १३६,
 माणवक देवपुत्र १२३,
 माणवक देवपुत्रले १२८,
 माणवक देवपुत्रद्वारा १२३
 छत्तमाणवकविमानवर्णना ११८,
 १२१, १२२, १२३, १२८,
 १३५, १३६
 छत्र ११६, ले १२८
 छललाई छाडेर ४६

झ

जम्बुद्वीप ३८, को अप्र नगर हो
 ६२, मा १८०, १८१
 जरावग्ग २७९
 जीवककी कान्छी बहिनी २७६
 जेतवनमा १६५, १९५, २००,
 २३४, २४९, पुगिसकेपछि

१३६, फर्कनु भयो १२१

जेतवनाराममा १८०

त

ततिय नावाविमानवत्थु १७६, १७७
 तथागत २४७, २८८, ले २४६,
 को अमृतपद २८७, का
 श्रावकहरूलाई २००, प्रति
 २०४, जाई २१३, लाई
 वन्दना गर ८९, सम्यक्
 सम्बुद्ध १८१, को शरणमा
 जाऊ २४६
 तपुस्समल्लिकहरूले दिएको मधु-
 विण्ड ३३

त्रयस्त्रिंश १६, १४३, १५९, मा
 २७, ३४, २३८, २६०,
 भवनबाट ८३, देवताहरू-
 कहीं ३१, देवलोकमा २,
 ८, १४, २२, १६४, १९०,
 २०२, २०४, २२१, २२५
 त्रयस्त्रिंश भवनमा ८, २७, ३९,
 ५२, ५३, ५८, ६८, ७९,
 ८०, ८१, ९७, ११०,
 १२२, १३८, १४८, १५५,

१७२, १८२, १८३, १९६, २३०, २८९	१५१, १५७
तिम्बुक ६९	दहल्लविमानवण्णना १४२, १४८, १४९, १५३, १५५
तिम्बरु नारद ५९	दारुणी २४७
तिम्बरुसक ६९	दीपविमानवत्थु १६१, १६२
तिलदक्खिणाविमानवत्थु १३८, १३९	दीपविमानवण्णना १६३
तुषित १६	देवगर्भाको तरफंबाट जन्मेको १०५
	देवदत्तको कारणमा ५८
	देवेन्द्र १४९

थ

थूण १६९, गाउँ १६९, भन्ने ब्राह्मण
गाउँछ ९६, भन्ने ब्राह्मण
गाउँमा १६९, ब्राह्मण
गाउँमा १७०, ब्राह्मण
गाउँका ब्राह्मणहरूले १६९,
गाउँका १७४, गाउँका
ब्राह्मणहरूले १६९, १७०,
गाउँका ब्राह्मण १७०,
गाउँका मानिसहरूले १७२

द

दहल्लविमानको जम्मे कुराहरू १५३
दहल्लविमानवत्थु १४३, १४५,
१४६, १४७, १४८, १४९,

ध

धर्मसंप्राहकहरू ४, ९, २३, ३५,
४३, ५५, ८३, १३९,
१५७, १६१, १८५, १९७,
२९२, लाई ११५, २२९
धम्मपवट्टकथा २२५, ले २०२

न

नन्दगोपा १०५
नन्दनवनमा ५२, ५३, ११४, २९३
नन्दन वनलाई २९३
नन्दनवनको विमानमा ९३
नन्दा २४७
नागविमानवत्थु १६६, १६८

नागविमानवण्णना १६५

नादिक १४१

नारद २२५, ले २२९

नाल १४१

नालक १४१

नावाविमानवण्णना १७१, १७२,

१७३, १७४, १७९

निर्माणरति १६, देवहरूकहाँ १४,

१४४, देवताहरूको स्थान-

मा १४२, देवलोकबाट

२८१, देवलोकमा १३,

१४४, २६७

प

पठम भिक्खादायिका विमानवत्थु

१९४, १९७

पठम पीठविमानवत्थु १८५, १८६

पठम पीठविमानवण्णना १८४

पठम सूचिविमानवत्थु २९५, २९६,

२९७

परनिमित्तवशावर्ती १६

पवरा २४९, २५२

प्रसेनजित् कोशल राजाले १८०

पाण्डव २८५

पायासिराजा २२, को २४, ले २२,

लाई २१

पायासिराजञ्ज २१

पायासिराजञ्जसुत्तमा २१

पायासिविमानवत्थु २०, २३

पीठविमान १८२, १८५, मा बसी

१८३, वत्थु १८१, वण्णना

१८१, १८३, १८५, १८७

पुष्करसाती ११६, ११७, ब्राह्मण

१२२, १३६, ब्राह्मणलाई

१२२

पुण्डरीका २४७

पोखरा २४७

पोखरसाति ११६, ११७

पोतलि नगरमा ९६

फ

फलदायकविमानवत्थु १९१, १९२,

१९३

फलदायकविमानवण्णना १८९, १९०

ब

बन्धुल-मल्लिकाकी भार्या २२४

ब्रह्मदत्त राजाले ५९

बिम्बिसारकहाँ २८६

बिम्बिसारले ४९, २७६

बिम्बिसारको मनमा १८८

बुद्ध—कहाँ गई प्रश्न सोध २१६,

कहाँ २७७, कहाँ गएनन्

२१७, कहाँ जाँदै छन्

२१७, लाई देखे २१३,

लाई ३७, को धर्मस्वरमा

२२१, को अगाडि सोधेको

थिएँ १५२, को शरणमा

जान्छु १०९ को शरणमा

जाऊ १३२, २१५, को

शरणमा गएको १२३, को

पात्र हो ३४, को पालामा

७९, ९५ को चरणकमलमा

९०, ले पनि प्रशंसा गर्नु

भएको छ १५२, का

पालामा २७३

बुद्ध भगवान् १०९, २३६, ले ८८,

१५२, १७९, द्वारा २२९,

लाई १७१, ३३६, कहाँ

गई २३६

बुद्ध शास्ताकहाँ जानुहुन्छ भने ४६

बोधिसत्व ५९, ६४, ६५, लाई

६६, ले देख्नेगरी ६४

भ

भगवान् बुद्ध ८, ३३, ५८, ८०,

८८, १२१, १६४, १७०,

१८८, २०२, २३४, २४९,

२७३, २८९, को निमित्त

२९३, कहाँ गई १७१, को

शरणमा जाऊ ११९, को

शरणमा जानेछु १२०,

लाई ११७, लाई देख्यो

२०३, ले ८३, १५३,

१९५, २०२, २१९, माथि

२०४, २१६

भगवान्को चरणकमलमा १६४

भगवान्को पात्र ३३

भगवान्को पेटमा ३३

भगवान्को रोग शान्त भएरगयो

३४

भगवान्को शरीरमा पूजागरी २२५

भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो २२१

भगवान्ले २७९

भगवान्लाई १२३, २१७, बन्दना

गराउन ८८, सुनाउनुभयो

५७

भद्रा १४१, १४२, १४३, को

१४२, ले १४१, १४२,

१४८, भन्दछिन् १४४,	रूप धारण गरी २०५
१४६, देवपुत्रीकोविमानमा	मण्डूकदेवपुत्तविमानवत्थु २२१,
२६८	२२२
भरतसिंह उपाध्यायले ९६	मण्डूकदेवपुत्तविमानवण्णना २२०,
भागलपुरबाट २४ माइल पूर्वस्थित	२२१, २२२, २२३
२१९	मथुरा १९५
भिक्षादायिका विमानवण्णना १९६,	मध्यप्रदेश ९५, ९६, बाट ९५
१९९	मललसेकरले १६९
भोम २४७	मल्लराजपुत्री मल्लिका २२४
	मल्लिका भन्ने को हुन् २२४
	मल्लिकाविमानवत्थु २२८
	मल्लिकाविमानवण्णना २२५
	महाकच्चानस्स पञ्चवर परिदस्सना
मट्टकुण्डली २००, २०१, २०३,	९६
२०४, २०५, ले २०३,	महाकात्यायन ९५, को समिपमा
लाई २०१, आयो २०५,	९८
देवपुत्र २१७, देवपुत्रले	महाकाश्यप १२, १३, २०, ९१,
२१७, देवपुत्र यहाँ आऊन्	ले १९, लाई १७, स्थविर-
२१७, वत्थु २००, २०१,	लाई १८९, स्थविरले १५,
२०२, २१६, २१७, वत्थुले	कहाँ गई १४
२१८, विमानवत्थु २०५,	महागोविन्द पण्डितले २८६
२०७, २०८, २११, २१३,	महागोविन्दसुत्त २८६
२१४, २१५, विमानवण्ण-	महागोविन्दसुत्तवण्णना १८०
ना २००, २०२, २०३,	महापदानसुत्तवण्णना २६०, ले
२०४, २०९, २१०, २१४,	२७२
२१७, को आयु क्षीण	महापरिनिब्वानसुत्तमा २०
भएको २०२, कै जस्तै	

महापरिनिब्बानसुत्तवण्णनामा २२५

महामौद्गल्यायन २, ८, २७, ३४,
३९, ५३, ५८, ७१, ८३,
१३८, १५३, २४८, द्वारा
४३, १३९, १५७, २३२,
ले ३१, ३८, ५७, ७९,
८०, ८८, ९४, १८३,
१८६, १८७, १९०, १९९,
२३१, २८९, ले ऊँ ६८,
७०, लाई ९१, १८९,
२५१, लाई देखेर ३९,
स्थविरकहाँ ११०, कहाँ
गई ९१, को उपस्थाक
कुलमा २६, को कुरो सुनी
९०, स्थविरलाई दिएको
दान २७, स्थविरलाई दान
दिएँ २७, ले २३८

महालतापसाधन २२५, २५७

महाशाल गाउँ ९५

महासत्त्वले ६६, ६८

महासत्त्वसँग ६७

महिन्धर पर्वत २५६

मातलिलाई ६७

मिस्सकेसी २४७

मुण्डक पर्वतमाथि २८९

मुसल लिई २७

मुसलले कुटिन् ३१

मूसिल ५९, ६३, ६५, ६६, को
चित्त ६३, लाई ६१, ६५,
६७, ले ५९, ६०, ६१,
६३, ले भन्यो ६०, भन्ने
गवैया ५९

मौद्गल्यायन ६८, द्वारा ५, १०,
३६, ५५, ८४, १६१,
१८६, १९२, १९७, २९२,
२९६, स्थविरले १६३

य

यवपालकविमानवत्यु २३१, २३२

यवपालकविमानव्रणना २३१

यसुत्तरा १६४, १६८

यामा १६

यामा लोकमा १५५

र

रज्जुमाला २३५, २३६, २३७,

२४५, लाई २३८, ले

२३६, माथि २३७, को

मृत्युपछि २३८ विमानवत्यु

२३९, २४५, विमान-

वण्णना २३५, २३६,
२३८, २३९, २४०
रथविमान १११
राजगृह २८६, को १, १८८, २३०,
२७३, २९४, स्थित १२,
२६, ४९, ८०, १५४,
बाट २८९, मा २६, २७,
४९, ५१, ५८, ८८, १३७,
२३०, २९४, मा भिक्षा-
टनार्थं जानुभयो ८८,
वासी ५०, ८०
रेवत १४२, लाई १४२, स्थविर
१४७, स्थविरले १४७

ल

लता २४९, २५२, ले २५०,
२५६, भन्दछिन् २५३, को
नृत्य २५०, को विशेषता
२५०, संग सोद्यो २५६,
विमानवत्यु २५२, २५५,
विमानवण्णना २५०, २५१
लोकवग्गमा १८०

व

वङ्गीस २७९, ले १६५, २८०

वशवर्ती देवराजा ४१
वाराणशी १६४, को ८, १६४, का
५९, मा ८, ११, ५९,
१६५, मा फर्कर जाँदा
६१, मा पुगेपछि ६१,
वासी ६०, नगर ६२,
फर्कने वेलामा ६०, को
ऋषिपतनमा गई १६८

वासेट्टसुत्तवण्णना १२२
विडुडभवत्यु २२४, २२५
विमानवत्यु अट्टकथा २१७, ले ८३,
२३४

विशाखा २६६, २६७, ले २६४,
उपासिका २६५, को
देहान्त २६०, २७२,
महाउपासिकाको २२५,
आयु २६०, २७२, महा-
उपासिकाले १८०, महा-
उपासिकालाई २६०, देव-
पुत्री २६७, २६८

विशाखाकी सहायिका २६१
विहार विमानवण्णना २५९, २६१,
२६५

विहारविमानवत्यु २६२, २६४,
२६६, २६७, २७०

वीणामोक्खा २४७

विहारविमानवर्णना २५९, २६१,

२६५

वेणुवनको १२, २६, ४९

वेणुवनमा १, ८०, १०४, १८८,

२३०, २७३, २९४

वेभार २८५

वंपुल्य २८५

वंश्रवणले २५०

वंश्रवणकी छोरीहरू २५२

वंश्रवण महाराजाकहाँ गई २५०

वंश्रवण महाराजाले २५१

वंश्रवण महाराजाकी छोरी २४९

भई ६८, का ७०, की

परिचारिका भई १४२,

आई ६६

शाक्यमुनि ११९, १२०

शास्ता १०७, १०९, १६५, २७७,

कहाँ गई ४७, २३७, को

शरीरघातु ११४, मा

१६५, ले २७७, २७८, को

निमित्त प्रदान गरे २९३,

कहाँ खबर पठाए २७६,

लाई निम्त्याई २३७

शुद्धोदन राजाका पुत्र ४५

श

श्र

Dhamma.Digital

शक्रका १६८, २५२

शक्रले ६७

शक्रसँग ६७

शक्र देवराजाकी १६४

शक्र देवराजाले २४९

शक्र देवेन्द्र ४६, ६४, ६६, २६७,

को ६५, को आसन ६४,

ले १३, १४, १६, १९,

६४, ६५, ६६, १४८,

१४९, १८१, कहाँ पुग्दा

१५३, का परिचारिकाहरू

श्रमण गौतम १६९, १७०, २००,

कहाँ जानेछु २१६, लाई

१७१

श्रावस्ती १६५, को २००, २४९,

को जेतवनमा ११६, स्थित

१८०, १९५, २३४, मा

३९, १३७, १४१, १५९,

२००, २०२, बाट राजगृह

गई १३७, बाट मथुरामा

जानुभयो १९५, बासी

२४९, बाट गया गाउँमा

२३५, मै फर्कर जानुभयो
२३८

स

सकपञ्चमुत्तवणनाले २६७

सङ्गीतिकारहरू १९२, २३२

सज्जा २४९, २५२

सम्बुद्धलाई देखे २४५

सम्यक् सम्बुद्धको २८१

सम्यक् सम्बुद्धलाई २८१

सम्यक् सम्बुद्धलाई नमस्कार गरी

९

सल्लवती ९५

साधुवादी २४७

सारिपुत्र ७, ५१, लाई १, स्थविर-

लाई १८९, को जीवर

सिउन पर्ने काम २९४

सिरिमा २७३, २७७, २७८, २८६,

लाई २७५, २७७, २७८,

माथि २७९, बिरामी

भइन् २७५, को घरमा

२७५, को देहान्त २७६,

को शरीरलाई २७६,

देवकन्या २७९, देवपुत्री

२८८, देवपुत्रीसँग २८०,

विमानवत्यु २८०, २८१,

२८२, २८५, विमान-

वणना २७४, २७६,

२७७, २७९, २८६, २८८,

२८९, गणिका २७३, लाई

लेऊन् २७८, माथि प्रति-

बद्ध चित्तहुने भिक्षु २७९.

सुजात ९६, ९७, १००, ११४,

राजकुमार ९७, राज-

कुमारलाई ९८

सुत्तनिपातवणना ६८

सुता २४९, २५२, देवपुत्रीको

२५०, ले लतासँग सोधिन्

२५३

सुनन्दा २४७

सुफस्सा २४७

सुमद्र परिव्राजकलाई २२४

सुमद्दा २४७

सुमद्रा १४१, १४४, १४८, लाई

१४१, ले १४२, १४८,

देवपुत्रीलाई १४८, भन्द-

छिन् १४३, १४५, १४७,

देवपुत्री २६८

सिद्धार्थ ४५

सिसपावन २१

[३१०]

बुद्धकालीन विमानकथा

सुनिर्मित देवहरू २६०	बाट ११७, मा ११६,
सुनिर्मित देवराजाकी २६७	वासीहरू १२२, मा गई
सुवर्णविमानकथा २९३	११७, १२२
सुवर्णविमानवत्थु २९१, २९२	सेरिस्सक २२, विमान २२, विमा-
सुवर्णविमानवर्णना २८९, २९३	नवर्णना २२
सूचिविमानवर्णना २९४	सोणदिग्गा २४७
सेतकणिक भन्ने निगम ९५	संगीतिकारहरू ९०, २९६, ले ४७,
सेतव्य २०, २१, ११६, १२२,	९१

शब्दावली

अ

अकम्पित २८६

अकुटिल २८७

अकृतज्ञ हुनेछ ६१

अक्रोधिनी २४९, थिएँ २५५

अर्का राजकन्यालाई ९७

अकख १८

अखण्ड पञ्चशील २४९

अङ्गप्रत्यङ्गहरूबाट २३९, २६२

अङ्गविदघा ६१

अग्रपुरुष हुनुहुन्छ २०४

अग्रमहिषीको कोखमा ९७

अग्रमहिषीत्वको स्थानमा राखे ९७

अगाडितिर उभिइरही ८८

अघिल्लो जन्ममा १४०, १५१,

१६२, २४५, २८२, २८३

अचलस्थानमा पुग्नेछन् २२३

अचिन्तेय छ २६७

अचिन्तेय हुनुभएका २०३

अजरामर छैनन् १०६

अजरामर भएका छैनन् १०६

अजरामर हुन सकूँला १०३

अजरामर हुन सक्दैनन् १०५

अजरामर हुन सकोस् १०५

अष्टक भोजन २७४, २७५, गरी

२७४

अढाइशय २७८

अन्तर्धान भएर गयो २१६

अन्तःपुरमा लगी ११०

अस्तरण ५६

अन्तिम संस्कार १२२

अतीत समयमा ५९

अन्तेवासिक हो ६२

अन्धकारभयो १५९

अन्धा भएका ५९

अँध्यारो परेको देखी १५९

अँध्यारो परेको बेलामा १६२

अन्नदानद्वारा ५०

अन्न-पानहरूद्वारा १४६

अनागत समयमा २३४	अरण्यायतनमा ९५
अनागतांश ज्ञानद्वारा १०२	अरहन्तहरू १०६
अनित्यताको बारेमा १६८	अरुणोदयको समयमै २७५
अनुपम १२६	अलक्षिनी २४५
अनुपादिशेषनिर्वाण १३६, धातुमा २२४	अलंकृत ४९, गरिराखेको ५३
अनुमोदनको प्रभावद्वारा २६५	अबिदूरेनिदान ९६
अनुमोदन गर २५९	अशदृश-दान १८०, को बयान १८०
अनुमोदन गरी २९४	अश्रद्धालु २६, ३०
अनुमोदन गरे २६०	अश्वहरू बाँधिएका छन् २८०
अनुमोदन गरेको प्रभावद्वारा २६६	अ-शिवत्वमा २८७
अप्रमेय छ २७१	अप्सराहरू २४७ आई ६६
अभ्यागतहरूलाई आसन दिएँ - १८६	असीत्यानुव्यञ्जनहरूले २०३
अभिवादन गर्दछु ८७	असंस्कृत ११९, १२०, १६८, २८६, निर्वाणपदलाई
अभिवादन गरी ११६, ११७, १२३	अहिवातक रोग १०
अभिसम्बुद्ध भएको ९७	अज्ञातभेष धारण गरी १३
अभिषिक्त गर्ने इच्छा ११०	आ
अभिषिक्त नभएका राजा २१	
अभिषिक्ता भएको जस्तो लागी २३६	आउने जाने बाटो २०९
अभिषेक पाएँ ४६	आकर्षित भई २३६
अमलालाई जाने ऊँ १८३	आकाशचारी २६०, २८२
अमृतपदलाई २८७	आकाशमा उभिई ६४
अरुण्य प्रदेश जम्मै १२३	आकाशमा उभिइरहे ६६
	आकाशमा जानसक्छन् २८०

आकाशमा सूर्यं ऊँ १२६	आँपको रुखमनी १
आकाशमार्गबाट १७०	आँपको रुखमा ६, १८८
आकाशबाट आई १६५	आँपको बगैंचामा १
आँखा २५३, तिर्मि-याउने १, बाट	आँप खाने इच्छा १८८, उत्पन्नभयो
आँसु बघाउन थाले ९८,	१८८
ले देख्नुञ्जेलसम्म १९६	आँप दान दिएर १९०
आँगनहरूमा १८१	आँपहरू १८९, बाँडिदिनु भएको
आगो निभाइदिए ऊँ २१०	कुरा १९०
आचामं १५, १६ १८	आभरण २२७, हरू ८३, हरू
आचार्य ६५, ६८, भनेको महान्	फुकाली २७५, को मूल्य-
हुन्छ ६३, पूजक हुँ ६५,	द्वारा २५८
भन्दा कम छैन ६३, लाई	आमा-बाबुहरू १२२, को वचन
६२, ११६, ११७, ले	६२, को उपासना गरी
११६	६१, को पालन पोषण
आठकोणहरू भएका २९१	५९, लाई १२२, लाई
आढ्य ०००	वन्दना गरी ११७, ले
आदित्यबन्धु हुनुभएका २९३	११७
आधाभाग दानविन्धी २६	आर्यपुरुषहरू २४८
आधामोल कम गर्नुहोस् २७८	आर्यहरूद्वारा प्रशंसित २७०
आधारातको समयमा ४५	आयु थोरै छ ११०
आनन्दको अनुभव भयो ३४	आयुमा २५६
आनुपूर्विकथा १३५, २३६	आयुसंस्कार १०२
आफ्नै हातले प्रदान गरे २३३	आलिङ्गन ९८
आँपका फलहरू १८९	आलोकित पारी १२३
आँपको रुखको छायामा ७	आवास दानद्वारा ५०
आँपका रुखहरूमा ७	आश्वासन विई ६६

आसन तात्नाको कारण ६४
 आसन-दानको फलद्वारा १८२
 आसन-दानद्वारा ५०
 आसन-दानदिन सक्नुपर्छ ५७
 आसनबाट ओल्हो ५३, १८३

इ, ई, उ, ऋ

इन्द्रियहरू शान्त २४६
 इहलोक १०१, २ परलोकमा २४७
 ईर्ष्यापथहरूमा १८२
 ईश्वर ह्यौ २९
 उत्कण्ठित भिक्षुले अरहत्व प्राप्त
 गरे २८८
 उखुको रस ६९
 उखु दिएको थिएँ ६९
 उखु दिएको थिएँ ७६
 उत्तम वस्त्रदिने नारी ७२
 उत्तर दिशातिर ९६
 उत्तरोत्तर फल १३५
 उदघान १७४, मा २५७, मा गई
 ११०, मा गइरहेको थिएँ
 ३९, क्रीडा ५३, क्रीडा
 गर्नकोनिमित्त १८३, तिर
 गइन् २५७, हरू २६०
 उदुम्बर वृक्षको फूल २४६

उपस्थाक ३३
 उपस्थान गन्थो १५५
 उपनिश्रय-सम्पत्ति हेरेर २२३
 उपासना गरी १११
 उपासनार्थ २८१
 उपोसथको दिनहरूमा २४९, २५५
 उपोसथव्रत ६९, पालन गर्ने ७४
 उपासिका परिषद् २७७
 उल्लङ्घन ६२
 उत्सवको दिनमा ५३, १८३, २५७
 ऋजु भएका श्रावकमाथि १९३
 ऋद्धिद्वारा १७३
 ऋषि-नृषभ २८६
 ऋषिसप्तम ८९
 ऋषिहरू १०६, मध्ये उत्तम ८९,
 मध्येमा २८६

ए, ओ, औ, अं

एउटी महिलाले २६०
 एक कौडी २७८
 एकजोर वस्त्र १६५, दानविष्ट
 १६८, बुझ लगाई १६४
 एक टुक्रा कपडा भएपनि १८१
 एकतीसहजार कल्प २६७
 एकतीसौं वर्षमा ९७

एकमुठी कनिका भएपनि १८१
 एकमुठो ५०, ७६, ७७
 एकलौटे पुत्र २०४
 १२० वर्ष थियो २६०
 एकहजार कोठाहरू सुसज्जित २५९
 एकहजारको थैलो ५१
 एकहजार कर्षापण दिएर २७८
 एकहजार योजन १०९'
 एलालु ६९
 एलालुक फल ७६
 ओहरो दोहरो गर्दागर्दै ६४
 औरस पुत्री पनि भएँ २४६
 औंलाहरू ४५
 औषधी ३३, ३४, को लागि ३३,
 को आवश्यक पर्दा मात्र
 ३४, गराऊ २०१, नगरी
 २०२, मात्र पनि गरेनन्
 २०४
 अंशक ६९
 अंसवट्टकं ७७
 क, का
 कर्कश ६१
 कक्कारिकं ७६
 कञ्जिकं ३३, ३४, ३७

कञ्जूसको कारणले गर्दा २००
 कञ्जूसी ३०
 कर्णिकारहरू २५८
 कर्तव्य-धर्महरू २५६
 कस्तो चक्का चाहन्छौ २०७
 कनक आसन ५२, १८२
 कपडा ५०, मा पोकोपारी ८०
 कल्पवृक्ष जस्तै हो ५०
 कर्मफलका कुराहरू १२२, १८४
 कर्मसम्बन्धीका कुराहरू १२२, १८४
 कम्मरपेटी दिएकी ६९
 कराल गरेका छन् १७१
 कराल गरेका थिए १७१
 कराललाई भङ्गगरी १७२
 कल्याण हुनेछ २५७
 कर्ष १८
 कर्षापण २७८, दण्डलाग्नेछ २७७
 कहाँ दान विदा महत्फल हुन्छ १५२
 काकणिकं २७८
 काँक्रो ७६, दिएकी थिई ६९
 काञ्चन पर्वतको माथि २८९
 काञ्चनका फूलहरू २५३
 काञ्चन बिम्बवर्ण २२८
 काञ्चन लता २२७
 कान्छी बहिनी १४९
 कान्छी महारानीको कारणमा ९६

काठका टुक्राहरूमा २७३	कुण्डलहरू २४०
काठको टुक्रा १८५	कुण्डली बनाउन २००
काठको पीरा १८५	कुण्डली बनाइदियो २००
काँटो छैन २१०	कुन जनपदमा गई १०३
कांध भाँचिएको हुनाले ३१	कुनै दान नविई २१७
कांधमा आरोहण गरेको बुछेर ४६	कुनै शील पालन नगरी २१७
कांधमा कुटी २७	कुमारीले प्रसन्नचित्त गरी २७
कानका कुण्डलहरू २६२	कुल्माष-खाना ८, ८१, २३०,
कामभोगीहरूमध्येमा २६७	प्रदानगन्धो २३०
कामराग-संयोजन १३५	कुल्माष-दान ८०
कामावचर १६	कुल्माष-पिण्ड ११, २३३
कायबन्धन दिएकी थिएँ ७७	कुल्माष-भोजन ८०, ८१, ८६,
कारुणिक २३६	चढायो ८१
कार्षापण ढिकी ११७	कुलगृहकी छोरीले ५०
	कुवा १७०, मा १७०, को पानी
कि, की, कु, कू, कृ	१७३, लाई १७२ भरिएर
किङ्किणी जालहरू २२१	१७३, तिर जानुभयो
किन रुँदैछौ ४०५	१७३, हरूमा १७०, बाट
क्रिडाकोनिमित्त भेला भए ५९	१७०, १७३, बाट पानी
क्रीडा गरी २४७	ल्याई २
क्रीडा गरेर मलाई के लाभ २५७	कुहिनाले २३४
कुकु च्चाले ठोकेर ४५	कूटागार ४, ४०, ५२, मा १७४,
कुटाइको कारणबाट १७२	हरू ४, २३१, २६५
कुटी २५९	कृतकृत्य ११९, १२०
कुटघो १७२	कृतवेदी ४७, ९४
	कृतज्ञ ९४, बन्नु १०२

कृतज्ञतापूर्वक ८७

कृतज्ञी ४७

के, को, कौ, कं

के कर्मद्वारा १२७

के पुण्यकर्म गन्धौ १३९

केराका बोटहरू ४९

केशर ५१, छरी ५१

केशरसिंह २२०

कोइलीको आवाजहरू २२८

कोकिलहरू चूपलागे कं २५०

कोठाहरू २३१, २९५, पनि छन्
२९१

क्रोधले आगो जस्तो भई १७२

क्रोधले मुरमुरिई २३४

क्रोधी ७५

कौतुहलता लागी २१७

कंशवंशलाई सखाप पारेका थिए
१०५

ख

खर्च होला भन्ने डरले २०२

खर्बुजा दिएकी थिई ६९

खर्बुजा ७६

खाट १८५

खाद्यपदार्थहरू विई २७५

खाद्य-भोज्य २६, हरू ३४, ५०,
५९, १४२, द्वारा २३७

खाना १३, खाई १४, तयार पारी
१९५, मा नून पनि छैन

१३, खुवाउन सक्दैन

२७६, पनि कुहिन थाल्यो

२७७

खुट्टा पोल्ने १

खुट्टाहरू पखाल १००

खेतभिन्न ८०

खेतमा गई खाना खानेछु २३०

खोले ३३, तथा कनिकाको भात

ग

गजुर जस्तो ४

गणिका २७३

गद्गद् भए ४६

गन्धकुटी बनाई २८९

गन्धकुटीबाट निस्की २२०

गन्धकुटीमा गई २२०

गन्धहरू ४२

गर्धनमा कुण्ड्याइ राखेका ५४

गन्धर्व कुलमा ५९	गुरुको पूजा ६५
गन्धर्व शिल्पमा पारङ्गतभएका थिए ५९	गुरुदक्षिणा ११६, ११७, चढाऊ ११६, दिनको लागि ११८
गन्धर्वाचार्य ५९, लाई ६०	गुरुद्रोह गर्ने होइन ६५
गन्धर्बो ५९	गुरुमुष्टि नराखी ६२
गमनागमन पनि देखिन्छ २०९	गृष्मको अन्तिम महीनामा ६
गरीब १८१, केटो २३०	गृष्मश्रतुको १
गवंया कुलमा ५९	गोपालक ८०, ८१
गवंयालाई ५९	गोपाल बालक २२०, ले मलाई
गाईले हानी ९१	मारिदियो २२२
गाईहरू ८०, ले ८६, एकत्रित पारी ८६, धपाउन ८१, चराउने ठाउँमा ८०	गोरेटो बाटो ६४
गाउँ १९०, ले हरूले १७१	घ
गाग्रोको पानी १७२	घण्टाहरूको आवाज ५४
गाग्रो छाडी २४५	घरमा कुस्वा बस्ने बालकहरू बाहेक २७७
गाग्रो फिकी १७१	घरको देलो १५४
गाग्रो भुइमा राखी १९५	घरमा गई १९६
गाग्रोमा १७१, पानी लिई १९५, २३७	घरघरपिच्छे २७
गाग्रो लिई २३५, २४५	घरपछाडितर बस्न थाल्यो १२
गायिकाहरू १२७	घाममा १, मुकाइरहेकी थिई १३७
गाली २४५, गर्थी २३४	घाँस र परालहरू १७०, १७३, राखी १७०
गीत गाउन लगाए ५९	घिउ राखेको आगो फेँ २१०
गुड दिएकी थिई ६९	घिउ लिनुहोस् २७४
गुँद दिएकी थिएँ ७६	

ध्यू ५०, ५१, ५२
घोडाहरू १८, ३७, ११३
घोडीका रथहरू १८, ३७
घोर जङ्गलमा १००

च, चा, चि, ची

चङ्क्रमण स्थानहरू २५९
चक्रवर्ती राजाको महिषीत्व १८,
३७

चक्काहरू २०७
चण्डालनीसे वन्दना गरी ९०
चण्डी ७५

चतुप्रत्ययद्वारा ११०
चतुसत्यका कुराहरू १३५, १६३,
१७९, २३६, को धर्मोपदेश
२१७

चन्द्रमा ३९, लाई पनि मलिन पार्न
सक्छ २०३

चन्द्रसमान ८३
चन्द्र १२६, सूर्य २०८, सूर्यले छँ
१६०, १८३, सूर्यको
कारणमा रुने २०९, सूर्य-
का बुद्बुटा चक्काहरू
२०७

चँधुँवा टागी ५१

चप्पल दिएकी थिएँ ७०
चप्पल दिएकी थिएँ ७७
चरणकमलमा १११, १६८, २२१
चराचुरुङ्गीहरू ११४, द्वारा ७, ले
भरिएको २९३

चलन-बलन १८२
चक्षुसम्पत्ति लाभ हुन सक्छ ५०
चाण्डालनी ८९, ले ९३, लाई ९१,
बुढी ८८, लाई देख्नुभयो
८८

चाण्डाल पुक्कुसावि १०६
चाण्डलहरू बस्ने ठाउँकी ८८
चाँवीका डोरीहरूले ११३
चाँवीका फलेकहरूमा २९१
चाँदीका रेखाहरू ११३

चामल ५०
चारजना प्रतिपन्न भएका २७१
चारजना फलमा प्रतिष्ठित भएका
२७१

चारजोर अथवा आठजना २७०
चारजोर पुद्गलहरू ११९, १२१
चार बहिनीहरू थिए २४९
चारमहीना पछि ११०
चारघटा भोजन १५४
चारै परिषद्हरू २२०
चाहे कुटोस् २३७

चाहे मलाई मारुन् १८९
 चाहे हैरान गरौस् २३७
 चित्त प्रफुल्लित पानें २४६
 चित्त बुझाउन सक्तथे २५६
 चित्त प्रसन्न २४६, गरी १४
 चित्तप्रसाद-सम्पत्ति १८१
 चित्तसम्पत्ति ५०, को प्रभावद्वारा
 २९७
 चित्रविचित्र भएको २९१
 चित्रहरू २५९
 चिता घुम्नथाले २०४
 चिता बनाई १२२
 चिन्तामणी जस्तै हो ५०
 चीवर पहिरी १९५, २०२, २२०,
 ३३७

छु, चू

चुलो काटेर २३५
 चुलोमा १२७, आभरणहरू छन्
 २४०
 चुलोमात्र समाती लुछ्ने हुनाले
 २३५
 चुलो समाती २३५
 चुम्बन गरी ९८
 चूरी २२७

.चे, चै, चो, चौ

चेतनाको हेतुद्वारा १२१
 चेलुक्षेप ६७
 चेलुक्षेप ६७
 चैत्यको पनि पूजागरे १११
 चोरले १२१
 चोरहरू १३३, को भयले १५४,
 ले ११७, ले मारेपछि
 ११७, ले भेट्टाए १२१
 चोरी कामलाई त्याग्नेछु १०९
 चोरी नगर्ने १०२
 चौरासीहजार प्राणीहरूलाई २२३
 चौरासीहजार प्राणीहरूले २१८

छ

छत्तीस देवविमानहरूमा ६८
 छत्तीसवटी देवपुत्रीहरूलाई देखेर
 ५९
 छत्तीस विमानका कथाहरू ७९
 छत्तीस विमानहरूमा ५८
 छनोट पनि भइसकेपछि ९५
 छवर्ण बुद्धरश्मी १२३, २०३, हरू
 १२३, को कीरण २०३,
 फलाउनु भयो २०३, हरू

फँलाई २३५, हुरू फँलाउंदें
२३६
छाता दिएकी थिएँ ७०
छाता दिएकी थिएँ ७७

जोतिरस-विमान १५९
जौको खेत २३०
जौपालक केटो २३०, ले २३०
जौपालक थिएँ २३२

ज

झ

जगतोद्वार गर्ने सम्बुद्धलाई २४५
जङ्गलको ११७
जङ्गलबाट निस्की २३६
जङ्गलमित्र पसेँ २४५
जङ्गलमा ९६, गई ९६, गए ६४,
जान चाहन्छु ९८, पसी
२३६, बसेर १०९
जनपद १०७, १०८
जराहरू मिलाई दानबिएँ ३७
जलाउन पर्ने आवश्यक छैन २७६
ज्यानको समेत माया नलिई १८९
ज्यानको समेत माया नगरी १९०
जाने अनुमति दिए ९८
ज्याला दिनपर्ला भनी २००
जिनलाई वर्र्शनगर्न जानेछु ४७
जिभ्रोले चाटेँ ४६
जाँरा ३७
जीवन नै समर्पित गरी १७१
जुन वस्तु दान दिइन्छ २९७

काडीमा ११७, लुकिरहेको १२१
ऊचालहरू २५८
ऊचाली पिटाउन लगाए ६३, २७६
ऊचाली पिटाउन लगाउनु होस्
२७८
ऊण्ड्याइराखेको देखेर ६१
ऊण्ड्याउने विचारले २३६
ऊण्डिएका देखाँपरे १८९
ऊण्डिएर मनछु ६४
ऊटा कुरा पनि गर्ने छैन २१६
ऊटो कुरो बोल्ने छैन १३३
ऊटो नबोल्ने १०२

ट, ठ

टण्टलापुर घाम ६, ले २
टाउको निहुन्याई ६६, २३५
टाउकोमा डोरीले बेरी २३५
टोपी ६७

ठहरें पारि वियो १२१

ड, ढ

डढेको भात १२, १३, १४, १५,

१६, १७, १८

डराउनु पर्दैन ६५

डराउने २४६

डुङ्गामा बस्दछथौ १७४

डुङ्गाहरू १७०, १७२

डोरी फिक्न पनि दिन्नथौ २३५

डोरी बाँधी २३६

डोरीले पासो बाँधी २४५

डोरी समाती २३५

ढोकाहरू २५८

ढुसी परेको ८

त

तन्नेरी छ ६३

तपस्वीहरू १०६

स्तम्भ २८९, हरू २५८, २९१,

२९५

तरुणी थिएँ २५५

तलामा २५९

ताडको पंखा ७७

ताम्रवर्णी नङ्ग ४५, ४६

तार चुडाली ६६

तार जम्मै खुकुलो पारी ६०

तार नभएको वीणावादन ६६

ताराहरू भरिए फेँ १२७

तालका वृक्षहरू २६५

तिघ्राले च्यापी ४५

तिम्बरुका पातहरू ७७

तिम्बरुसकं ७६

तिम्बरुसकफल ७६

तिमी मूर्ख ह्वौ २०८

तिल १३७, भिक्षा ग्रहण गरी १३७

त्रिपासा ६६

त्रिरत्नका गुणबखानहरू १२३

त्रिरत्नका गुणहरू अनुस्मरण गर्दै

१२१

त्रिरत्नक अनुस्मरण गर्दै १२१

त्रिशरण ११८, का कुरा ११८, मा

प्रतिष्ठित भई ११५, भनेको

थाहाछ के १३२, र पञ्च-

शील भनेको जान्दछौ ?

११८

तीलहरू थुप्रोपारी १३७

तीलहरू दानदिएँ १४०

तुष्णी भावद्वारा १९६

तुर्यनादको आवाज ५४

तृणसन्थरण १८१
 तृष्णा रहित ११९, १२०, २८८
 तेल ऋणको ३७
 तेल बनाउनकोनिमित्त १३७

थ

थकावट मिटाई १, सकेपछि २
 थकित ११७
 थरथर काँपिएको शरीरद्वारा २७५
 स्थविरलाई चढाई १८९

द

दरिद्री १५, १६, जीवनबाट मुक्त-
 हुन सकूँ २३६
 दलान-कोठाहरूमा १८१
 दलानमा ल्याई राख्यो २०१
 दश २७८, ओंला जोरी ५३, जना
 १०५
 दक्षा २४९
 दक्षिणदिशातिर ९५
 बाजुभाईहरूलाई १०५
 दातव्य वस्तुहरू ११७
 दातव्य-सम्पत्तिहरू १८१
 दान्त हुनुभएका २०३

दानका फल हुन् कि ४२
 दानकार्यमा व्यस्त थिए २२
 दानदिन इच्छा गर्ने २६
 दानदिन थाले २२
 दानदिने कार्य २५
 दायकहरू स्वर्गमा मुवित हुन्छन्
 २४८

द्वारपाल राख्यो १५५
 द्वारहरू २५८
 दाशी २३५, थिईं २४५, पुत्री
 २३४, हुन पुगी २३५,
 भएकी थिएँ ७५, की
 छोरीलाई २३४, की
 छोरीहरूसँग १०५, को
 हातमा दिई २५७, लाई
 २३४, ले १७१

दाहसंस्कार गर्‍यो २०४
 दाहामा १६४
 दाक्षिण्य भिक्षुसङ्घलाई १४५
 दाक्षिण्य हुनुहुन्छ २४७
 दिव्य-आभरणहरूले विभूषिता भई
 २३८
 दिव्य-आयु २६७
 दिव्य-आहार १३
 दिव्य-गन्ध २४०
 दिव्यचक्षुद्वारा १३७

विषयपलंग ५२	५८, ८१, १५१
विषय-माछाहरू २६५	देवताहरू ५३, ले ५८, ६८
विषय-रूपहरू ४२	देवता ह्यौ वा गन्धर्व ह्यौ २११
विषय-वस्त्रहरू ५३	देवपुत्र ११४, ले ११३, ११५,
विषय-सम्पत्तिहरू ५२	१२७, १३५, भएको छ
विषय-सम्पत्ति पाएकी थिइन् २२५	९८
विषय-स्वरहरू २३९	देवपुत्री ५३, हूले ६८, लाई
विषय-शब्दहरू ४२	देखी २७, कहाँ गएकी
विषय-हात्ती ५२	थिइन् २६८
द्वीपहरू ३८	देवर सहित २५५
बुइ चक्काहरू २०६	देवसमागममा २५०
बुइहात जोरी ९१, २०४, २२५,	देशबाट निकाला ९६
नमस्कार गर्दै २२१,	दंलो थुनिराखेको कारणले गर्दा
विन्तीगरी नमस्कार गरे	१५४
२१३	दोणिनिम्मज्जनि ७७
बुःखसत्य २८६	द्रोणी ७७
बुःख समुदय १६८, २८६	
बुगाहा भई २७	घ
बुशाल ३०	
बूध ५०, लिनुहोस् २७४	ध्वजापताकाहरू ४९
दृष्टधार्मिक र सम्परायिक १४१	धनको पोको लिई ११७
दृष्टिगत विचारलाई ४८	धन खर्च गराउन खोज्दछ्यौ २०१
देवश्रद्धि ४९	ध्वनी ६५
देवकन्याहरू १६५, १९२	धनूष टेकी ९९
देवचारिका गर्दा ८, गर्दै १५९	धनूषधारी १०५
देवचारिका गर्दै २, २७, ३४, ३९,	धर्मका कुराहरू सुनेर ७९

धर्मको शरणमा १०९, जाऊ ११९,
जानेछु १२०

धर्मचक्र-प्रवर्तन २२४
धर्मचक्र-प्रवर्तनाविदेखि लिएर २२४
धर्मचक्रलाई विशुद्धगरी ४८
धर्मचारिणी बनी २५६
धर्मरत्नको कुरा सुनी १२८
धर्मस्वरमा आकर्षित भई २१९

धर्मसम्बन्धी विश्वासका कुराहरू
२८२

धर्मसंज्ञा २२१

धर्माभिसमय २१८, हुने कुरा ११७,
लाभ हुनेछ १२२

धर्माशनको बरिपरि १५९

धरण १८

धातुको स्थापना २०

धातुलाई ११४

धातु विभाजन गरी ९५

धातु संविभाजन २०

धातुहरू स्थापना गरिसकेपछि ९५

ध्यानदृष्टिद्वारा ११७

ध्यानमुद्रामा २४५

धूपहरू १५९

धूलो लागेको यागु १४

न

नकर्माको (कम्मरस्त) घरद्वारमा
उभिनुभयो २९४

नकर्मांले २९४

नगर बनाइदिनेछु ९८

नगर प्रदक्षिणा गरे ४९

नर्तकी स्त्रीको स्थानमा राखी २४९

नन्दन-वन २३८, मा २३३

नविद्वकन उ खान्नेथी २६

नबिएको वस्तुलाई लिनै छैन १३२

नवी १७२, १७४, १७८, मा १७२,
पारगरी १७०, का तीर्थ-

स्थानहरूमा १७०, को दुबै

किनारमा १७२, को सेतो

तीर १७२

नमस्कारको फल हो ४२

नमस्कार गर्दै २०४

नमस्कार गरेको कर्मको प्रभावद्वारा
२०४

नमस्कार मात्रको यस्तो फल २१४

नयाँ कपडा वस्त्रलाई ५१

नरकबाट बचाई १३, ८८

नरकमा उत्पन्न हुनेछ १३७

नरनारीहरू १२७

नराख्ने विचार गरी १६९

नरीवलका रखहरूले २६५	नुहाइ-धुवाइ १९५, गरी २५३
नक्षत्र क्रीडाको उत्सव मनाई ४९	नुहाउन चाहनुहुन्छ २
नक्षत्र घोषणा ४९	नृत्य-गीतमा २५३, दक्षा २४९
नाउकहाँ गई २३५	नृत्यमा कुशला र दक्षाछे २५०
नाच-गान ७, २३१, २९३, गरी	नृषभ २८६
८३, १९२, २४७, को	स्नेह उत्पन्न गरी २७४
अगाडि ११४, गछन् २६५	स्नेह गरी बसी २३८
गरिसकेपछि २५३, मा	नैर्याणिक मार्ग २८७
परम सुशिक्षिता २८६	नौकोटी २५९, मूल्यजाने २५७,
नाचछन् पनि गाउँछन् पनि २८	एकलाख २५८
नाच्दछथौ २३९	नौद्वारहरूबाट २७६
निषख १८, हू ३७	नौद्वारहरूमा व्रणहरू भएका २७८
नित्य-भोजन २७३	नौमहीनामा सिद्धिएको थियो २५९
निर्भोक गुण २८६	
निर्माणको काम सिद्धिएपछि २५९	प
निर्माणगरी रमण गर्ने २८१	
निराहार २७७	पगरी ६७
निरोगी रहँदा २७५	पञ्चकामगुणहरू १५६
निरोध २८७, समापत्ति १२	पञ्चलाजपुष्पहरू छरी ४९
निर्वाणको स्रोतमा पुगेकी हुँ २८७	पञ्चतूर्यनावका आवाजहरू १२७
निर्वाणगामिनी २८७, मार्गको	पञ्चशील ११८, ग्रहण गरी १३३,
बारेमा १६८	मा प्रतिष्ठित भई १२३,
निर्वाणरूपी-निर्जङ्गलमा २४६	को फलानिसंसका बारेमा
निसभ २८६	१२१, पालन गरी १५५
नीवबाट बिउँफेको जस्तो भई २२१	पञ्चाङ्ग बन्दना गरी ३९, ५३,
नुहाइदिनेछु २, ७	९०, १८२, १८३

पञ्चाङ्ग वन्दना गन्यो २९४
 पञ्चाङ्गिक तूर्यनादको आवाज
 २२८, २६२
 पचास २७८
 पच्चोस २७८
 पञ्चोमदिशातिर ९६
 पटुका ६९, ७७
 पण्डिता २४९
 पण्डुरोग लाग्यो २०१
 पर्णशालामा ९८
 पर्णसन्थरण १८१
 पत्ति २५९, दान २५९, दानसम्ब-
 धका कुरा २६०
 पतिकुलमा गई २३४
 पतिकुलमा गएपछि २४९
 पतिको अनुलोम चर्यागरी २५६
 पतिको वशमा बस्ने २५५
 पतिलाई खुशी पाउँथे २५५
 पतिव्रता २५६
 पेंधेनीहरू १७०, ले १७१
 पेंधेराभागई १९५
 पद्मका पातहरू ५१, ५६
 पद्मचूर्णहरू छरिएका ५४
 पद्मनेत्र भएका ५४
 पद्मपत्रहरू ५२, ले ५२
 पद्मपत्रले ५१

पद्मफूल ५०, हरू ५१, ५२, हरूको
 आसन बनाई ५१, का
 मालाहरू ५६
 पद्मसमान वर्ण ५४
 पर जीवनमा पनि १८९
 परस्त्री गमन गर्ने छैन १३३
 परस्त्रीहरूमा नलाग १३२
 परदार सेवन पनि नगर २१५
 परदार सेवन पनि गर्ने छैन २१६
 परलोक छ भन्ने कुरा २१
 परलोकमा हितहुने १०१
 परिचारिकाहरू बनाए २४९
 परिनिर्वाण १०८, १०९, भइसके
 पछि २०, ९५, २७२,
 भइसक्नु भएपछि २२४,
 पछि २६०
 परिभाष गर्थी २३४
 परुषमाषिनी ७५
 परिवारहरूका अभिभार २४९
 परेवाको आँखा जस्तै २२७
 पल १८
 पर्वत-जङ्गलमा २५६
 पर्वतहरूको घेराभित्र रहेको २८६
 स्पर्शहरू ४२
 पसल १८५
 पसिना बघाउँदै १

पहेला वस्त्रहरू १२६

पहेला कपडा १८२

पा

प्वांखको पंखा ७०, ७७

पांच अम्मल ६९, ७४

पांच नारीहरू २५३

पाँच महीनाभिन्नं १०२, १०३,
१०९

पाँचशय कर्षापण २७८

पाँचशय कोठाहरू २५९

पाँचशय रथहरूका साथ २७९

पाँचशय रथहरूमा २८०

पाँचशय सहायिकाहरूसँग २५९

पाटली १७८

पातहरू ७६, १८८

पात्र ३३, ३४, ग्रहण गरी २७५,

चीवर ग्रहण गरी ८, १३,

१९५, २०२, २२०, ३३७,

चीवर लिई २७४, धोएर

थंलोमा राखी २७७

पानी १०१, १७०, १७१, खान

नपाऊन् १७०, छानी

१७१, घटेको थिएन १७१,

छर्की १९६, दान २, द्वारा

निम्त्याई १७१, दिएँ ७५,

१७८, दिएकी थिई ६९,

दिएको कारणद्वारा १७४,

दिने इच्छा गरी १७१,

दियो १८८, नखुवाउने

निश्चय गरे १७०, नराखे-

को दूधमा ५२, नहालेको

दूधमा ५०, पनि चढाउने

२, पनि चढायो २, पानी

भयो १७३, पिएर १०१,

पिउनु भएको हो १७९,

भएको ४०, मा बसेर ७५,

मा बस्ने २२२, मण्डप

१७०, मा गोचर गर्ने

२२२, मात्र दिएर भएपनि

१७१, राखे १८१, ल्याऊ

१७२, १७३, ल्याउन

सकिदैन १७२, लिन भनी

गएँ २४५, लिन जाने

बहाना गरी २३५, लिई

१००, लिएर गइरहेकी

१७१, ले नुहाइ दिएँ ७

पारतामै छु ४५

पार पुगिसकेका ११९, १२०

पाले बस १५४

प्यासी १७१, भएका भिक्षुहरूलाई
१७८

पासो लगाई २३६

पि. पी

पिउनु भयो १७१

पिट्‌नथाली २३५

पिट्टाई २४५

पिट्टुन् १७१

पिण्डचारिका गर्ने स्थविर १८२

पिताकहाँ गई २०२

पिताको नगिच गई २०५

पितालाई ११७

पितृको कारणमा रुने २०९

पितृ भएको प्राणीको रूप देखिदैन
२०९

पिप्ला ३७

पीठ १८२, १८५

पीडित हुन सक्ने छैन २३६

पीतवस्त्र २२७

पीतालङ्कारद्वारा भूषिता २२७

पीना दिएकी थिई ६९

पीपहरू बघ्नथाल्यो २७६

पीरा ५०, १८२, को आसन १८२

पु, पू

पुष्करिणी ४०, १६४, २६५, हर्-
मा १६६, १७२, को
तीरमा २२०, हर् २६०

पुद्गलहरू हुन् ११९

पुछारमा १५४

पुण्यकर्महरूको अनुस्मरण गरी २७१

पुण्य गर्नेले २४७

पुण्य गर्नेहरू २४७

पुण्य नगर्नेले २४७

पुण्य सम्बन्धका कुराहरू १२३

पुण्यक्षेत्र १७, मा २४८

पुत्री स्थानमा राख्यो २३८

पुरस्कार दिई १९०

पुरुषदम्य सारथी २८८

पुष्य ताराको पनि छैन १२६

पूजाको भावले २२९

पूजागरे ११४

पूजा गरिरहेका थिए २२४

पूर्णघट लिएर १७२

पूर्णघडाहरू ४९

पूलहरूमा जान नसक्ने गरिदिए

१७०

पूर्वजन्मका कुराहरू २८१

पूर्वजन्ममा गरेका कुराहरू २३७

पूर्वजन्म सम्बन्धीका कुराहरू २४०
पूर्व-दक्षिण दिशातिर ९५
पूर्वदिशातिर ९५
पूर्वाह्न समयमा ८, १३, १३०,
२०२, २२०, २३५

पै, पो, पौ, पं

पंतीसजना देवपुत्रीहरूसँग ७२
पोकोपार्न लगाई राखे ११७
पोकोपारी एक ठाउँमा राखी २५८
पोखरी १७३, २१९, बाट २२०
पोरुष ६१
पंखा ६९, दिएकी थिई ७०, दिएकी
थिएँ ७७

प्र

प्रत्यन्त-प्रदेश ९५, ९६, को ९५
प्रतिपद्का कुराहरू १०२
प्रतिपद्को सम्बन्धमा १०२
प्रतिबद्ध चित्तहुने भिक्षु २७९
प्रत्यूष समयमा ११७, २१९
प्रत्यूष वेला २१७
प्रथम-फलमा २८७
प्रदर्शनी हुनेछ ६३

प्रवीपदानद्वारा ५०
प्रश्न सोध्न मनलाग्दछ २७९
प्रसन्नचित्त गरी २७, १८२
प्रसन्नचित्त राखी ३७
प्रसन्नचित्त राखेर २१३
प्रसन्नचित्त लिई २३३
प्रसन्नचित्तले १२१
प्रसन्न मुद्राले २०४
प्रसन्नता उत्पन्नभयो ३४
प्राणको बाजो लगाई १९०
प्राणीहिंसा गर्दिन १३२
प्राणीहिंसालाई १०९, त्याग्नेछु
२१६, चाँडै त्याग २१५
प्राप्तवान २५९
प्रातीहार्यद्वारा २२०
प्रासादमाथि गई २५९
प्रासादहरू २५९
प्रासादिक २४६
प्रियचक्षुले हेरी २३८
प्रियवाविनी २४९
प्रीति तथा सौमनस्य २
प्रीति-प्रामोदघको कारणले गर्दा
१८२
प्रीति फँलिएर गयो २३६
प्रीति फँलिएको थियो ७
प्रीतिले भरिएर आयो २१३

प्रीति र सौमनस्य अनुभव गर्दै
२०४

प्रीति-सौमनस्य १३७, १८२, अनु-
भव गरी १९६, लाई
नछोडिकनै २०४, लिई
१७१

फ

फलदानविनु असल हो १९३
फलदिने नारी ७३
फलहरू दिएको थिएँ १९३
फलफूलहरू ६९
फलमा पुग्ने चारजनालाई १५२
फलसमापत्ति मुखद्वारा २२०
फलेकहरू ४, ४०, १५६, १९१,
२९५, छापिएको २३१
फारसक भन्ने फल ६९
फारसक फल ७६
फारसकं ७६
फारसको कसर मिसिएको १८८
फुटेको भाँडो जस्तै २७६
फूटबल भावि खेलमा ६७
फूलका माला ६९, हू १२६
फूलदिने नारी ७३
फूल दिएकी थिई ६९

फूलमालाहरू ५९, ८३, १५९
फूलहरू ७६, छरिएको आसन ५६,
फुल्लनथाले १८९

ब

बगंचा ४१, मा आँपहरू छनन्
१८८, हू २८९, भित्र १
बगंचे १८८, ले १८९, लाई भने
१८८

बज्रपातको आवाजद्वारा २८६
बजार १८५
बटुवा १८१
बत्ती प्रदानगर्न पाएकोमा १५९
बत्तीवान दिएको थिएँ १६२
बत्ती राखिदिनुपन्यो १५९
बत्तीहरू राखी १५९
बत्तीहरू ल्याउन लगाई १५९
बत्तीसमहापुरुष लक्षणहरू २०३
बन्दगरि राह्दथ्यो १५४
बथरको रसमा ३४, पकाइएको
३७
बलमा २५६
बलवीर्य सम्पन्न १२०
बलीदिने ठाउँ १८५
ब्रह्मचारीहरूलाई १४६

ब्रह्मचिन्तित १०६	बीच बाटामा ११७
ब्रह्मस्वर २२०, द्वारा २२२, ले २७०	बीस २७८
बहुश्रुत बन्नु १०२	बुढा-बुढी ५९
बाँचिर के प्रयोजन २४५	बुढीको आयु ८८
बाछो वीडेर आई ९०	बुढो छु ६३
बाजाहरू बजाई ४२	बुद्धदर्शनमा अकम्पित भएँ २४६
बाजूहरू २२७	बुद्ध-श्राविका पनि भएकी थियौ ? २८३
बाटामा १३३, गई ११७	बुद्धिमानी १४१
बाटाको एक छेउमा १२२	बुहारी पनि आई २३७
बाटो छेक्ने जस्तो गरी ८८	बुहारी भएकी थिएँ ३०, २५५
बाटोलागि रहेको बेलामा १२१	बुहारीलाई यस्तो भन्यो २३७
बाढी १७३	बुहारीले पनि २३८
ब्यापारीहरू ६०	बेतको मेच १८५
ब्यामप्रभा २०३	बेथा लाग्यो ४६
बालुवा ४०, छरी ४९, हलू १७२, छरिएको २६५	बोटहरू २६५
ब्राह्मण १०६, कुलमा २४५, गाउँ १६९, हरूले १७३, माण- वक १६६, माणवकले १२८, गृहपतिहरू १७४, शील्पमा ११६, धर्मले प्रतिष्ठा पाउन सक्ने छैन १६९	भ भयभ्रंरवबाट २४६ भन्याङ्कहरू २८९, २९१ भवराग संयोजन १३५ भ्यागुताकै टाउकोमाथि २२१ भ्यागुतो २१९, २२०, ले पनि २२१, भएको थिएँ २२२
बिउकेको जस्तै गरी १२२	भाँडामा बचेको १३
बिजुली चम्के कै १८५	

भातको पोको दानदिएँ ८६	भोजनार्थ आहार पाउनुभयो के ?
भात-दानको फलको अगाडि ८	२३०
भात पयाकी २७७	
भात-वेतन २०१, खाई १	म, मा
भित्ता २८९, तिर हेरेर सुतिरहेको	
२०३, हू २५८, फोरेर	मकल ७६, दिएकी थिई ६९
१२	मञ्जूसक वृक्षको वासना जस्तै
भिक्षाटन् गरी ०२०	२४०
भिक्षाटन् गरेर २३०	मऊघौला स्वरले ६०
भिक्षाटन्कोनिमित्त १९५	मण्डप २५९, मा आउने छु ६६
भिक्षाटन् जानु भएको वेलामा २७	मणीका थामहरू ३
भिक्षा दानदिएँ १९८	मणीहरू जडित २३१, २९५
भिक्षा नपाएको कुरा बुझी १९५	मणीहरूले ११३
भिक्षा-पात्रमा १३	मणी माणिक्यहरूले बनाइएको छ
भिक्षा-भोजन १९५	४०
भिक्षुसङ्घका साथ १२३	मन्त्र-विदधा ११६
भिक्षुसङ्घलाई १११, १२३	मन्त्रहरू १०६
भिक्षुसङ्घहरूद्वारा परिवृत भई	मदघपान १०९, नगर २१५, गर्ने
२७९	छैन १३३, बाट वृर रहने
मुइ बठारी १९६	१०२
भेरी ४२	मन्ववायुले हल्लाउँदा २४०
भोगसम्पत्तिहरू १८५	मधु ५०, ५१, ५२, पायस ५२,
भोजन समय भएको देखेर ८०	पायस पकाई ५०
भोजनगर्न सकिन्न २३०	मनको वेग १८५
भोजन निर्देशक भिक्षुलाई २७३	मनपरेका वस्तुहरू १४६
भोजन राखिदेऊ २७५	मनापचारिणी २४९

मर्नुनं बेश २३५	महाधर्माभिसमय पनि हुनेछ २०२
मनुष्यलोकमा १७८, १८६, छँदा	महाप्रासाद २५९
१५८, १६७, १८७, मनु-	महापुरुषहरूमध्येमा श्रेष्ठ ११९,
ष्य छँदा २५५	१२०
मनुष्य छँदा १४९, १७४, १७९,	महाभार वहन गर्नसक्ने २८६
१८५, १९२	महामार्गमा १२८
मनोभावनीय १५९, २५७	महालता पसाधन २२५, २५७
मनोरमणीय २९५	महाविहार बनाएकी थिइन् २६७
मयूर २२८	महाशाल गाउँ ९५
मरणभयो ४६	महासत्वसँग ६७
मरण हुनेछ ११०	महिन्धर पर्वत २५६
मलाई बन्दना गर्ने ९२	मार्ग २८७, मा पुग्ने चारजना
मसानमा २०२, २७६, २७७, गई	१५२
२०४, गई रोइरहे छन्	मार्गाधिपति हुनुभएका २७०
२०५	माटाका भाँडा कुँ ८९
महत्फलदायी हुन्छ १५२, २७१	माटो छःयो १८८
महत्फलदायी हुँदो रहेछ १४८	माटो फिकी १८८
महत्फल हुन्छ ११९, १२१	माटोको डल्लो २३४
महत्फल हुनसक्छ १८०	माटो राखी १८८
महाकरुणाद्वारा ८८	माणवकलाई देखेर १२२
महाकरुणा समापत्ति ८८, १९५,	मानं पनि सक्छ १८९
२०२, २१९, बाट उठी	मारुन् १७१
११७, ध्यानबाट उठी	मालाहरू २४०, २६२
२३५	मालिकनी बनी २३५
महाजनहरू २१७	मालिकनी थिई २३४
महाधनी ब्राह्मण २००	मालिकनी भई बसी २३४

मालिकनीले २३४
 मासक २७८
 मासको मालिकले ८०
 मासको खेतभित्र ८०
 मास खानकोनिमित्त ८६
 मासा १८

मृगभेष धारण गरी ९८
 मृगहरू खोज्दै १००
 मृत-पुत्रलाई २११
 मृत्युहुने छ १०३, १०९
 मृदङ्ग ४२
 मृदुवचनद्वारा २४६
 मृषावाद १०९

• मि, मु, मू, मृ

मे, मै, मो

मिथ्यादृष्टिक २६
 मुड्कीले पनि हान्थी २३४
 मुड्कीले पनि पिट्दथी २३४
 मुखवर्ण अति प्रसन्न छ २३७
 मुञ्जुरा १८८
 मुण्डन गरेर आई २३५
 मुदित मन लिई २१३
 मुग्ध पानेछी ६०
 मुनिलाई ९३
 मुरमुरिई १७२
 मूर्ख २०९
 मूसाले वीणा काट्दछ ६१
 मूसीहरू २५८, द्वारा २९१
 मृगलाई देखेनन् ९८
 मृमलाई नदेखी तपाइलाई देखेर
 १००
 मृगलाई लखेट्दा लखेट्दै ९८

मेधाविनी २४९
 मेरी आमा भएकी थियौं १४
 मेरो शरणमा नजाऊ १०७
 मैत्री २३७
 मोति २२७, हरू जडित २२९, का
 आभरणहरू ८३

य

यथाकर्मोपग-ज्ञानद्वारा १८३
 यश (= परिवार) २८२
 यसै जीवनमा १८९
 यागु ३३, ३७, ६९, पकाई ३४,
 दानको फलको अगाडि
 ३७, ३८, दिएकी थिएँ
 ७७, पियाई २७५

याचकहरूलाई १८१	राजपरिषद् २७७
यान-वाहनद्वारा ५०	राजपुत्र ११४
यो दुःख हो २४६	राजमहिषी २१९
यो दुःखको हेतु हो २४६	राजसभामा बसे ६६
यो दुःखनिरोध हुने बाटो हो २४६	राजाकहाँ लगी ६२
यौटा तार चूडालेर ६६	राजाका राजा २५२
	राजाको अगाडि देखाउन चाहन्छु
	६२
	राजानुभाव ४९
	राजालाई सूचित गरे ११०
रङ्गमञ्चमा ६५	राजाले ६३
रङ्गविरङ्गी कमलका फूलहरू २६५	राजाह्वी ९९
रथको धूरमा ११३	रुखको बोक्रो पकाई २०१
रथबाट ओल्हो १११, २७९	रुखको शाखामा २३६, २४५
रथमा बस्ने ११३	रुख नजिक २३६
रथमा चढी ११४	रुखमनि ११७, बस्यो २३०, बस्नु-
रथहरू २८०	भयो २३५, बस्न जानु-
रसहरू ४२	भयो २३६, बसिरहनु
रसदिने नारी ७४	भएका २३६, २४५
रागरहित ११९, १२०	
राजकुमार ९६, ९८, १०१, १०७,	रुखहरू ४१, २६५
१०८, ले १०६, लाई	हँदै कराउँदै २०५
१०९, लाई आलिङ्गनगरी	रूप-शोभा २७५
११०	रूपसम्पत्ति २७५
राजदरवारमा ६२, ६३	रोझरहेको कुरा देखेर २०४
राज्य नै माग्छिन् ९८	रोग निको नहुने कुरा २०१
राजपरिवारहरू सहित ६६	रोगले पीडित भई २१३

रोगी छँदा त २७५

ब

रोटी चढाएको कुरा सुनाएँ ३१

रोटी चढाएँ ३१

रोटी दिएकी थिएँ ७०

रोटी दिएकी थिएँ ७७

रंगरोगनका कामहरू २५८

रंगीचंगी फूलहरू ४०

वर्णमा २५६

वर्तमान बुद्धको पालामा २३५

वस्त्रदानद्वारा ५०

वस्त्रदान दिएकी थिएँ ६९

वस्त्रालंकार २२५

व्यक्ता २४९

वन्दना गरी ९१, ९४, १०२, १११

वनचर हुँ १००

वनचरहरूको आश्रय लिई ९६

वनचरहरूको आश्रयमा बसी ९८

वरदान दिए ९७

वरदान दिनुहोस् ९७, ९८

वरदान लेऊ ९७

वलबीर्य सम्पन्न ११९

वत्तिलफलं ७६

वसभ २८६

वषभ २८६

वर्षावास गर्ने समय ९५, न आउ-

ञ्जेलसम्म २०

वाँणले हानी १२१

वादघवादन ६६

व्याधा ह्यौ ९९

वायुरोग ३३

वालकलाई फकाउनकोनिमित्त ६०

ल

लट्टाहरू ४

लट्टी २३४

लड्डु दिएकी थिएँ ७०

लड्डु दिएकी थिएँ ७७

लसुन ३७

लामञ्जक ३७

लालमणी २२७, हरू २९१

क्लिष्ट जीवनबाट २७३

क्लेशहरू २७६

क्लेश नभएका २१३

क्लेशरूपी जङ्गलबाट २४६

लोकनाथको शरीरलाई २२४

लोग्ने २४९

लौरो २२१, टेकी २२०

वाह वाह गरी २५०	होस् ६८, वादन गरेर
विचिकित्सा ४८	६५, को आवाज ५९, को
विन्तीगरी ९१	प्रभाव ६३, द्वारा ६०, मा
विनायकलाई २८८	६० वादन सुने ६३, वादन
विनीता थिएँ २५५	गर्नुहोस् ६६
विमलाभाष भएकी हुँ १६३	वीरनमूल ३७
विमानबाट ओल्हीं १३३, १७४,	वेतन ६३
२१७, २२१	वेदिकाहरू २९१
विरामी भइन् २७५	वैजयन्तरथ लिएर ६७
विवाद उठयो २४९	वैदघकहाँ गई २०१
विवाह गरिदिए २६	वैदघकी भार्या अगाडि गई ३३
विहारकैनिमित्त परित्याग गर्नेछु	वैदघको घरको दैलोमा ३३
२५८	वैदघ बोलाएर ल्यायो २०१, २०२
विहार दान दिइन् २६६	वैदघ बोलाएर ल्याएको खण्डमा
विहार बनाउन लगाई ११०	वैदघ २२७, मय ११३, का स्तम्भ-
विहार महोत्सवकोनिमित्त २५९	हरू २३१
विहारमा गई १५९	वैभवसम्पत्ति ४९
विषम ६१	वैश्य १०६
विष फौलंदै गई ८१	वैशाख पूर्णिमाको प्रत्यूष समयमा
वीणा ६१, को स्वर ६०, को सात-	२२४
वटा तारहरूबाट ६५,	
बजायो ५९, ६०, र गीत-	
का स्वरहरू ६५, वादक	
पनि थियो ५९, वादन	
५९, ६१, वादन गराई	
हेर्नुहोस् ६३, वादन गर्नु-	
	श
	शय २७८, निक्खहरू १८, सार्ढेको
	जेठोलाई २८६

शरणभङ्ग दिनेछु ६५	शीतल पानी १७८, भएको नदीमा
शरणमा जानेछु १०९	२५३
शरणागमन विधिलाई ११८	शीतल भएको छु २१०
शरीर धातुहरू १०९	शीरले ढोगी १२३, २२१
शरीर भरी १८२	शील ग्रहण गरेँ १३२
शरीर वर्ण २९७	शीलचर्या परिपूर्ण गरेँ २८७
शरीर सुन्निएर फूलेर आयो २७६	शीलमा १०९
शाक्यपुत्र ४६, को शरणमा जाऊ	शीलव्रत ४८
१०७	शीलवान् भई बस्ने छौँ १३४
शान्तदान्त १८२	शीलसम्पन्ना १६४
शान्त इन्द्रिय हुनुभएका २०३	शुक्रतारा कै १३८, १६०, १९७
शालवृक्षको धीचमा २२४	शूद्र १०६
शालोद्वानमा २२४	शून्य विमानमा २२
शिकारकोनिमित्त गए ९८	शूरवीर १०५
शिल्पकारहरू ६८	शूलमय-पात्र ३३
शिल्पप्रदर्शन गर्नकोनिमित्त ६६	शोक रहित ११९, १२०
शिल्पविद्या ६१, ६२	शोकरूपी काँढोलाई २१०
शिल्पमा पारङ्गत गन्यो ६२	शोक हटाइदियो २१०
शिल्पशास्त्रद्वारा ६२	शोकाग्निलाई २१०
शिल्प सिकाउनथाले ६२	शंका नभएका २१३
शिव २८७	शंख ४२
शिवं सुन्दरं हुनुभएका २८८	
शिशिरकालमा २५०	
शिशौको जङ्गल २१	श्र
शिष्यले जित्न सक्ने छैन ६५	
शिष्यहरूको वैभव ११६	श्रद्धाको जरो २४६

श्रद्धालु १४१

श्रद्धासम्पन्ना १६४, १८२

श्रमण-ब्राह्मणहरूलाई २०३

श्रावकहरू २७०, कहाँ नजानू २००

श्री चरणमा १२३

श्रीसम्पत्तिहरू देखलान् २०१

स

सत्कारपूर्वक दानदिन्धे २२

सखर ५०, ५२, हरू ५२

स्वर्गपरायण १०९, गराइदिनु पन्थो

१३७

स्वर्ग पुन्याउने काम ८८

सङ्गायनाकोनिमित्त ९५

सङ्गायना गर्नकोनिमित्त २०

सङ्गीतिको समयमा २२९

सङ्गीति भएको वेला ११५

स्वर्गीय सुखभोग गर्ने २६७

सङ्घको शरणमा १०९, जाऊ २१५

सङ्घको पनि शरणमा गए १३२

सङ्घको पनि शरणमा जानेछु २१६

सङ्घगत दान १४८

सङ्घनै विपुल तथा महर्घ्य २७१

सङ्घनै विपुल तथा महानछ १५२

सङ्घबाट उद्देश्य गराई १४२

सङ्घभन्दछन् १५२

सङ्घमा दान देऊ १४७

सङ्घमा दिएको दानको फल १५२

सङ्घमा दिने दानको फल १४८

सङ्घलाई उद्देश्य गरी १५२, २७१

सडकको बीचमा ५१

सडक सफासुघर पारी ४९

सन्तर्पित गन्थो २३७

सन्तहरू १०६

सन्तरत्नहरू १११

सत्यमा बस्नुहुन्छ भने ९८

स्वदार सन्तुष्ट १०९

सन्ध्या समयमा १५९

सम्पत्तिहरू ५५

सर्पलाई लत्यायो ८१

सर्पले खुट्टामा टोक्यो ८६

सफासुघर पारी १९६

सम्बुद्धद्वारा १७६

सम्बोधि प्राप्तगरी ४५, ४६

सभाबाट बाहिर निकाल्न लगाए

६७

समाचार १२२

सम्माननीय २५७

स्वर ६५, मा आकर्षित भई २२०

सलाक २७३, २७४, भोजन २७३,

दिने घरमा २७५

सर्वत दिएकी थिई ७०
 सर्वत दिएकी थिएँ ७७
 समुराहरूको २४९
 सहस्रथी २३४

सियाहरू २९४
 सीमाना ९५

सु, सू

सा, सि, सी

साग दिएकी थिई ६९
 स्वागत नगर्ने १७१
 स्वागतसम्म पनि नगर्ने १७१
 साटफेर १०५
 साठी गाडा जतिका १३८
 साँढेको नाइकेलाई २८६
 सात सात रदनहरू २९१
 सातौँ दिनमा ६३, ६६
 सामुक्कसिकं १३५, २१७
 सांसारिक दुःखहरू २८७
 सामू २७, २४९, लाई २७, ३१,
 ले ३१, ले राखिराखेको
 रोटी २७, समुरा २५५,
 समुराप्रति ६९, समुराहरू
 प्रति ७५
 सिङ्गले हानी ९०
 सियोको आवश्यकता छ २९४
 सियो दिएँ २९७
 सियो दिएकी थिएँ २९७

सुकुल कोतरेको आवाज जस्तो ५९
 सुखमा २५६
 सुगन्धविने नारी ७३
 सुगन्ध दिएकी थिई ६९
 सुगन्ध लेपहरू ५९
 सुगन्धित पानीले धोई २२५
 सुन्दर ११९, स्थानमा पुगिसकेका
 १२०
 सुधर्मा भन्ने सभामा २३
 सुन पिटी २००
 सुनारलाई बनाउन लगाउँदा २००
 सु-प्रभात छ ७८
 सुभाषित १०६
 सुमधुर ६६, १२०, आवाज २४६
 सुवर्ण १८, २२७, माला १२७,
 मय पर्वतमा २९१
 सुसंयमी १८२
 सूत ११३
 सूर्य १२६, जस्तै १२६, उदय जस्तै
 ४२, को तेजलाई, २०३, को
 रश्मीलाई १२६, उदयको

चमक जस्तं २९२

ह

से, सो

सेवा-टहल गरेकी थिई ६९
 सेवा-टहल गरेकी थिएँ ७५
 सेवाशुश्रूषा १५५
 सोह्र कर्षापण खर्च गरी २७४
 सोह्रभागको एक भाग १८, ३७,
 ३८
 स्रोतापत्तिफल १७९, २०२, २१८,
 मा प्रतिष्ठित भए १३५,
 प्राप्तगन्यो २२३, मा
 १६३, १६४, को उपनि-
 श्रयसम्पत्ति २३५, मा
 प्रतिष्ठित भई २३६
 स्रोतापन्न १३६, भए ४७

सौ, सं

सौतेनी १४९
 सौमनस्य २५९, अनुभवभयो ८
 संगीत निपुणताको बारेमा २४९
 संगीत प्रदर्शन गर २५०
 संध्या समयमा २१९
 संसारमा यताउता घुम्दैफिर्दै २३५

हस्ती ५४, यान ५३, विमानमाचढी

५३

हरितकी १८१
 हर्षचित्त उत्पन्न भएको थियो ४६
 हा चन्द्र ! ४०५
 हाडहरूले २७८
 हातखुट्टाको १८२
 हातखुट्टा धोई १७१
 हातखुट्टाले बेस्करी कुट्दथ्यो २३५
 हात्ती ५२, हरू १८, ३४, मा चढी
 १६६, विमान माथि ५२,
 बाट ओल्होई १६५, का दुवै
 दाह्लाहरूमा १६६

हा सूर्य ! २०५

हाँ वा हूँ २७८

हितंषी बुद्ध २४६

हितंषी साधी ९८

हितंषी भावना राखी ९८

हितंषी हुनुभएका २४६

हिग् ३७

हिंसा नगर्ने १०२

हीन देवलोकमा २२, १४७

हेतुप्रत्ययद्वारा २८६

हेमवत जातिका १८, ३८

हैरानी गरी सताएकी हो २३५
हंसराज २२८

क्ष

क्षत्री १०६, ह्वी ९९

क्षमा मागे १७३

क्षान्ति २३७

क्षीर-भोजन ७६

क्षेत्र-सम्पत्ति ५०, २९७, द्वारा
१८१

Dhamma.Digital

गाथा - सूची

अ

अवकोधना भक्तुवसानुवत्तनी २५३

अवकोसानं वधानं च २४१

अवखामि ते बुद्ध महानुभाव १७७

अवखामि ते देवि महानुभावे १४५

अवखामि ते भिक्खु महानुभाव १०,

२४, ७२, १३९, १५७,

१६२, १९३, १९८, २३२,

२९६

अच्छरानं सतसहस्सानं ९३

अच्छरीयं वत अब्भुतं वत २१३

अञ्जलिं अकरिं तथागतस्स २१३

अञ्जलिकम्मस्स अयमीदिसो विपा-

को २१३

अज्जेव बुद्धं सरणं वजाहि २१४

अज्जेव बुद्धं सरणं वजामि २१४

अञ्जो मुनि नत्थि तयानु कम्मको

८६

अट्टंसा सुकता थम्भा २९०

अट्टेव पिण्डपातानि १४५

अडंसि पादे तुरितस्स मे सतो ८५

अतिरोचति वण्णेन ४०

अथ तेनागमा भिक्खु ५

अत्थकामोसि मे यक्ख २२५

अत्थाय बुद्धो उदकं अपायि १७७

अदस्सनेनहं तस्स ४४

अदसं विरजं बुद्धं १३९

अदासि कोलसम्पाकं ३६

अदासि चतुरोफलं १९२

अनिन्दिता सगमुपेन्ति ठानं १५१

अनिन्दितो सगमुपेति ठानं २७०

अनुकम्पकस्स कुसलस्स २४३

अप्पं पि कतं महाविपाकं १३१

अप्पं वा बहुं वा नादस्साम २१२

अपुञ्जा अलक्खिका २४०

अब्बही वत मे सत्तं २१०

अम्बो च सित्तो ६

अभिक्कन्तेन वण्णेन ८, ३४, ७०,

१३८, १६०, १९७, २०१,

२३८, २६१
 अलङ्कृतो मट्टकुण्डली २०५
 अलङ्कृतो मल्यधरो ८२
 अलङ्कृता मणिकञ्चनाचितं १६५
 अलोमं मुखितं दिस्वा १०
 असङ्कृतं दुक्खनिरोधसस्तं १६७,
 २८३
 अस्सकाधिपतिस्साहं ९९
 असोकं नन्दनं रम्मं २४४
 अहमाचरिय पूजको ६५
 अहिंसा सब्बपाणीनं १०२
 अहो दानं वराक्रिया १६
 अहं अन्धकबिन्दमिह् ३६
 अहं कपिलवत्थुस्मि ४३
 अहं ते सरणं होमि ६५
 अहं भवन्ते चण्डाली ९२
 अहं भद्दे सुभद्दांसि १४३
 अहं च वाराणसियं १०
 अहं मनुस्सेसु मनुस्सभूतो २४, २९,
 ८४, १३९, १६१, १७६,
 १८६, १९८, २३२, २५३,
 २९२

आ

आकासे तपति यथा पि सुरीयो
 १२५

आचिक्ख मे त्वं यदि बुद्धसाविका
 २८२
 आदित्तं वत मं सन्तं २१०
 आबाधिकोहं दुक्खितो गिलानो
 २१२
 आयुं च वण्णं च सुखं बलं च २५४
 आरति समचरिया च १०२
 आसनं दातब्बं होति ५६

इ

इतिस्सा सस्सु पटिभासि ३०
 इदं दुक्खं ति मंबोच २४३
 इदं वत्थान चण्डाली ९४
 इद्धिया यससा जला २२१
 इसिनिसभ वदेहि पुट्टो १०१

उ

उच्चमिदं मणिथूनं विमानं ३,
 १५५, १९०, २३१, २९५
 उदग्गचित्तो सुमनो ४४
 उप्पन्ना निम्मानरतीसु देवेसु २६६
 उपेमि सरणं बुद्धं १०८, २१५
 उलारो ते यसो वण्णो २८

ए
 एतस्स कञ्जिक दानस्स ३६
 एतस्साचामदानस्स १७
 एतादिसं यञ्जमनुस्सरन्ता १५१,
 २७०
 एस सङ्घो उज्जुभूतो १५०
 एसोहि सङ्घो विपुलो महग्गतो
 १५१, २६९

ओ

ओक्काककुलसम्भवो १०७
 ओभासयं तिट्ठति अन्तलिक्खे २२
 ओभासेति पथावि यथा पि सुरियो
 १३१

क

कतकिच्चा अनासवा १०५
 कतञ्जुताय अभिवादयामि तं ८५,
 ८६
 कतपुञ्जा विरोचति १४९
 कतपुञ्जाहिमोदन्ति २४४
 कतमं स्वाहं जनपदं गन्त्वा १०३
 कतरस्मि सो जनपदे १०७

कथं त्वं अप्पतरं दत्त्वा १४६
 कस्मानु काया अनाधेवरं उपागमि
 २८८
 कस्मा काया नु आगम्म १४३
 करोतं ओपधिकं पुञ्जं १५०, २६९
 कल्याणी वत ते वाचा १०१
 का कम्बुकायूरधरे २२६
 किं तं पुरे सुचरितमाचरीध २८२
 किलन्तरूपो कायेन ५
 किस्स संयमस्स अयं विपाको १२६
 कीदिसेन दानेन १४४
 कुम्मासपिण्डं दत्त्वान २३२
 कूटागारनिवासामे २६३
 कूटागार सत्तसता ३
 केन कम्मेन गतोसि देवलोकं २१२
 केन त्वं विमलोभासा १६०
 केन ते तादिसो वण्णो ३, ९, ३५,
 ७०, १३८, १५०, १५६,
 १७५, १८४, १९७, २९५
 केनासि कम्मफलेनिधूपपन्नो १२६
 केनासि भद्दे पतिनो पियतरा २५२
 कोधं वधित्वा अभिभुट्ठय मच्छरं
 २५५
 को मे बन्दति पादानि २२१
 को वा त्वं कस्स वा पुत्तो २११

ख	चक्कवत्तिस्स राजिनो १७
खत्तिया ब्राह्मणा वेस्सा १०४	चण्डालि पञ्जलिं ठितं ९०
खत्तियो नुसि राजञ्जो ९९	चण्डालि वन्द पादानि ८९
खिप्पं पञ्जलिका वन्द ८९	चण्डालि वन्दि पादानि ९०
खीणासवं विगतरजं अनेजं ९१	चत्तारो च पटिपन्ना १५०
	चत्तारो च फले ठिता १५०
	चतुन्नं पि दीपानं १७, ३७
ग	चन्दिमसुरिया उभयेत्य दिस्सरे
	२०७
गच्छन्तं च महावीरं ४४	चन्दो च न भासति न फुस्सो १२४
गच्छामि सरणं अहं १०८	चन्दं विथ दारको रुदं २०९
गन्धुत्तमदायिका नारी ७३	चित्रा मनोरमा भूमि ४०, २९०
गमनागमनं पि दिस्सति २०८	चोदितो भावितत्तेन ९०
गावो च मासे अगमंसु खादितुं ८४	
गिज्जकूटम्हि पब्बते १५०	छ
गिम्हानं पच्छिमे मासे ५	छिन्दन्ति रंसी पभङ्करस्स १२४
गुत्तिन्द्रियो फानरतो २४२	
गोतमस्स यसस्सिनो ८९	ज
घ	जम्बुयो पनसा ताला २६४
घतसित्तं व पावकं २१०	जिनं अप्पटिपुगलं १०७
	जिनवर पवरं उपेहि सरणं १२८
	जिह्वाय परिलेहिस्सं ४४
च	झ, ञ
चक्कयुगं पटिपादयामि ते २०७	कारियं फानरतं सतं ५५

अत्वानहं विरजपदं असङ्घतं २८४

तं मे बुद्धो वियाकासि १५०

तं मे गिरं सुणन्तस्स ४४

त

द

ततो मे सस्सु कुपिता ३०

तत्थच्छसि पिवसि खादसि च ३,

१५५, १९१, २३१, २९५

तथागते वा सम्बुद्धे १८१

तथागतस्स नधिवरस्स सासनं २८४

तदाहं सस्सुयाचिक्खं २९

तस्मा हं अत्तकामेन ५६

तस्माहि फलं अलमेव दानुं १९३

तमेनं अवधी गावी ९०

तया बहुतरंदत्वा १४६

तव धम्मं सुणन्तस्स २२२

तस्स तम्बनखे पादे ४४

तस्सा ते नच्चमानाय २३८

तस्सा मे अहु संवेगो २४१

तायेव ते सुद्धनुमोदनाय २६६

तुवंसि इस्सरा तेसं २८

तेन मे ताविसो वण्णो १०, २४,

३०, ७२, १३९, १५७,

१६२, १७७, १८६, १९३,

१९८, २३२, २९६

तेनाहं विमलो भासा १६२

त्वं च मे सरणं भव १०६

दक्खिण्ययस्स सङ्घस्स १४५

दक्खिण्यया मनुस्सानं २४४

दह्ल्लमाना आभन्ति १७४, १७७,

२६३

दह्ल्लमाना वण्णेन १४२

दलिद्दा कपणा नारी १४, १५

दल्हाधम्मा निसारस्स ९९

द्वयज्ज किच्चं उभयं च कारियं ८४

दस्सनं नाभिजानामि १४३

दानस्स ते इदं फलं २९१

दानेन समच्चरियाय ७८

दासि अहं पुरे आसि २४०

दिट्ठे वधम्मि पासंसा १०२

दिब्बा च वीणा पवदन्ति वग्गुं ८२

१५५

दिब्बा रसा कामगुणेत्य पञ्च २५६

दिब्बं ममं वस्स सहस्समायु १५७

दिस्वान गुणसम्पन्नं ५५

दिस्वान देवं पटिपुच्छि भिक्खु ८१

दुल्लभं दस्सनं होति ४५

देवता नुसि गन्धब्बो २११

देवते पुच्छिताचिक्ख २८, १४४,
१४६, २३९

देविद्विपत्ता उपसङ्कमिन्त्वा ९१

देविद्विपत्तोसि महानुभावो २६,
८२, १६६, १९१

घ

धम्मं अस्सोसुं गोतम २२२

धम्मं चापि अनुत्तरं २१५

धम्मं च सुणाय पसन्नमानसा २६८

धम्महसा पठमफले पतिट्ठिता २८५

धम्मेन पुब्बे भगिनी १५०

न्हापयि रुक्खमूलस्मि ६

नारियो नच्चन्ति गायन्ति २८

नारी सव्वङ्ग कल्याणी १७

निक्खिपन्ति इमं देहं १०५

निच्चं मनुस्सेन सुखत्थिकेन १९३

निब्बुतं पि महावीरं १०८

निम्मानरत्तिनो नाम १५

निम्मानरतीनं देवानं १४३

निम्माय निम्माय रमन्ति देवता

२८१

निसिन्नं रुक्खमूलस्मि २४१

निसीदि रुक्खमूलस्मि ६

प

न

Dhamma.Digital

नगन्तरे नगरवरे सुमापिते २८३

नच्चन्ति गायन्ति ८२

न तथा तपति नभे सुरियो १२४

नत्थि चित्ते पसन्नमिह १८१

नन्दते च वने रम्मे ६, ११४, २९३

नमस्सितुं समणसमागमं सिबं २८५

नमस्समानं सम्बुद्धं ९०

नविज्जति सो पदेसो १०४

न सोचामि न रोदामि २१०

नानापदुम सञ्छन्ना ४१

पञ्चेत्थ नारियो आगमिसु न्हायितुं
२५१

पजापति तेस्स सुनिम्मितस्स २६६

पतिब्बता यत्थ भवन्ति इत्थियो
२५४

पतीसु धम्मं पचरामि सब्बा २५४

पदीपकालमिह ददाति दीपं १६१

पदुमं पद्मपत्तक्खि ५४

परकम्मकारी आसिं ७५

पराभत्तेन दानेन १६

परिचारिका राजवरस्स सिरिमती
२८३

परिनिब्बानगता हि सीतिभूता १३५

परिसुद्धं विमलं सुभं विमानं १२४

परेसं भतको पोसो ५

परेसं विजितं गत्वा ४४

पहाय मानुसं देहं ६

पहूत कतकल्याणा ९३, १४४

पहूतमल्यं बहुपुण्डरीकं १६१, १७६

पाणातिपाता विरमामि खिप्पं

१०८, २१५

पाणातिपाता विरमस्सु खिप्पं २१४

पिण्डाय ते चरन्तस्स १४

पिण्डाय मे चरन्तस्स १५, २९

पिप्फला लसुणेन च ३६

पीठं ते सोवण्णमयं उलारं ५८४

पीतवत्थे पीतधजे २०६

पुगलेसु तथा दिन्नं १४७

पुच्छामि तं उप्पल मालधारिनि

२५२

पुच्छामि तं देव महानुभावो ३,

१५६, २९५

पुच्छामि तं देवि महानुभावे ९, ३५,

७०, १३८, १६०, १७५,

१८४, १९७

पुच्छितो हि मया बुद्धो १५०

पुण्णमासे यथा चन्दो ४०

पुप्फुत्तमदायिका नारी ७३

पुब्बे मानुसके भवे १४९

पुरा अयं भुञ्जति यस्सिदं धनं ८४

पेतो कालकतो न विस्सति २०८

फ

फलदायी फलं विपुलं लभति १९२

ब

बहुकारो अनुकम्पको च सत्था १३१

बहूनां वत अत्थाय २४४

ब्रह्मस्सरो कञ्चनसन्निभत्तचो २६८

बालो खो त्वं असि माणव २०८

बाहापगग्गह कन्दसि २०५

बुद्धस्सादिच्चबन्धुनो १०, ३६,

२९२

बुद्धस्सहं वत्थयुगं अदासि १६७

बुद्धो च मे कञ्चनसन्निभत्तचो १६७

बुद्धो च मे इसिनि सभो विनायको

२८३

बुद्धं विगतरजं वित्तिणकङ्कं २१२

भ

भयभैरवो दुरासदो २४२
भवरागानुसयञ्च पहाय मोहं १३५
भवेय्यं अजरामरो १०३
भावितत्ता पि अरहन्तो १०५

म

भञ्जामि तुवं मरिस्ससि २०८
मण्डूकोहं पुरे आसि २२२
मनुस्सभूता दहरा अपापिका २५३
मनुस्सभूता देविन्द १४९
मनुस्सभूतो किमकासि पुञ्जं २३,
८२
मनोभावनीयो भिक्खु १४७
ममा पि नं वचनेन ४५
ममं छन्नं च ओहाय ४४
ममं त्वं सरणं गच्छ १०७
महन्तं अच्छरासङ्घं ५४
महद्धना महाभोगा १०४
मा च परजनस्स रक्खितं पि १२९
मा च पाणवधं विविधं चरस्सु
असुं चिं १२८
मिगे गवेसमानाहं ९९
मुनिं कारुणिकं लोके ९३

मुहुत्तं चित्तपसादस्स २२२
मोग्गल्लानेनः पुच्छिता १५७, १८५

य

यजमानानं मनुस्सानं १५०, २६९
यत्थ च दिन्न महप्फलमाहु ११९,
१२०

यत्थ दिन्नं महप्फलं १५०
यस्स चित्तकतं बिम्बं २७९
यसुत्तरा नाम विसामु विस्सुता
१६८
या ते अदासि आचामं १५
या देवराजस्स सभा सुधम्मा २२
यापि ते सिरस्सिं माला २३९
या महेसित्तं कारेय्य १७, ३६
या मे अदासि आचामं १५
या सा अहु मय्हं सखी भदन्ते २६६
युत्ता च ते परमअलङ्कता हया
२८०
ये च्चिध पजहन्ति कामरागं १३५
ये देवजाता विचरन्ति लोके १५१
ये पुग्गला अट्ट सतं पसत्था २६९
ये मन्तं परिवत्तेन्ति १०४
ये सङ्खमुद्दिस्स ददन्ति दानं १५१,
१६९

यो अन्धकारमिह तिमोसकायं १६१

व

यो वदतं पबरो मनुजेसु ११८,

१२०

यो वे सम्माविमुत्तानं ५६

यं चत्तारो पटिपन्ना २६९

यं चे दज्जा तं चेषेय्यो २९६

यं ददाति न तं होति २९६

यं मग्गं मग्गाधिपती अवेसयि २६८

र

रञ्जो पायासिस्स अहोसि माणवो

२४

रञ्जुमाले ति यं वोच २४२

रम्मा च ते पोवखरणी ४१

रमामि नच्चगीतेहि ६, ११४

रागविरागमनेजमसोकं ११८, १२०

ल

लता च सज्जा पवरा च देवता

२५१

लढानहं अमतवरं विसेसनं २८४

लोकनाथान तादिनं ४५

वत्थुत्तमदायिका नारी ७१

वन्दामहं परमहितानुकम्पकं २८५

वन्दामि तं वीर महानुभावं ९१

वन्दित्वा अरहतो पादे ९४

वन्दित्वा सत्थुनो पादे ४७

वन्दि अरहतो पादे ९२

वाराणसियं उपसङ्कुमित्वा १६७

वारिना विय ओसिञ्चं २१०

विहारं सत्थु कारेसि २९२

विहारं सत्थु अदासि २९२

विसोधेत्वा दिट्ठिगतं ४७

वेदिया चतस्सो तत्थ २९०

वेलुरियसुवण्णस्स ४०

स

सक्कच्चदानं विपुलं अदासि २४

सक्यपुत्तं महावीरं १०७

सक्यपुत्तस्स सिरिमतो ४४

सङ्घं च नरदेवस्स २२५

सङ्घस्स दानानि ददाथ वित्ता २६८

सङ्घस्स कारेसि महाविहारं २६३

सङ्घे दानानि दत्त्वान १४९

सङ्घे दानानि दस्सामि १४८

लेखकका पुस्तकहरू —

संक्षिप्त बुद्धजीवनी (द्वितीयावृत्ति) ...	१/-
धम्मपद (तृतीयावृत्ति) ...	१/४०
गृहो-विनय (द्वितीयावृत्ति) ...	१/-
अग्रश्रावक ...	
कसको कुरा सत्य हो ? ...	
बुद्धशासनको इतिहास (प्रथम भाग) ...	४/-
पटाचारा स्थविरा चरित ...	
बुद्धकालीन ब्राह्मण	भाग-१ (पृ. ५०४) ... ७/-
बुद्धकालीन गृहस्थोहरू	भाग-१ (पृ. ५८१) ... ८/-
बुद्धकालीन राजपरिवार	भाग-१ (पृ. ६६५) ... १०/-
बुद्धकालीन महिलाहरू	भाग-१ (पृ. ५५६) ... ८/-
बुद्धकालीन परिव्राजकहरू	भाग-१ (पृ. ७६६) .. १६/-
बुद्धकालीन श्रावक-चरित	भाग-१ (पृ. ३७८) ... ६/-
बुद्धकालीन श्राविका-चरित	भाग-१ (पृ. १००५) ... २२/-
बुद्धकालीन ब्रह्मादिदेव	भाग-१ (पृ. ६६८) ... १८/-
बुद्धकालीन प्रेतकथा ...	(पृ. ३८२) ... १०/-
बुद्धकालीन विमानकथा ...	(पृ. ४०४) ... १२/-

प्रतीक्षामा—

“बुद्धकालीन ब्राह्मण” भाग-२